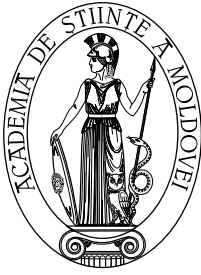


ISSN 1857-2294



Academia de Științe a Moldovei
Institutul de Cercetări Juridice și Politice

REVISTA

DE FILOSOFIE, SOCIOLOGIE

ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Revistă științifică, fondată în 1953
Actualizată în 1991

3 (169)
2015

Chișinău, 2015

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR-ȘEF

Victor Moraru, doctor habilitat în științe politice

REDACTOR-ȘEF ADJUNCT

Victor Juc, doctor habilitat în științe politice

SECRETAR ȘTIINȚIFIC

Svetlana Ciumac, doctor în economie

COLEGIUL DE REDACȚIE

Alexandru Roșca, academician al AȘM

Gheorghe Paladi, academician al AȘM

Arcadie Ursul, academician al AȘM (Rusia)

Andrei Timuș, membru corespondent al AȘM

Teodor Dima, academician al Academiei Române (România)

Philippe Claret, doctor în științe politice, Universitatea Montesquieu Bordeaux IV (Franța)

Gheorghe Bobână, doctor habilitat în filosofie

Valeriu Mîndru, doctor în sociologie

Olga Găgăuz, doctor habilitat în sociologie

Victor Mocanu, doctor în sociologie

Ana Pascaru, doctor habilitat în filosofie

Pantelimon Varzari, doctor habilitat în științe politice

Revista este aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutului de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Tipul de revistă: categoria B

Redactor: Tamara Osmochescu

Procesare computerizată: Elena Curmei

Toate materialele sunt recenzate.

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Adresa redacției:

Institutul de Cercetări Juridice și Politice

Academia de Științe a Moldovei

MD-2001, mun. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1

<http://www.iiesp.asm.md>

e-mail: iiesp.asm@gmail.com

tel./fax: (+373-22) 27-05-37, 27-14-69

© Institutul de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei, 2015

CUPRINS

STUDII EUROPENE ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

Аркадий УРСУЛ, Виктор ЖУК, Ион РУСАНДУ	Глобализация и устойчивое развитие: политический аспект	7
Veaceslav UNGUREANU	Impactul reconfigurărilor geopolitice din Europa de Sud-Est asupra securității naționale a Republicii Moldova	22
Ruslana GROSU	Statutul de neutralitate permanentă a Republicii Moldova în lumina elaborărilor academice	39

ȘTIINȚE POLITICE

Elena BALAN	Dialogul interetnic și cooperarea regională în contextul modernizării democratice a Republicii Moldova	48
Victor GAICIUC	Securitatea națională a Republicii Moldova - deziderat al societății moderne	58
Tatiana BUSUNCIAN, Irina CERGA, Elena BUSUNCIAN	Importanța rolului societății civile în combaterea spălării banilor publici	66

SOCIOLOGIE ȘI DEMOGRAFIE

Victor MOCANU, Ion MOCANU	Situația sociopolitică din Republica Moldova în viziunea protestatarilor, experților și a populației	79
Andrei TIMUȘ	Prioritățile de bază ale raționalizării vieții social-economice a țării	88
Tatiana SPATARU	Probleme metodologice ale studierii sociologice a elitelor sociale	92

FILOSOFIE

Lidia TROIANOWSKI	Max Nordau: Dispoziții estetice <i>fin de siècle</i>	105
Alexandru COSMESCU	Definirea și descrierea ca practici discursive în filosofie	116
Rodica CIOBANU	Puterea: între moral și juridic	125

MASS-MEDIA ȘI COMUNICARE

Victor MORARU, Georgeta STEPANOV	Identitatea jurnalismului social din perspectiva problematicii abordate	136
---	--	-----

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

Roman IDJILOV	Structura paradigmatică a evoluției metafilosofiei	147
Ecaterina DELEU	Premise privind abordarea migrației cetățenilor moldo- veni din Italia din perspectiva generațiilor secunde	154

Eugenia TOFAN	Sfera publică și dimensiunea politică a opiniei publice: indici conceptuali	161
Valentina CIUMACENCO	Discursul politic: aspecte ale interrelaționării dintre argumentare și modalizare	169
Angela STAVER, Larisa SADOVEI	Reflecții teoretice despre jocul didactic cu funcție de strategie universitară	177
Olesea BALAȘA, Larisa SADOVEI	Incursiuni în conceptualizarea competenței de comunicare științifică publică	184
Aliona BRIȚCHI	Strategia învățării pe bază de proiect - condiția eficienței învățămîntului simultan	195
Rafik SULAIMAN	Federalism: oportunitatea interpretării politologice	203
Марина ГОРБАТЮК	Этапы формирования от СБСЕ к ОБСЕ	207
Olga KRYVOVIAZ	Formation of sources of law governing civil moral relations	217
MOȘTENIRE		
Marțian IOVAN	Concepția lui Eugeniu Speranția despre rolul ideologiilor în legiferarea și realizarea dreptății	223
CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE		
Victor SACA	<i>Recenzie:</i> Victor Juc. Securitatea națională și politica externă ale Republicii Moldova în contextul transformărilor structurale de sistem postrăzboi rece. Chișinău: F.E.-P „Tipografia Centrală”, 2015. 200 p.	232
Mariana TACU	<i>Recenzie:</i> Georgeta Stepanov. Jurnalismul social: aspecte definitorii. Chișinău: CEP USM, 2015. 264 p.	233
Constantin Gheorghe MARINESCU	<i>Recenzie:</i> Coordonator: Andrei Dumbrăveanu. Informarea vs. manipularea electoratului. Chișinău: CEP USM., 2015. 216 p.	236
Victor JUC	Profesorul Tudor VÎRȚANU – filosof și poet	237

CONTENTS

INTERNATIONAL RELATIONS AND EUROPEAN STUDIES

Аркадий УРСУЛ, Виктор ЖУК, Ион РУСАНДУ	Globalization and sustainable development: a political dimension	7
Veaceslav UNGUREANU	The impact of geopolitical reconfigurations in South-Eastern Europe on national security of the Republic of Moldova	22
Ruslana GROSU	The permanent neutrality status of the Republic of Moldova in light of academic publications	39
ȘTIINȚE POLITICE		
Elena BALAN	Interethnic dialogue and regional cooperation in the context of democratic modernization of the Republic of Moldova	48
Victor GAICIUC	National security of the Republic of Moldova – the goal of modern society	58
Tatiana BUSUNCIAN, Irina CERGA, Elena BUSUNCIAN	The importance of civil society's role in aml servants	66

SOCIOLOGY AND DEMOGRAPHY

Victor MOCANU, Ion MOCANU	The Republic of Moldova's sociopolitical situation in the perception of the protesters, experts and the population	79
Andrei TIMUȘ	Priority principal for rationalization life social-economics country	88
Tatiana SPATARU	Methodological problems of studying social elites	92

PHILOSOPHY

Lidia TROIANOWSKI	Max Nordau: <i>fin de siècle</i> aesthetic dispositions	105
Alexandru COSMESCU	Defining and describing as discursive practices in philosophy	116
Rodica CIOBANU	Power: between moral and legal	125

MASS-MEDIA AND COMUNICATION

Victor MORARU, Georgeta STEPANOV	Identity of the social journalism in the light of subjects covered	136
---	---	-----

RESEARCH PAPERS

Roman IDJILOV	The paradigmatic structure of metaphilosophical evolution	147
Ecaterina DELEU	Premises for tackling the migration problem of Moldovans in Italy from the perspective of second generation	154

Eugenia TOFAN	The public sphere and the political dimension of public opinion: conceptual indices	161
Valentina CIUMACENCO	The political speech: highlights of interrelation between the rationale and modalization	169
Angela STAVER, Larisa SADOVEI	Theoretical reflections about didactic game with university strategy function	177
Olesea BALAȘA, Larisa SADOVEI	Forays into conceptualization of the competence of public scientific communication	184
Aliona BRIȚCHI	Project based learning strategy - the condition for the effectiveness of simultaneously education system	195
Rafik SULAIMAN	Federalism: opportunity of the approach in terms of political sciences	203
Марина ГОРБАТЮК	The phases of forming from CSCE to OSCE	207
Olga KRYVOVIAZ	Formation of sources of law governing civil moral relations	217

HERETIGE

Marțian IOVAN	The outlook of Eugeniu Speranția on the role of ideologies in lawmaking and achieving justice	223
----------------------	---	-----

CRITIQUE & BIBLIOGRAPHY

Victor SACA	Scientific review: Victor Juc. Securitatea națională și politica externă ale Republicii Moldova în contextul transformărilor structurale de sistem postrăzboi rece. Chișinău: F.E.-P „Tipografia Centrală”, 2015. 200 p.	232
Mariana TACU	Scientific review: Georgeta Stepanov. Jurnalismul social: aspecte definitorii. Chișinău: CEP USM, 2015. 264 p.	233
Constantin Gheorghe MARINESCU	Scientific review: Coordonator: Andrei Dumbrăveanu. Informarea vs. manipularea electoratului. Chișinău: CEP USM., 2015. 216 p.	236
Victor JUC	The professor Tudor Vîrțanu – philosopher and poet	237

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ: ПОЛИТИЧЕСКИЙ АСПЕКТЕ

GLOBALIZATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT: A POLITICAL DIMENSIONS

Аркадий УРСУЛ, академик,
профессор Московского Государственного Университета,

Виктор ЖУК,
доктор хабилитат политологии,
Институт Юридических и Политических Исследований

Иван РУСАНДУ, доктор философии,
Институт Юридических и Политических Исследований

Summary

In this article are discussed the policy issues related to globalization and sustainable development. It shows the new dimensions of the state in the context of globalisation also it analyses the impending component of this process which was named - ecology. Methodologically analysed the term "political ecology" which is at the intersection of two key words: politics and ecology.

Key-words: *globalisation, global treaty, sustainable development, politics, government, ecology, environmental policy.*

Феномен глобализации являющийся многогранным и комплексным вызывает существенные проблемы и задачи начиная от социально-экономических, технологических до политических включительно. Сегодня мы наблюдаем за масштабными конфликтами, итог которых в современном мире в большей мере непредсказуем, что еще раз подчеркивает необходимость обращения к средствам и инструментариям политического характера.

Политическая область глобализации связана непосредственно с международным уровнем посредством некоторых политических структур, таких как Европейский Союз или межправительственные организации, например, Международный Валютный Фонд.

XXI век становится особым, своего рода критическим столетием в человеческой истории. Именно в этом веке решается судьба человеческого рода на планете Земля, его выживание и сохранение окружающей природной среды. Если мировому сообществу не удастся реализовать эти гуманистические цели, то уже в текущем столетии может разразиться социально-экологическая катастрофа планетарного масштаба, либо иная, связанная с умножающимися глобальными угрозами и проблемами. XXI век должен стать веком выживания цивилизации и сохранения биосферы как естественного фундамента человеческой и любой другой жизни либо

самым трагическим столетием в истории цивилизации, приблизившим «конец света» в его глобальном варианте.

Для того, чтобы человечество смогло выжить необходимо коренным образом трансформировать процесс развития, изменив общечеловеческие ценности, цели и ориентиры поступательного движения, поскольку они сформировались в модели неустойчивого развития (так на Конференции ООН по окружающей среде и развитию в 1992 г. – ЮНСЕД в Рио-де-Жанейро была названа та форма развития, по которой продолжает пока развиваться наша цивилизация). На ЮНСЕД было принято беспрецедентное решение изменить модель, или форму мирового развития, превратив неустойчивое развитие в УР. Ни одна даже самая высокоразвитая страна (а тем более другие государства) не сможет перейти на путь УР, не изменив кардинальным образом способы и механизмы развития, не выбрав новые цели и принципы, не осознав специфику своего национального развития и обеспечения безопасности, которые были намечены в «Повестке дня на XXI век» (1992 г.), принятой всеми странами ООН на ЮНСЕД.

Речь также идет о Плана выполнения решений Всемирного саммита по устойчивому развитию (ВСУР) в Йоханнесбурге в 2002 г. и других официальных документах ООН, нацеливающих мировое сообщество на переход к УР. Что уже требует не только от Республики Молдова, но и от всех других стран мирового сообщества перехода на новую стратегию развития – уже не модернизационно-догоняющую, а инновационно-опережающую, только благодаря которой и можно будет обеспечить выживание и безопасность всего человечества, а не какой-то его части, стремящейся приватизировать будущее в ущерб остальной части населения планеты.

Сегодня, как отмечают В. Жук и И. Русанду, каждое государство должно учитывать в своей деятельности три группы интересов, которые взаимосвязаны благодаря новым реалиям: собственные, других стран и глобальные [1, с.48].

Из официальных рекомендательных документов ООН становится понятным в том, что практическое осуществление перехода к УР предполагалось начать еще с 2005 г. Именно начиная с этого года в течение десятилетия государства планеты (входящие в ООН) должны были подготовиться в концептуально-стратегическом и организационно-управленческом плане к реализации новой цивилизационной парадигмы, т.е. создать концепции, планы действий, стратегии, программы, органы (службы, советы и т.п.) для того, чтобы реализовать новый для мирового сообщества курс (форму) социально-экономического и экологического развития. Десятилетие 2005–2014 годы становится, по решению ООН, декадой начала перехода мирового сообщества к УР и одновременно десятилетием перехода к образованию в интересах УР.

В научной литературе довольно часто употребляется понятие «модель устойчивого развития», что имеет, по меньшей мере, двоякое значение: во-первых, то, что это ещё не существующий тип развития, который появится в будущем, а пока представляет собой концептуальную (или иную, например, компьютерную модель), т.е.

некоторую виртуальную реальность. Во-вторых, «модель устойчивого развития» подразумевает формирование новой формы общественного развития, в которой будут существенно снижены масштабы и уровни опасностей и угроз до тех пределов и значений, которые обеспечивают выживание и дальнейшее длительное прогрессивное развитие человечества и сохранение биосферы. Созидание такой сферы (среды) означает превращение глобальной социозэкосистемы в планетарную несущую емкость, т.е. обеспечивающую двуединую задачу – выживание человечества и сохранение природной среды его обитания (биосферы).

Переход к новой форме или «модели» цивилизационного развития – УР, пока существующей лишь в виде политических деклараций и рекомендательных документов ООН, была вызвана в основном причинами, связанными с экологией и обеспечением безопасности в самом широком смысле. Однако все страны находятся в разном социально-экономическом и экологическом положении. Поэтому в общемировом переходе к устойчивому развитию добавляется та или иная специфика такого перехода. Сказанное относится, в том числе и к Республике Молдова, для которой также идет речь о совмещении общецивилизационного перехода к УР и модернизационно-инновационного развития, отражающего специфику современного этапа развития страны. Внешняя политика и политика безопасности находятся во взаимосвязи и взаимозависимости, особенно в случае Республики Молдова, что очень важно не только для утверждения на международной арене, но в участии в процессах кооперации на двух и много латеральных уровнях, в сохранении мира и восстановлении постконфликтных ситуаций [2, с.183].

Переходной процесс к УР имеет глобальный характер и в перспективе устойчивой цивилизации требует необходимости планетарного управления процессом этого перехода. Это означает, что начавшаяся глобализация должна получить свой новый импульс и стратегическую ориентацию от пока виртуальной модели УР становясь не стихийным, а социально проектируемым и управляемым (вначале направляемым) процессом поступательного движения единого человечества. При «вписывании» процесса глобализации в стратегию УР необходимо, чтобы все составляющие этой последней стратегии (и прежде всего экономическая, социальная и экологическая компоненты) «работали» уже в направлении новой цивилизационной парадигмы, «вырываясь» из старой модели развития, т.е. вместо стихийного процесса становились бы процессом управляемым.

Это также означает, что все основные акторы современного, а тем более будущего процесса глобализации должны работать на переход к УР. Особенно это относится к международным организациям, деловым кругам, прежде всего к ТНК, ряд из которых уже приняли соответствующие заявления о приверженности политике УР, например в рамках Всемирного совета предпринимателей по устойчивому развитию. Однако наиболее масштабное содействие бизнес-структур глобализации через УР стал разворачиваться благодаря появлению Глобального договора ООН.

Идея Глобального договора была выдвинута Генеральным секретарем ООН Кофи Аннаном на Всемирном экономическом форуме в Давосе в конце 1999 г., но

официальный старт этой инициативе был дан в июле 2000 г. Генсек ООН обратился к лидерам крупнейших компаний мира с призывом присоединиться к такой международной инициативе как Глобальный договор, в формате которого создаются возможности для сотрудничества бизнеса с учреждениями ООН, профсоюзами, неправительственными организациями для реализации всеобщих принципов социального равенства и сохранения окружающей среды в интересах УР.

Глобальный договор ООН – международная добровольная инициатива, направленная на распространение принципов социально-ответственного ведения бизнеса, является политической платформой и практической основой для деятельности компаний, приверженных идее перехода к устойчивому развитию. Глобальный договор ставит задачу развития принципов социальной ответственности бизнеса, обеспечения его участия в решении наиболее острых проблем глобализационных процессов. Договор призывает лидеров предпринимательских кругов руководствоваться на практике в сфере своей деятельности десятью принципами в области прав человека, трудовых отношений, охраны окружающей среды, противодействия коррупции, которые в иной редакции входят в состав принципов УР.

Сейчас к Глобальному договору ООН присоединились тысячи компаний, в том числе и ТНК как один из акторов глобализации, представляющие самые разные регионы мира, а также профсоюзы, неправительственные организации. Глобальный договор представляет собой систему отношений в форме сети, организованной на базе Бюро Глобального договора секретариата и шести учреждений ООН: Бюро верховного комиссара по правам человека; Программы ООН по охране окружающей среды; Международной организации труда; Программы развития ООН; Организации промышленного развития ООН; Бюро ООН по борьбе с наркотиками и преступностью. В сферу действия Глобального договора вовлечены многие слои общества: правительства стран, сформулировавшие принципы, положенные в основу договора; деловые круги и трудящиеся, участвующие в управлении и производственных процессах глобального уровня; организации гражданского общества, выражающие интересы заинтересованных сторон.

Между тем процесс стихийно развертывающейся (это замечание не относится к его вестернизационной форме, которая управляется, не в интересах всего человечества) глобализации характеризуется тем, что его политическая составляющая существенно отстает от экономической (и от информационной). Причем это отставание иногда даже представляется в качестве основного противоречия современной эпохи, поскольку мировое сообщество, ставшее уже в ряде отношений единым, лишено соответствующей системы управления, необходимых для этого глобального права и способов эффективного правоприменения (даже для имеющихся международных нормативных актов) [3, с.152-153].

Подобного рода управление на всех уровнях должно быть связано с уменьшением (и в перспективе с элиминацией) негативных (социопатологических черт) современного цивилизационного процесса и поддержкой позитивных, с точки зре-

ния стратегии УР тенденций. В ходе такого управления формируется «УР-направленный процесс» глобализации (отличающийся от его современной стихийной и модернизационно-вестернизационной ориентаций) все более стремящийся к магистральной устойчивого развития.

Одно из системных отличий модели УР от модели НУР как раз и заключается в различной роли составляющих глобального (мирового) развития. А именно, если в модели НУР доминирует экономическая составляющая этого развития, то в модели УР, существующей пока лишь в теоретико-виртуальной форме, преобладает именно политическая составляющая. Ведь принятое на ЮНСЕД решение о смене формы цивилизационного развития экономически не обосновано, как, впрочем, оно не аргументировано и с позиций современной науки, основанной на практике, которая для УР фактически не существует. Это решение носит принципиально политический и стратегический характер и базируется на желании весьма незначительного числа населения планеты (некоторой интеллектуальной элиты) сохранить человечество и продолжить его существование на неопределенно долгие времена в будущем. Это политическое решение принято интеллектуальной элитой Земли и отнюдь не носит демократического характера, поскольку если его вынести на голосование, то большинство народонаселения проголосовало бы против такого решения. Политический вес такого решения доминирует над всеми иными аргументами и базируется на осознании опережающей потребности выживания человечества.

Вскоре после ЮНСЕД была высказана мысль о том, что концепция УР представляет собой то возможное направление развития человечества, которое позитивно повлияет на решение глобальных проблем[3]. Спустя более пятнадцати лет эта мысль обрела свою довольно серьезную аргументацию и научную основу[4], на которую мы опираемся в последующем изложении.

Политические идеи – рекомендации ООН по переходу к УР должны превратиться в реальные политические нормы и отношения каждого государства по управлению синхронно-кооперативным движением к новой модели развития всей цивилизации. Отметим еще одну важную особенность идеи устойчивого развития, которая была предложена на наднациональном, общемировом уровне, а не в отдельно взятой стране либо отдельным политиком или ученым.

На наш взгляд, принятые вначале на ЮНСЕД, а в дальнейшем на ВСУР и на других международных форумах по устойчивому развитию под эгидой ООН документы представляют собой «информационные материалы», которые имеют идейно-концептуальную базу, «мягкую» нормативно-стратегическую ориентацию, социально-политические рекомендации и источник будущих норм, регулирующих переход к устойчивому развитию. До недавнего времени при рассмотрении проблем устойчивого развития в основном обращалось внимание на их концептуально-стратегическое содержание. И здесь мы также не обойдем эти аспекты проблемы устойчивого развития, однако сосредоточим внимание на политические аспекты обсуждаемой темы. Эти вопросы только начали исследоваться и сейчас они

представляют наибольший интерес, причем и здесь акцент будет сделан на научной стороне исследуемых проблем.

Важные документы, которые были приняты в 1992 г. в Рио-де-Жанейро были адресованы государствам планеты и ими в определенной мере стали уже руководствоваться в каждой стране [5].

Идея о том, что ведущую роль в переходе к устойчивому развитию будут играть государства, была осознана еще в ходе ЮНСЕД. И не случайно. «Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию», провозгласившая 27 принципов перехода к устойчивому развитию, обращена, прежде всего, к государствам планеты.

Разумеется, подчеркивая определенное усиление роли государства, мы вовсе не считаем, что все усилия и тяготы по переходу к устойчивому развитию должны пасть целиком на него. Без эффективного взаимодействия правового государства с открытым гражданским демократическим обществом вряд ли произойдет эффективный переход к устойчивому будущему. Как считает бывший председатель Всемирного совета предпринимателей по устойчивому развитию С. Шмидхейни, «одними правительственными решениями невозможно реализовать концепцию устойчивого развития, так как в производстве и потреблении участвуют миллиарды людей. Правительства должны создать предпосылки и условия, в которых она будет развиваться» [6, с.15].

Очевидно, что для осуществления перехода к устойчивому развитию государственное управление в этом процессе предполагает разработку системы программных и прогнозных документов: государственной стратегии долгосрочного характера; долгосрочных и среднесрочных прогнозов, включающие в качестве составного компонента прогнозы изменений окружающей среды и отдельных экосистем в результате хозяйственной деятельности; краткосрочные прогнозы и программы общегосударственного уровня.

Вместе с тем разработка этих направлений требует нового теоретического витка фундаментальных разработок, расширение фронта концептуальных политико-правовых горизонтов. Имеющиеся на сегодня наработки в области права и политологии еще не составляют необходимых научных основ реализации государственного управления переходом к устойчивому развитию. Вот почему важно понять природу государственной стратегии и политики будущего развития, перспектив эволюции российской государственности под влиянием перехода к устойчивому развитию и трансформаций самого феномена государственности в глобальном ракурсе. [7]

Переход к устойчивому развитию в глобальном масштабе, вероятно, будет происходить при участии большинства или даже всех государств планеты и, прежде всего, около двух сотен государств, входящих в ООН. Именно государства являются наиболее стабильными и мощными механизмами управления, через которые и будет проходить главная магистраль глобального движения мирового сообщества к устойчивому развитию. Ведь именно у государства имеются главные рычаги управления, которые необходимы для конструирования и создания того глобаль-

ного будущего, которое связывается с устойчивым развитием. В связи с этим можно утверждать, что роль государства и государственного управления (регулирования) в условиях формирования открытого гражданского общества будет возрастать в ходе реализации новой цивилизационной модели.

Следует понимать, что роль государства не сводится только в таких его трансформациях, которые эффективно способствовали бы глобальному переходу всего мирового сообщества на путь устойчивого развития. Но речь идет об отходе от традиционного понимания государственности во всех прежних теоретических вариантах и становлении новой – ноосферной государственности[8]. Вместе с тем, делая акцент на формировании нового государства и его деятельности, направленной на переход к устойчивому развитию, важно видеть также глобально-цивилизационные горизонты и формирование нового типа гражданского общества в планетарном и конкретно местном измерениях.

Отход в последнее время от классового подхода в обществоведении привел к мнению о том, что любое государство всегда действовало в первую очередь в интересах всех его граждан, а во вторую – выполняло функцию классового подавления. В тех случаях, когда эти приоритеты были иными, государство не оказывалось стабильным образованием. В этом варианте видения государство выступает средством интеграции и стабилизации всего общества, выполняя интегративные общесоциальные функции. В ходе исторического развития роль этой объединительной функции увеличивается, что придает государству все большую устойчивость. С этих позиций включение государства в модель устойчивого развития объективно выдвигает интегративно-социальную функцию на первый план, не отвергая, однако, и функцию подавления тех социальных групп, которые могут противиться продвижению по новому цивилизационному пути. Такое видение движения по пути устойчивого развития выдвигает на приоритетное место именно средний класс, как более всего заинтересованный, духовно и материально подготовленный к новому цивилизационному повороту. С этих позиций менее перспективными классами представляются бедные и богатые, ибо каждый из них в силу разных причин субъективно меньше заинтересован в смене курса развития в сторону политической и стратегической устойчивости.

И хотя в реальной истории конкретных государств можно проследить оба направления формирования государственности – и классово-организованное насилие, и обеспечение общего блага, тем не менее видение будущего государства как механизма согласования различных жизненных интересов и потребностей социальных классов, групп, объединений и отдельных граждан представляет значительный методологический интерес для развиваемой здесь темы. В самом деле, если реальное государство сочетает в себе функции подавления и объединения, то их надо ориентировать на цели достижения устойчивого развития. Если государство сможет объединить своих граждан на эти цели, значит, оно окажется одним из важнейших механизмов на пути реализации новой цивилизационной модели. А

это означает, что государство не отомрет и даже усилит свою роль при глобальном переходе к устойчивому развитию. Напротив, оно может окрепнуть, играя роль мощной консолидирующей силы подавления социальных групп (классов, индивидов), объективно и субъективно препятствующих прогрессу на пути к устойчивому развитию. Словом, функция насилия также не исчезнет, а примет иные формы своего осуществления в плане обеспечения выживания населения, проживающее на его территории и сохранения на ней природы.

В формируемой сейчас новой концепции «устойчивого этатогенеза» предстоит переосмыслить роль экологических и других природных факторов. Особенно это касается дальнейшей эволюции феномена государственности. Сказанное выше должно убедить в том, что без учета природных факторов и решения экологических и других социоприродных проблем у любого государства планеты просто нет будущего и, видимо, не было прошлого. Но определенный «экологический ренессанс» в видении этатогенеза, да и сущности государства вообще необходим, отрицая важную роль природно-географических факторов, традиционная социально-политическая концепция тем самым обрекает феномен государственности на исчезновение в результате грядущей глобальной экокатастрофы. Сохранение этого важного феномена и фактора эволюции на этапе перехода к устойчивому развитию мирового сообщества требует как нового – не столь политизированного и социологизированного видения возникновения и природы государства, так и его будущего.

Политика как феномен общественной жизни предполагает сознательную деятельность субъектов, направленную на достижение, удержание, укрепление и распределение властных функций или между государствами, или внутри государства между группой людей (что реализуется также в процессе глобализации). Для осуществления целей устойчивого развития важна реализация властных отношений и функций не только на государственном, но и на глобально-международном уровне. Политическая деятельность, будучи системным феноменом, тем не менее, разделяется на отдельные сферы, соответствующие основным общественным функциям государства, т.е. на экономическую, социальную, экологическую и т.д. В этом же плане мыслится и деятельность в области реализации устойчивого развития, которая будет «перераспределять» структуру властных отношений в социуме, в том числе и мировом сообществе.

Экологическая политика как термин содержит два ключевых слова – «экология» и «политика» и находится в предметном поле пересечения содержания упомянутых понятий. Экологическую политику довольно часто просто отождествляют с экологической деятельностью и такое слишком широкое понимание экополитики вряд ли проясняет специфику обсуждаемого понятия. Экополитика, на наш взгляд, это такая экологическая деятельность, которая включается в сферу политики, становится одной из составляющих политической деятельности. И при этом экополитика не уходит целиком в эту последнюю сферу, а остается в сфере экологической и других областей человеческой деятельности.

Эффективная экополитика предполагает возвращение государству активной роли в социальных процессах. Экологическая политика затрагивает всех субъектов, которые занимаются влиянием на распределение властных функций по поводу экологических отношений. Причем как в плане решения экологической проблемы внутри страны, так и вне, включая экологические отношения между государствами, в том числе и в глобальном масштабе, что в данном случае представляет интерес, поскольку глобальная экополитика в условиях глобализации должна реализовываться через переход к «устойчивой глобализации».

Можно согласиться с В.Г. Игнатовым и А.В. Кокиным, что «экологическая политика – это система мероприятий, направленных на регулирование состояния окружающей среды и рациональное использование природных ресурсов в рамках какой-либо территории или мира в целом (глобальная экологическая политика)» [9, с.79].

Для нас важно понять содержание экологической политики, проявляющейся в процессе глобализации и ориентирующейся на стратегию и более широкую и системную политику устойчивого развития. Можно дать условное наименование такой экологической политике – «устойчивая экополитика». Итак, «устойчивая экополитика» представляется нам как в качестве совокупности концептуально-теоретических систем, так и практических действий в области экологии, влияющих на перераспределение властных функций и управления, способствующих переходу к устойчивому развитию. Именно такого рода глобальную политику проводит ООН, формулируя цели мирового сообщества как цели глобального перехода к устойчивому развитию.

Итак, экополитика в модели устойчивого развития – это любая экологическая деятельность, использующая политические (и другие, связанные с политикой) факторы и средства для реализации новой цивилизационной парадигмы.

Стратегической целью государственной экологической политики является поддержание целостности природных систем и их жизнеобеспечивающих функций для устойчивого развития общества, улучшения здоровья населения и обеспечения экологической безопасности страны. Причем для достижения этих целей необходимо решить следующие задачи: сохранение и восстановление природных систем, их биологического разнообразия и способности к саморегуляции как необходимого условия существования человеческого общества; обеспечение рационального и устойчивого природопользования и равного доступа к природным ресурсам ныне живущих и будущих поколений; обеспечение благоприятного состояния окружающей среды, как необходимого условия достойного качества жизни и здоровья населения.

Пересечение двух сфер деятельности – экологической и политической имеет глубокий смысл для определения их отношения к глобализации и устойчивому развитию. Если экологическая деятельность входит в саму стратегию устойчивого развития (хотя и претерпевает трансформации, о которых далее пойдет речь), то деятельность политическая обычно выводится за скобки этого развития и создается впечатление, что новая цивилизационная парадигма в равной степени касается лишь экономики, экологии и социальной сферы.

Между тем политическая деятельность оказывается не только рядоположенной и равноправной с упомянутыми составляющими системы устойчивого развития, но и на определенных этапах становится решающей составляющей. Это уже продемонстрировано на ЮНСЕД в 1992 г. и на ВСУР в 2002 г., где все принятые официальные документы носят рекомендательный политический характер. Более того, с принятием этих глобальных политико-мировоззренческих рекомендаций ООН начала формироваться не просто как экополитика в глобальном масштабе (этот процесс фактически идет со Стокгольмской конференции по окружающей среде, 1972 г.), а также как и общемировая политика в области устойчивого развития. Это новый планетарно-политический процесс экологической глобализации, который направлен на реализацию стратегических решений упомянутых форумов ООН. Он стимулирует и национальные эколого-политические процессы, формулировку государственных концепций, стратегий и других официальных документов и даже законов.

Возможно, что диалектика и содержание понятия «политика в области устойчивого развития» сократится до словосочетания «устойчивая политика», в которую войдет вся мыслимая деятельность по осуществлению стратегии устойчивого развития, либо даже до более приемлемого понятия „политика устойчивого развития”. Соответственно, «устойчивая экополитика» также должна быть включена, как и соответствующая экономическая политика, социальная политика и т.д. Сосредоточим далее внимание именно на экологической политике, ориентированной на планетарную стратегию устойчивого развития и выясним, чем «устойчивая экополитика» отличается от «экополитики» в современном неустойчивом развитии.

Прежде всего, уместно отметить, что речь пойдет о более системном характере экополитики как направление экологической (и тоже политической) деятельности. До появления стратегии устойчивого развития экополитика носила в основном ведомственно-отраслевой характер, ориентированный преимущественно на решение локальных экологических проблем. Более системный характер «устойчивой экополитики» касается не только перехода от локальных экосистем к глобальной системе. Экополитика оказалась более тесно связанной с экономической политикой, социальной политикой и другими сферами политической и человеческой деятельности в процессе их глобализации и регионализации (глокализации).

Глокализация, на наш взгляд, выражает процесс «столкновения» глобальных и местных факторов и тенденций, т.е. глокализация выступает как взаимодействие внешнего (глобализация) и внутреннего (локального) процессов. Глобализация как процесс воспринимается позитивно либо отторгается, если воздействуя на определенную территорию с населением, создает соответствующий эффект. Например, в случае экологической глобализации глокализация состоит в восприятии планетарно-экологических требований для реализации их на местном уровне, в частности, речь идет о создании «местных повесток дня» (локальных стратегий устойчивого развития) для реализации устойчивого развития мирового сообщества. Локальные экологические требования должны «вписываться» в глобальную стратегию

устойчивого развития, подчиняться, а не противоречить ей. Т.е. в процессе экологической глобализации (проводимой в соответствии с принципами устойчивого развития) планетарные цели и императивы экополитики большей части мирового сообщества должны оказаться приоритетными и основополагающими.

В принципе к устойчивому развитию в глобальном масштабе можно перейти даже если некоторые части территорий и отдельные местности (страны) еще будут находиться в «зоне неустойчивости». Здесь действует «принцип устойчивости», когда целое (в данном случае мировое сообщество) может выйти на магистраль устойчивого развития в случае если часть (отдельные страны) может оказаться в рамках старой модели развития (например, страны, входящие в ООН, перейдут на новую стратегию, а страны, не входящие в ООН будут продолжать свое инерционное движение в модели неустойчивого развития). В этом случае могут реализоваться две версии глокализации – одна будет происходить через устойчивое развитие (для большинства стран) и другая будет идти по старому сценарию (однако в случае, если это будет происходить в пределах некоторой меры).

Один из существенных вопросов реализации устойчивого развития будет связан с тем, какое количество стран (территорий) должно принять императивы устойчивого развития для того, чтобы оно состоялось в целом для мирового сообщества. Теоретически ясно, что в это количество стран должны войти все, так называемые «экологические тяжеловесы» (США, Россия, Китай, Индия, Индонезия, Бразилия, Германия, Япония)[10, с.13-17]. Однако практически это количество стран (территорий) будет определяться по мере фактического продвижения в направлении устойчивого развития. Это своего рода «демократия стран», участвующих в таком переходе, когда добавление еще одной составляющей в пользу устойчивого развития создаст «эффект целостности», после которого движение по пути новой цивилизационной стратегии окажется гораздо более стремительным, чем до достижения этого порогового системно-синергетического эффекта.

Таким образом, устойчивая экополитика должна исходить из приоритета глобальных принципов, императивов и целей по отношению к аналогичным локальным, национальным, региональным характеристикам. Подобная ситуация при переходе к устойчивому развитию касается абсолютно всех видов деятельности, которые должны исходить из приоритета осуществления целей перехода к более широкой – в данном случае – глобальной системе. Ведь переход к устойчивому развитию возможен лишь в глобальном масштабе, что обусловлено не только социальными процессами глобализации (стремлением к единству цивилизации), но и биосферными факторами обеспечения устойчивости экосистемы Земли и приведения деятельности всего мирового сообщества в соответствие с адаптационными возможностями природной среды.

Следующая важная на наш взгляд особенность устойчивой экополитики – признание невозможности нормального человеческого развития при деградации природной среды. Это означает необходимость объединения при проведении устой-

чивой экополитики обеспечения экологической безопасности (и других видов безопасности) с эффективным и оптимальным развитием (как экоразвитием, так и другими видами человеческого развития). И хотя в традиционной экополитике имела место ориентация на связь охраны природной среды и развития, эта связь реализуется различными способами в разных цивилизационных моделях. В модели неустойчивого развития приходится все больше тратить усилий и средств на обеспечение безопасности, здесь «защитная» деятельность и развитие разделены и фактически противоречат друг другу в качестве антагонистов. Устойчивая экополитика предполагает соединение действий по развитию и обеспечению безопасности (прежде всего экологической) в единую систему, в которой достигается эффект обеспечения всех видов безопасности в основном через устойчивое развитие и меньше – через защиту [11].

Осознание имманентной взаимосвязи развития и безопасности в перспективе – системы «безопасность-развитие» привело к формулировке положения о возможности обеспечения безопасности через развитие, а если говорить точнее – через устойчивое развитие. Причем этот тезис, который был предложен еще в 1995г. [12] нашел поддержку в 2000 г. в одном из докладов бывшего Генерального секретаря ООН, отметившего, что «справедливое и устойчивое развитие является одним из необходимых условий обеспечения безопасности, однако обеспечение минимальных стандартов безопасности, в свою очередь, является одной из предпосылок развития. Стремление решать одну задачу в отрыве от другой не имеет большого смысла» [13, с.17].

Следующий более специфический принцип устойчивой экополитики связывает экологию и природопользование в единую «устойчивую систему». Это означает, что сохранение и восстановление природной среды должно быть органически сопряжено с рациональным освоением невозобновимых природных ресурсов и неистощительным использованием возобновимых ресурсов и факторов окружающей среды. Причем эта связь должна исходить из приоритетности сохранения биосферы и ее экосистем (представляющих естественный фундамент и условия жизни) по отношению к использованию ее ресурсов (которые можно изымать из природы только в пределах несущей емкости экосистем). Последовательное проведение этого принципа означает кардинальный отход от природопокорительной стратегии в рамках так называемого рационального природопользования (не являющимся таковым в модели неустойчивого развития) к консенсусно-коэволюционной стратегии во взаимоотношениях человека с окружающей средой и к устойчивому природопользованию.

Еще одно отличие устойчивой экополитики от традиционной связано с обеспечением и трансформацией принципа справедливости. Предполагается глобальное расширение этого принципа от социальной справедливости (фактически не работающего в модели неустойчивого развития) до принципа социоприродной справедливости, имеющего прямое отношение к устойчивой экополитике. Если в настоящее время приоритетом в этом плане является справедливое распределение благ

от ресурсов и равного доступа к ним (забота о нынешних поколениях в плане улучшения здоровья и качества жизни населения, улучшение снабжения природными и другими ресурсами и социальными благами, увеличение продолжительности жизни человека путем снижения действия негативных экологических факторов), то в перспективе к этим направлениям добавятся новые, характеризующие переход к устойчивому будущему. Это удовлетворение упомянутых и других жизненно важных потребностей и интересов будущих поколений (темпоральное расширение принципа социальной справедливости). Наряду с «трансляцией» этого принципа в будущее, экополитика должна будет ориентироваться на систему принципов, которые уже сформулированы в Хартии Земли и предполагают глобальное расширение «справедливости» в определенной степени и на живые существа, что должно существенно ослабить действие абсолютизированного в модели неустойчивого развития принципа антропоцентризма. И хотя мы не предполагаем, что произойдет переход на позиции биоцентризма, тем не менее появляется перспектива формирования коэволюционной стратегии во взаимоотношениях человека и биоты (гармонизация принципов антропоцентризма и биоцентризма).

Кардинально новым для устойчивой экополитики является принцип опережающих исследований и действий. Хотя этот принцип в незначительной степени уже использовался и в модели неустойчивого развития, главным же была иная экологическая деятельность – ликвидация негативных последствий чрезвычайных и катастрофических ситуаций, что на порядок менее эффективно (даже в экономическом плане), чем их предупреждение. Опережающая деятельность напрямую связана с упомянутым принципом приоритета глобальных императивов при проведении экополитики. Ведь глобальную экокатастрофу можно только предотвратить, поскольку ликвидировать ее последствия будет просто некому. Вот почему необходимо предотвращение экологических и иных негативов хозяйственной деятельности уже на стадии принятия решений и разработки проектов природообразующей деятельности. А в случае, если последствия (в том числе и отдаленные) не могут прогнозироваться достаточно надежно в условиях недостатка научной информации и неопределенности, то необходимо отказаться от экономических и иных решений и проектов, сопряженных с воздействием на окружающую среду.

Еще одну особенность новой экополитики, ориентирующейся на глобальный переход к устойчивому развитию, можно назвать социальной всеобщностью реализации социально-экологической политики. Дело в том, что несмотря на то, что на мировом уровне в процесс Рио-92 так или иначе включены все страны ООН, тем не менее подавляющее большинство населения планеты даже и не слышало о переходе к устойчивому будущему, поскольку их интересует лишь удовлетворение сиюминутных потребностей. Сейчас важно активизировать и расширить участие гражданского общества, прежде всего деловых кругов, неправительственных и других организаций, местных общин и органов самоуправления в подготовке и принятии решений по переходу к устойчивому развитию, особенно его экологической состав-

ляющей, интенсифицировать процессы обмена информацией в области экологии и других сфер упомянутого перехода. Это в какой-то степени уже достигается через реализацию упомянутого Глобального договора ООН, который реализуется уже в течение десяти лет. Важная роль в этом процессе отводится и государству, которое должно взять под свой контроль процессы перехода к устойчивому развитию, чтобы представить такой переход как основную свою стратегическую цель, задействовав политические механизмы и создавая для этого законодательно-правовую базу.

Последняя из рассматриваемых здесь особенностей устойчивой экополитики связана со стратегической ее ноосферной ориентацией. Идея ноосферной ориентации устойчивого развития заключается в том, что его конечной целью представляется становление сферы разума[14]. Это означает, что в экополитике на первый план выдвигается информация в качестве главного ресурса развития по сравнению с вещественно-энергетическими ресурсами и, соответственно, ожидается переход на интенсивно-коэволюционный путь развития (в котором минимизируются количественные и максимизируются качественные факторы и источники). В силу этого переход на магистраль устойчивого развития предстает как информационная стратегия (и очередная информационная революция), что требует не только усиления информационного обеспечения и мониторинга, но и опережающее развитие научных знаний об экологических и других социоприродных факторах устойчивого развития, а также ноосферных трансформаций в области науки, образования, технико-технологическом потенциале, системах управления. Причем важнейшую роль в этом процессе ноосферизации через УР будет играть наука и образование[15].

На наш взгляд, в устойчивой экополитике существенное место должно уделяться процессам глобализации. Причем одно из приоритетных мест должно быть их экологическая составляющая[16], поскольку эта составляющая будет играть весьма существенную роль в национальной экополитике любой страны, ориентирующейся на реализацию целей устойчивого развития при одновременном соблюдении национальных интересов. Ведь до сих пор как многие процессы глобализации, так и экологизации происходили стихийно, а в свете идей, нашедших развитие на ВСУР в Йоханнесбурге и других форумах ООН, важно направить их течение по траектории устойчивого развития, включая в равной степени основные составляющие (экономическую, экологическую, социальную, политическую). В перспективе реализации политики устойчивого развития, течение процессов экологизации и глобализации должно идти «через устойчивое развитие», а это потребует выработки нового подхода к пониманию начала нового этапа процесса глобализации, отличного от того, который обычно вкладывается в понятие глобализации как стремления человечества к своему планетарному единству.

Если глобализация обычно воспринимается как системное обретение целостности человечества в ходе пространственной интенсификации социальной деятельности на планете, то переход к УР как глобальный процесс темпорального продолжения существования цивилизации. Тем самым глобальное развитие через

УР предстает как единый пространственно-временной процесс дальнейшего безопасного существования и прогрессивной эволюции человечества.

Таким образом, глобализация, в целом, вызывает необходимость образования глубинных изменений в международной жизни, что способствует, в свою очередь, более адекватного отражения сил и возможностей для развития современного мира. Принципиальные политические решения для устойчивого развития каждого государства/общества в отдельности принимаются на глобальном уровне, которые необходимо взять на вооружение всем без исключения, в том числе и государству Республика Молдова.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Victor Juc, Ivan Rusandu. Interesul Național ca prioritatea politică a dezvoltării durabile a societății. Chișinău: Tipogr. „Print-Caro”, 2010, p.48.
2. Victor Juc. Securitatea națională și politica externă ale Republicii Moldova în contextul transformărilor structurale de sistem postrăzboi rece. Chișinău: Tipogr. Centrală, 2015.
3. См.: Чумаков А.Н. Глобальный кризис и актуальные задачи российского общества. В: Материалы Международного научного конгресса «Глобалистика-2009»: пути выхода из глобального кризиса и модели нового мироустройства. Т.1. Под ред. И.И. Абылгазиева и И.В. Ильина. М., 2009, с.152-153.
4. См.: Урсул А.Д. Путь в ноосферу. Концепция выживания и устойчивого развития цивилизации. М., 1993.
5. См.: Ващекин Н.П., Мунтян М.А., Урсул А.Д. Глобализация и устойчивое развитие. М., 2001; Глобалистика. Энциклопедия. М., 2003; Барлыбаев Х.А. Научные основы теории глобализации и устойчивого развития. М., 2003; Лось В.А., Урсул А.Д., Демидов Ф.Д. Глобализация и переход к устойчивому развитию. М., 2008; Ильин И.В., Урсул А.Д. Эволюционная глобалистика (концепция эволюции глобальных процессов). М., 2009.
6. Шмидхейни С. и др. Смена курса. Перспективы развития и проблемы окружающей среды: подход предпринимателя. М., 1994, с. 15.
7. См.: Научная основа стратегии устойчивого развития Российской Федерации. М., 2002.
8. См.: Урсул А.Д. Государство в стратегии устойчивого развития. М., 2000; Кушнарченко И.А. В поисках нового государства: эскиз социально-экологического исследования. Улан-Удэ, 2001.
9. Игнатов В.Г., Кокин А.В. Экология и экономика природопользования. Учебное пособие. Ростов н/Д, 2003, с. 79.
10. См.: Флавин К. Наследие Рио // Россия в окружающем мире. 1998. Аналитический ежегодник. М., 1999, с. 13–17.
11. См.: Урсул А.Д. Экологическая безопасность и устойчивое развитие. В: Государственное управление ресурсами. Специальный выпуск. 2008, №11.3.
12. См.: Урсул А.Д. Устойчивое развитие и проблемы безопасности. В: Безопасность. 1995, №9.
13. Аннан А. Кофи. Предотвращение войн и бедствий: Глобальный вызов растущих масштабов. Годовой доклад о работе ООН за 1999 год. Нью-Йорк.2000, с.17.
14. См.: Урсул А.Д. Путь в ноосферу. Концепция выживания и устойчивого развития цивилизации. М., 1993; Концепция перехода Российской Федерации к устойчивому развитию В: Российская газета, 9 апреля 1996.
15. См.: Садовничий В.А. Роль образования и науки при переходе к устойчивому развитию В: Высшее образование сегодня, 2002, №1.
16. См.: Барлыбаев Х.А. Экологическая глобализация В: Общая и социальная экология. М., 2005.

**IMPACTUL RECONFIGURĂRILOR GEOPOLITICE
DIN EUROPA DE SUD-EST ASUPRA SECURITĂȚII NAȚIONALE
A REPUBLICII MOLDOVA**

**THE IMPACT OF GEOPOLITICAL RECONFIGURATIONS
IN SOUTH-EASTERN EUROPE ON NATIONAL SECURITY
OF THE REPUBLIC OF MOLDOVAN**

**Veaceslav UNGUREANU, doctor în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM**

Summary

The significance of the Republic of Moldova on the international arena is a unessential one, nevertheless, because of geopolitical conjuncture it belongs to and its status of regional insecurity supplier, the great powers prove an increased attention towards it, perceiving Moldova as an element of a geostrategic game that gives rise to an imminent impact on national security. Due to its dependence on great powers' geopolitical interests fluctuations in South-Eastern Europe, Moldovan national security needs permanently a pragmatic approach and also political and diplomatic skills. The controversial matter i.e. the permanent neutrality, which serves as basis to substantiate and institutionalize Moldovan national security, generates multidimensional instability and needs to be reassessed in the context of new threats, risks and vulnerabilities faced by the Republic of Moldova that can be reduced by creating a buffer-zone based on Euro-Atlantic oriented integration mechanisms.

Key-words: *geopolitical/geostrategic interest, geopolitical conjuncture, buffer-zone, buffer-state, national security, regional security, neutral state, permanent neutrality, neutrality status, Transnistrian conflict, collective security, military conflict and energetic security.*

In condițiile noilor reconfigurări geopolitice din Europa de Sud-Est se manifestă, mai pregnant ca niciodată, pe de o parte, tendința marilor puteri ale scenei internaționale de a-și exercita puterea în plan regional, iar, pe de altă parte, jocurile de putere marcate de eforturile statelor mici și mijlocii de a ieși din sfera de influență a unor state și de a intra în alte sfere de influență unde pot să-și apere și să-și promoveze pe deplin propriile interese. Conjunctura geopolitică a securității regionale din Europa de Sud-Est în perioada postrăzboi rece a fost determinată de replierea intereselor geostrategice ale NATO/UE și ale Federației Ruse. Aceasta a fost realizată prin anexarea peninsulei Crimeea de către Federația Rusă și prin implicarea directă într-un conflict militar de tip „hibrid” cu Ucraina, care este o îmbinare de tactici de război convențional, de gherilă urbană și cibernetică, creînd noi focare destabilizatoare secesioniste în raioanele de est și sud-est ale Ucrainei. Prin urmare, conflictul militar dintre Rusia și Ucraina este continuarea politicii externe a Federației Ruse în spațiul postsovietic, precedată de conflictul armat dintre Federația Rusă și Georgia, fapt ce s-a soldat cu recunoașterea de către Rusia a independenței Osetiei de Sud și a Abhaziei, dar și cu înghețarea conflictului declanșat anterior în raioanele de est ale Republicii Moldova, toate avînd o semnificație geopolitică de protejare a sferei sale de influență și de împotrivire cu vehemență extinderii NATO/UE spre Est, apelînd inclusiv și la forța militară pentru a contracara acest proces. Un alt aspect important al redimensionării intereselor geostrategice ale marilor puteri implicate în confruntările geopolitice din

Europa de Sud-Est se referă la nerespectarea angajamentelor de către Federația Rusă în cadrul unor acorduri de securitate regională. În opinia autorităților centrale ale Federației Ruse respectarea acestora subminează securitatea națională, astfel Rusia a inițiat negocieri de modificare a mecanismului de asigurare a securității regionale, fapt ce urma să se soldeze cu instituirea unui nou sistem de securitate europeană. Totodată, în cadrul Summitului OSCE de la Istanbul din 1999 și al Declarației Finale s-a consemnat intrarea în vigoare a Tratatului Forțelor Convenționale în Europa (FACE) revizuit, iar Federația Rusă și-a asumat angajamentul privind retragerea armamentului și trupelor sale staționate pe teritoriul Republicii Moldova și al Georgiei care n-a fost respectat.

În acest context, I. Chifu subliniază că angajamentul în cauză n-a fost respectat, și, mai mult ca atât, Federația Rusă a sistat în 2007 aplicarea Tratatului FACE, iar în 2015 a luat decizia să întrerupă participarea la întrunirile grupului comun consultativ, suspendarea devenind, astfel, completă și definitivă în cadrul Tratatului FACE[1, p.19-20]. Acest fapt, în accepția noastră, îi va permite în mod unilateral suplinirea cu armament convențional a contingentelor militare, fără înștiințarea partenerilor occidentali, înclinând balanța de securitate regională în favoarea sa. Relevanța acțiunilor privind noua extindere a NATO spre Sud, precedată de aderarea în 2004 a statelor din imediata proximitate cu Federația Rusă și amplasarea noilor elemente ale scutului american de apărare antirachetă, redă o abordare mai profundă a subiectului privind restructurarea intereselor geostrategice ale NATO/UE și ale Federației Ruse, edificînd un nou context regional de securitate cu repercusiuni asupra statelor din Europa de Sud-Est. Prin urmare, noua direcție de extindere a NATO pe flancul sudic, consfințită în aprilie 2008 la Summitul NATO de la București, unde statele membre ale acestei organizații politico-militare au semnat Acordul cu privire la aderarea Albaniei și Croației, în 2009 acestea devenind membre cu drepturi depline ale NATO, realizarea proiectului de amplasare a scutului american de apărare antirachetă, care va fi implementat în patru etape: etapa I (pînă în 2011) presupune desfășurarea de sisteme radar și amplasarea de interceptoare de rachete (SM-3) pe nave; etapa II (pînă în 2015) vizează protecția aliaților prin amplasarea în baze terestre a unei noi generații de interceptoare (SM-3) în Europa de Est (România); etapa III (pînă în 2018) vizează extinderea acoperirii la toate statele europene NATO, prin amplasarea unei noi baze terestre în nordul Europei; etapa IV (pînă în 2020) urmărește asigurarea unei protecții sporite a SUA împotriva atacurilor cu rachete balistice intercontinentale, dar și implicarea directă în conflictul militar din Siria atît a SUA în calitate de lider al coaliției internaționale împotriva organizației teroriste sunnite Statul Islamic și regimului Bashar al-Assad, cît și a Federației Ruse, care susține forțele militare guvernamentale împotriva forțelor de opoziție, acțiuni precedate de viziuni divergente cu privire la instaurarea păcii în Orientul Mijlociu, amplifică confruntarea geopolitică/geostrategică dintre actorii implicați în asigurarea securității regionale, dar și a celei internaționale.

I. Antonov este de părere că SUA justifică instalarea dispozitivului militar prin promptitudinea combaterii potențialelor intenții belicoase ale Coreii de Nord și ale Iranului sau a unui eventual atac nuclear terorist lansat din Orientul Mijlociu. Federația Rusă a fost

invitată să împărtășească cu SUA noua viziune asupra securității în Eurasia, dar acest deziderat nu s-a materializat. Dimpotrivă, Federația Rusă se simte amenințată și frustrată de proiectul militar american, pe care îl percepe ca fiind mai degrabă îndreptat împotriva ei decât împotriva amenințărilor de tip terorist[2, p.3]. Putem constata cu certitudine că și alte surse care au alimentat disjunția geopolitică dintre NATO/UE și Federația Rusă sunt: instalarea bazelor militare la Marea Neagră în România și Bulgaria (care să permită poziționarea SUA în proximitatea Orientului Mijlociu, dar și a valoroaselor resurse energetice din perimetrul Mării Caspice, de interes vital și pentru Federația Rusă), recunoașterea independenței Kosovo, repetatele intervenții americane în politica internă a Republicii Moldova, a Ucrainei și a Georgiei. În subsidiar, ostilitatea Federației Ruse era alimentată de larg răspândita convingere că Federația Rusă nu a primit nimic important în schimbul sprijinului acordat SUA după 11 septembrie 2001.

Este de precizat că Federația Rusă nu acceptă actuala ordine mondială, unipolară, deoarece este, în opinia autorităților centrale ruse, „instabilă și amenințată de conflicte”, exprimându-și preferința pentru o lume multipolară. I. Chifu acreditează opinia că există regiuni în care Federația Rusă are interese privilegiate, acestea fiind sfere de influență, care includ Georgia, Ucraina, Republica Moldova, precum și alte state vecine din Europa și Asia, dar și regiuni în care are dreptul de a sancționa orice modificare de securitate sau de a sancționa schimbările ce-i afectează interesele, iar aici pot fi incluse și state din NATO și UE, precum Țările Baltice, Polonia, Cehia, Slovacia, Ungaria, Bulgaria sau România. Potrivit reacțiilor la instalarea scutului antirachetă sau a celor referitoare la dislocarea bazelor militare NATO în proximitatea spațiului pontic, Federația Rusă intenționează să-și întărească escadrila aeriană din Crimeea cu bombardiere strategice TU-22 M3 pentru a echilibra balanța militară cu sistemul de apărare antirachetă de la Deveselu. Pe lângă escadrila de bombardiere, în Crimeea urmează să fie dislocate și complexe de rachete „Eskander” care au încărcătură nucleară, același tip de rachete Rusia le va amplasa și în regiunea Kaliningrad. Autoritățile centrale ale Federației Ruse apreciază că viitorul relațiilor internaționale ar depinde de partenerii și prietenii Rusiei, care au de ales în a-i recunoaște drepturile și privilegiile de a acționa unilateral în sfera sa de influență geopolitică, context precedat de divergențele în privința amplasării sistemului de apărare antirachetă în România și Polonia. În timp ce SUA își motivează intenția prin necesitatea de apărare a aliaților în fața pericolului iranian, Federația Rusă face referire la ultimul acord al marilor puteri cu Iranul privind programul nuclear[3, p.35]. Suntem de părere că în perioada de confruntare dintre Federația Rusă și Occident (SUA, NATO și UE), care va dura atâta timp cât Rusia va avea resurse să o susțină, situația a degenerat în confruntări armate în zona de frontieră a NATO/UE și a Federației Ruse, în special în Ucraina, iar potențialele zone de conflict armat ar putea fi declanșate în Republica Moldova, Georgia și Azerbaidjan.

O. Serebrian și V. Croitoru specifică, sintetizând luările de poziție referitoare la situația geopolitică/geostrategică a Republicii Moldova, că din punctul de vedere al amplasării, dar și al conjuncturii regionale de securitate, Republica Moldova se află la confluența intereselor geopolitice a două mari puteri – NATO/UE și Federația Rusă/ODKB, ce edifică o

zonă-tampon de securitate, care exercită o presiune geopolitică asupra securității naționale a Republicii Moldova, exprimată prin importanța ce îi este atribuită Republicii Moldova datorită interferenței a doi factori geostrategici regionali semnificativi, și anume: importanța strategică pentru Federația Rusă (cea mai avansată bază militară spre Vest, mai ales din perspectiva vecinătății strategice cu NATO și UE) și relevanța pentru UE (furnizor de insecuritate, care se încadrează în categoria riscurilor asimetrice, dar și convenționale la adresa securității europene), depunând eforturi pentru a-și consolida pozițiile. Federația Rusă încearcă să-și mențină influența în Republica Moldova prin conservarea conflictului transnistrean și susținerea comunității rusești. Conflictul din raioanele de est ale Republicii Moldova reprezintă unul dintre cele mai dificile aspecte ale relațiilor dintre părți, deoarece refuzul Rusiei de a accepta soluționarea ei rezultă nu doar din raporturile de relații cu Republica Moldova, dar și cu NATO și UE. Pentru Federația Rusă, menținerea controlului asupra raioanelor de est ale Republicii Moldova reprezintă o modalitate de blocare a extinderii NATO și a UE, evident, fiindcă Rusia depune toate eforturile pentru a-și menține statutul de actor geopolitic important, folosind diverse instrumente politice, economice și militare, periclitând, astfel, securitatea națională a Republicii Moldova.

În ordinea de idei reliefată, opinăm că potențialul geopolitic de asigurare a securității naționale a Republicii Moldova nu este sub nicio formă avantajos în raport cu a celor două mari puteri (NATO/UE și Federația Rusă), ordine care provine din indicatorii economici, demografici și spațiali, dar și a statutului său de neutralitate permanentă, care în condițiile noilor reconfigurări geopolitice din Europa de Sud-Est nu este în stare să asigure securitatea națională a Republicii Moldova, astfel ambele puteri abordează Republica Moldova din perspectiva în special geostrategică, deoarece reprezintă un element al unei scheme geostrategice cu mult mai extinse, a cărei centru se regăsește în spațiul Mării Negre. E. Bădălan subliniază rolul determinant al Federației Ruse și al SUA în Europa de Sud-Est asupra procesului de stabilizare și securitate regională, precedat de o acomodare geopolitică de lungă durată, cu impact asupra securității naționale a Republicii Moldova. Statele din Europa de Sud-Est vor continua să aibă dificultăți în conturarea politicii externe, dar se vor manifesta și ca elemente-cheie în relațiile dintre NATO/UE și Federația Rusă. Pentru soluționarea problemelor de securitate din această zonă se impune implicarea mai mare a OSCE și, în special a UE prin PESC și PESAC[4, p.22-23].

Considerăm că pentru asigurarea securității unui stat mic cum este Republica Moldova contează nu atât dimensiunea geografică, cât amplasarea sa geopolitică prin prisma importanței pe care o are pentru realizarea intereselor geostrategice ale marilor puteri în Europa de Sud-Est. Avantajele, dar și riscurile reliefate, urmare a reconfigurărilor geopolitice regionale, precedate de conjunctura în care s-a pomenit Republica Moldova, denotă existența atât a enormelor posibilități privind diminuarea provocărilor la adresa securității naționale, care poate fi consolidată numai prin abandonarea *zonei-tampon* în care se află Republica Moldova și anume prin mecanisme integraționiste de orientare europeană, cât și a probabilității conservării statutului de *stat-tampon* între NATO/UE și Federația Rusă cu păstrarea statutului de neutralitate permanentă, desconsiderat de Rusia prin păstrarea

contingentului militar și a munițiilor în raioanele de est ale Republicii Moldova și sistarea relațiilor de cooperare cu NATO/UE pe dimensiunea securitate și apărare. Ceea ce, în consecință, va amplifica amenințările și intensifica riscurile ce vor diminua capacitatea de asigurare a securității naționale. Potrivit lui C. Manolache, Republica Moldova depune eforturi pentru asigurarea securității naționale prin contracararea sau minimizarea amenințărilor, riscurilor și vulnerabilităților de sorginte externă, care se manifestă cu intensitate variată în diferite perioade. Unele amenințări și riscuri se perpetuează, important fiind de a regândi politicile de asigurare a securității și de a reconfigura sistemul național de securitate în contextul proliferării pericolelor reale și potențiale, sistemice și asistemic[5, p.298]. Suntem de acord cu supoziția susținută de V. Juc că Republica Moldova se regăsește la interferența intereselor geopolitice din Europa de Sud-Est ale actorilor majori, și doar factorii externi fiind în măsură să influențeze decisiv asupra asigurării securității unui stat mic, el fiind impus să promoveze o politică externă activă[6, p.177]. În această ordine de idei, ținând cont de trăsăturile vulnerabile și susceptibile ale domeniului de securitate în raport cu factorul extern, dar și de valoarea substanțială a acestuia în edificarea politicii de securitate națională a Republicii Moldova, ne-am propus să examinăm multi-dimensional securitatea națională prin prisma reconfigurărilor geopolitice din Europa de Sud-Est în contextul relațiilor marilor puteri, care scoate în evidență starea de dependență și de subordonare a procesului de consolidare a sectorului de securitate.

În opinia lui V. Juc, Republica Moldova nu va putea deveni un stat cu adevărat viabil atît timp cît va exista problema transnistreană, oportunitățile de reintegrare presupunînd conjunctură internațională favorabilă, dar care trebuie încadrată într-un context mult mai larg, însoțit și consolidat prin eforturi susținute și acțiuni concrete de caracter intern[7, p.203]. N. Popescu atribuie conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova un aspect internațional prin extinderea UE și NATO, ce constituie un context favorabil redefinirii geopoliticii regionale din Europa de Sud-Est și reconsiderării atitudinilor Occidentului asupra problemei transnistrene. În condițiile în care Republica Moldova se află la hotarele UE și NATO, pe o frontieră de 684 km, ea este un stat care mai rămîne un factor de instabilitate regională, problemele interne ale căreia sunt legate de existența regiunii secesioniste din Est, care amenință securitatea națională, capătînd o nouă dimensiune internațională. Instituțiile europene nu mai percep conflictul transnistrean conform vechii paradigme în care Federației Ruse i se recunoșteau anumite „drepturi speciale” în gestionarea crizelor din CSI. Acest lucru este valabil în special în cazul conflictului transnistrean, care afectează mai mult securitatea UE, decît securitatea Federației Ruse[8, p.10], totodată, expertul oferă o semnificație deosebită trupelor ruse, care mențin statu-quo-ul și interesele geopolitice ale Federației Ruse în regiune. Procesul de reglementare transnistreană cunoaște un transfer din categoria unui conflict postsovietic „eurasiatic” în care Federația Rusă ar avea un rol special, într-un conflict „european”, în care UE ar trebui să joace un rol mai activ pentru că interesele sale sunt afectate direct[9, p.109].

O. Serebrian împărtășește supoziția lui V. Juc, susținînd că, conflictul transnistrean reprezintă un conflict geopolitic și nu unul interetnic sau interconfesional. Afirmția pre-

cum că acest conflict ar fi unul de natură politică nu ține, or, în cazul de față, nu putem vorbi despre o confruntare de idei de ordin politic, de doctrine și viziuni diferite privind modul de organizare și conducere al societății. Conflictul din raioanele de est ale Republicii Moldova este de esență geopolitică, prin faptul că servește Federației Ruse drept instrument pentru a menține Republica Moldova în sfera sa de influență, oferindu-i o poziționare geostrategică într-o „zonă-gri”, exprimată prin riscuri politico-militare elevate și cu interes redus din partea investitorilor occidentali în eventualitatea unui viitor incert[10, p.106-114]. O. Tomescu-Hatto exprimă opinia că, conflictul înghețat din regiunea estică a Republicii Moldova și prezența trupelor și munițiilor Federației Ruse pe teritoriul regiunii separatiste constituie o amenințare nu numai la adresa securității naționale a Republicii Moldova, dar și în plan regional. Regiunea a devenit o țintă a traficantilor de arme, de droguri și ființe umane, fiind destinate Europei de Sud-Est. În aceste condiții, dezideratul UE fiind identificarea unei soluții care ar însemna confirmarea rolului său de actor geostrategic important la nivel regional[11, p.272]. A. U. Gabany exprimă opinia că actualmente, Republica Moldova „este un actor-cheie într-un nou joc geopolitic”. În accepția sa, problema fundamentală pe dimensiunea securității politice a Republicii Moldova este conflictul transnistrean, considerînd că soluționarea problemei transnistrene este legată de evacuarea contingentului militar, armamentului și munițiilor de către Federația Rusă în contextul politicii de paritate a retragerii armamentului din Europa de Sud-Est[12].

I. Munteanu este de părere că, cauza fundamentală datorită căreia Republica Moldova s-a pomenit în situație de incapacitate pentru soluționarea problemei transnistrene este gestionarea incorectă a acestui conflict. O primă metodă de soluționare a conflictului transnistrean a fost încercarea de „naționalizare” de către Federația Rusă în zona sa de influență. A doua metodă a fost „internaționalizarea”, prin implicarea OSCE, UE și CSI. Din nefericire, UE nu a venit în ajutorul Republicii Moldova ca în cazul Statelor Baltice. Expertul susține că au existat mai multe etape prin care au fost cedate părți din suveranitatea Republicii Moldova[13, p.2]. I. Chifu manifestă o atitudine complexă referitor la conflictul transnistrean, potrivit căreia nu există un conflict transnistrean propriu-zis. De asemenea, nu există similitudini între conflictul transnistrean și celelalte „conflicte înghețate” din spațiul CSI. Totodată, avem de-a face cu un teritoriu care nu se învecinează cu Federația Rusă, ci este situat între Republica Moldova și Ucraina. Nu mai există nici o justificare pentru prezența trupelor Federației Ruse în raioanele de est ale Republicii Moldova, deoarece majoritatea populației ruse trăiește legitim pe teritoriul Republicii Moldova. I. Chifu consideră că în problema transnistreană există mai multe niveluri: 1. geopolitic – avem de-a face cu o problemă post-colonială a Federației Ruse; 2. regional – există trilaterală România – Moldova – Ucraina, care se poate implica în soluționarea situației; 3. național – este vorba despre integritatea teritorială a Republicii Moldova, dar, în același timp, Ucraina are libertatea de a-și alege propria politică de securitate; 4. local – transnistria poate suferi un proces de transformare și în interior[14, p.3].

I. Fota prezintă o abordare critică a actorilor care participă la soluționarea conflictului transnistrean. În opinia sa, problema transnistreană persistă din cauza slăbiciunii tuturor

actorilor implicați (Federația Rusă, Ucraina, OSCE, SUA, UE). Conflictul din stînga Nistrului face parte dintr-o continuitate a unei noi forme a Războiului Rece dintre Federația Rusă și Occident (SUA și UE). Retragera trupelor este principala problemă la acest moment. Totuși, UE preferă să păstreze Federația Rusă ca posibil partener într-o dispută transatlantică[15, p.3-4]. A. Pfaller tratează problema transnistreană prin prisma economică. Principala miză, consideră expertul, a situației Republicii Moldova este stabilitatea din întreaga regiune. Dar stabilitatea depinde și de investițiile străine, mai ales în domeniul economic. Republica Moldova trebuie să se concentreze asupra problemei dezvoltării economice după modelul Taiwan-ului. Prosperitatea economică este un important generator de democrație prin intermediul căruia Republica Moldova va realiza succese în conflictul transnistrean[16, p.4]. D. Dungaciu este de părere că în cazul conflictului transnistrean, nu conflictul este „înghețat”, ci soluțiile. Decizia Curții Europene pentru Drepturile Omului din 2004 a fost crucială în acest sens. Nu putem vorbi de soluții viabile în soluționarea problemei transnistrene atîta timp cît există acțiuni incoerente în spațiul euroatlantic, și România va trebui și ea să se implice mai activ în procesul de cooperare cu Republica Moldova în cadrul euro-regiunilor a PEV[17, p.4]. N. Ecobescu exprimă supoziția că tergiversarea soluțiilor în problema transnistreană îi are ca protagoniști pe Federația Rusă și SUA, relațiile cărora actualmente sunt antagoniste, fapt precedat de sancțiunile impuse de SUA și de comunitatea internațională ca urmare a anexării peninsulei Crimeea de către Rusia și implicarea directă a acesteia într-un conflict militar „hibrid” în raioanele de est și sud-est ale Ucrainei, dar și a unor viziuni contradictorii pe marginea subiectului luptei împotriva terorismului din Orientul Mijlociu, în speță Siria, context, care nu va contribui la identificarea unei soluții acceptabile pentru toți participanții la procesul de negocieri[18, p.4]. I. Stăvilă se pronunță în același context de idei, afirmînd veridicitatea caracterului geopolitic al conflictului transnistrean și nesoluționarea acestuia pînă în prezent, prin faptul implicării unor actori cu o pondere deosebită în politica internațională, precum Federația Rusă, UE și SUA. Interesele imuabile ale Federației Ruse de a menține cu orice preț Republica Moldova în sfera sa de influență au determinat-o pe aceasta să pledeze mai degrabă în favoarea „înghețării” conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova decît să sprijine o soluție de compromis care ar răspunde cît se poate de adecvat intereselor tuturor actorilor implicați[19, p.89-90].

V. Ciubotaru abordează problema transnistreană reliefînd trei scenarii: pozitiv, negativ și probabil. În scenariul pozitiv, autoritățile Republicii Moldova și autoritățile secesioniste ajung la o înțelegere reciprocă susținută de elitele politice din ambele părți asupra distribuirii competențelor și a modului de atingere a variantei de fuzionare într-un model „finalizat”, păstrîndu-se statutul Republicii Moldova de stat integru. În scenariul negativ intervin factorii externi „duri” (Federația Rusă recunoaște „independența” raioanelor de est ale Republicii Moldova, aceasta din urmă intră în conflict cu mediatorii și observatorii procesului de negocieri), care condiționează dezvoltarea unor factori negativi interni, cum ar fi criza economică, energetică, politică pe ambele maluri ale Nistrului. Conflictul se termină prin dezintegrare teritorială cu consecințe proiectate într-un viitor îndepărtat.

Scenariul probabil constă în începerea acționării „măsurilor de consolidare a încrederii dintre ambele maluri ale Nistrului”, în urma căruia anumite probleme ar putea fi soluționate (economice, sociale, de transport, de telecomunicații, ecologice și, într-o măsură mai mică, cele de securitate), iar rezultatul negocierilor privind atingerea unor înțelegeri viabile se va diminua din cauza delimitării atribuțiilor, iar soluția definitivă de rezolvare a conflictului transnistrean va fi amânată pînă la apariția unor noi oportunități[20].

Considerăm că Republica Moldova are nevoie de o reglementare durabilă a conflictului transnistrean. Realizarea acestui obiectiv depinde în mare măsură de relațiile geopolitice dintre marile puteri, la baza cărora se află interesele geostrategice din această zonă. Evaluarea amenințărilor și riscurilor generate de conflictul transnistrean trebuie abordate în termeni geopolitici, întrucît este periclitată atît securitatea națională a Republicii Moldova, cît și cea regională. Un rol substanțial în soluționarea conflictului transnistrean îl va juca locul pe care îl va ocupa Republica Moldova în aranjamentele de securitate regională.

O altă componentă a securității naționale, nu mai puțin importantă, este cea militară, fiind și într-o strînsă corelare cu cea politică. V. Lupan susține că asigurarea acesteia trebuie tratată prin prisma relațiilor dintre Republica Moldova și NATO. Deși se declară deseori că relațiile Republicii Moldova cu NATO se bazează pe statutul său de neutralitate, acest statut, de fapt, presupune și responsabilități. Una dintre responsabilitățile fundamentale ale unui stat neutru constă în faptul că acesta nu poate fi doar un consumator de securitate, deoarece statutul de neutralitate a însemnat istoric că statul în cauză a furnizat mai multă securitate decît statele beligerante. Statul neutru, de asemenea, nu are o altă „umbrelă” de securitate care să-i asigure protecție de la diverse amenințări și trebuie să fie pregătit financiar și militar să își asigure neutralitatea. În aceste circumstanțe, s-a ajuns la adoptarea IPAP, care va asigura dezvoltarea unei structuri puternice europene de securitate în Republica Moldova[21]. În aceeași ordine de idei, N. Osmochescu subliniază că gradul de eficiență a neutralității autoproclamate este depreciat în totalitate de faptul că n-a fost obiect al recunoașterii și garantării prin acorduri internaționale sau alte aranjamente, ca și în cazurile statelor neutre din spațiul european[22,p.182-183]. Considerăm fondată supoziția lui V. Juc că neutralitatea permanentă proclamată unilateral și menținută prin propria voință n-a contribuit pînă la moment la valorificarea obiectului strategic urmărit, fiind sfidată și depreciată de prezența forțelor militare străine pe o parte din teritoriul său chiar dacă provizoriu se află sub controlul autorităților secesioniste. Deși a încălcat permanent statutul Republicii Moldova de stat neutru, Federația Rusă încurajează menținerea acestei calități, dar urmărind obiectivele sale geopolitice/geostrategice în condițiile conflictului militar din estul și sud-estul Ucrainei, dar și apropierii euroatlantice a Georgiei[7,p.206-207]. D. Mînzărari exprimă supoziția că în spațiul ex-sovietic conflictele „înghețate”, dar și crearea unor noi utilizînd armament convențional, reprezintă un instrument de influență și presiune externă folosită de Federația Rusă pentru a preveni aderarea statelor din vecinătatea sa imediată în structurile euroatlantice[23, p.12].

J. Sherr susține că actualmente, conceptul de neutralitate nu mai are nici o componentă utilitară. Neutralitatea a fost utilizată pentru a ține statele departe de război, pe parcur-

sul perioadei în care războiul era „un instrument principal” în politica europeană. Acum locuind într-o Europă total diferită, neutralitatea nu oferă o protecție în fața principalei amenințări pentru securitatea unui stat ca exploatarea slăbiciunilor interne ale unui stat prin intermediul unor mijloace mai sofisticate decât războiul. În același timp, neutralitatea limitează unele oportunități, mai mult ca atât, J. Sherr consideră că „neutralitatea este un statut stabilit prin tratat și garantat de terțe părți, iar un statut de neutralitate adoptat și susținut unilateral doar te blochează”[24].

Conform lui W. Thompson, orice stat care tinde să acționeze ca actor politic suveran în relațiile internaționale trebuie să întreprindă măsuri pentru propria securitate și să plătească pentru ele. Aceasta este o năzuință costisitoare, și încercînd de a o promova de unul singur este și mai costisitor, decât atunci cînd un stat s-ar afilia la o înțelegere de securitate colectivă. Asigurarea securității naționale și integrității teritoriale de unul singur, pentru statele mici cum este Republica Moldova, este în majoritatea cazurilor o afacere imposibilă[25, p.616-617]. O.Knudsen abordează noțiunea de neutralitate prin prisma opțiunii de acomodare. Potrivit acesteia, neutralitatea se solicită din partea unui stat vecin pentru a garanta că nu va fi lansat niciun atac asupra „marii puteri” de pe teritoriul statului vecin. Republica Moldova nu este vecinul imediat al Federației Ruse, fiind separată de o suprafață semnificativă a teritoriului ucrainean. Cererea neutralității Republicii Moldova de către Federația Rusă este mai curînd determinată de intenția Federației Ruse de a nu permite Republicii Moldova aderarea la NATO, deoarece ar diminua vulnerabilitățile curente ale Republicii Moldova. Federația Rusă impune neutralitatea Republicii Moldova în scopul de a preveni plecarea ei sub umbrela protecției a Occidentului[26, p.63-65]. C.Hemmer și P. Katzenstein sunt de părere că există o explicație suplimentară de ce Federația Rusă ar dori să prevină aderarea Republicii Moldova la NATO și UE. Federația Rusă dorește să mențină regionalismul cu rădăcini sovietice ce atașează Republica Moldova de Federația Rusă prin legături economice, politice și socio-culturale, manifestînd îngrijorarea că aderarea Republicii Moldova la NATO va diminua treptat din influența acestui regionalism[27, p.575].

În accepția noastră, subiectul controversat „neutralitatea permanentă”, care se regăsește la baza fundamentării și instituționalizării securității naționale a Republicii Moldova, generează o instabilitate multidimensională și incoerență strategică privind viziunea asigurării securității naționale. Nefiind duse pînă la bun sfîrșit, reformele în domeniul securității au, actualmente, un impact asupra statutului de neutralitate permanentă, care reprezintă o provocare la adresa securității naționale și un impediment pentru dezvoltarea și modernizarea Republicii Moldova. În accepția lui V. Pleșca, fiecare țară cu statut de neutralitate permanentă trebuie să-și propună o formă proprie a neutralității care să răspundă necesităților de ordin intern și extern ale statului și să poată să se modifice în timp. În opinia sa, Concepția Securității Naționale a Republicii Moldova reflectă în mod explicit evaluarea generală a mediului de securitate pe plan național și internațional în care operează Republica Moldova[28]. Această părere este împărtășită și de N. Osmochescu, care consideră că neutralitatea permanentă a Republicii Moldova constituie un element esențial al securității naționale, precum și un element al securității colective în

Europa[22, p.183]. V. Lupan nu este de acord cu aceste supoziții, în opinia lui neutralitatea Republicii Moldova nu a produs rezultatul scontat de retragere a trupelor ruse și de soluționare a conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova, pornind de la faptul că ar trebui să urmărim evoluțiile internaționale și să fim pregătiți pentru riscurile și amenințările în schimbare[21]. Potrivit lui A. Rácz, prevederile Concepției Securității Naționale a Republicii Moldova nu sunt capabile să reglementeze adecvat situația de securitate cu care actualmente se confruntă Republica Moldova. Prin acceptarea unui statut de neutralitate permanentă, Republica Moldova, prin definiție, exclude chiar și posibilitatea unei cooperări mai strânse cu NATO, ceea ce limitează instrumentele de interacțiune și finalitatea cooperării propriu-zise[29]. În opinia lui S. Troebst, care face o analogie între situațiile de securitate ale Georgiei și Republicii Moldova, susține că, în termeni militari, Republica Moldova nu poate face față capacităților militare ale Federației Ruse. Deși un scenariu maximal negativ nu amenință direct Republica Moldova, necesitatea integrării țării într-un sistem stabil de alianță militară este condiția esențială pentru protejarea contra unor potențiale riscuri și curente legate de securitatea Republicii Moldova[30]. J. Bugajski susține că neutralitatea nu mai emite un semnal de independență și libertate în acțiuni. Aceasta presupune o vulnerabilitate deosebită față de presiunile exercitate de Federația Rusă, izolare și pierderea suveranității[31]. G. Istvan este de părere că în condițiile geopolitice actuale neutralitatea nu asigură securitatea statului la parametri înalți. În opinia sa, neutralitatea nu mai este percepută ca un concept valid și aplicabil, care ar totaliza interesele unei națiuni într-o lume în care competiția ideologică a Războiului Rece a luat sfârșit[32]. În accepția lui L.Movchanyuk, proclamarea neutralității poate intensifica potențialele aspirații ale statelor vecine vizavi de teritoriul acestui stat, deoarece, în caz de conflict, acesta nu va fi apărat de nimeni[33]. În reflecțiile sale, J. Sherr pune la îndoială presupusele merite pentru care Republica Moldova ar fi dispusă atât de ușor să renunțe la forțele sale armate care întotdeauna au constituit un atribut de bază al unui stat suveran[24]. I. Chifu este sceptic în privința posibilității statului ce se află la periferie sau în *zona-tampon* între două blocuri să-și poată asigura securitatea prin sine însuși și prin garanții de neutralitate[34]. I. Mastac exprimă opinia că statutul de neutralitate permanentă prevede abținerea statului de la aderarea la blocuri sau alianțe militare. Totodată, fiecare stat, și mic, și mare, poartă o anumită responsabilitate privitor la menținerea stabilității și securității atât proprii, cât și regionale și internaționale. Dar având în vedere faptul că armata constituie un element de bază în menținerea stabilității și securității statelor, cu atât mai mult crește responsabilitatea statelor neutre pentru întreținerea trupelor militare proprii în scopul asigurării statutului lor de neutralitate[35, p.8]. R. Gorincioi demonstrează falsitatea promotorilor neutralității, care se axează pe compararea situației Republicii Moldova cu situația geopolitică și geostrategică a altor state neutre din Europa, susținând că nici unul din statele neutre din Europa nu se confruntă cu problema secesionismului, a instabilității politice, economice și puternicii presiuni rusești[36].

D. Dungaciu este de părere că la Summitul NATO din 4-5 septembrie 2014 din Țara Galilor, în contextul securității regionale din Europa de Sud-Est, au fost adoptate decizii

care se vor materializa, inclusiv și pentru Republica Moldova, astfel beneficiind de un statut de partener privilegiat al NATO, respectând statutul de neutralitate pe care îl are în prezent Republica Moldova și afirmând suficiența eforturilor pentru integrarea euroatlantică. Totodată, în Parlamentul Republicii Moldova este propus spre discuții proiectul de lege cu privire la consolidarea neutralității, iar Curtea Constituțională tergiversează examinarea cererii privind interpretarea art.11 din Constituția Republicii Moldova, care vizează neutralitatea Republicii Moldova, fapt ce demonstrează, în opinia noastră, lipsa de consens la nivelul clasei politice, dar și polarizarea societății pe subiectul neutralității Republicii Moldova. Potrivit expertului, actualmente, Republica Moldova nu-și poate asigura securitatea națională, dat fiind faptul că statutul de neutralitate nu determină calitatea capabilităților militare de care are nevoie Republica Moldova, care sunt la un nivel aproape inutilizabil. Un stat care își asumă un statut de neutralitate va trebui să cheltuiască mai multe resurse financiare decât un stat membru NATO. Neutralitatea costă extrem de mult, iar Republica Moldova este un stat neutru care nu a cheltuit suficiente mijloace financiare pentru reforma armatei naționale. Pentru realizarea acestei reforme, NATO va trimite experți în Republica Moldova și nu va ajuta în mod direct cu surse financiare sau echipamente militare, dar va fi mai mult o formă de protecție, în condițiile situației tot mai tensionate din Europa de Sud-Est[37].

În accepția noastră, posibilitățile politico-militare oferite de NATO pot determina fortificarea sistemului de securitate națională a Republicii Moldova, iar angajamentele asumate vor consta în amplificarea interoperabilității și atașarea la standardele NATO. În acest sens, Republica Moldova este interesată să materializeze un cadru de relații mult mai dezvoltat cu structurile de securitate euroatlantice, care ar constitui nu doar un factor de stabilizare a statului, dar și un instrument-cheie de integrare europeană, așa ca implementarea prevederilor IPAP-ului actualizat, dar și va beneficia de pachetul de asistență al NATO privind consolidarea capacității de apărare și securitate, prin prisma cărora va continua procesul reformelor democratice, instituționale și de apărare, ce vor contribui la realizarea dezideratului european al Republicii Moldova.

Conjunctura geopolitică în care se află Republica Moldova, fiind parte componentă a sistemului energetic din spațiul CSI și, totodată, dependentă de un singur furnizor energetic, contribuie la diminuarea nivelului de asigurare a dimensiunii energetice a securității naționale. Sporirea acestei vulnerabilități este influențată de menținerea monopolului de către Federația Rusă, fiind unul dintre cei mai mari exportatori de hidrocarburi din lume și care apelează la arma energetică, utilizând-o drept instrument de presiune pentru a influența politic, economic și social statele din spațiul CSI și Europa Centrală și de Est, constituind astfel sfera de influență pentru promovarea intereselor sale geopolitice. Republica Moldova nu dispune de resurse naturale, care, la actualul nivel de dezvoltare al tehnologiilor energetice, i-ar permite să-și asigure integral sau într-o proporție semnificativă necesitățile sale de consum.

I. Chifu susține că Republica Moldova este complet dependentă de aprovizionarea din Federația Rusă în ceea ce privește importurile de petrol și gaze. Dincolo de presiunile cunoscute ale Federației Ruse asupra politicii statelor foste sovietice prin intermediul mecanismelor de tip energetic, Republica Moldova continuă să aibă capacitate redusă de

plată a gazului și a petrolului consumat. Prin accizare aceste importuri ar trebui să devină sursă importantă de venituri la bugetul de stat, însă lipsa capacității de plată a micilor consumatori, dar și a consumatorilor industriali, dublată de evaziunea fiscală și contrabanda la scară largă a acestor produse, duce la o situație extrem de delicată. În materie de curent electric, I. Chifu este de părere că perpetuarea situației în care cea mai mare capacitate de producție rămâne în continuare Hidrocentrala Electrică de la Cuciurgan, situată pe malul stîng al Nistrului, proprietarul acesteia fiind Federația Rusă prin intermediul corporației „Inter RAO EES” și aflată sub controlul regimului secesionist, diminuează securitatea energetică a Republicii Moldova. Această situație nu poate fi compensată decît de importurile de energie electrică din Ucraina sau din România, însă, în primul caz, resursele sunt limitate cu excepția celor ce vin de la mare distanță și al căror cost crește din cauza transportului, iar în al doilea caz, importul este aliniat la prețurile europene. În cazul petrolului lucrurile devin mai clare după deschiderea terminalului petrolier de la Giurgiulești. O soluție pentru aprovizionarea cu gaz nu se întrevide, pe termen scurt, ci doar un gazoduct care va ocoli Federația Rusă, cu plecare din Kazahstan sau Turkmenistan pentru a alimenta Ucraina și a se prelungi în Europa Centrală ar putea fi o alternativă. I. Chifu susține că Republica Moldova are la îndemînă o soluție imediată pentru soluționarea problemei energiei electrice, aceasta fiind investiția în grupul III al Centralei Atomoelectrice de la Cernavodă. Grupul II a intrat în funcțiune și ar fi fost deja o soluție astăzi. Cel puțin investiția în grupul III ar trebui realizată, care este oricum mai redusă decît cea necesară pentru un lanț de microhidrocentrale, a căror eficiență costuri/profit este mult mai redusă. Indiferent de soluție, o decizie pe termen mediu este absolut necesară, în condițiile deficitelor constante pe piața energetică din Republica Moldova[38, p.76-77]. A. Oprunenco exprimă supoziția că, din punctul de vedere al livrării gazelor, Republica Moldova trebuie să facă față unei „conjuncturi geopolitice”, gazul natural care provine dintr-o singură sursă este tranzitat printr-o singură țară, lucru care este greu de diversificat totalmente în viitorul apropiat[39, p.1]. I. Preașcă afirmă că la 17.11.2006, Republica Moldova, alături de Norvegia, Turcia și Ucraina, a fost acceptată în calitate de observator la Tratatul Comunității Energetice Europene, tratat care include 27 de state membre ale UE și state din zona Europei de Sud-Est, iar la 17.03.2010 Republica Moldova a aderat la acest tratat devenind membru cu drepturi depline, fapt care permite țării noastre să fie membru activ pe piața energetică regională și europeană, obligînd statul să racordeze legislația națională din domeniul energetic la acquis-ul comunitar. De asemenea, la 30.11.2006 la Astana, în cadrul celei de-a II-a Conferințe Ministeriale de Cooperare Economică între UE și statele din regiunea Marea Neagră – Marea Caspică, la care au fost prezente Comisia Europeană, Republica Moldova, Azerbaidjan, Armenia, Georgia, Kazahstan, Kîrgîzstan, Tadjikistan, Turcia, Ucraina, Uzbekistan și Federația Rusă (în calitate de observator) au semnat Foia de Parcurș. Această participare și colaborare în domeniul energetic cu statele din regiune reprezintă un factor esențial pentru asigurarea securității energetice a Republicii Moldova. Totodată, aderarea la Tratatul Comunității Energetice Europene presupune faptul că Republica Moldova va participa la crearea celei mai mari piețe energetice din lume. Tra-

tatul prevede, pentru prima data în istorie, stabilirea unui cadru legal pentru o piață energetică integrată și este punctul de plecare al extinderii sistemului de gaze naturale, prin crearea unei piețe intermediare între Marea Caspică și UE. De asemenea, Tratatul permite valorificarea a circa 30 mlrd USD prevăzuți pentru investițiile în infrastructura sectorului electricității, în vederea îndeplinirii standardelor UE[40].

V. Prohnițchi este de părere că energia importată din Federația Rusă este unul din cei doi principali factori (exporturile spre Federația Rusă sunt al doilea factor) care ancorează Republica Moldova adânc într-o situație de dependență unilaterală față de furnizorul estic. În acest context, datoriile la gazul importat sunt principala pîrghie a Federației Ruse de exercitare a presiunilor economice sau politice asupra Republicii Moldova. Dacă consumul ar fi achitat regulat și nu s-ar admite acumularea unor datorii uriașe, pentru Federația Rusă ar exista mai puține posibilități de manipulare. Estonia și Slovacia, ca și Republica Moldova, importă 100% din gazul natural consumat și 100% din gazul importat este din Federația Rusă, dar aceste state nu admit șantajarea și implicarea în afacerile lor interne. Republica Moldova va trebui să țină seama de faptul că obiectivul de integrare în UE va conduce chiar la accentuarea dependenței sistemului energetic de gazul natural. Una din rigorile ecologice ale politicii energetice europene impune renunțarea la combustibilii grei pentru funcționarea stațiilor electrice și trecerea treptată la gazul natural. Aceste condiții vor determina nu doar Republica Moldova, dar și alte state din Europa Centrală și de Est să se bazeze pe viitor într-o măsură mai mare decât în trecut pe gazul importat din Federația Rusă. Republica Moldova trebuie să facă tot posibilul ca să elibereze relațiile sale energetice cu Federația Rusă de orice element politic și să facă tot posibilul pentru achitarea regulată a facturilor[41, p.101-103]. În opinia aceluiași expert, energia electrică este elementul esențial al securității energetice a Republicii Moldova. Necesarul anual de energie electrică a Republicii Moldova se estimează la 5-6 mlrd kW/oră. Dacă nu ținem cont de regiunea transnistreană, Republica Moldova poate produce autonom doar 30-35% din energia electrică pe care o consumă. Actualmente, Republica Moldova utilizează energie electrică produsă de CET-1 din Chișinău, nodul Hidroelectric de la Costești, Hidrocentrala Electrică de la Cuciurgan și o parte o procură din Ucraina. Pentru Republica Moldova este crucial important să redobîndească controlul asupra Centralei de la Cuciurgan. Puterea instalată a celor 12 blocuri ale CET de la Cuciurgan este 2,52 MW, în timp ce necesitățile întregului sistem economic moldovenesc sunt evaluate la 1,1-1,2 MW, dar și dispunînd de infrastructură necesară, în asemenea circumstanțe, Republica Moldova va avea un rol crucial pentru transportarea electricității spre Balcani. Însă Republica Moldova trebuie să țină seama de faptul că în Ucraina există cercuri economice puternice care intenționează să controleze exportul de electricitate de la Cuciurgan. Pentru aceasta este planificată construirea unor noi magistrale de transport de înaltă tensiune care să treacă pe teritoriul Ucrainei și să reducă la minimum sau chiar la zero lungimea parcursului pe teritoriul Republicii Moldova[41, p.103-104].

Potrivit lui A. Baltag, în prezent, Republica Moldova nu-și poate asigura pe deplin securitatea energetică, deoarece este dependentă în cea mai mare măsură de import. Aceasta

determină o vulnerabilitate mare a stabilității macroeconomice a statului, energetica reprezentând o ramură strategică a economiei naționale. Dacă urmărim evoluția balanței energetice în ultimii 10-12 ani, observăm că situația per ansamblu este practic aceeași: în 1999 au fost importate 87,8% din volumul total al resurselor energetice, în 2006 – 88,8% și în 2010 – 86,2%. Identificăm anumite schimbări în cazul structurii importului de resurse energetice, cea mai mare pondere deținând și în continuare gazul natural (cca 59% în 1999, cca 56% în 2006 și cca 50% în 2010) și energia electrică (cca 19% în 1999, cca 12% în 2006 și cca 13% în 2010), ceea ce influențează puțin asupra asigurării securității sectorului energetic al statului. Explicația vine din faptul că gazul natural este importat 95% dintr-o singură sursă, aceasta fiind Federația Rusă, iar în baza acestuia se produce și energia electrică, fie sursa internă a statului, fie cea importată. Prin urmare, avem situația când sectorul energetic autohton depinde în cea mai mare măsură de gazele naturale importate de la Gazprom. În plus, dacă facem referință la faptul că toată infrastructura de tranzitare și de distribuție a gazelor naturale din țară aparține S.A. Moldovagaz, în care monopolistul Federația Rusă deține pachetul majoritar de acțiuni, iar Republica Moldova fiind acționar minoritar, atunci ne convingem că practic toată industria energetică autohtonă este controlată de Federația Rusă. Or, acest lucru determină ca Republica Moldova să dețină pârghii limitate în timpul negocierilor privind prețul de import al resursei energetice, la gazele naturale evoluția prețului mediu fiind următoarea: cca 80 USD/1000 m³ în 2005, cca 170 USD/1000 m³ în 2007, cca 230 USD/1000 m³ în 2008, cca 260 USD/1000 m³ în 2009 și cca 340 USD/1000 m³ în 2011, ceea ce a condiționat majorarea prețului la energie electrică cu 5,5 cenți/kwh în 2008, cu 5,8 cenți/kwh în 2009 și cu 6,9 cenți/kwh în 2012. În viziunea aceluiași expert, motivele de aderare a Republicii Moldova la Comunitatea Energetică Europeană sunt direct legate de asigurarea securității energetice naționale, fiind vorba despre interconectarea la rețelele energetice europene și diversificarea surselor de aprovizionare cu resurse energetice a țării, ceea ce ar reprezenta o alternativă viabilă dependenței exclusive de Est: de Federația Rusă în domeniul gazelor naturale și, parțial, în cel al curentului electric, și de Ucraina în domeniul energiei electrice. Un alt motiv privind participarea țării noastre la Tratatul Comunității Energetice Europene este faptul că se deschid noi oportunități de atragere a investițiilor în sistemul energetic, lucru ce ar permite asigurarea modernizării infrastructurii energetice autohtone, sporirea eficienței energetice și stimularea utilizării surselor alternative de energie[42, p.1-4].

În opinia noastră, actualmente, principala resursă folosită în Republica Moldova este gazul natural (care acoperă 80% din necesitățile sectorului energetic) și care este importat la 95% din Federația Rusă. În condițiile implementării Directivelor și Regulamentelor care formează Pachetul energetic III, asumat în urma aderării la Comunitatea Energetică Europeană, care prevede: divizarea producerii, transportului și distribuției în sectorul gazelor naturale și al energiei electrice, pentru a asigura accesul oricărei companii care intenționează să intre pe piața energetică internă a statului; stimularea concurenței între diverse companii prin eliminarea discriminării pentru noii furnizori sau producători față de cei care deja există pe piață; acordarea unor competențe mai mari autorităților regula-

torii, a fost construit gazoductul Iași-Ungheni cu o lungime de 43 de km și cu o capacitate de 1,5 și 2 mlrd m³ gaz/an, ceea ce reprezintă peste nivelul actual, care este de 1,2 mlrd m³ gaz/an, regiunea transnistreană 1 mlrd m³ gaz/an, al importurilor de gaze rusești ale Republicii Moldova din Federația Rusă. Fiind dat în exploatare pe 27 august 2014, iar importul de gaze din România a fost lansat pe 5 martie 2015, de gazul românesc beneficiază circa 10.000 de consumatori din 19 localități din raionul Ungheni și parțial din Nisporeni, adevărindu-se un proiect funcțional s-a decis extinderea acestuia pînă la Chișinău, demarînd un studiu de fezabilitate, care urmează să fie aprobat la finele anului 2015, ca după finalizarea tuturor documentelor tehnice și identificarea finanțării, proiectul să se finalizeze în doi ani. În acest context, primii pași spre diminuarea dependenței de aprovizionare cu gaze naturale de la o singură sursă și de la un singur furnizor constituie un bun început pentru diversificarea asigurării securității energetice, care, deocamdată, rămîne încă dependentă de furnizarea de gaze naturale din Federația Rusă, cu care, în prezent, nu există un contract nou încheiat privind exportul-importul și tranzitul de gaze naturale, cel vechi a expirat în 2011. Totodată, în afară de proiectul gazoductului Iași-Ungheni, care este cel mai mare proiect de interconexiune energetică cu piața UE, Republica Moldova a demarat implementarea, în cooperare cu România, a proiectelor de interconexiune pe dimensiunea energiei electrice. Astfel, cu finanțarea BERD, a fost inițiată elaborarea studiilor de fezabilitate pentru trei proiecte prioritare de interconexiune electrică Isaccea-Vulcănești-Chișinău, Ungheni-Strășeni și Bălți-Suceava.

Prin urmare, actualmente Republica Moldova se află într-o situație dificilă privind asigurarea securității energetice, prin faptul că Autoritățile Centrale nu pot avea un control deplin în domeniul respectiv. Din aceste considerente, Republica Moldova este nevoită să caute noi soluții, cum ar fi: diversificarea surselor de import și interconectarea cu alte sisteme energetice; diminuarea ponderii surselor energetice importate în balanța energetică națională, în special a gazului natural; atragerea investițiilor; demonopolizarea și liberalizarea sectorului energetic; eficientizarea energetică, acțiuni la care asistăm în prezent și care au legătură directă cu aderarea Republicii Moldova la Comunitatea Energetică Europeană.

Așadar, semnificația Republicii Moldova pe scena internațională este una neînsemnată, iar datorită conjuncturii geopolitice în care se află și statutului său de furnizor de insecuritate regională, se atestă, totuși, o atenție sporită din partea marilor puteri care o percep ca pe un element al unui joc geostrategic, situație ce generează un impact iminent asupra securității naționale. Din cauza dependenței de fluctuațiile intereselor geopolitice ale marilor puteri din Europa de Sud-Est, securitatea națională a Republicii Moldova necesită în permanență o abordare pragmatică și o abilitate politico-diplomatică. Subiectul controversat, *neutralitatea permanentă*, care se regăsește la baza fundamentării și instituționalizării securității naționale a Republicii Moldova, generează instabilitate multidimensională și se impune a fi reevaluat în contextul noilor amenințări, riscuri și vulnerabilități cu care se confruntă Republica Moldova, diminuarea cărora poate fi efectuată numai prin tranșarea *zonei-tampon*, utilizînd mecanismele integraționiste de orientare euroatlantică.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Chifu I. Complexe de securitate și concepte regionale. Regiunea Extinsă a Mării Negre. Integrarea instituțională și capacitatea administrativă ca soluție pentru securitate regională. În: Impact Strategic, 2011, nr. 2(39), p. 14-22.
2. Antonov Ig. Rusia vs. America: o nouă cursă a înarmărilor gata de start?. În: Politica Externă, 2007, nr. 53.
3. Chifu I. Modelarea opțiunilor de securitate ale Republicii Moldova. În: Infosfera, 2009, nr. 2, p. 31-36.
4. Bădălan E. România în noul mediu de securitate după summit-ul de la Istanbul. Surse de instabilitate la nivel global și regional, București: Universității Naționale de Apărare, Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate, 2004, 576 p.
5. Manolache C. Securitatea națională. În: Republica Moldova pe calea modernizării: studiu enciclopedic. Chișinău: F.E.-P. Tipografia Centrală, 2015, p. 279-298.
6. Juc V. Securitatea națională și politica externă ale Republicii Moldova în contextul transformărilor structurale de sistem postrăzboi rece. Chișinău: F.E.-P. Tipografia Centrală, 2015. 200 p.
7. Juc V. Edificarea relațiilor internaționale postrăzboi rece: aspecte teoretico-metodologice și replieri geostrategice. Chișinău: Tipografia-Sirius, 2011. 248 p.
8. Popescu N. Noile oportunități de soluționare a problemei transnistrene prin mecanismele Europei moderne. Chișinău, 2003. [on-line] <http://www.policy.hu> (vizitat 18.10.2015).
9. Popescu N. Politica externă a Uniunii Europene și conflictele post-sovietice. Chișinău: Cartier, 2013. 224 p.
10. Serebrian O. Despre geopolitică. Chișinău: Cartier, 2009. 176 p.
11. Tomescu-Hatto O. Noile frontiere ale Uniunii Europene și relațiile româno-moldovenești. În: Stat slab, cetățenie incertă. Studii despre Republica Moldova. București: Curtea Veche Publishing, 2007, p. 252-289.
12. Conflictul transnistrean, un statu-quo dorit de Rusia. București, 2005. [on-line] <http://www.ziua.net> (vizitat 12.10.2015).
13. Munteanu Ig. Soluții alternative pentru Republica Moldova. În: România în politica internațională, 2005, nr. 1, p. 2.
14. Chifu I. Soluții alternative pentru Republica Moldova. În: România în politica internațională, 2005, nr. 1, p. 3.
15. Fota I. Soluții alternative pentru Republica Moldova. În: România în politica internațională, 2005, nr. 1, p. 3-4.
16. Pfaller A. Soluții alternative pentru Republica Moldova. În: România în politica internațională, 2005, nr. 1, p. 4.
17. Dungaciu D. Soluții alternative pentru Republica Moldova. În: România în politica internațională, 2005, nr. 1, p. 4.
18. Ecobescu N. Soluții alternative pentru Republica Moldova. În: România în politica internațională, 2005, nr. 1, p. 4.
19. Stăvilă I. Evoluția reglementării conflictului transnistrean în anii 1992-2009. În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice, 2009, nr. 2, p. 74-96.
20. Ciubotaru V. Dialogul politic – șansa reală de unificare a Moldovei. În: Săptămînal economic național Dezvoltarea, 2008, nr. 19-20.
21. Lupan V. Peste un deceniu de neutralitate, mai mult de zece ani de cooperare cu NATO. Chișinău, 2009. [on-line] <http://www.ape.md> (vizitat 15.10.2015).
22. Osmochescu N. Neutralitatea permanentă a Republicii Moldova în contextul relațiilor internaționale contemporane. În: Academia de Administrare Publică – 15 ani de modernizare a serviciului public din Republica Moldova. Materialele conferinței internaționale științifico-practice. Chișinău: Academia de Administrare Publică de pe lângă Președintele Republicii Moldova, 2008, vol. 2, p. 182-183.
23. Mînzărari D. Ioniță V. De ce avem nevoie de NATO? Sau de ce existența Moldovei ca stat suveran depinde de aderarea la NATO. În: Discussion Paper, octombrie 2008 – martie 2009, nr. 3, p. 11-47.
24. Sherr J. Moscova și Tiraspolul văd Procesul de Integrare Europeană a Republicii Moldova ca o contradicție cu statul de neutralitate. Chișinău, 2008. [on-line] <http://www.ape.md> (vizitat 16.10.2015).
25. Thompson W. R. Democracy and Peace: Putting the Cart Before the Horse? În: International Organization, 1996, nr. 1.
26. Knudsen O. F. Did Accommodation Work? Two Soviet Neighbors 1964-1988. În: Journal of Peace Research, 1992, nr. 1.
27. Hemmer C., Katzenstein P. J. Why is There no NATO in Asia? Collective Identity, Regionalism and the Origins of Multilateralism. În: International Organization, 2002, nr.3.
28. Pleșca V. Neutralitate permanentă, un pas înainte pentru integrarea europeană. Chișinău, 2008. [on-line] http://www.prisa.md/rom/comments_csn_plesca (vizitat 25.09.2015).
29. Rácz A. Securitatea Republicii Moldova. Chișinău, 2008. [on-line] <http://www.viitorul.org> (vizitat 18.10.2015).
30. Troebst S. Securitatea Republicii Moldova. Chișinău, 2008. [on-line] <http://www.viitorul.org> (vizitat 18.10.2015).
31. Bugajski J. Securitatea Republicii Moldova. Chișinău, 2008. [on-line] <http://www.viitorul.org> (vizitat 20.10.2015).

32. Istvan G. Securitatea Republicii Moldova. Chișinău, 2008. [on-line] <http://www.viitorul.org> (vizitat 19.10.2015).
33. Movchanyuk L. Securitatea Republicii Moldova. Chișinău, 2009. [on-line] <http://www.viitorul.org> (vizitat 19.10.2015).
34. Chifu I. Securitatea regională în spațiul Ucraina – Republica Moldova – România. Trilogia reușitei: reforme, securitate și construirea bunăstării. Chișinău, 2005. [on-line] <http://www.docs.moldova.org> (vizitat 20.10.2015).
35. Mastac I. Conceptul securității naționale a Moldovei pentru noul mileniu. În: Apărarea și Securitatea Națională a Moldovei, 2001, p. 3-22.
36. Gorincioi R. Comentarii privind Concepția Securității Naționale a Republicii Moldova. Chișinău, 2008. [on-line] <http://www.nato.md> (vizitat 21.10.2015).
37. Dungaciu D. Securitatea Republicii Moldova. Neutralitatea costă extrem de mult. București, 2015. [on-line] <http://www.digi24.ro> (vizitat 21.10.2015).
38. Chifu I. Provocările insecurității în Republica Moldova. În: Moldova pe calea democrației și stabilității, din spațiul post-sovietic în lumea valorilor democratice, 2005, p. 71-82.
39. Oprunenco A. Cum să ne protejăm în fața viitoarelor războaie ale gazelor?. În: Comentarii Săptămânale, 2009, nr. 42.
40. Preașcă I. Integrarea sistemului energetic al Moldovei în cel european: de la vise frumoase la realități inedite. Chișinău, 2006. [on-line] <http://www.europa.md> (vizitat 21.10.2015).
41. Prohnițchi V. Securitatea economică a Moldovei: o privire în secolul XXI. În: Moldova pe calea democrației și stabilității, din spațiul post-sovietic în lumea valorilor democratice, 2005, p. 83-109.
42. Baltag A. Impactul aderării Republicii Moldova la Comunitatea Energetică Europeană asupra securității sectorului energetic autohton. În: Policy Memory, 2012, p. 1-8.

**STATUTUL DE NEUTRALITATE PERMANENTĂ A REPUBLICII MOLDOVA
ÎN LUMINA ELABORĂRILOR ACADEMICE**

**THE PERMANENT NEUTRALITY STATUS OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA
IN LIGHT OF ACADEMIC PUBLICATIONS**

**Ruslana GROSU, doctor în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM**

Summary

The article includes the scientific approaches on the topic of permanent neutrality. In the Republic of Moldova, the research on the concept of permanent neutrality has evolved and become distinctive and complex one, depending on the aspect under which it was approached, political and security situation in the region, but likewise depending on political affiliation of the experts and representatives' affinities for pro-Russian and pro-Western orientation. The objective of this study is to elucidate the scientific and methodological elaborations on permanent neutrality' issues, including the Republic of Moldova as a case study. The main ideas of this research were based on the intention to prove the multitude of forms of approaching the concept of neutrality in general and permanent neutrality, in particular, and to emphasize the directions both domestic and foreign policies, in certain geopolitical and socio-economic circumstances at certain stages, some of them characterized by an apparent stability, but as well in crucial moments for the Republic of Moldova. The article represents a review of scientific approaches without critical or appreciative analysis on certain ideas and arguments.

Therefore, the synoptic view on scientific papers on neutrality (as a concept, institution, statute etc.) is sufficient now. The approaching of this debated concept, in the light of particular aspects, will remain in scientific focus and an actively debated topic in academic and analytical environments.

Key-words: permanent neutrality, the Republic of Moldova, foreign policy, national security, politics.

Udată cu proclamarea statutului de „neutralitate permanentă” a Republicii Moldova, consfințit în art. 11 al Constituției în 1994 [1], cercetările inițiate în scopul elucidării conceptului de neutralitate permanentă a Republicii Moldova au fost lansate prin a aborda această sintagmă raportată la mai multe aspecte în același timp. În funcție de varietatea sub care a fost cercetată sintagma „neutralitate permanentă” elaborările academice ar putea fi divizate în trei categorii: unele cu accent pe aspectul juridic, altele - raportate la coordonata securitară, iar ultima categorie se evidențiază prin a invoca în termeni politici cursul de mai departe al Republicii Moldova, proiectată pe menținerea statutului de neutralitate permanentă sau renunțarea la acesta.

Elucidarea teoretică și aplicativă a conceptului de neutralitate permanentă a Republicii Moldova în termeni științifici a luat start prin a fi făcută publică în mediul academic de către V. Moșneaga și V. Beniuc. Cercetătorii și-au exprimat opiniile asupra „asigurării securității prin promovarea unei politici externe echilibrate, bazate pe o profundă analiză a contradicțiilor dintre marile puteri, statele participante la structurile regionale, subregionale și statele vecine”, considerând că „cel mai optimal și efectiv mijloc care ar corespunde intereselor securității naționale a Republicii Moldova îl constituie strategia și tactica neu-

traliții permanente” [2, p. 19] cu unele precizări asupra conjuncturii care au condiționat opțiunea pentru cursul politic la momentul respectiv. Cea mai importantă explicație și concluzie propusă de V. Beniuc și V. Moșneaga este că statutul de neutralitate rămâne „cel mai potrivit” în scopul evitării anumitor presiuni politice [2]. Supozițiile cercetătorilor privind statutul de neutralitate și „colaborarea fără preferințe politice” sunt exprimate prin ideea că varianta optimală este cea a neutralității permanente, care „presupune evitarea unor pași categorici, acțiuni pripite, pendulări dintr-o extremă în alta” [2, p. 24-25].

În aspect comparativ, conceptul neutralității permanente este abordat de către N. Osmochescu, fiind exprimată părerea că „neutralitatea permanentă ca statut juridico-politic special al statului este apreciată contradictoriu de personalități politice și înalți demnitari de stat – de la negarea absolută până la absolutizare” [3, p. 2]. Cercetătorul susține că aprecierile divizate sunt capabile să inducă în eroare cetățenii indiferent de statutul politic și social al acestora, iar din această cauză consideră elocventă o incursiune în istoricul evoluției acestui concept pe larg dezbătut, fiind aduse mai multe exemple de aplicare a statutului de neutralitate în epocile modernă și contemporană [3, p. 4-5]. În calitatea sa de membru al Comisiei pentru elaborarea Proiectului de Constituție, autorul susține că ideea de a proclama Republica Moldova ca stat cu statut de neutralitate permanentă nu a apărut spontan, ci a fost o idee propusă și temeinic analizată, însă recunoaște că a fost influențată de mai mulți factori atât interni, cât și externi, cum ar fi: „poziția geostrategică, interesele constante ale Federației Ruse în zonă, însoțite de menținerea trupelor ruse în Transnistria și a situației conflictuale create în zonă începând cu anul 1992, instabilitatea economică și politică, precum și alți factori secundari care derivă de la cei menționați” [3]. N. Osmochescu utilizează în calitate de exemplu obediența Republicii Moldova în procesul de aderare la CSI, care a declarat că nu va deveni parte la nici una din structurile militare, refuzând, astfel, să adere la Tratatul cu privire la securitatea colectivă din 15 mai 1992. Profesorul subliniază că Moldova nu se bucură de avantajele unui veritabil statut de neutralitate din cauza staționării trupelor militare ruse în raioanele de este ale țării și a conflictului transnistrean. Aceste realități, în accepția lui N. Osmochescu, compromit statutul de neutralitate consacrat în Constituție, iar Republica Moldova este privită cu rezerve de multe state și organizații internaționale, menționând, totodată, că acest statut este „prost propagat” [3, p. 6], iar neutralitatea permanentă trebuie să fie o axiomă a politicii externe a Republicii Moldova” [3, p. 7]. N. Osmochescu insistă, cu titlu de recomandare, asupra adoptării unei legi constituționale speciale cu privire la neutralitatea permanentă a Republicii Moldova, cu includerea în conținutul Concepției de Politică Externă a unui compartiment aparte „Neutralitatea permanentă”. Acesta din urmă trebuie să conțină o stipulare clară privind drepturile și obligațiile Republicii Moldova în aspect de politică internă și externă, aceste privilegii și îndatoriri devenind obligatorii să decurgă din statutul special de neutralitate permanentă. Confirmă și poziția că neutralitatea permanentă poate fi consacrată atât prin tratat internațional, cât și prin act legislativ sau normativ intern sau prin ambele forme, accentuând că importantă rămâne „recunoașterea acestui statut de către alte state” [3].

Mai târziu, N. Osmochescu insistă asupra ideii că „instituția neutralității permanente poate fi și trebuie examinată în mai multe aspecte: ca instituție de drept constituțional

a statului; ca instituție de drept internațional public; ca element al securității naționale și internaționale” [4, p. 182], subliniind că „până în prezent Republica Moldova nu a încheiat acordul cu alte state prin care acest statut să fie recunoscut și garantat, ceea ce nu este efectiv”, cu toate acestea „statutul de neutralitate permanentă creează obligația generală a tuturor statelor de a-l respecta” [4, p. 183]. În urma analizei unor surse rusești, N. Osmochescu consideră și deduce că în afară de neadmiterea dislocării trupelor militare străine pe teritoriul Republicii Moldova, Constituția nu stabilește alte condiții ale neutralității permanente [4].

În aspect juridic concepția neutralității permanente a fost elucidată și de către V. Gamurari, fiind relevate reperele teoretice și decelate particularitățile precum și cadrul aplicativ al fundamentelor juridice. Cercetătorul se expune prin a combate unele definiții pentru sintagma neutralitate permanentă, care, în accepția sa, nu corespund dreptului internațional contemporan, optând, cu precizările de rigoare, pentru anumite remedieri pe segmentul normativ, deoarece acest statut trebuie reglementat „doar printr-un tratat internațional”. Privitor la dreptul care derivă din două principii fundamentale ale dreptului internațional: egalitatea suverană a statului și neamestecul în afacerile interne ale unui stat autorul exprimă părerea că „acest drept reiese din dreptul suveran al fiecărui stat de a-și promova o politică de sine stătătoare fără un amestec în treburile sale interne” [5, p. 240-241]. În cazul Republicii Moldova, V. Gamurari susține că pentru „un stat care și-a declarat neutralitatea permanentă în baza unui act unilateral este foarte important ca această concepție să fie bine determinată pentru a fi interpretată univoc”. Cercetătorul își aduce contribuția prin a formula propria definiție, care spune că „neutralitatea permanentă constituie poziția unui stat suveran pe plan internațional, cel ce în baza unui act unilateral liber exprimat sau a unui tratat internațional își asumă obligația să nu participe la conflicte militare, exceptând cazurile de autoapărare, iar în timp de pace să promoveze o politică ce n-ar permite atragerea sa într-un eventual conflict militar, adică să nu ia parte la blocuri militare străine, să nu încheie tratate, care ar impune o eventuală participare din punct de vedere politic sau economic la un conflict armat, și să nu-și înzestreze forțele militare cu arme de distrugere în masă și să susțină o politică de pace” [5, p. 241]. De asemenea, se menționează că posibilitatea declarației neutralității permanente printr-un act unilateral a fost introdusă intenționat de către autor, pentru a exclude concepția conform căreia neutralitatea Republicii Moldova, ce nu este garantată printr-un tratat internațional, nu ar produce efecte juridice. Mai mult ca atât, cercetătorul insistă asupra specificului neutralității permanente, care constă în faptul că posesor al acesteia poate fi doar statul subiect originar în dreptul internațional. În cazul impunerii statutului unei neutralități printr-un tratat internațional, aceasta se poate produce doar în condițiile garantării suveranității și integrității teritoriale [5, p. 242]. În același context, istoricul Gh. Cojocar nu abordează direct conceptul de neutralitate, însă, cu referire la Republica Moldova, este ferm în concluzia sa că statutul de neutralitate a fost pus sub semnul întrebării chiar de Republica Moldova prin semnarea la 10 februarie 1995 la Alma-Ata a Protocolului adițional la Tratatul privind asistența militară reciprocă din 22 septembrie 1990 [6, p. 142].

Continuând la capitolul imagine și credibilitate internațională, V. Gamurari abordează neutralitatea permanentă „ca poziție a statului pe plan internațional, care își asumă

obligația de a nu participa la conflicte militare, exceptând cazurile de autoapărare, iar pe timp de pace să promoveze o politică ce ar exclude antrenarea sa într-un conflict armat”, subliniind că „statul ce și-a declarat neutralitatea permanentă are obligația să rămână neutru în timp de conflict armat și să ducă o politică de neutralitate în timp de pace” [7, p. 23]. Autorul analizează și confruntă varii definiții și opinii privind concepția neutralității permanente în dreptul internațional contemporan. Referințele autorului la definiții au exprimat o profundă opoziție vizavi de unele dintre acestea, mai cu seamă asupra aceleia conform căreia neutralitatea permanentă a unui stat este reglementată doar printr-un tratat internațional. V. Gamurari exprimă părerea că acest drept reiese din dreptul suveran al fiecărui stat de a-și promova o politică de sine stătătoare fără un amestec în treburile sale interne, fapt care derivă din două principii fundamentale ale dreptului internațional: egalitatea suverană a statelor și neamestecul în afacerile interne ale unui stat [7, p. 25].

V. Juc susține că „neutralitatea permanentă, proclamată unilateral și menținută prin propria voință, n-a contribuit la valorificarea obiectului strategic urmărit, fiind sfidată și depreciată de prezența forțelor militare străine pe teritoriul său, chiar dacă provizoriu aflat sub controlul autorităților secesioniste. Deși a încălcat permanent statutul Republicii Moldova de stat neutru, Federația Rusă actualmente încurajează menținerea acestei calități, dar urmărind obiectivele sale în condițiile apropierei euroatlantice a Ucrainei și Georgiei”, iar „pentru a asigura respectarea neutralității Republicii Moldova, se impune ca Rusia să-și onoreze angajamentele asumate și să evacueze trupele militare, armamentele și munițiile sale neîntârziat, ordonat și complet”, considerând că „efectele benefice preconizate ale neutralității permanente și autoproclamate s-au dovedit a fi iluzorii, dat fiind că însuși proiectul este conceput ca un model ideal, autosuficient și fetișizat, mai ales, prin Concepția securității naționale a Republicii Moldova” [8, p. 46]. Autorul este ferm convins de faptul că „abrogarea statutului de neutralitate permanentă nu presupune expres integrarea euroatlantică a Republicii Moldova, însă calitatea de stat membru al NATO este în măsură cel mai eficient să-i asigure securitatea națională datorită articolului V al Tratatului de la Washington din 4 aprilie 1949” [8, p. 47]. Mai târziu, cercetătorul exprimă o opinie rezervată referitor la statutul de neutralitate și opțiunea de a-l menține în continuare, concluzionând că „statutul autoproclamat de neutralitate permanente n-a contribuit la retragerea imediată, necondiționată și ordonată a forțelor militare ale Federației Ruse dislocate în raioanele de Est și, implicit, la soluționarea conflictului transnistrean”. V. Juc susține cu certitudine posibilitatea „apropierii de Alianța Atlanticului de Nord, care va aduce mai multe avantaje, inclusiv în asigurarea accelerării integrării europene, chiar dacă nu vor întârzia să apară unele tensiuni și poziții controversate” [9, p. 18].

Urmând coordonata cooperării, S. Cebotari examinează principalele probleme și preocupări ce țin de statutul de neutralitate permanentă a Republicii Moldova, în special la etapa de activizare a cooperării cu NATO, predominarea alianței și a influenței sale în regiune. Declararea unui asemenea statut presupunea apărarea eficientă a intereselor statului, reieșind din situația geopolitică, consolidarea păcii și stabilității în Republica Moldova. Cercetătoarea manifestă interes pentru elucidarea indispensabilității statutului

de neutralitate permanentă pentru Republica Moldova sau ar rămâne prioritar urmarea vectorului direcționat către aderarea la NATO, acțiune care ar garanta securitatea atât în regiune, cât și pe teritoriul Republicii Moldova. Autoarea susține că statutul de neutralitate permanentă nu vizează promovarea intereselor naționale prin menținerea la distanță a marilor puteri și prin tratate, ci, dimpotrivă, contribuie la asigurarea securității naționale și regionale prin stabilirea unor relații, ajustarea intereselor politice și economice în scopul prosperității [10, p. 90].

În contextul securității militare, statutul de neutralitate a Republicii Moldova este abordat de A. Burian care relevă de fapt alte aspecte decât neutralitatea, însă se conturează ideea că Republica Moldova „nu se va descurca fără garanți serioși și puternici ai neutralității sale” chiar și în condițiile în care își va menține armată bine dotată” [11, p. 8]. Autorul și-a adresat mai multe întrebări privitor la „formula de perspectivă a Moldovei”, iar la capitolul privind neutralitatea consideră că Republica Moldova nu va rămâne în continuare o țară neutră, supoziție care decurge din confruntările dintre Est și Vest, acest motiv determinând Republica Moldova „să-și asigure propria securitate națională, în vederea unui posibil parteneriat cu acel stat sau bloc militaro-politic care va fi în stare să-i garanteze independența și integritatea teritorială” [11, p. 10].

O vizibilitate internațională a fost acordată subiectului abordat de către V. Moșanu, care subliniază că credibilitatea privind neutralitatea permanentă a Republicii Moldova este grav subminată de prezența trupelor străine pe teritoriul său, separatismul, dependența economică de aprovizionare cu agenți energetici din Rusia, precum și de politica ambiguă a autorităților Republicii Moldova [12, p. 69-76]. Continuând aceeași idee, autorul exprimă părerea că abandonarea politicii de neutralitate, ce nu prevede soluții eficiente pentru provocările din Republica Moldova, se confruntă cu niște realități care ar putea deveni un nod gordian pentru societatea moldovenească într-un viitor apropiat [12, p. 75]. Cercetarea problemei a fost complinită cu identificarea problemelor stringente în domeniul securitar atât în plan intern, cât și extern, fiind analizate prin prisma unor evenimente istorice și abordări în aspect comparativ [13, p. 537-550].

O. Dorul a prezentat evoluția instituției neutralității [14, p. 36] proiectată pe tipologizarea conceptului și fundamentele juridice ale statutului de neutralitate permanentă [14, p. 37-38], fiind elucidate, în egală măsură, drepturile și obligațiile ce decurg din statutul de neutralitate permanentă [14, p. 39]. Autoarea combate unele opinii privind faptul că declarația unilaterală este insuficientă pentru declararea statutului veritabil de neutralitate permanentă, precizând că „în practica contemporană a statelor neutralitatea permanentă se stabilește prin acte unilaterale ale statului interesat care pot fi garantate prin înțelegeri multilaterale” [14, p. 37]. Cu referire la Republica Moldova, O. Dorul susține că „statutul declarat de neutralitate permanentă, nu este recunoscut sau garantat de către nici un stat din lume... ca rezultat al studiului efectuat este imposibil să se afirme că statutul de neutralitate adoptat de către un stat sau altul este bun sau rău, în toate cazurile fiind necesară examinarea lui în ansamblu, ținând mai ales cont de condițiile istorice concrete” [14, p. 41]. O. Dorul a continuat direcția de cercetare cu elaborarea unor articole științifice

prin a elucida particularitățile instituției neutralității în sistemul universal al securității internaționale [15, p. 21-27], a identifica și decela drepturile și obligațiile statului cu statut de neutralitate permanentă în dreptul internațional contemporan [16, p. 382-384].

În conținutul tezei elaborate în anul 2008 cu titlul „Neutralitatea – parte componentă a sistemului de securitate colectivă”, O. Dorul definește conceptul de neutralitate prin prisma evoluției acestei instituții a dreptului internațional, această categorie fiind în continuă dezvoltare [17, p. 26-33], elucidează confuziile în aplicarea noțiunilor de neutralism, neangajare, neutralizare, determină formele și tipurile de neutralitate, analizează experiențele statelor în materia fundamentării juridice a statutului de neutralitate permanentă. De asemenea, cercetătoarea menționează că a evaluat impactul statutului de neutralitate asupra suveranității statului, demonstrând că dreptul de a adopta statutul de neutralitate decurge din suveranitatea statului [17, p. 78-81], și a argumentat posibilitatea participării efective a statelor permanent neutre în cadrul sistemelor universale și regionale europene de securitate colectivă, fiind evocate cazurile de participare a acestora în sistemele de securitate colectivă create de Societatea Națiunilor, ONU, UEO, CSI, UE, OSCE [17, p. 91-117].

Cu referire la Republica Moldova, O. Dorul a analizat cadrul istoric și politico-juridic de adoptare a statutului de neutralitate a Republicii Moldova, a evaluat în aspect comparativ conținutul statutului de neutralitate a Republicii Moldova cu cel al Austriei, Elveției și al Turkmenistanului, determinând, după cum susține autoarea, contribuția Republicii Moldova ca „stat permanent neutru, în vederea menținerii păcii și securității internaționale” [17, p. 118-138]. O. Dorul s-a expus asupra rațiunii adoptării de către Republica Moldova a statutului de neutralitate permanentă, pe care a redus-o la următoarele idei: realitățile geopolitice în contextul luptei pentru sferele de influență, potențialul economic, politic și militar destul de slab al Republicii Moldova, considerându-se că „pentru a nu deveni un punct convergent al anumitor presiuni politice, adoptarea statutului de neutralitate va fi cea mai oportună decizie”; situația țărilor vecine; necesitatea Republicii Moldova de a-și orienta economia spre piața externă, autoarea menționând faptul că pe plan internațional acest statut nu a fost valorificat [18, p. 202]. Totodată, se pronunță asupra aplicabilității unui număr de acte normative în materia statutului de neutralitate permanentă a Republicii Moldova și asigurarea securității statului, iar în ceea ce privește practica ONU, încearcă să elucideze locul și rolul neutralității în sistemul universal actual de securitate colectivă [18, p. 205]. De asemenea, insistă asupra conturării conceptului de neutralitate permanentă a Republicii Moldova, accentuând ambiguitatea formulărilor din textul Concepției securității naționale, însă cu toate acestea, în opinia autoarei, conceptul obține în cazul Republicii Moldova trăsături specifice [18, p. 213]. „Statutul de neutralitate este văzut în calitate de instrument de realizare a politicii externe a statului, de asigurare a securității naționale, dar și în calitate de scop al politicii externe, care este de o valoare de necontestat pentru statalitatea noastră”.

Explicând conceptul de neutralitate, O. Serebrian utilizează cazul Republicii Moldova în calitate de exemplu pentru a face distincție între neutralitatea permanentă impusă de un acord internațional și cea autoasumată, ultima considerată valabilă pentru Republica Moldova [19, p. 191].

C. Manolache este de părere că „în condițiile în care raioanele de est se aflau sub ocupația fostei Armate a 14-a, prin conceptul de neutralitate se urmărea (și în prezent) asigurarea unor condiții optime de apărare a independenței, suveranității și securității naționale la cele patru niveluri: individual (cetățeni), colectiv (asociații de interese), național (stat) și internațional (în mediul extern)” [20, p. 136].

Raportată la oscilările între statele UE, SUA și Federația Rusă, neutralitatea permanentă este examinată de V. Varzari cu accent pe coordonatele politicii externe și a celei securitare. Cercetătorul rămâne ferm convins că realitățile geopolitice atât pentru Republica Moldova, cât și pentru instituțiile occidentale „au determinat o anumită ezitare din partea autorităților în a-și stabili cu claritate prioritățile de politică externă și internă și de a defini exhaustiv care sunt amenințările și vulnerabilitățile reale. Chiar și optarea pentru un statut de neutralitate permanentă poate fi atribuită acestei ezitări geostrategice” [21, p. 17].

Iu. Pîntea abordează în manieră multiscalară conceptul neutralității în toate aparențele sale (neutralitatea în dreptul internațional, evoluția instituției neutralității în diferite perioade istorice și raportată la declararea de către unele state a statutului de neutralitate, pozițiile statelor neutre în contextul politicii de securitate, perspectivele neutralității). Studiul se încheie cu o analiză care explorează în mod special consecințele pe care urmează să le suporte Republica Moldova după declararea statutului de neutralitate permanente și repercusiunile asupra suveranității și securității statului pe timp de pace și în caz de război. Totodată, autorul confruntă ideile privind garanțiile externe ale unui statut de neutralitate permanentă [22, p. 80-81], reprezentat, în opinia autorului, de ireversibilitatea procesului democratic din republică și statele regiunii alături de consolidarea lor ca state de drept și efortul intern consacrat edificării și consolidării sistemului de apărare (politica internă, economie, politica de apărare, spirit civic atașat valorilor neutralității) [22, p. 82].

V. Ungureanu elucidează particularitățile statutului de neutralitate permanentă prin prisma aspectului securitar și al intereselor actorilor majori în teza de doctor în politologie. Potrivit cercetătorului, „neutralitatea ar fi o opțiune doar atâta timp cât un stat ar fi în stare să-și asigure securitatea militară la un preț rezonabil”, considerând că acesta „nu este și cazul Republicii Moldova” [23, p. 145]. În viziunea lui V. Ungureanu, „neutralitatea permanentă, care este prevăzută în Constituție (art. 11), dar și în Concepția securității naționale, generează incertitudine multidimensională în domeniul securității sub aspect politic, militar și energetic și poate fi considerată o vulnerabilitate ce contribuie la diminuarea securității naționale a Republicii Moldova” [24, p. 47-48]. Autorul, citând și analizând mai multe expuneri ale unor experți în analiză politică din țară, dar și de peste hotare, este de părere că soluția ar fi „demararea procesului național și al diplomației populare de informare a maselor largi prin intermediul dezbaterilor publice privind renunțarea la statutul de neutralitate permanentă și ulterior aderarea la NATO” [25, p. 11].

Subiectul neutralității și-a găsit elucidare și într-un articol semnat de E. Țugui, care este de părere că în contextul unor negocieri mai largi în plan internațional privind securitatea militaro-strategică globală, dar și a discuțiilor pe marginea reformării Con-

stituției Republicii Moldova, o dezbatere academică privind neutralitatea Republicii Moldova pe fundalul remodelării securității continentale într-o eră nucleară, precum și atitudinea statului moldovenesc față de aceste procese se arată a fi indispensabilă. În calitate de ipoteză fundamentală a studiului apare interesul național al Republicii Moldova în actuala conjunctură internațională, care presupune păstrarea neutralității militare, însoțită de o atitudine demnă și, foarte important, neutră asupra reșezărilor strategice continentale [26, p. 91].

Cercetătorul A. Lavric reliefează cadrul juridic al Republicii Moldova, care fundamentează statutul de neutralitate, identificând problemele cu care se confruntă Republica Moldova în contextul securității naționale, printre care se numără: terorismul, traficul de droguri și persoane, migrația ilegală, conflictele nesoluționate. Autorul decelează eficacitatea neutralității permanente în prevenirea problemelor menționate și concluzionează cu ideea că „numai renunțarea la principiul neutralității și intensificarea eforturilor privind o mai strânsă interacțiune cu NATO poate contribui la asigurarea securității Republicii Moldova, la rezolvarea conflictului din regiunea nistreană” [27, p. 87].

Subiectul neutralității prin prisma raționamentelor pro și contra de aderare la NATO sau de menținere a statutului de neutralitate, statut „ce determină o politică militară exclusiv de apărare” și stare acceptată „ca o idee optimă și reală de existență și afirmare a Republicii Moldova ca stat independent” este abordat și de cercetătorii Gh. Riciu și S. Cebotari [28, p. 47-48]. Autorii precizează că, pe lângă textul Concepției securității naționale, statutul de neutralitate a fost reconfirmat și în Doctrina militară a Republicii Moldova [28, p. 49], venind cu unele recomandări la acest subiect pentru factorii de decizie [28, p. 51].

V. Mija examinează conceptul de neutralitate în aspect evolutiv prin a-l defini și clasifica în scopul distingerii modelului și politicii statelor neutre [29, p. 109-110]. Autorul confruntă unele viziuni privitor la aplicabilitatea statutului de neutralitate în diferite perioade de timp și anumite contexte geopolitice. Cercetătorul a finalizat studiul prin a conchide că „cele mai importante motive și origini ale neutralității au devenit cele interne, externe și tradiționale împreună cu factorii de amenințare la adresa securității naționale”, exprimând convingerea că realitățile geopolitice în context global și regional „pot contribui la schimbarea percepției asupra neutralității acestor state” [29, p. 115].

Prin urmare, elaborările științifice privind neutralitatea permanentă (ca concept, instituție, statut, componentă securitară etc.) realizate în mediul academic din Republica Moldova reprezintă un fundament solid pentru definitivarea cursului politic al țării (dacă facem abstracție de voința politică a autorităților de stat cu putere de decizie și interesele geopolitice din regiune). Abordarea acestei sintagme prin prisma unor aspecte generale și particulare va rămâne obiect de cercetare și subiect activ dezbătut în mediile academice și analitice atât autohton, cât și de peste hotare, chiar dacă Republica Moldova va decide să mențină sau să renunțe la statutul de neutralitate permanentă, așa cum s-a întâmplat în cazul altor state, care deja reprezintă un precedent.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Constituția Republicii Moldova (art. 11), adoptată la 27 iulie 1994, în vigoare din 27 august 1994. În: Monitorul Oficial, nr. 1 din 12 august 1994.
2. Moșneaga Valeriu. Beniuc Valentin. De ce Republica Moldova trebuie să urmeze calea neutralității permanente. În: Relații Internaționale: istorie și contemporaneitate, vol. I, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, 1998, p. 18-25.
3. Osmochescu Nicolae. Neutralitatea permanentă – instituție de drept constituțional și de drept internațional public (Studiu comparat). În: Revista Națională de Drept, 2005, nr. 2, p. 2-7.
4. Osmochescu Nicolae. Neutralitatea permanentă a Republicii Moldova în contextul relațiilor internaționale contemporane. În: Materiale ale Conferinței științifice „Academia de administrare publică - 15 ani de modernizare a serviciului public din Republica Moldova”. Chișinău, 2008, p. 182-183.
5. Gamurari Vitalie. Unele aspecte privind concepția neutralității permanente în dreptul internațional contemporan. În: Symposia professorum: Seria Drept. Materiale ale sesiunii științifice din 4-5 mai 2001, Chișinău, ULIM, 2001.
6. Cojocaru, Gheorghe E.. Politica externă a Republicii Moldova. Studii, Chișinău: Civitas, 1999. 168 p.
7. Gamurari Vitalie. Trăsăturile definitorii ale instituției neutralității în raport cu suveranitatea de stat. În: Avocatul poporului: Publicație a Colegiului avocaților din Republica Moldova, 2003, nr. 11-12, p. 22-25.
8. Juc Victor. Semnificația interesului național în definirea unor priorități strategice de politică externă a Republicii Moldova. În: Akademos, 2009, nr. 4 (15), p. 44-49.
9. Juc Victor. Oportunități și alternative de consolidare a securității naționale a Republicii Moldova. În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice, 2010, nr. 3, p. 11-19.
10. Cebotari Svetlana. The Republic of Moldova between neutrality and NATO membership status. În: Post-modern Openings, 2010, vol. 3, September. Iași: Lumen, 2010, p. 82-91.
11. Burian Alexandru. Schimbările geopolitice din lumea contemporană și problemele statalității moldovenești în contextul proceselor de integrare europeană. În: Revista națională de drept, 2005, nr. 1, p. 6-10.
12. Moșanu Viorel. The Neutrality Policy of the Republic of Moldova. A Case Study. În: Central European issues – Romanian Foreign Affairs Review, 1999/2000, vol. 5, No. 2, p. 69-76.
13. Moșanu Viorel. The neutrality policy of the Republic of Moldova: what chances for the future? În: Suedoest-europa, 2000, nr. 49, p. 537-550.
14. Dorul Olga. Conceptul de neutralitate permanentă în dreptul internațional. În: Legea și viața: Publicație științifico-practică, 2005, nr. 8, p. 36-41.
15. Dorul Olga. Neutralitatea în sistemul universal al securității internaționale. În: Legea și viața: Publicație științifico-practică, 2005, nr. 128, p. 21-27.
16. Дорул Ольга. Права и обязанности постоянно нейтрального государства в современном международном праве. În: Научные труды. Том 2. Российская Академия Юридических Наук, Москва, 2006, p. 382-384.
17. Dorul Olga. Neutralitatea – parte componentă a sistemului de securitate colectivă. Teză de doctor în drept (12.00.10), Chișinău, 2008.
18. Dorul Olga. Măsurile de implementare în sistemul național de drept a normelor dreptului internațional compatibile cu statutul de neutralitate permanentă a Republicii Moldova. În: Implementarea normelor dreptului internațional în legislația națională a Republicii Moldova. red.-coord.: A. Burian; CEP USM, Chișinău, 2011, p. 201-216.
19. Serebrian Oleg. Dicționar de geopolitică. Iași: Polirom, 2006. 343 p.
20. Manolache Constantin. Securitatea militară – element esențial al securității naționale. În: Akademos, 2014, nr. 4 (35), p. 134-140.
21. Varzari Vitalie. Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul opțiunii de integrare europeană. Autoreferatul tezei de doctor. Chișinău, 2011.
22. Pîntea Iurie. Problemele neutralității permanente. În: Securitatea și apărarea națională a Republicii Moldova. Chișinău: ARC, 2002, p. 65-83.
23. Ungureanu Veaceslav. Interesele geopolitice ale marilor puteri și impactul lor asupra securității naționale a Republicii Moldova. Teză de doctor în politologie. Chișinău, 2011.
24. Ungureanu Veaceslav. Oportunități de fortificare a securității naționale a Republicii Moldova în contextul geopolitic european. În: Revista militară, 2012, nr. 2 (8), p. 5-17.
25. Ungureanu Veaceslav. Impactul statutului de neutralitate permanentă asupra asigurării securității naționale a Republicii Moldova. În: Revista militară, 2012, nr. 1 (7), p. 4-12.
26. Țugui Eduard. Dilema securității în era nucleară: scutul antirachetă și neutralitatea Republicii Moldova. În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice, 2010, nr. 3, p. 91-97.
27. Lavric Aurelian. Problema neutralității Republicii Moldova în contextul asigurării securității sale. În: Studia Securitatis, 2012, nr. 1, p. 73-88.
28. Riciu Gheorghe. Cebotari Svetlana. Dilema Republicii Moldova: aderarea la NATO sau menținerea statutului de neutralitate. În: Revista militară, 2013, nr. 1 (9).
29. Mija Valeriu. Conceptele de neutralitate în relațiile internaționale. În: Moldoscopie (Probleme de analiză politică), 2014, nr. 1 (LXIV), p. 108-118.

DIALOGUL INTERETNIC ȘI COOPERAREA REGIONALĂ ÎN CONTEXTUL MODERNIZĂRII DEMOCRATICE A REPUBLICII MOLDOVA

INTERETHNIC DIALOGUE AND REGIONAL COOPERATION IN THE CONTEXT OF DEMOCRATIC MODERNIZATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Elena BALAN, *doctor în politologie,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

Summary

The article reveals the dialogues in democratic conditions interethnic reforms of society changing and its effects on impact, strengthening and accelerating regional cooperation multiaspectual, mutually beneficial with neighbour countries and peoples in the context of democratic modernization of the Republic of Moldova.

Key-words: *interethnic dialogue, regional cooperation, democratic modernization, democratization, Europeanization, interethnic reconciliation.*

Procesele actuale de dezvoltare a societății în Republica Moldova, înfăptuirea noilor reforme și criza economică, socială și spirituală profundă au cauzat, în cele din urmă, scăderea simțitoare a nivelului producției, creșterea apatiei sociale și a neîncrederii în ziua de mâine a unei părți considerabile a populației, a revoltelor și protestelor de proporții și durată îndelungată. Una din cauzele principale ale unei atare stări de lucruri a constituit-o ruperea relațiilor economice, de producție și culturale stabile care s-au constituit pe parcursul multor ani, precum și tensionarea pe alocuri a relațiilor interetnice, inactivitatea legilor, creșterea criminalității, a corupției etc.

În aceste condiții dificile și neordinare este extrem de necesar de a căuta cu fermitate noi izvoare de formare la oameni a persistenței și fermității corespunzătoare, a unor noi principii morale, a conștiinței civice care să contribuie la consolidarea coeziunii întregii societăți în baza unei înalte culturi a comunicării interumane și interetnice, a respectării drepturilor personalității și a întregii populații a năzuinței de a trăi și activa într-o societate democratică prosperă, care reprezintă o impunătoare forță motrice a progresului general, o garanție sigură a ieșirii din criza generală actuală.

Transformările sociale ce au loc în timpul de față în Republica Moldova aduc pe ordinea de zi probleme și sarcini concrete, principial noi, pentru soluționarea cărora se cer și oameni cu o formațiune morală și convingeri noi, o pregătire profesională și facultăți adecvate la nivelul standardelor europene.

În procesul de formare și stabilizare a noii mentalități social-economice, politice și spirituale, de schimbare a mecanismelor sociale care stau la baza modernizării și democratizării societății, luându-se în considerație aspirațiile Republicii Moldova spre integra-

rea în comunitatea europeană, este de neconceput ocolirea sau neglijarea rolului factorului etnic, a stării de spirit din sfera relațiilor interetnice.

Modul de activitate socială și de comunicare reciprocă între indivizi și între etnii, care determină relațiile interetnice propriu-zise, poartă amprenta realităților concret-istorice ale societății, înzestrând individualitatea fiecărei personalități cu un colorit național specific. La rândul său, fiecare individ se manifestă ca un purtător și creator al condițiilor și al climatului social-economic, politic și spiritual în evoluția istorică a unei comunități umane.

Societatea contemporană nu poate prospera fără un climat favorabil, corespunzător noilor realități, în cadrul relațiilor interetnice fără a facilita crearea de condiții optime pentru asanarea și armonizarea acestora, fără o atitudine atentă și responsabilă față de consolidarea în continuare a concordiei interetnice, ca factor favorizant și condiție prioritară în dezvoltarea inofensivă a societății.

Mediul național, reflectând într-un mod specific realitatea înconjurătoare, exercită o influență permanentă, uneori decisivă, asupra conștiinței individuale și celei etnice a individului, modulând într-un anumit fel albia evoluției relațiilor interetnice.

Întreaga totalitate de factori obiectivi și subiectivi, ce caracterizează specificul mediului național, purtând un caracter pe cât de constant, pe atât și concret-istoric, suportă o influență simțitoare a climatului din sfera relațiilor etnice și interetnice la o anumită etapă a dezvoltării societății, ce poate evolua mai lent sau mai rapid, poate suporta crize și cataclisme sau poate prospera.

Concomitent, e necesar de a asigura o interconexiune permanentă a tuturor sferelor vieții sociale (economică, social-politică și spirituală), fără de care e de neconceput progresul național și dezvoltarea optimă a relațiilor interetnice care, în consecință, devin un factor al stabilității în întreaga societate.

Veriga principală în mecanismul de realizare a acestui proces integrator este omul, purtător concret al specificului național, prin felul său de a se manifesta ca individualitate în toate sferele de activitate, inclusiv și în sfera relațiilor interetnice.

Crearea condițiilor favorabile pentru manifestarea specificului național în cele mai diverse sfere de activitate a individului, reconstituirea demnității naționale a fiecăruia are menirea de a servi drept imbold pentru ameliorarea climatului în sfera relațiilor interetnice și pentru înscăunarea unei păci civice trainice și a stabilității generale în societatea contemporană.

Este cazul să menționăm aici că o societate democratică nu se poate închide în găoacea sa pur națională, ea trebuie să asigure nu numai condițiile necesare pentru păstrarea, ocrotirea și dezvoltarea specificului național irepetabil atât al etniei autohtone titulare, cât și al celorlalte etnii conlocuitoare, dar și să contribuie la includerea acestora în procesul de îmbogățire continuă a valorilor, ce aparțin întregii civilizații umane.

Una din condițiile esențiale ale prosperării naționale este, fără îndoială, și respectarea în fapt a demnității naționale a fiecărei din etniile conlocuitoare, crearea condițiilor necesare pentru afirmarea specificului individualității lor etnice. Aceasta reprezintă o stăvilă sigură în calea încercărilor unor forțe distructive ale societății de a-și realiza scopurile egoiste individuale sau de grup, speculând pe seama sentimentelor naționale ale oameni-

lor, accelerând, în consecință, întărirea instabilității generale din societate, fapte depistate în repetate rânduri în regiunea de est(și nu numai!) a Republicii Moldova.

Astfel, în condițiile actuale ale societății devine deosebit de oportună problema ocrotirii depline a personalității, indiferent de apartenența ei națională, a creării unui mediu corespunzător social-economic, politic și spiritual care să asigure pacea civică și concordia interetnică, încrederea reciprocă și conlucrarea multilaterală în conformitate cu standardele internaționale și europene, fapt ce ar permite manifestarea liberă și creșterea capacităților fiecărui om în toate sferele vieții sociale, de orice seminție ar fi el.

Fiecare etnie sau individ își poate realiza demnitatea națională precum și activismul social și civic doar în condițiile unei societăți în care drepturile omului, inclusiv cele naționale, sunt nu numai declarate, dar și garantate, ocrotite de lege, de întregul complex al relațiilor sociale.

Prin urmare, dezvoltarea relațiilor interetnice în Republica Moldova, de altfel, ca și în întreaga lume contemporană, demonstrează în mod elocvent că singura cale reală de soluționare a problemelor și controverselor din acest domeniu este cea democratică, pacificatoare, de reformare a societății, bazate pe drept și pe principiile de bază ale umanismului, ce promovează echitatea socială și egalitatea în drepturi a tuturor cetățenilor, indiferent de apartenența etnică și statutul lor social, în condițiile unei suveranități reale și de conlucrare fructuoasă între popoare. Concomitent, doar o analiză profundă și minuțioasă a problemelor și contradicțiilor din acest domeniu complex, iar uneori și dificil al existenței umane și căutarea în permanență a unor căi reale de soluționare eficientă a lor, conform rigorilor europene, ne va permite să ieșim din impas și să obținem un nivel calitativ nou de dezvoltare a relațiilor interetnice, eliberându-ne cu fermitate de rutina prejudecăților și a erorilor comise în trecut.

De aici rezultă necesitatea creării neîntârziată a unui mediu social-politic, economic și psihologic pacificator și unitar în rândurile reprezentanților tuturor etniilor conlocuitoare din republică ce ar contribui la soluționarea problemelor-cheie din acest domeniu al realităților sociale contemporane, ar înlesni căutarea și găsirea de noi căi și modalități de detensionare și reglare, de optimizare a relațiilor interetnice în cadrul întregii societăți.

Particularitățile evoluției relațiilor interetnice în Republica Moldova dictează actualmente necesitatea de a conștientiza, a revedea atitudinea față de problematica relațiilor interetnice, cea a educației în spiritul coeziunii civice, solidarității tuturor etniilor conlocuitoare din republică. Importanța și actualitatea problemelor educației cetățenilor în spiritul păcii civice, al consensului și conlucrării pașnice, încrederii și întrajutorării reciproce, al responsabilității pentru destinele republicii și destinul fiecăruia dintre cetățenii ei capătă o importanță crescândă, deoarece aceasta (educația) se manifestă drept una dintre direcțiile fundamentale ale formării unei personalități cu o înaltă spiritualitate, precum și drept una dintre componentele indispensabile ale dirijării pe baze științifice și social-statale a relațiilor interetnice, drept un factor și un mecanism al asanării și perfecționării acestora.

Este de remarcat faptul că noul peisaj politic a condus, pe de o parte, la o mișcare identitară majoră în țările componente ale fostei Uniuni Sovietice sau aflate în sfera de influență a acesteia, iar pe de altă parte, prin resuscitarea (reînvierea) și retensionarea re-

lațiilor interetnice se încearcă, în bună măsură, resorbirea și convertirea, în limbaj etnic, a diverselor stări conflictuale și tensiuni sociale. Concomitent, evenimentele din ultimii ani, cum ar fi: problematica integrării, renașterea spiritului național în țările postcomuniste, redimensionarea problemei minorităților etnice care devine o reductibilă miză politică în plan intern și extern, persistența și recrudescența conflictelor etnice, „trezirea minorităților” în Vestul Europei, au făcut necesară reconsiderarea acestor teme de cercetare, reclamându-se încercarea unor explicații coerente ale faptelor și fenomenelor etnice din perspectiva relațiilor lumii de astăzi.[1]

Astfel, întoarcerea la sursele și revendicările identităților etnice, în toate tipurile de societăți, propun științelor sociale numeroase probleme teoretice și metodologice, iar sociologiei politice, în special, îi revine urgența înțelegerii acestor fenomene și analizarea noului imaginar social pe care îl propune etnicitatea.

Astfel, democratizarea și modernizarea societății devine perspectiva cea mai productivă, atât pentru abordările teoretice, cât și pentru rezolvarea practică a problemelor etnice, începând chiar cu definirea lor, căci nu întotdeauna „interlocuitorii” definesc la fel problemele supuse discuției. Într-un regim democratic divergențele se rezolvă, în general, prin *dialog* și *negocieri*. Numai în condiții de democrație reală, prin dezvoltarea spiritului critic, a *culturii* și *participării civice*, prin voința de respectare de către toți actorii – indivizi, grupuri, colectivități – a unor legi și reglementări adecvate se poate ajunge la soluții de veritabilă pace interetnică. Toate acestea se învață social, deoarece democrația este o construcție mereu perfectibilă. Pe când problematica minorităților naționale, bunăoară, și în general noile fenomene etnosociale și etnopolitice s-au impus atenției comunității internaționale și cercetărilor în domeniu, mai întâi și în special, prin potențialul de conflict al acestora, prin caracterul lor de factor de risc al societății, prin capacitatea de a juca rolul de „dinamită umană”, ceea ce explică importanța ce li se acordă la nivelul organismelor internaționale [2].

Totuși, controversile interetnice, care în anumite împrejurări se pot transforma în conflicte propriu-zise, rămân a fi o realitate posibilă și în cadrul societății democratice. Însă ordinea de stat democratică posedă astfel de pârghii de dirijare a proceselor sociale care permit de a depăși astfel de situații nefaste pentru întreaga societate. În acest context, devine extrem de oportună problema optimizării politicii statului de reglare a raporturilor interetnice și de consolidare a spațiului juridic unic al țării.

În acest caz e necesar de a se menține în permanență un echilibru al intereselor etniilor conlocuitoare, care ar conduce la obținerea unui model eficace de conlucrare constructivă a organelor puterii de stat de diferite niveluri, dintre care deosebit de favorabil se manifestă consensul situativ. Tendințele unitarismului, precum și manifestările separatismului sau cele ale autarhiei sunt evident dăunătoare pentru păstrarea și consolidarea spațiului unic juridic, economic și spiritual al țării, luându-se în considerație în mod obligatoriu variabilitatea și specificul potențialului economic, social și etnocultural al zonelor și etniilor conlocuitoare și respectându-se, astfel, cu strictețe *principiul unității în diversitate* [3].

Este, deci, necesar ca întreaga societate să fie conștientă de necesitatea integrării populației țării, cât și la nivel internațional în baza mecanismelor concordanței intereselor tuturor etniilor conlocuitoare, luându-se în cont specificul confesional, etnolingvistic, tradițiile, modul de trai etc. ale acestora, fapt care va consolida realmente situația etnopolitică din țară și peste hotarele ei, coeziunea interetnică și civică în ansamblu.

Actualmente, când în republică se desfășoară tot mai pronunțat procesele de democratizare a relațiilor sociale, reglementarea în continuare și armonizarea relațiilor interetnice devine un imperativ al zilei și o funcție de bază a statului de drept, un atribut indispensabil al aspirațiilor de integrare europeană a Republicii Moldova în comunitatea europeană a popoarelor de diferită apartenență etnică.

În condițiile actuale de dezvoltare a societății în schimbare, când crește tot mai vădit năzuința popoarelor spre o suveranitate și independență reală, în același timp se manifestă tot mai evident o altă tendință, la fel de firească, și anume – năzuința popoarelor spre integrare, către dezvoltarea dialogului și conlucrării multilaterale. Aceste două tendințe obiective universale se manifestă îndeosebi de pronunțat la ora actuală pe fundalul renașterii naționale, al democratizării, reformării și modernizării tuturor laturilor vieții popoarelor lumii întregi.

E de menționat, totuși, că unica verigă principală și criteriul fundamental al progresului general al societății, al renașterii naționale trebuie să devină toate comunitățile etnice din republică, fiecare personalitate în parte, indiferent de caracteristicile lor specific naționale și particularitățile activității lor sociale, cele ale modului de trai, ale activității de producție, ale trăsăturilor individuale psihologice, intereselor, obișnuințelor, tradițiilor, deprinderilor, convingerilor confesionale etc.

Luând în considerație faptul că reformarea și modernizarea tuturor sferelor vieții societății în dezvoltare activează oamenii în mod obiectiv și deosebit pe acest tărâm transformator, e cazul să menționăm că și procesele interetnice, în consecință, sunt expuse unei anumite influențe și transformări prin intermediul unei sau altei direcții a activității indivizilor, altfel spus, sunt condiționate de orientarea evoluției întregii totalități a relațiilor sociale, de atmosfera generală și concretă a realității înconjurătoare.

Este cert că fiecare om este nu numai un purtător al particularităților naționale, dar și un participant nemijlocit la desfășurarea proceselor etnice, una din sarcinile cardinale ale politicii naționale este orientarea eforturilor în vederea creării condițiilor necesare pentru ca personalitatea să devină un subiect conștient al activității social-transformatoare, un creator activ al unui mediu etnic și interetnic calitativ nou în cadrul țării și în afara hotarelor ei.

E cazul să menționăm o corelație și interpătrundere nemijlocită dintre *evoluția relațiilor interetnice în condițiile actuale și procesele de modernizare democratică a societății, de promovare a vectorului european al Republicii Moldova*. În literatura de profil persistă un spectru larg de opinii privind fenomenul modernizării societății în aspect actual – de la conceperea acestuia ca proces de dezvoltare ascendentă economică pînă la atribuirea modernizării multiplelor metamorfoze, însoțite de schimbări de diferită coloratură socială. Problematika modernizării la etapa actuală se dezvoltă în două direcții mari: cea cu caracteristici fundamentale universale ale contemporaneității și cea privind evoluarea specifică a diverselor societăți, culturi și instituții.[4]

În acest spațiu investigational se includ economiștii, istoricii, sociologii, politologii etc. Termenul “modernizare” provine din limba franceză, ceea ce presupune introducerea perfecțiunii în toate aspectele vieții sociale, inclusiv a celui social- politic, în conformitate cu cerințele actuale ale dezvoltării societății în schimbare. În limba greacă cuvântul “modern” înseamnă “nou”, “cel mai nou”, “actual”. Modernizarea mai presupune prosperitatea, perfectarea, îmbunătățirea, inovarea, mobilizarea, activizarea tuturor forțelor progresiste, ajustarea tuturor sferelor vieții la standardele progresiste europene și universale în îmbinare cu specificul național al fiecărei țări care contribuie la consolidarea democratizării, europenizării, avansării nivelului de viață al populației, și, deci, a progresului general al societății în ansamblu și al fiecărui individ în parte.

Implementarea standardelor și a tehnologiilor moderne avansate, în conformitate cu cele europene și universale în toate domeniile de activitate umană, se realizează prin actualizarea și perfectarea permanentă a tuturor sferelor vieții sociale, atingându-se culmile unei civilizații tehnogene cu un pronunțat conținut complex. [5]

În contextul implementării agendei europene și al intensificării cursului european al Republicii Moldova, impulsivitatea procesului de europenizare a țării presupune accelerarea modernizării tuturor sferelor vieții sociale, în scopul constituirii unei societăți postindustriale cu diverse schimbări inovaționale, inclusiv a mentalității populației, care se desfășoară concomitent și prin intermediul instruirii și educației permanente în masă.

E de remarcat faptul că factorul etnic se înscrie în mod firesc în cauza de pregătire a populației pentru a se include în procesul de modernizare a societății, care se produce actualmente pe fundalul democratizării și realizării parcursului de integrare europeană al Republicii Moldova.

În condițiile realizării agendei europene a Republicii Moldova, fenomenul etnic are menirea să contribuie nemijlocit la intensificarea procesului de modernizare, democratizare și europenizare a țării prin cultivarea și consolidarea spiritului responsabilității civice, al activismului civic al etniilor conlocuitoare din Republica Moldova în aspirațiile sale firești spre un nivel de viață avansat, ajustat la standardele actuale europene. În acest scop, se cer a fi promovate și realizate mai activ și eficient proiectele de reforme cu conținut proeuropean ale Republicii Moldova, care ar cointeresa masele largi ale populației țării.

Astfel, agenda europeană a Republicii Moldova rămîne să fie una prioritară, iar factorul etnic urmează să-și aducă aportul cît mai considerabil în cauza de modernizare democratică și avansare reală a Republicii Moldova în parcursul său european.

Trecînd peste tensiunile generate de diviziunea etnică și depășind lipsa unor reglementări politico-juridice, economice, sociale și spirituale mai eficiente, se impune necesitatea unor eforturi comune susținute pentru a obține un nivel calitativ nou al dezvoltării relațiilor interetnice, în cadrul țării și în afară hotarelor ei, ca componentă a relațiilor sociale. Fără îndoială, evoluția procesului de înnoire a societății, a normalizării relațiilor interetnice, consolidării coeziunii interumane și a păcii civice depinde de gradul de implicare a reprezentanților tuturor etniilor care locuiesc în Moldova, de profunzimea conștientizării legităților acestui proces, de gradul de percepere a sarcinilor actuale și de perspectivă ale politicii sociale.

Experiența europeană și mondială a evoluției relațiilor interetnice (inclusiv în Republica Moldova), demonstrează că singura cale de soluționare a tuturor problemelor și controverselor în domeniul dat constă nu în dezmembrare, nu în neîncrederea reciprocă, ci în soluțiile democratice comunitare și colaborarea reciprocă. Cu toate deosebirile de poziții, poate fi găsit un compromis, o soluție reală și eficientă, o concepție a păcii civice și coeziunii interetnice în pofida ambițiilor politice ale unor lideri sau grupări, excluzând confruntarea. Doar o analiză cumpătată a problemelor acumulate în acest domeniu atât de complex al relațiilor dintre oameni și căutarea permanentă a unor soluții fundamentate științific va putea permite ieșirea din unele situații de criză și ascensiunea la un nivel calitativ nou al relațiilor interetnice în Republica Moldova. Debarasându-ne de greșelile din trecut, trebuie să căutăm posibilități noi, corespunzătoare exigențelor timpului, pentru normalizarea și armonizarea acestor relații, în conceptele proprii unei lumi noi, și anume în contextul integrării europene.

Necesitatea obținerii unui nivel calitativ nou al relațiilor interetnice este dictată în etapa actuală nu doar de stringența problemei ca atare, ci și de faptul că soluționarea lor se răsfrânge asupra tuturor domeniilor vieții societății, afectează interesele întregii populații și ale fiecărui cetățean în parte. Deci, trebuie analizate minuțios toate circumstanțele de ordin obiectiv și subiectiv în geneza climatului social și moral optim în comunicarea interetică atât la nivel intern, cât și la cel extern.

Concomitent, creșterea vertiginoasă a conștiinței etnice în ultimul timp, deși capătă uneori un caracter exploziv, ne demonstrează că unica și cea mai reală cale spre progresul economic și spiritual al fiecărui popor este, bineînțeles, nu aceea ce duce spre izolare etnică, separatism și înstrăinare deplină, dar aceea care este orientată spre consolidarea unității, bazate pe un dialog constructiv, conlucrare multilaterală, ajutor și încredere reciprocă. Crearea unor condiții optime în vederea stabilizării unor circumstanțe avantajoase în această direcție va contribui la impulsivitatea dezvoltării ascendente a tuturor sferelor vieții sociale, a reformării și renovării societății contemporane.

Alături de necesitatea stringentă de ajustare a relațiilor de reciprocitate, întrerupte în ultimul timp, între diferite zone economice în cadrul țării, la fel de *oportună este* și căutarea neîntârziată a căilor optime de realizare a unui dialog permanent, de dezvoltare a *relațiilor multilaterale de prietenie și cooperare reciproc avantajoasă cu statele vecine și cele mai îndepărtate și popoarele lor*, cu atât mai mult, cu cât în unele țări învecinate cu Republica Moldova, bunăoară, în Ucraina, și nu numai, locuiesc din vremurile cele mai străvechi un număr considerabil de moldoveni români, iar în Moldova – un număr considerabil de ucraineni, precum și reprezentanți ai altor etnii (ruși, evrei, polonezi, găgăuzi, bulgari etc.). [6].

Prin urmare, în linii generale, minoritățile etnice din Republica Moldova și Ucraina, ca, de altfel, și în alte state democratice, se bucură de dreptul de a-și exprima, păstra și dezvolta liber originalitatea etnică, limba și religia, de a sprijini și a dezvolta cultura națională în toate aspectele ei fără a fi expuși oricăror tentative de asimilare contrar propriei voințe. Cu atât mai mult cu cât într-un șir de acte internaționale, inclusiv în documentul consfățuirii de la Copenhaga, se stipulează și faptul că toți cetățenii, fără nici o excepție, se bucură de dreptul de a stabili și a întreține legături nelimitate atât în interiorul țării, cât și în afara hotarelor ei, cu consăngenii, cu care au aceeași obârșie etnică și moștenire culturală,

precum și de a se deplasa în țările corespunzătoare, de a desfășura contacte multilaterale și schimburi de informații. [7]

Desigur, și în acest domeniu extrem de fragil și complicat al existenței umane apar noi și noi probleme care își așteaptă rezolvarea neîntârziată, au loc abateri de la legile adoptate, lacune și neajunsuri de ordin obiectiv și subiectiv.

De aici reiese că și de acum înainte e necesar de a sprijini prin toate mijloacele și a dezvolta în continuare *pluralismul cultural* ca un izvor nesecat al progresului societății contemporane. Semnificația susținerii multilaterale a *diversității culturale* constă în faptul că renunțarea la izvoare, marginalizarea sau neacceptarea valorilor cultural-spirituale ale altor popoare nicidecum nu înlesnește crearea unei atmosfere binefăcătoare de toleranță și colaborare interetnică fructuoasă.

În acest context, e cazul să menționăm că o interacțiune benefică, o interpătrundere și interdependență deosebit de pronunțată persistă între două fenomene specifice pentru societatea contemporană în schimbare, și anume – *fenomenul etnic și procesul modernizării democratice a societății*.

Fără îndoială, statul democratic reiese din faptul că factorul etnic contribuie la consolidarea democratizării și modernizării societății în Republica Moldova și se află în raport nemijlocit cu politica lui internă, dar și cea externă.

Despre aceasta mărturisește în mod elocvent, printre altele, conținutul unor astfel de documente importante precum: *Tratatul de bună vecinătate, prietenie și colaborare între Republica Moldova și Ucraina* (Chișinău, 23.X.1992) alte documente de vază în care ambele părți și-au asumat angajamente reciproce și în domeniul ocrotirii minorităților etnice corespunzătoare.

Până la ora actuală, părțile ucraineană și moldovenească au semnat o serie de acorduri interguvernamentale în domeniul telecomunicațiilor (martie 1993), învățământului (mai 1994), culturii (august 1995), radioteleviziunii, inclusiv privitor la schimbul de programe (februarie 1995) etc. cu elaborarea respectivă a mecanismului de realizare ulterioară a acestora.

În această privință, deosebit de semnificative sunt întâlnirile periodice ale șefilor de state – a președinților Republicii Moldova, Ucrainei și României, în cadrul cărora, de regulă, sunt abordate și problemele privind ocrotirea drepturilor minorităților etnice și relațiile etnice și interetnice în general.

Desigur, experiența dezvoltării proceselor etnice și interetnice în Republica Moldova, în statele vecine, precum și întreaga experiență a țărilor lumii mărturisește că unica modalitate reală care ar permite de a soluționa problemele și contradicțiile existente în acest domeniu este nu cea a confruntării și separării, a neîncrederii reciproce și a vrajbei, ci calea democratică, bazată pe egalitate în drepturi, legalitate, dialog și colaborare reciprocă între popoare.

În acest context, deosebit de convingătoare și semnificative sunt prevederile Convenției – cadru europene referitoare la cooperarea regională și transfrontalieră a colectivităților sau autorităților teritoriale (Madrid, 1980), în conformitate cu care la 14 august 1998 în

or. Galați (România) a fost semnat de către autoritățile locale, situate în zona de frontieră din Moldova (raioanele Cahul, Vulcănești, Cantemir), România (județele Tulcea, Galați, Brăila) și Ucraina (regiunea Odesa) pachetul de documente privind constituirea Euroregiunii „Dunărea de Jos”, scopul principal al căreia este cooperarea transfrontalieră între comunitățile sau autoritățile locale în diverse domenii, cum ar fi ecologia, relațiile economice, lucrările de infrastructură, demografia, știința, învățământul, educația, cercetările, sănătatea, sportul, combaterea criminalității și a calamităților naturale, fapt ce urma să contribuie la accelerarea modernizării diverselor sfere ale realităților de atunci.

Concomitent a fost semnat Acordul privind crearea Euroregiunii „Prutul de Sus”, care a avut loc la Botoșani, România, la 22 septembrie 2000. Semnarea Acordului „Prutul de Sus” deschide pentru toți membrii acestuia noi posibilități în rezolvarea problemelor comune în sferile dezvoltării economice, lărgirii infrastructurii de transport și comunicații la nivelul coridoarelor transeuropene, protecției mediului ambiant și securității tehnogene, dezvoltării turismului, colaborării în domeniul învățământului, sănătății publice și culturii. Factorul- cheie în soluționarea problemelor ce stau în fața Euroregiunii „Prutul de Sus” îl reprezintă participarea organelor publice locale în realizarea proiectelor comune.

Impulsionarea activității în cadrul Euroregiunilor „Dunărea de Jos” și „Prutul de Sus” ar da posibilitate de a accelera lucrările întru elaborarea și realizarea unor proiecte de interes comun și de modernizare multilaterală a ambelor țări.

Finalitatea logică a cooperării economice transfrontaliere urmează să reducă decalajul economic, să accelereze creșterea nivelului de trai al populației, crearea noilor locuri de muncă, avansarea gradului de dezvoltare social-economică a spațiului geografic respectiv, extinderea și aprofundarea gradului de comunicare a colectivităților umane în ansamblu, fapt ce avea să conducă evident la depășirea înstrăinării și neîncrederii între țările învecinate și popoarele lor, la înscăunarea unei atmosfere de încredere și colaborare reciproc avantajoasă.

În același cadru al continuității procesului de comunicare rodnică între țările învecinate și popoarele lor se înscrie în mod organic și Reuniunea privind mediul și dezvoltarea durabilă în regiunea Carpato – Dunăreană.

Reprezentanți a 14 state, dintre care șapte președinți, au semnat la 14 aprilie 2001, la București „Declarația pentru mediu și dezvoltare susținută în regiunea Carpato – Dunăreană”. Declarația exprimă intenția de a încuraja și sprijini *cooperarea regională* și internațională în vederea menținerii și reabilitării resurselor naturale, pentru îmbunătățirea mediului în regiunea carpatică și în bazinul Dunării.

Documentul subliniază și necesitatea intensificării eforturilor regionale și adoptării unor măsuri concrete pentru dezvoltarea durabilă, prevenirea efectelor dăunătoare, care pot deriva din dezvoltarea economică și socială, într-un cuvânt, se prevedea consolidarea modernizării propriu-zise a ambelor țări.

Cooperarea în regiunea carpatică și în bazinul Dunării constituie o contribuție reprezentativă la întărirea caracterului regional al procesului „Mediu pentru Europa” (3 mai 2001), [8] precum și a altor modalități de colaborare transfrontalieră asupra cărora s-a convenit ulterior și a celor de până la ora actuală.

O nouă inițiativă de colaborare transfrontalieră a fost realizată la 2 februarie 2012 prin fondarea organizației internaționale Euroregiunea „Dnestr” [9], în componența căreia au fost incluse regiunea Vinnița (Ucraina) și Republica Moldova, care prevedea consolidarea relațiilor de colaborare între republicile vecine în domeniul sferei economice, sociale și culturale.

Pentru început s-a planificat construcția unui pod nou peste Nistru, lângă localitatea Iampol. Euroregiunea în cauză este reprezentată oficial la Bruxelles, cu sprijinul Uniunii Europene.

Actualmente se află în deplină desfășurare interconectarea sistemelor electrice dintre cele două maluri ale Prutului, cadrul realizării Proiectului Gazoductul Iași-Ungheni [10], care urmează să ajungă pînă la Chișinău, proiect ce reprezintă poarta prin Republica Moldova, cu susținerea României, se conectează la sistemul electric din Europa, consolidându-se procesul de modernizare și europenizare a țării.

Astfel, colaborarea regională, recomandată și susținută cu eforturile Uniunii Europene și ale altor organisme internaționale, este de o perspectivă majoră și promite performanțe deosebite în mileniul al treilea, fiind, de fapt, o componentă de bază a integrării economice, politice și culturale europene și a modernizării multilaterale.

E cazul să menționăm că în ultimul timp, în procesul de colaborare multilaterală în acest spațiu transfrontalier, intervin niște manifestări de concurență și rivalitate, când perspectivele de cooperare reciproc avantajoasă sunt umbrite de niște interese de grup sau individuale, fapt care frânează progresul general al acestui spațiu și cooperarea fructuoasă.

Așadar, cauza dezvoltării durabile, a *modernizării multilaterale democratice* și a *cooperării regionale*, precum și destinele popoarelor învecinate depind la mod direct de măsura includerii în acest proces complex a reprezentanților tuturor păturilor sociale și a tuturor etniilor conlocuitoare întru dezvoltarea eficientă și rodnică a *dialogului regional și interetnic*, în baza încrederii reciproce, a păcii civice și a concilierii interetnice, de măsura percepției noilor fenomene și transformării din realitatea înconjurătoare.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Bălașa Ana. Fenomenul etnic – obiect al cercetării sociale actuale. În: Starea societății românești după zece ani de tranziție. București: Polirom, 2000, pp.481,483.
2. Wolfe H.C. Human Dynamite. The story of Europe Minorities. New York, 1939, p. 484.
3. Дробижева Л.М. Завоевания демократии и этнонациональные проблемы России. (Что может и чего не может дать демократия). În: Общественные науки и современность (ОНС). Москва, Наука, 2005, № 2, p. 26-28.
4. Лебедева Н.Н., Туманянц К.А. Препятствия модернизации в современной России. Москва, Общественные науки и современность, № 1, 2012, p.16.
5. Карцев Е. А. Социально-культурные предпосылки инновационного развития. Москва: Философские науки, 2010, № 9, p. 25.
6. Cotic Viorel. Etnocomponentul moldo-român în contextul proceselor etnopolitice contemporane din Ucraina În: Autoreferatul tezei de doctor în Științe politice. Chișinău, 1998, p. 15-18.
7. Documentele Consfătuirii de la Copenhaga (p.32); ale Conferinței privind dimensiunea umană din 29 iunie 1980 la care Moldova a aderat la 10 septembrie 1991.
8. Reuniunea privind mediul și dezvoltarea durabilă în regiunea Carpato-Dunăreană (3 mai 2001).
9. [http:// Dnister.eu/atride/Show/3](http://Dnister.eu/atride/Show/3)., 2februarie, 2012.
10. Proiectul moldo-român "Gazoductul Iași-Ungheni ", 2014.

**SECURITATEA NAȚIONALĂ A REPUBLICII MOLDOVA –
DEZIDERAT AL SOCIETĂȚII MODERNE**
**NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA –
THE GOAL OF MODERN SOCIETY**

**Victor GAICIUC, doctor în istorie,
Universitatea Academiei de Științe a Moldovei**

Summary

The national security is an important issue for each state. The changes that occurred in the Republic of Moldova influenced: the status of citizens, of society and of state institutions, and the new design of international relations.

From the Moldovan national security sector are part the state institutions at the operational level and civil state institutions at the administrative level. Over the security of the Republic of Moldova influence of both internal factors and external factors.

Key-words: *security, national security, strategy, levels, external factors, domestic factors.*

Securitatea națională este un subiect de importanță majoră pentru fiecare stat, deoarece exprimă atitudinea acestuia față de existența sa pe arena internațională. Schimbările care s-au produs în Republica Moldova și în lume la sfârșitul sec. al XX-lea – începutul sec. al XXI-lea, influențând starea cetățenilor, a societății și a instituțiilor statului, precum și configurarea nouă a relațiilor internaționale, au determinat un interes sporit pentru elaborarea politicilor securității naționale.

Politicile de securitate națională sunt determinate de diferiți factori, ca: *puterea politică, formularea intereselor naționale și procesele politice reale.*

Astfel, la momentul actual, atenția principală a politicii de securitate se orientează către stabilitatea statului, bunăstarea populației și dezvoltare, apărarea militară fiind percepută ca unul dintre elementele politicii de securitate [7, p.47].

Ideea de securitate națională, care se înrădăcește pe parcursul acestei evoluții istorice a conceptului de securitate, prezintă un interes deosebit în această privință. Este starea în cadrul căreia într-un stat sunt protejate interesele naționale, într-o accepție largă, incluzând aspectele politice, sociale, economice, militare, ecologice, informaționale, valorice; stare reprezentată de sistemul condițiilor favorabile, interne și internaționale, sociale, militare, diplomatice, politice, informaționale și culturale în care ființează și activează orice comunitate umană.

Securitatea națională reprezintă gradul de satisfacere a intereselor naționale fundamentale ale unei țări, precum și ansamblul de măsuri luate, în conformitate cu o concepție unitară, pentru promovarea intereselor respective și apărarea lor împotriva agresiunilor, pericolelor, amenințărilor și riscurilor de orice natură [1].

Prin urmare, trebuie de conștientizat faptul că Republica Moldova are nevoie de un sistem de securitate națională bazat pe un cadru instituțional definit cu claritate prin acte normative relevante și pe un personal de înaltă calificare, ce va funcționa în conformitate cu legislația în vigoare. Acest cadru instituțional îl constituie *Sectorul Securității Naționale al Republicii Moldova.*

Sistemul securității naționale se definește prin ansamblul conceptelor, strategiilor, politicilor, mijloacelor, reglementărilor și structurilor administrative ale statului, precum și ansamblul instituțiilor societății Republicii Moldova, care au rolul de a realiza, a proteja și a promova interesele naționale ale Republicii Moldova [6].

Sectorul de securitate trebuie să fie privit ca un sistem complex de instituții, roluri, mecanisme și relații [2].

Din sectorul securității naționale al Republicii Moldova fac parte instituțiile de stat cu mandat de forță destinate implementării sarcinilor de protecție a cetățenilor și statului - *nivel operational*, și instituțiile civile de stat care exercită funcțiile de guvernare, planificare, control și supraveghere în sistemul de securitate națională - *nivel administrativ*.

În același timp, sistemul securității naționale al Republicii Moldova constituie un mecanism de interacțiune a componentelor pe care le include, bazat pe interesele naționale și valorile societății menit să asigure realizarea obiectivelor strategice ale țării determinate de liniile directorii ale politicii de securitate națională.

Asigurarea securității naționale este scopul central urmărit în realizarea politicii interne și externe, cu atât mai mult că sfârșitul secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea sunt caracterizate prin transformări profunde ale mediului de securitate și prin apariția unor amenințări și vulnerabilități noi la adresa statelor și societăților.

Pentru asigurarea securității unui stat mic cum este Republica Moldova contează nu atât dimensiunea geografică, cât amplasarea sa geografică prin prisma importanței pe care o are pentru realizarea intereselor geostrategice ale unor mari puteri.

Securitatea națională a Republicii Moldova este asigurată în condițiile legalității prin utilizarea instrumentelor politicii externe și interne a statului.

Politica Republicii Moldova în domeniul asigurării securității naționale se bazează pe următoarele principii de bază:

- a) legalitatea;
- b) delimitarea împuternicirilor organelor care asigură securitatea națională;
- c) asigurarea securității naționale fără a prejudicia interesele individului, societății.

În Republica Moldova nu există un document care ar defini în mod amănunțit politica de securitate și de apărare. În pofida existenței unui șir de acte juridice și documente, acestea nu oferă o imagine generală despre viziunea de securitate, amenințările, riscurile și acțiunile principale din cadrul politicii de securitate și apărare a Republicii Moldova.

Principalul document, *Concepția Securității Naționale*, poartă un caracter mai mult declarativ, în mare parte ignorând interesele naționale fundamentale. Documentul nu oferă o bază necesară pentru elaborarea politicii de stat în domeniul securității naționale actelor normative corespunzătoare pentru optimizarea structurilor de administrare și organizare a activității organelor de asigurare a securității naționale.

Politica de asigurare a securității naționale a Republicii Moldova determină direcțiile de bază ale activității autorităților administrației publice, obligațiile și responsabilitățile acestora în protejarea intereselor naționale, în limitele competențelor ce le revin și direcțiilor de activitate, și se bazează pe respectarea echilibrului intereselor individului, societății

și ale statului în domeniul vizat. În cadrul exercitării funcțiilor de asigurare a securității naționale, statul efectuează analiza și prognozarea detaliată și obiectivă a pericolelor securității naționale a Republicii Moldova, elaborează măsuri, metode și mecanisme de asigurare a securității naționale.

Politica Republicii Moldova în domeniul securității naționale derivă din *principiile indivizibilității și caracterul complex, multidimensional al securității*, necesitatea intensificării cooperării internaționale în domeniul securității, necesitatea protejării și cultivării valorilor democratice.

După cum afirmă B. Buzan, într-un stat puternic securitatea națională poate fi percepută, în primul rând, prin prisma protejării componentelor statului de amenințările și ingerințele din exterior, iar într-un stat slab trăsătura distinctivă a securității este *Reformarea sectorului de securitate națională a Republicii Moldova din perspectiva amenințărilor și vulnerabilităților reprezentată de un nivel înalt de preocupare față de amenințările din interior la adresa guvernului*[1].

Republica Moldova își dorește transformarea sa calitativă într-o țară care susține activ procesul de generare și răspândire a stabilității și securității în plan regional. Atașamentul necondiționat al Republicii Moldova față de valorile și principiile democratice împărtășite de statele membre ale Uniunii Europene constituie principala garanție și bază pentru securitatea națională a Republicii Moldova.

Calea de integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană și dezvoltarea relațiilor cu Organizația Tratatului Nord-Atlantic, exprimată prin implementarea standardelor occidentale contribuie la edificarea sistemului securității naționale, precum și întreținerea bunelor relații pe plan bilateral, regional și participarea la cooperarea multilaterală, sunt factorii ce fac posibilă apărarea intereselor naționale ale Republicii Moldova și atingerea obiectivului securității naționale.

Republica Moldova se conduce de următoarele linii directorii în politica sa de securitate națională [6]:

- restabilirea integrității teritoriale a statului, eliminarea prezenței militare străine, consolidarea independenței și suveranității statului;
- menținerea într-o stare dinamică avansată a proceselor de integrare europeană și consolidare a relațiilor cu NATO, precum și dezvoltarea cooperării cu statele membre ale UE și NATO;
- asigurarea dezvoltării democratice a societății și consolidarea securității interne a acesteia;
- dezvoltarea economică și socială ascendentă a țării prin accelerarea reformelor politice, economice și instituționale, în primul rând a celor ce vor permite îndeplinirea criteriilor de aderare la Uniunea Europeană;
- dezvoltarea și valorificarea cât mai plenară a potențialului uman, principală resursă a țării, apărarea cât mai eficientă a intereselor și drepturilor cetățenilor Republicii Moldova în țară și după hotarele ei;
- consolidarea dimensiunilor economică, socială, energetică și ecologică ale securității;

- consolidarea securității militare naționale;
- participarea Republicii Moldova la consolidarea securității internaționale.

O trăsătură esențială a acțiunii pentru realizarea securității naționale este caracterul său *conștient sau subiectiv*. Importanța acestei trăsături este colosală, întrucât factorul conștient, bazat pe raționalitate, volitivitate, intenționalitate, este de fapt al acțiunii în folosul securității naționale. De el depinde motivul de a fi studiată sub cel puțin patru aspecte: *nomologic* (când se are în vedere principiul cauzalității), *psihologic*, *axiologic* (când se au în vedere judecăți de valoare în legătură cu stabilirea scopurilor, alegerea mijloacelor ori aprecierea rezultatelor) și *teleologic* (când se pune problema unor alegeri preferențiale).

Politica de securitate națională este concepută în trei forme:

- *politica de securitate militară* este programul activităților destinate să reducă sau să neutralizeze atacul armat din exterior;
- *politica de securitate internă* se ocupă de acțiunile subversive ale forțelor interne la adresa statului;
- *politica de securitate situațională* are ca obiectiv riscul unei eroziuni survenite din schimbările pe termen lung la nivelul condițiilor sociale, economice, demografice și politice cu efecte asupra puterii statului.

Fiecare din aceste forme de politică se desfășoară la *un nivel operațional și la un nivel instituțional*. La nivelul operațional, politica de securitate constă în luarea măsurilor imediate pentru a preveni amenințarea la adresa securității. La nivelul instituțional, politica de securitate are în vedere modul în care este formulată și executată politica la nivel operațional.

Pe parcurs, au fost adoptate câteva *strategii* în Republica Moldova care tratează înnoirea instituțională a statului. Aceste strategii includ documente naționale și acordurile internaționale cu UE, NATO, ONU, instituțiile financiare internaționale și, de asemenea, includ planuri guvernamentale naționale, programe de reformă a administrației publice centrale etc. Multitudinea acestor planuri poate deveni un motiv de îngrijorare privind implementarea lor. Aceste două documente au cel mai mare impact asupra politicii externe a Republicii Moldova, dar și asupra societății [5, p.7].

Planul Uniunii Europene și Republicii Moldova are doar prevederi generale privind stabilirea unor relații, care, printre altele, vor asigura mai multă stabilitate și securitate. Moldova deseori a fost invitată prin acest document să stabilească legături politice, economice și culturale mai intense cu UE. Astfel, se crede că pe viitor se va intensifica cooperarea transfrontalieră și se va împărtăși responsabilitatea pentru prevenirea și soluționarea conflictelor.

Strategiile de securitate se construiesc pe baza unei analize riguroase a mediului de securitate, a intereselor naționale stabilite de puterea politică, a obiectivelor ce decurg din politica de securitate, a resurselor puse la dispoziție și adoptă modalități adecvate de răspuns la provocările și amenințările ce afectează securitatea.

În mod tradițional, importanța Strategiei de Securitate Națională este determinată de următoarele *caracteristici* principale [6, p.5]:

- SSN reprezintă documentul-cheie al politicii de securitate;
- Enunță interesele și valorile naționale;

- Enunță o poziție oficială privind amenințările și riscurile la adresa securității naționale, cele deschise, reale și cele probabile în viitor;
- Stabilește obiectivele strategice și prioritățile pe termen mediu și lung;
- Definește cadrul instituțional și responsabilitățile în domeniul securității statului;
- Determină misiunile și sarcinile diferitor instituții de state pe plan intern și extern;
- Servește drept bază pentru elaborarea de politici și documente sectoriale;
- Este unul din documentele de bază al Președintelui țării (ca garant al suveranității, independenței naționale, al unității și integrității teritoriale) și al Guvernului (ca principala instituție de elaborare, coordonare și implementare a politicilor).

În ultimii ani au survenit transformări substanțiale în analiza și practica securității naționale. Printre factorii care au cauzat aceste transformări se evidențiază trei din ei ca fiind cei mai importanți: este vorba de declinul suveranității naționale, creșterea fără precedent a densității de interacțiune la nivel transnațional și explozia conflictuală a scenei internaționale susținută de dinamica identitară, unde globalizarea amplifică problemele legate de securitate până acolo, încât ele s-au transformat în preocupare națională [4].

În proiectarea și realizarea securității naționale este necesar să se identifice factorii mediului de securitate (politici, economici, sociali, demografici, militari, ecologici etc.) care generează conflicte, violențe, război. Statele trebuie să fie pregătite să răspundă la pericole iminente existenței lor, cum ar fi: atac cu forțe militare declanșat prin surprindere, interzicerea accesului la materii prime vitale și informaționale.

Abordarea problemei interconexiunii globalizării și securității politico-informaționale a Republicii Moldova este determinată de faptul că securitatea națională a țării depinde de două grupuri de factori – interni și externi, echilibrul dinamic al cărora formează conținutul esențial al oricărei politici de securitate. Pe plan intern, în general, securitatea, respectiv politicile de securitate, sunt determinate de: *puterea națională, predispozițiile naționale și procesele politice*. Pentru Republica Moldova, contextul extern reprezintă o forță ce condiționează politicile de securitate. În acest context, o actualitate majoră capătă problema găsirii noilor soluții de asigurare a securității politico-informaționale în condițiile globalizării. Procesul de globalizare sporește enorm rolul factorilor externi, fapt care determină statele să adere la organizații regionale și internaționale ce au ca obiectiv apărarea securității globale și, implicit, a celei naționale.

Pentru Moldova, o deosebită importanță are calea regională de integrare europeană, ceea ce ar asigura accesul la spațiul politic și economic unic în scopul de a reduce riscurile la adresa securității naționale a țării, care sunt provocate atât de factorii interni, cât și de cei externi, inclusiv și de globalizare.

Principalii *factori majori de risc interni* care trebuie luați în considerație la momentul actual în vederea asigurării securității naționale sunt următorii:

- instabilitatea politică și socială;
- polarizarea și fragmentarea societății cu privire la definirea clară a vectorului de orientare social-politică și economică a Republicii Moldova;
- existența, pe teritoriul din stânga Nistrului al Republicii Moldova, a unei structuri pseudostatale;

- imperfecțiunea cadrului legislativ ce determină locul și rolul serviciilor de informații în sistemul de securitate al statului;
- încrederea scăzută a cetățenilor în instituțiile statului.
- criza spiritual-patriotică din societate;
- exodul masiv al forței de muncă [4, p.57].

Republica Moldova, la fel ca și orice alt stat contemporan, depinde mult de procesele ce au loc în afara hotarelor ei, procese ce influențează situația internă din țară, starea ordinii de drept și, în general, nivelul securității ei. Or, mediul internațional nu constituie numai un spațiu de acțiune a statelor, dar de asemenea este o sursă permanentă de presiune, impunând anumite comportamente statelor, determinând gradul mai înalt sau mai scăzut al securității acestora, constituind sursa amenințărilor sau garanțiilor de securitate.

Fără nicio îndoială, *factorii externi* își exercită influența asupra acțiunilor informaționale, realizate în țară. În contextul în care mediul de securitate a Republicii Moldova este în continuă transformare, este necesar a coordona permanent interesele naționale cu mijloacele de realizare, fapt ce impune necesitatea luării în considerare a tuturor mijloacelor oferite de structurile regionale în vederea îmbunătățirii climatului de securitate.

Printre cele mai serioase amenințări și vulnerabilități la adresa securității naționale menționăm [8]:

A. Amenințări și vulnerabilități din domeniul politic:

1. Existența regimului separatist din stânga Nistrului;
2. Presiunile politice externe, manifestate prin acordarea de sprijin economic, militar și politic regimului anticonstituțional de la Tiraspol;
3. Presiuni politice manifestate prin finanțarea de mass-media propagandistice cu scopul de destabilizare a situației politice interne din stat și de creare a unei atmosfere de ostilitate, dușmănie și tensiune în relațiile sociale;
4. Insuficiența capacităților administrative de prevenire și gestionare adecvată a crizelor apărute;
5. Politizarea intenționată a relațiilor interetnice, a etnonimului de limbă, a istoriei și identității;
6. Slaba funcționare a instituțiilor democratice în contextul încălcării drepturilor omului;
7. Promovarea intereselor de grup, clan, partid în defavoarea intereselor statului;
8. Inconsistența politicii externe în promovarea intereselor naționale;
9. Lipsa mecanismelor de implementare a legilor și asigurare a securității naționalității.

B. Amenințări și vulnerabilități din domeniul militar:

1. Prezența în zona de Est a Republicii Moldova a trupelor rusești și a forțelor paramilitare transnistrene, ce dețin un arsenal important de arme ofensive și defensive;
2. Slaba gestionare în recrutarea, pregătirea și managementul personalului Forțelor Armate;
3. Dotarea tehnică insuficientă a Forțelor Armate;
4. Lipsa unor standarde optime în edificarea Armatei Naționale;
5. Nivelul scăzut al supravegherii și controlului asupra spațiului aerian, terestru și riveran;

C. Amenințări și vulnerabilități din domeniul economic:

1. Existența unei economii bazate preponderent pe exportul produselor agricole primare, productivitatea căreia depinde în mare parte de condițiile climaterice sezoniere;
2. Diversificarea slabă a exporturilor și dependența excesivă față de piața rusă de desfacere;
3. Dependența excesivă față de importurile de gaze și petrol din Federația Rusă, combinată cu incapacitatea accesării sau valorificării unor resurse energetice alternative;
4. Interferența criminalității organizate cu structurile politice și economice, ce contribuie la subminarea autorității statului, dezvoltarea unei economii tenebre și periclitarea bunăstării cetățenilor;
5. Incapacitatea autorităților centrale de a asigura dreptul la proprietate asupra infrastructurii industriale, terenurilor agricole și schimburilor comerciale din stânga Nistrului;
6. Volumul redus al investițiilor directe în economie, ceea ce face imposibilă modernizarea sectorului agrar, industrial și cel al serviciilor.

D. Amenințări și vulnerabilități din domeniul social:

1. Lipsa încrederii în îmbunătățirea situației în viitor, în perspectivele statalității moldovenești și implicit creșterea apatiei față de procesele politice, economice și sociale din țară;
2. Rata înaltă a șomajului, insuficiența protecției și asistenței sociale, scăderea nivelului de trai a unei considerabile părți a populației în condițiile polarizării sociale;
3. Sistemul de învățământ neadecvat cerințelor economiei de piață;
4. Emigrarea masivă, legală și ilegală, peste hotare a cadrelor înalt calificate;
5. Criza demografică ce afectează nivelul de dezvoltare economică;
6. Corupția, birocrăția excesivă și lipsa transparenței în cadrul aparatului administrativ;
7. Încălcarea unor drepturi și libertăți fundamentale ale cetățenilor Republicii Moldova din stânga Nistrului;
8. Schimbarea valorilor în societate ca rezultat al migrației și slăbirii instituției familiei ce ar putea conduce la creșterea ratei infracționalității, polarizării societății etc.

E. Amenințări și vulnerabilități din domeniul ecologic:

1. Administrarea defectuoasă și abuzivă a terenurilor arabile și a pășunilor, ceea ce aduce prejudicii mediului și productivității agriculturii;
2. Defrișări masive ale pădurilor, ce conduc la înrăutățirea calității aerului, la dispariția multor specii de floră și faună, la eroziune și la alunecări de teren;
3. Concentrări masive de deșeuri menajere solide în locuri neautorizate, ce conduc la poluarea esențială a apelor freactice, care constituie principala sursă de apă potabilă în localitățile rurale;
4. Capacități slabe de prevenire a daunelor provocate de acțiunea factorului uman asupra mediului înconjurător datorate ineficienței controalelor efectuate și a lipsei unor cercetări și prognoze în domeniu.

Printre pericolele principale pentru securitatea națională se înscriu:

- agresiunea directă și revendicările teritoriale ale altor state;
- conflictele locale sau regionale în apropierea nemijlocită a frontierelor Republicii Moldova, inclusiv cele ce țin de relațiile nereglementate dintre diferite state din regiune;

- transportarea necontrolată a armamentului, precum și a componentelor armelor nucleare, bacteriologice și chimice pe teritoriul Republicii Moldova și în apropierea nemijlocită a frontierelor ei;
- acțiunile îndreptate spre schimbarea prin violență a orânduirii constituționale, subminarea sau lichidarea suveranității, independenței și suveranității teritoriale a republicii;
- acțiunile îndreptate spre tensionarea situației sociale și provocarea conflictelor sociale;
- terorismul, crima organizată, traficul de droguri, imigrația ilegală;
- acțiunile care au drept scop lezarea drepturilor și libertăților constituționale ale cetățenilor.

Analizând riscurile care amenință securitatea politică a Republicii Moldova, observăm că acestea sunt printre cele mai variabile. Factorul politic este cel mai incert și determină definirea intereselor naționale. Astfel, situația politică din Republica Moldova în perioada anilor 1991-2015 a fost determinată de confruntările elitelor politice, campaniile electorale, formarea blocurilor și a alințelor politice [4].

Politica de securitate a Republicii Moldova este afectată de mai multe deficiențe de ordin conceptual, legal și instituțional care, pe de o parte, nu permit funcționarea eficientă a sistemului de securitate națională și, pe de altă parte, nu asigură un sprijin adecvat implementării obiectivului politic de integrare europeană și de participare la politica de securitate și apărare comună.

La nivel conceptual, deficiențele majore constau în calitatea și rolul documentelor-cheie, cum ar fi Concepția Securității Naționale și Strategia Securității Naționale.

Rămân multe de făcut pentru a ne îmbogăți cunoștințele privind securitatea națională și modul în care să ne folosim de ele pentru a crea reguli sociale, norme, principii, instituții și organizații care să atenueze temporar, dacă nu să rezolve, dilemele securității adânc înrădăcinate în condiția umană, ce se multiplică și se complică din cauza apariției unei societăți mondiale pentru prima dată în evoluția unei specii înarmate și tot pentru prima dată în evoluție, având cunoștințele și mijloacele necesare pentru a se autodistruge.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Buzan B. Popoarele, statele și teama. Chișinău: Cartier, 2000, p. 108-109.
2. Kolodziej E. A. Securitatea și relațiile internaționale. Iași: Polirom, 2007.
3. Moraru S. Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul democratizării societății: aspecte politico-informaționale. Autoreferat al tezei de doctor în politologie. Chișinău, 2015.
4. Moștoflei C. Mutații Geostrategice în ecuația globalizării. În: Gândirea Militară Românească. Revista de Strategie Militară și Securitate, București, 2003, nr. 1, pp. 57-66.
5. Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul geopolitic european: Conferința Stiințifică Internațională / Program. Rezumate. Chișinău: Caro-Print, 2010.
6. Strategia securității naționale a RM, aprobată de Parlamentul Republicii Moldova, Chișinău, 15 iulie 2011.
7. Reforma Sectorului de Securitate în Republica Moldova: Consolidarea controlului asupra sectorului de securitate. Centrul pentru Studii Europene de securitate. 2009.
8. Varzari Vitalie. Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul opțiunii de integrare europeană. Autoreferat al tezei de doctor în politologie. Chișinău, 2012. 32 p.

IMPORTANȚA ROLULUI SOCIETĂȚII CIVILE ÎN COMBATAREA SPĂLĂRII BANILOR PUBLICI

THE IMPORTANCE OF CIVIL SOCIETY'S ROLE IN AML SERVANTS

**Tatiana BUSUNCIAN, doctor în politicologie,
Universitatea de Stat din Moldova,**

**Irina CERGA, magistru,
Centrul Pro Marshall din Republica Moldova,**

**Elena BUSUNCIAN, magistru,
Centrul Pro Marshall din Republica Moldova**

Summary

Money laundering and terrorist financing are closely related phenomena of the shadow economy. The increasing incidence of these financial crimes has highlighted the serious threat to the integrity of national and international financial systems. Circulation of information, capital, people, goods and services dictate the need to change the attitudes towards transnational crimes.

Ensuring an effective cooperation, both nationally and internationally, to combat public money laundering and terrorist financing, depends on a planned approach of exchange of information and knowledge, ensuring continuity of formal and informal common databases, that occur several key directions such as quick change of the legal framework, operation concepts, strategies, policies and technologies.

An accurate and impartial information will contribute to increase the society's confidence in the system of institutions involved in preventing and combating public money laundering. Each target included in the work plans or strategy, will increase national system to prevent and combat public money laundering. Therefore, each objective will include several actions to be achieved within the deadlines set by each responsible institution.

Key-words: *civil society, money laundering, cooperation, operations, national, international, goods, knowledge, institution.*

Noul mileniu a adus nu doar o accentuată globalizare a piețelor lumii, dar și o adâncire fără precedent a interdependențelor existente între economiile naționale. Evident, aceste procese au favorizat dezvoltarea economiei mondiale, dar și a crimei organizate transnaționale și a terorismului.

Creșterea neîncetată a volumului capitalurilor obținute în urma activităților specifice crimei organizate a determinat o creștere a necesității reciclării acestor fonduri astfel încât s-a ajuns la situația îngrijorătoare ca liderii lumii interlope și operatorii implicați în spălare de bani să poată controla și influența țări aflate în tranziție la economia de piață, printre care și Republica Moldova.

Spălarea banilor și finanțarea terorismului sunt fenomene strâns legate de economia tenebră, percepute ca activități desfășurate cu încălcarea normelor juridice și economice. Acestea presupun căi prin care infractorii procesează mijloace bănești ilegale sau “murdare”, provenite din practicarea activităților infracționale prin intermediul unor transferuri și tranzacții succesive, până când sursa fondurilor acaparate ilegal devine neclară și banii capătă aparența fondurilor/activelor legitime sau “curate”.

În economia mondială sunt utilizate, în mod fraudulos, tranzacțiile internaționale drept componentă de bază a spălării banilor și a finanțării terorismului. Sistemul financiar global, transformat din parte componentă a pieței într-un factor independent al economiei globale, susține fluxurile bănești masive, provenite din economia tenebră.

Avansarea circulației informației, capitalului, persoanelor, bunurilor și serviciilor necesită modificarea concepției tradiționale și atitudinii față de crimele transnaționale. Activitatea criminală transnațională profită facilitat, pe de o parte, de nivelul sporit de organizare, iar pe de altă parte, de suportul informațional și financiar. Odată cu integrarea sistemului financiar și nefinanciar național în economia mondială aceste riscuri sunt proprii și Republicii Moldova [3]. În acest sens, băncile pot fi utilizate în toate etapele spălării banilor de la plasare la stratificare și integrare în calitatea lor de furnizori ai unui set extins de servicii, transfer de fonduri și de creditare. Sistemele electronice de transfer a fondurilor permit schimbul rapid al acestora între conturi sub nume și jurisdicții diferite. Operațiunile multiple și diversificate în conturi sunt utilizate deseori drept parte a procesului de spălare a banilor, constituind categorii complexe de tranzacții.

În cadrul activităților infracționale, numerarul este principalul mijloc de schimb. Astfel, organizații infracționale sofisticate numite “spălători de bani profesioniști” fac uz de serviciile bancare pentru a se folosi de fondurile lor “murdare”. Prin intermediul agențiilor, companiilor și particularilor, aceste organizații operează activități comerciale internaționale false pentru a dirija banii obținuți ilegal, dintr-o țară în alta, folosind facturi falsificate pentru a genera transferuri internaționale în aparență legale, precum și operațiuni fictive pentru a ascunde urmele. Multe dintre companiile “scoică” pot să apeleze la propriile bănci pentru a obține împrumuturi și a finanța astfel de activități [9].

În analiza celorlalte componente ale economiei subterane s-au întâlnit situații a căror încadrare în această structură este făcută întrucâtva la limită, în funcție de o anumită conjunctură. Disfuncțiile pe care respectivele activități le pot genera economiei sunt minime, iar posibilitățile de integrare în economia oficială sunt reale. Însă, uneori, și procedurile adecvate de identificare pot genera unele probleme. Cea mai sensibilă problemă este reprezentată de clienții ocazionali, de tranzacțiile electronice și alte cazuri în care identificarea față-în-față nu s-a realizat, de existența reglementărilor de drept comercial și care vizează societățile comerciale ce permit crearea unor forme de companii în care este posibil anonimatul acționariatului sau în care este dificilă depistarea adevăratei identități a beneficiarilor care condiționează riscul de utilizare improprie a unor mijloace de folosire a societăților și a titlurilor la purtător.

În acest context, în actuala conjunctură politică și pe fondul situației economico-sociale din Republica Moldova, cazul Băncii de Economii a Moldovei (BEM) demonstrează că există o multitudine de metode și tehnici de a ascunde adevăratul beneficiar. Dosarul BEM este unul dintre cele mai importante dosare care ar ajunge la o finalitate, prin condamnare. În dosarul BEM sunt acuzate 6 persoane în privința cărora până la sfârșitul anului 2014 trebuia să fie pronunțată sentința. În cei peste 24 de ani de independență au căzut 8 bănci în care nimeni nu a fost condamnat, deși legislația prevede 7 ani privațiune de libertate,

iar în dosarul BEM sunt acumulate materiale în 10 dosare și prin pronunțarea sentinței de condamnare a celor implicați în privatizarea BEM statul trebuie să dea un exemplu pozitiv [5].

Astfel, apare necesitatea unei colaborări și conlucrări avantajoase/profitabile cu instituțiile de supraveghere care sunt în stare să verifice și să găsească informația de care au nevoie băncile. O astfel de solidarizare a instituțiilor statului prin stabilirea unor eforturi conjugate, care împărtășesc aceleași interese și valori, ar elabora noi politici comune de securitate și apărare în vederea optimizării combaterii spălării banilor publici în actualul context de securitate. Într-o țară care se respectă nu s-ar fi întâmplat situații de furt ca în Republica Moldova care implică abuzuri de putere ale unor politicieni din mai multe partide, cu scopul de a sifona fonduri dintr-un număr de bănci, în special de la Banca de Economii a Moldovei (BEM) [2].

Aceeași situație atestăm și în domeniul achizițiilor publice. Fenomenul fraudei în domeniul achizițiilor publice ia o amploare deosebită în societatea noastră, storcând de resurse bugetul public din care sunt furate milioane de dolari și transferate ilicit în patrimoniul unor persoane private.

De aceea, în achizițiile publice, pentru obținerea unui nivel bun de dezvoltare a comunităților, calității serviciilor prestate, asigurarea unei concurențe loiale a ofertanților, sporirea responsabilității și responsabilizării instituțiilor și a persoanelor implicate în acest proces ar fi fundamentală transparența. Cetățenii trebuie să cunoască starea de lucruri privind costurile totale directe ale corupției în achizițiile publice în Republica Moldova. De asemenea, cetățenii ar trebui să ceară intensificarea cercetării modalităților de a măsura eficacitatea instrumentelor, metodelor și practicilor pentru prevenirea, depistarea și investigarea corupției, ce țin de etapele procesului de achiziții: pre achiziții, achiziții și post achiziții. Avem nevoie de achiziții publice cinstite pentru satisfacerea interesului public, respectiv pentru dezvoltarea și îmbunătățirea mediului de viață al comunităților. Așadar, trebuie să ne schimbăm atitudinea față de averea publică, să implementăm reforme sistemice profunde, avem nevoie de o separare autentică/reală a puterilor în stat, de cetățeni pro activi, avem nevoie ca tinerii, forță aptă de muncă, să aducă valoare adăugată acasă, în țară, pe toate dimensiunile [12].

În urma realizării acestei direcții de activitate este de așteptat ca schimbările să contribuie la reforma autorităților cu atribuții de asigurare a prevenirii și combaterii spălării banilor publici în domeniul organizațional, la managementul resurselor umane, instruirii și comunicării, la îmbunătățirea dialogului și comunicării, respectul și interesul reciproc, precum și intensificarea contactelor rezultative cu populația. Totodată, realizarea tuturor celorlalte obiective specifice ale acestei direcții de activitate va contribui la îmbunătățirea esențială a calității serviciilor prestate de către aceste instituții, precum și la îmbunătățirea imaginii acestora pe fondul comunității deservite. Așadar, garantarea unei colaborări eficiente atât pe plan național, cât și internațional în domeniul combaterii spălării banilor și finanțării terorismului depinde de o abordare planificată a schimbului de informații și cunoștințe, asigurându-se o continuitate a bazelor de date formale și informale comune, care se produc în câteva direcții esențiale cum ar fi modificarea mai rapidă a cadrului legal, exploatarea conceptelor, strategiilor, politicilor și tehnologiilor.

Băncile nu reprezintă singurele instrumente și mecanisme prin intermediul cărora se pot spăla banii. Numeroși intermediari financiari pun la dispoziție servicii care sunt similare cu cele tradiționale oferite de bănci. Mai mult decât atât, în vederea ocolirii măsurilor de combatere a spălării banilor, aceste persoane, dorind să spele veniturile ilicite, își concertează eforturile spre exploatarea sectorului non bancar, utilizând alte instituții financiare (cum ar fi fonduri de investiții, companiile de asigurări, societățile de servicii de investiții financiare, casele de schimb etc.), precum și instituții non financiare (cazinouri, agenții de valori imobiliare etc.). Întrucât, de obicei, “spălătorii de bani” nu-și pot asigura o expertiză profesională specializată, ei urmează să beneficieze de consultanța juriștilor, contabililor, consultanților financiari și a altor specialiști.

Un sistem exhaustiv de combatere a spălării banilor publici se bazează pe conștientizarea unei varietăți de intermediari financiari și non financiari, precum și a agenților economici care trebuie să coopereze, în mod responsabil, cu autoritățile și să răspundă în mod activ împotriva pericolului de a fi implicați în acest fenomen. Grupul de Acțiune Financiară Internațională (GAFI) a elaborat „Cele 40 de Recomandări GAFI” [1], care reprezintă un ghid cuprinzător în vederea combaterii spălării banilor. Sfera de acoperire a acestora include sistemul judiciar și implementarea legii, sistemul financiar și reglementările sale, precum și cooperarea internațională.

În acest context, recomandările 10 și 11 GAFI impun, în mod special, o obligație instituțiilor financiare de a-și identifica clienții. Așadar, identificarea propriului client reprezintă [9]:

- ✓ identificarea clientului direct – cunoașterea persoanei fizice sau a persoanei juridice;
- ✓ identificarea beneficiarului și controlul – cunoașterea proprietarilor finali sau a persoanei care controlează direct clientul, precum și a persoanei în numele căreia este efectuată tranzacția;
- ✓ verificarea identității clientului și a beneficiarului – coroborată cu informația furnizată anterior;
- ✓ măsurile asiguratorii și monitorizarea – efectuarea unor verificări permanente privind fiecare tranzacție și contul prin intermediul relației de afaceri.

Pătrunderea masivă a banilor negri în circuitele financiare oficiale se realizează printr-un șir de metode, cum ar fi:

- ✓ spălarea banilor prin intermediul tranzacțiilor cu numerar;
- ✓ spălarea banilor prin intermediul conturilor bancare;
- ✓ spălarea banilor prin intermediul operațiunilor externe;
- ✓ spălarea banilor prin intermediul operațiunilor de credit;
- ✓ spălarea banilor prin intermediul tranzacțiilor legate de investiții;
- ✓ circumstanțe neobișnuite/caracteristici privind documentația de credit și garanții [9].

Deși spălarea banilor și evaziunea fiscală au multe tehnici în comun și pot forma un tandem, scopurile acestora sunt diferite. În general, evaziunea fiscală atrage după sine transformarea unui venit legal câștigat într-unul ilegal prin ascunderea originilor sale (transformându-l într-un tip de venit neimpozitabil sau mai puțin impozitabil) sau ascun-

derea acestuia în totalitate, în timp ce spălarea banilor este un proces invers, adică venituri ilegale cărora li se dă o aparență legală. Pe când evaziioniștii fiscali raportează câștiguri legale mai mici, plătind deci mai puțin impozit decât ar trebui, spălătorii de bani de multe ori raportează mai mult decât câștigurile pe care le obțin prin afacerile lor legale, devenind subiecții unei impozitări mai mari decât ar fi trebuit în mod normal să fie. Practicile care lovesc în sistemul fiscal tulbură comerțul și investițiile, erodează bazele fiscale naționale și slăbesc legitimitatea și structura sistemului fiscal național. S-a estimat că chiar țările în curs de dezvoltare pierd \$50 bilioane datorită evaziunii fiscale prin intermediul paradisurilor financiare [9, p. 27]. O bancă sau o altă instituție financiară are un comportament mascat atunci când caută să evite supravegherea națională și internațională, standardele comportamentale sau reglementare a riscului. Motivul unui astfel de comportament este dorința de a-și asuma tocmai acel grad de risc pe care aceste standarde încearcă să îl interzică sau să obțină libertatea de acțiune pentru a demara activități ilicite și a comite abuzuri pe piață. Centre financiare slab gestionate cresc potențialul reglementărilor arbitrare. Actorii-escroci ai pieței caută centre financiare cu practici regulatorii slabe, dorința neglijabilă de cooperare și lipsa de transparență. Instrumentele tipice prin care aceste tehnici sunt frecvent implementate: cum ar fi intermediarii, companiile vehicul, destinațiile offshore ori societățile cu titluri nominale sau la purtător [9, p. 27].

Prin urmare, pericolul generat de această situație este unul major, chiar dacă datorită unor interese imediate se încearcă minimalizarea sa. Intermediarii financiari – în special băncile – sunt tot mai des puși în situația de a deschide relații de afaceri – în special conturi – în numele unor clienți care nu se prezintă pentru un interviu personal. Aceasta a fost mereu situația în cazul clienților nerezidenți, dar a devenit mai frecventă odată cu înmulțirea “banilor electronici” și a operațiunilor bancare electronice sau prin telefon. Banii electronici sunt un substitut al numerarului pe care operatorii, sub protecția garanției anonimatului, îl pot schimba chiar și la distanțe considerabile, stabilindu-și afacerile în țări fără un control adecvat. Instituțiile financiare care emit astfel de instrumente ar trebui să aplice precauțiuni specifice, în special în legătură cu controalele asupra sistemelor de distribuție a plăților pentru cardurile de credit și asupra companiilor care acceptă un astfel de sistem de plată și păstrarea înregistrărilor cererilor de retragere a banilor electronici care sunt anormale din punctul de vedere al cantității sau al frecvenței [9, p.27].

Pe fondul situației economico-sociale precare, nivelurile maxime pentru tranzacțiile individuale sau pe tranzacție și imposibilitatea sau lipsa posibilității de urmărire a sumelor transferate de pe un card electronic ar trebui avute în vedere de către instituțiile emițătoare, ca mijloace de a evita utilizarea ilicită a acestor instrumente. Activitatea bancară electronică în mod special încorporează astăzi o gamă largă de produse și servicii oferite prin intermediul rețelelor de telecomunicații. Caracterul impersonal și lipsit de frontiere al activității bancare electronice combinat cu viteza tranzacțiilor creează inevitabil dificultăți în ceea ce privește identificarea și verificarea clienților. În consecință, este necesar ca intermediarii să evalueze riscurile noilor tehnologii și să elaboreze proceduri de identificare a clientului, luând în considerare astfel de riscuri. Acceptând relațiile de

afaceri indirecte cu clienții, băncile ar trebui să aplice proceduri eficiente de identificare a clienților care nu sunt prezenți în persoană, la fel ca și în cazul celor prezenți personal, pentru a diminua riscurile, cum ar fi [9, p 93-95]: autentificarea documentelor prezentate; cererea de documente adiționale în raport cu cele solicitate pentru tranzacțiile cu clienții prezenți personal; contact independent cu clientul prin intermediar; reprezentarea de către un terț care este subiectul unor standarde “due diligence” similare și în măsură să ofere imediat toate elementele de identificare relevante și alte documente în legătură cu identitatea și activitatea părții introduse; cererea ca prima plată să fie efectuată prin intermediul unui cont în numele clientului la un alt intermediar (bancă) care se supune aceluiași standard: “due diligence” [9, p.93-95].

Tranzacțiile efectuate de către astfel de clienți (tranzacții fără prezența personală) ar trebui monitorizate în mod adecvat, în special cele care par a fi neobișnuite sau implică transferuri semnificative; mai mult, programele de computer pot fi utilizate pentru a identifica indicii de anomalie pentru tranzacțiile transmise prin telefon sau rețele electronice. Mecanismele de observare statistică sunt capabile să monitorizeze tranzacțiile din punctul de vedere al repetitivității lor și al relevanței sumelor implicate [9, p.93-95].

Cele 40 de Recomandari GAFI din 2003 [1] abordează problema relațiilor de afaceri și a tranzacțiilor efectuate fără prezența personală în Recomandarea 8, în care instituțiile financiare sunt invitate să “acorde o atenție specială oricăror amenințări de spălare care pot apărea datorită tehnologiilor existente sau în dezvoltare, care pot favoriza anonimatul, și să ia măsuri, după caz, pentru prevenirea schemelor de spălare a banilor. În special, instituțiile financiare ar trebui să adopte politici și proceduri pentru a rezolva riscurile specifice asociate relațiilor de afaceri și tranzacțiilor efectuate fără prezența personală”. Recomandarea 9 abordează problema relațiilor de afaceri inițiate de un terț, luând în considerare posibilitatea că instituțiile financiare să obțină imediat de la cel ce operează tranzacția informațiile și documentația necesară, precum și respectarea standardelor “due diligence” în ceea ce îl privește pe același operator. Măsuri similare sunt avute în vedere în proiectul pregătit de Comisia Europeană în privința unei noi directive pentru combaterea spălării banilor. Supraveghetorii trebuie să adopte măsuri și să ofere sfaturi pentru a se asigura posibilitatea instituțiilor financiare de a avea un minim de standarde și control intern pentru a face față riscurilor derivate din relațiile de afaceri și tranzacțiile efectuate fără prezența personală [9, p. 93-97].

Așadar, lipsa unei legislații clare, a unor norme juridice, a unei regulamentări, absența unor obligații implicite legale ale responsabililor în stat nu poate conduce la răspundere penală. Drept rezultat, avem buget anual de stat prejudiciat cu miliarde de lei ca urmare a schemelor frauduloase operate de rețelele criminale, avem o neclaritate vădită în urma căreia noi încă nu putem afirma cu tărie că justiția din Republica Moldova se poate separa de politic. A avea o justiție corectă, puternică și independentă, întotdeauna de partea legii necesită o conlucrare comună pentru a reda justiției demnitatea pe care o merită. Putem regândi și restaura în mod corect justiția prin recunoașterea rolului justiției în democrație. Justiția este unul din pilonii de bază ai unei societăți puternice, coloana

vertebrală a societății. În pofida acestui fapt, presa internațională apreciază Republica Moldova drept un stat cu o gaură neagră bancară, menționând astfel că principalele riscuri în perspectivă pe termen scurt se referă la vulnerabilitățile serioase și problemele de guvernare din sectorul bancar, derapajele de politică din perioada preelectorală și postelectorală, reducerea activității economice a principalilor parteneri comerciali ai Republicii Moldova, precum și intensificarea tensiunilor geopolitice.

Astfel, prin sistemul financiar-bancar au avut loc activități de spălare a banilor, având ca proveniență atât surse interne, cât și externe. Printre riscurile majore interne se enumeră mafiotizarea, oligarhizarea, miliardul furat și corupția din țară. Am devenit cunoscuți în toată lumea prin furtul miliardului, având în vedere mărimea țării, PIB etc. Pe 27 martie 2015 miliardul trebuia să fie rambursat în bugetul de stat, dar acest lucru nu s-a întâmplat. Prin urmare, cetățenii de rând, contribuabilii vor fi acei care se vor răsplăti pentru aceasta. Țara este în prag de faliment. Din 1 aprilie s-au majorat prețurile la carburanți, la energia electrică, s-au mărit prețurile la produsele alimentare, situația devenind foarte critică [4].

În literatura de specialitate este menționat faptul că persoanele care au deținut sau dețin poziții de interes public cum ar fi oficialii guvernamentali, șefii agențiilor guvernamentale, politicienii, oficialii partidelor s.a., precum și familiile și apropiații acestora, trebuie să beneficieze de o atenție sporită. Atenție sporită ar fi - a nu permite fraudarea băncilor și a nu permite prin minciună și fărădelege să acționeze împotriva poporului Republicii Moldova. Doar orice tranzacție bancară, conform legii, este urmărită de mai multe instituții de stat, care în mod operativ sunt obligate să intervină în cazurile sumelor substanțiale oferite unor firme fantomă sau unor persoane suspecte. Prin astfel de situații instituțiile statului dau dovadă de incompetență și lipsă de profesionalism, nefiind în stare să scoată la iveală fărădelegile înfăptuite. Pentru a nu permite nici unui demnitar de stat să încalce legea sau implicarea factorului politic în activitatea bancară, instituțiile statului ar trebui să fie interesate în contracararea fărădelegilor. Instituțiile de control responsabile de securitatea financiară a statului, combaterea corupției și crimei organizate, la întreținerea cărora se cheltuie milioane din banii contribuabililor, ar trebui sancționate și reformate.

Termenul „persoane expuse din punct de vedere politic” („PEP”) se aplică persoanelor care îndeplinesc importante funcții în stat. Definiția folosită de către autoritățile de reglementare este foarte generală, lăsând loc pentru interpretări. De exemplu, în ghidul pentru combaterea spălării banilor, Comisia Federală Bancară Elvețiană folosește termenul „persoane care ocupă o funcție publică importantă”, ghidul SUA Interagenției utilizează „senior foreign political figure” iar “BIS paper Customer due diligence for banks” folosește termenul „potențai” [9, p. 91-93].

Categoria “persoane apropiate” ar trebui să includă parteneri apropiați de afaceri și consilieri/consultanți personali ai persoanei expuse din punct de vedere politic, precum și persoanele care au beneficii vizibile din apropierea de o astfel de persoană. Partidele politice nu sunt acoperite de definiția “persoane expuse din punct de vedere politic”. Prin urmare, băncile ar trebui să acorde o mai mare atenție relațiilor de afaceri care implică bunuri ale partidelor politice străine. Pe de o parte identificarea persoanelor expuse din

punct de vedere politic, în special în situația în care clientul nu oferă informații importante sau chiar oferă informații false, poate fi dificilă. Eforturile băncilor de a recunoaște persoanele expuse din punct de vedere politic nu au puterea necesară, mijloacele sau informațiile la dispoziție pentru detectarea unor astfel de persoane. Informația de care dispun băncile este limitată, în unele cazuri acestea se bazează pe informațiile care le sunt oferite de clienți și pe care le pot obține din documentele de afaceri sau mass-media. Pe de altă parte, există un șir de indici care pot fi folosiți pentru recunoașterea persoanelor expuse din punct de vedere politic, există reguli generale, dar ar trebui să se aplice o procedură detaliată de aprobare (“atenție sporită”), inclusiv o funcție independentă de tipul afacerii (ex. Conformitate) și aprobarea conducerii superioare. În plus, aceste relații de afaceri ar trebui să fie subiectul unor controale adiționale și a unor examinări anuale amănunțite [9, p. 91-93].

În legislația Republicii Moldova la fel este stipulat termenul de *persoane expuse politic, persoane fizice care exercită funcții publice importante la nivel internațional, persoane fizice care exercită funcții publice importante la nivel național* [7]. Dar oare se respectă și se aplică în viață prevederile prezentei legi? Dacă în ghidurile țârilor menționate mai sus este loc pentru interpretări, atunci ce să zicem despre interpretările din legislația Republicii Moldova. Mai mult ca atât, avem și un ghid privind identificarea persoanelor expuse politic cărora li se încredințează funcții de demnitate publică al căror mod de numire sau de alegere este reglementat de Constituție sau care îl investeste cu funcție prin alegere sau prin numire de către Parlament, Președinte sau Guvern [10]. Dar nici aceasta nu ne împiedică să ne oprim și să vedem suferința celui căruia i-am creat prejudicii. Nu conștientizăm că de fapt suntem permanent amenințați de rezultatul faptelor noastre, de rezultatul activității noastre mintale și de năzuințele voinței noastre.

Documentele naționale și internaționale în domeniu atestă o îngrijorare vădită în legătură cu extinderea fenomenului de spălare a banilor și cel al finanțării terorismului. Circulația capitalului, inclusiv fluxurile bănești de origine suspectă, ia amploare. Sunt pe larg utilizate tehnologiile informaționale alternative pentru transfer, care, în majoritatea cazurilor, privează de informație organele de supraveghere. O parte substanțială a capitalurilor provenite din activități ilicite ajung în sectorul economic legal.

În cei peste 24 de ani de independență, țara noastră a făcut anumite încercări de contracarare a acestor fenomene. Trecerea după anul 1991 la economia de piață în Republica Moldova și la multiplicarea relațiilor economice cu străinătatea a condus inerent la “importul” acestor noi tipuri de infracțiuni din lumea occidentală, situație în care, fiind descoperiți din punct de vedere legislativ, nu a existat o ripostă din partea organelor de aplicare a legii. Doar în ultimii patru ani autoritățile au reușit să semneze opt acorduri bilaterale, în prezent existând și 44 de memorandumuri semnate de serviciile specializate din Moldova cu serviciile similare din alte țări: Albania, Belgia, Bulgaria, Belarus, Croația, Georgia, Germania, Liban, Lituania Macedonia, Coreea de Sud, România, Federația Rusă, Ucraina, Slovenia, Indonezia, Olanda, SUA, Cipru și altele. De asemenea, Republica Moldova a aderat la Grupul de state contra corupției (GRECO) în conformitate cu Legea privind aderarea Republicii Moldova la Grupul de State contra Corupției (GRECO) [6].

În această perioadă au fost menținute și intensificate relațiile cu următoarele organizații și structuri internaționale: Comitetul Selectat de Experti pentru Evaluarea Măsurilor de Combatere a Spălării Banilor – MONEYVAL; Grupul de Acțiune Financiară Internațională de luptă împotriva spălării banilor - GAFI; Grupul EGMONT (în luna mai 2008 Republica Moldova a devenit, prin intermediul Centrului pentru Combaterea Crimelor Economice și Corupției (CNA), membru cu drepturi depline al Grupului Egmont [11]); Rețeaua Interinstituțională de Recuperare a Activelor - CARIN (SPCSB este punct de contact în cadrul rețelei CARIN, specializată în schimbul de Informații între Oficiile naționale de recuperare a activelor la nivel internațional) [11].

La nivel național este în vigoare *Legea cu privire la prevenirea și combaterea spălării banilor și finanțării terorismului* [7], existând cel puțin zece instituții și servicii menite să contribuie la implementarea acesteia, cum ar fi Serviciul Prevenirea și Combaterea Spălării Banilor (SPCSB) al Centrului Național Anticorupție, Banca Națională a Moldovei, Ministerul Afacerilor Interne, Serviciul de Informații și Securitate, Comisia Națională a Pieței Financiare, Procuratura Generală etc. SPCSB are sarcina de a colecta și a sistematiza informații de la toate instituțiile menționate. Totodată, acum doi ani, Guvernul a adoptat Strategia națională de prevenire și combatere a spălării banilor și finanțării terorismului pentru anii 2013–2017 și Planul de acțiuni pentru aceeași perioadă.

Conform prevederilor art. 10 al Legii cu privire la prevenirea și combaterea spălării banilor și finanțării terorismului [7] și Legii cu privire la modificarea și completarea legii cu privire la prevenirea și combaterea spălării banilor și finanțării terorismului [7], organele cu funcții de supraveghere a entităților raportoare, în limitele competenței lor, în scopul executării prevederilor prezentei legi și recomandărilor internaționale în domeniu sunt: Serviciul Prevenirea și Combaterea Spălării Banilor al Centrului Național Anticorupție; Banca Națională a Moldovei; Comisia Națională a Pieței Financiare; Ministerul Justiției; Ministerul Tehnologiei Informației și Comunicațiilor; Ministerul Finanțelor și Camera de Licențiere.

Serviciul Prevenirea și Combaterea Spălării Banilor al CNA efectuează activ analiza informației analitice întru prevenirea faptelor și tendințelor frauduloase, fapt ce s-a soldat cu elaborarea a 222 note analitice complexe privind tipologiile de lichiefiere, utilizând terminalele specializate de plată, situația pe piața de asigurări, tendințele criminogene pe piața financiar bancară, schemele ilegale de săvârșire a infracțiunilor care generează bani „murdari” de proporții cu implicarea mai multor agenți economici, inclusiv înregistrate în zonele offshore, metode ilegale de finanțare, utilizarea sistemelor rapide de plăți [5].

Asigurarea unei colaborări eficiente atât pe plan național, cât și internațional în domeniul combaterii SB/FT se aplică prin consecvența și eficiența măsurilor de prevenire și combatere a spălării banilor și finanțării terorismului, prin identificarea necesităților de prevenire și combatere împotriva amenințărilor și vulnerabilităților prin alocarea resurselor comune, dezvoltarea capacităților, concordanța structurilor, trasarea de responsabilități comune, găsirea de soluții, compatibilizarea și interoperaționalizarea pentru intensificarea dezvoltării capacităților structural-funcționale ale sistemului existent de raportare care are drept scop acordarea suportului în investigațiile cazurilor de spălare de bani și a

infrafracțiunilor predicate conexe, prevenirea utilizării ilegale a serviciilor economico-financiare de către infractori și asigurarea fiabilității întregului sistem economic.

De o importanță deosebită este *Strategia națională de prevenire și combatere a spălării banilor și finanțării terorismului pentru anii 2013-2017*, care este un document transparent ce semnalează societății civile, precum și comunității internaționale despre măsurile ce vor fi întreprinse de Republica Moldova în această direcție în următorii 4 ani, antrenând spre conlucrare și participare organizațiile neguvernamentale și instituțiile internaționale specializate.

Conform Legii pentru aprobarea Strategiei naționale de prevenire și combatere a spălării banilor și finanțării terorismului pentru anii 2013–2017 [8], Serviciul Prevenirea și Combaterea Spălării Banilor (SPCSB), ca structură independentă, este responsabilă de elaborarea Strategiei, de asigurarea realizării Planului de acțiuni, de coordonarea și supravegherea activității instituțiilor implicate în realizarea acestuia. Elaborarea și implementarea Strategiei naționale menționate marchează o etapă calitativ nouă în abordarea fenomenului în discuție în Republica Moldova, precum și maturitatea pașilor întreprinși în acest sens, în baza unei reacții strategice a tuturor instituțiilor competente din cadrul statului. Acest document important, care unește forțele instituțiilor responsabile, precum și societatea civilă, va permite transformarea și fortificarea măsurilor de prevenire și combatere a fenomenului spălării banilor și finanțării terorismului în Republica Moldova. De asemenea, va fi posibilă coordonarea acțiunilor în cadrul procedurilor de conformitate la care este supusă Republica Moldova în rundele de evaluare de către organismele internaționale de profil.

E de menționat că SPCSB monitorizează implementarea Planului nominalizat, desfășoară ședințe de lucru cu persoanele responsabile din instituțiile care au restanțe la acest plan. Mai mult ca atât, personalul Serviciului acordă celorlalte instituții suportul metodologic necesar într-o acumulare a experienței și cunoștințelor din ghidurile și recomandările organizațiilor internaționale de profil, care le sunt distribuite. Serviciul Prevenirea și Combaterea Spălării Banilor este în contact permanent cu reprezentanții acestor instituții atât la faza propunerilor, cât și la etapa creării cadrului normativ necesar.

În scopul eficientizării prevenirii și combaterii spălării banilor, oficiile de informații financiare din mai multe țări s-au unit în organizații regionale și internaționale pentru asigurarea unui schimb eficient de informații fundamentate pe aceleași principii care promovează politici și standarde analogice în domeniu.

Elaborarea și implementarea unui manual de instruire privind combaterea spălării banilor și finanțării terorismului, va constitui un instrument util și practic pentru un cadru extins de instituții și profesioniști din domeniu și în Republica Moldova. Îmbunătățirea mecanismelor de implementare a legislației va contribui la înlăturarea lacunelor cadrului legislativ și va exclude un șir de impedimente în aplicarea corespunzătoare a prevederilor legale. Astfel, autoritățile de supraveghere, instituțiile responsabile cu aplicarea legii, actorii implicați în combaterea spălării banilor vor desfășura activități în mod eficient și în conformitate cu legea, devenind punctul de referință în activitatea de zi cu zi a funcționarilor și angajaților din instituțiile de specialitate.

De asemenea, o informare corectă și echidistantă va contribui și la creșterea încrederii societății în sistemul instituțiilor implicate în procesul de prevenire și combatere a spălării banilor și finanțării terorismului. Fiecare obiectiv inclus în planurile de activitate sau în Strategie va influența sistemul național de prevenire și combatere a spălării banilor și a finanțării terorismului. Astfel, fiecare obiectiv va cuprinde mai multe acțiuni care urmează a fi realizate în termenele stabilite de fiecare instituție responsabilă.

Indiferent de faptul care ar fi rezultatele realizării planului de activitate al Guvernului, a Strategiei, este important efectul rezultatului obținut atât pentru societatea civilă, cât și pentru entitățile raportoare și asociațiile de specialitate. Numai acționând astfel putem estima efectul acestei legături, care va permite evaluarea realizării obiectivelor propuse, precum și identificarea priorităților pentru viitor.

Reieșind din cele expuse mai sus, este firesc să evidențiem și inițiativele întreprinse de organele abilitate în contracararea spălării banilor publici. În urma studiului realizat în perioada 01 august-31 decembrie 2014 [5] de Centrul Pro Marshall din Republica Moldova în cadrul proiectului „Inițiative de contracarare a spălării banilor publici”, finanțat de Fondul Națiunilor Unite pentru Democrație prin intermediul Fundației Est-Europene, ne-am propus aducerea pe agenda publică a necesității îmbunătățirii politicilor publice în domeniul contracarării spălării banilor și consolidarea capacităților societății civile în domeniul prevenirii și combaterii spălării banilor publici, precum și transparența gestionării acestora. Astfel, am punctat unele inițiative de contracarare a spălării banilor publici, cum ar fi:

- ✓ continuarea eforturilor reale de reformă practică pentru promovarea democrației și bunei guvernări, în special reformele legislative și judiciare;
- ✓ schimbarea strategiei de administrare a statului Republica Moldova, prin instituirea unui mecanism de monitorizare și control străin, este unica posibilitate de schimbare a lucrurilor în țară;
- ✓ consolidarea culturii democratice, aceasta fiind o modalitate de a construi pe plan intern stabilitatea politică, încrederea și securitatea;
- ✓ schimbarea radicală a sistemului de achiziții publice astfel încât contractele să poată fi acordate în funcție de criterii clare și măsurabile;
- ✓ revizuirea, eliminarea lacunelor legislative privind procesul bugetar și utilizarea banilor publici, raportarea transparentă și corectă a banilor și achizițiilor publice, inclusiv a proiectelor la nivel național și internațional;
- ✓ eliminarea blocajelor legislative și procedurale referitor la activitatea sistemului autohton de prevenire și combatere a spălării banilor;
- ✓ monitorizarea continuă din partea societății civile a sistemului autohton de prevenire și combatere a spălării banilor și finanțării terorismului, constituit din Ministerul Finanțelor, Ministerul Justiției, Ministerul Afacerilor Interne, Ministerul Tehnologiei Informației și Comunicațiilor, Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene, Procuratura Generală, Serviciul Prevenirea și Combaterea Spălării Banilor al Centrului Național Anticorupție, Serviciul Vamal, Serviciul de Informații și Securitate, Banca Națională a Moldovei, Comisia Națională a Pieței Financiare și Camera de Licențiere, ceea ce ar duce

la îmbunătățirea cadrului legal național, la impulsționarea activității acestuia și la sporirea eficacității utilizării banilor publici;

✓ instaurarea unui parteneriat viabil între instituțiile cu funcții de supraveghere a entităților raportoare, mass-media și societății civile, în vederea creșterii nivelului de pregătire națională pentru situații de criză;

✓ îmbunătățirea angajamentelor, procedurilor și practicilor instituționale relevante, precum și creșterea încrederii reciproce, promovarea transparenței și sincerității;

✓ aprobarea și implementarea unei strategii naționale de informare publică pe probleme de achiziții publice și utilizarea banilor publici în vederea dezvoltării unui parteneriat între instituțiile publice din Republica Moldova, mass-media și societatea civilă;

✓ îmbunătățirea mecanismelor de implementare a legislației, înlăturarea lacunelor cadrului legislativ și excluderea unui șir de impedimente în aplicarea corespunzătoare a prevederilor legale;

✓ consolidarea capacității mass-media și a societății civile de a interacționa cu instituțiile publice;

✓ dezvoltarea unei politici coerente de informare a cetățenilor în chestiuni de achiziții publice și utilizarea banilor publici;

✓ stabilirea unei supravegheri civile eficiente a sistemului autohton de prevenire și combatere a spălării banilor și finanțării terorismului;

✓ promovarea cooperării și dialogului dintre parlament, mass-media și societatea civilă în exercitarea supravegherii sistemului autohton de prevenire și combatere a spălării banilor și finanțării terorismului;

✓ participarea societății civile în procesul de monitorizare a promovării pachetelor de legi de către Guvern și, în special, sporirea vitezei, dorinței și reacției diferitor autorități la ajustarea cadrului legislativ;

✓ sporirea randamentului dosarelor de corupție și scoaterea în evidență a persoanele care contribuie la tergiversarea proceselor în instanța de judecată prin monitorizarea acestora de către societatea civilă;

✓ stabilirea unui sistem informatic și a unei baze pentru dezvoltarea mass-media libere, care va încuraja crearea unor noi portaluri web, ar oferi acces liber la internet în zonele publice, nu numai la Chișinău, și ar sprijini portaluri care traduc știrile din Vest în limbile locale și știrile locale în engleză. Totodată, ar trebui să susținem mass-media tipărită, care urmează să fie difuzată în afara capitalei;

✓ implicarea mai activă a societății civile, în calitate de arbitru neutru, în monitorizarea proceselor de judecată pe cazuri de corupție, cu elaborarea rapoartelor de monitorizare a proceselor de judecată;

✓ manifestarea voinței politice pentru realizarea angajamentelor asumate cum ar fi depolitizarea mass-media (unele instituții), care în ultimul timp s-a transformat în platforme pentru reglarea de conturi și în tribune de partid.

Prin urmare, o țară cu adevărat democratică ar trebui să depășească mentalitatea și modul de gândire învechite prin acceptarea valorilor și practicilor democratice. Aceste

obstacole împiedică procesul de tranziție și diminuează considerabil eforturile țării noastre în menținerea transparenței procesului bugetar și cheltuirii banilor publici. Menținerea transparenței procesului bugetar și cheltuirii banilor publici este unul din cele mai importante instrumente pentru satisfacerea necesităților stringente ale societății și asigurării unui progres și a unei dezvoltări durabile a țării. Îmbunătățirea procesului de transparență bugetară și monitorizarea acestuia ar duce la satisfacerea necesităților publice și ar asigura o creștere substanțială a nivelului de trai al oamenilor prin optimizarea politicilor publice în domeniul contracarării spălării banilor și transparenței gestionării acestora.

Astfel, identificarea unor strategii viabile în vederea conlucrării și a schimbului de experiență dintre factorii de decizie ai Republicii Moldova și organizațiile societății civile (OSC) ar contribui considerabil la implementarea unei politici naționale viabile. Acest fapt va permite Republicii Moldova să se racordeze la standardele internaționale și europene. Implicarea OSC în acest proces va permite dezvoltarea capacităților pentru a contribui la consolidarea securității și stabilității în plan regional și internațional. Pentru o cooperare eficientă este indispensabilă coerența ansamblului de politici ale UE cu politica de dezvoltare a statului Republica Moldova, iar OSC trebuie motivate pentru a spori și îmbunătăți coordonarea și coerența cu aceste politici.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Cele 40 de recomandări FATF
2. Fost diplomat american, despre furtul miliardului: La conducerea Moldovei se află o clică bine înrădăcinată. http://independent.md/fost-diplomat-american-despre-furtul-miliardului-la-conducerea-moldovei-se-afla-o-clica-bine-inradacinata/#.VWRX90_tIBc
3. Hotărârea Nr. 632 din 05.06.2007 privind aprobarea Strategiei naționale de prevenire și combatere a spălării banilor și finanțării terorismului și Planului de acțiuni pentru implementarea Strategiei naționale de prevenire și combatere a spălării banilor și finanțării terorismului pentru anul 2007. Publicat: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 82-85 din 15.06.2007.
4. Investigație despre companiile fictive scoțiene implicate în furtul miliardului și legătura cu Vlad Plahotniuc. <http://agora.md/stiri/8915/investigaTie-despre-companiile-fictive-scotiene-implicate-in-furtul-miliardului-si-legatura-cu-vlad-plahotniuc>
5. Inițiative de contracarare a spălării banilor publici. Chișinău, 2015.
6. Legea nr.297-XV din 22.06.2001 privind aderarea Republicii Moldova la Grupul de State contra Corupției (GRECO). Publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 67/494 din 27.06.2001.
7. Legea nr. 190 din 26.07.2007 cu privire la prevenirea și combaterea spălării banilor și finanțării terorismului. Publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 141-145 din 07.09.2007
8. Legea pentru aprobarea Strategiei naționale de prevenire și combatere a spălării banilor și finanțării terorismului pentru anii 2013–2017 și a Planului de acțiuni pentru implementarea Strategiei naționale de prevenire și combatere a spălării banilor și finanțării terorismului pentru anii 2013–2017 nr. 130 din 06.06.2013. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 161-166 din 26.07.2013. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=348887>
9. Manual de instruire privind combaterea spălării banilor și a finanțării terorismului. „IMPRIMERIA NAȚIONALĂ” S.A., proiect finanțat de Uniunea Europeană prin Programul Phare. România.
10. Ordinul Directorului Centrului pentru Combaterea Crimelor Economice și Corupției nr. 178 din 19 noiembrie 2010.
11. Raport anual SPCSB, Chișinău, 2013.
12. Rusu V. Achiziții publice: costurile pe care le plătim din cauza corupției. Prezentarea la ședința Alianței Anticorupție din 19.06.2015.

SITUAȚIA SOCIOPOLITICĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN VIZIUNEA PROTESTATARILOR, EXPERTILOR ȘI A POPULAȚIEI

THE REPUBLIC OF MOLDOVA'S SOCIOPOLITICAL SITUATION IN THE PERCEPTION OF THE PROTESTERS, EXPERTS AND THE POPULATION

Victor MOCANU, *doctor în sociologie,*
Institutul de Cercetări Politice și Juridice al AȘM,

Ion MOCANU, *doctor în sociologie,*
Institutul de Cercetări Politice și Juridice al AȘM

Summary

In the article are analyzed the perceptions and attitudes of the Republic of Moldova's protesters, experts and population regarding the actual sociopolitical situation in the country, as well as the solutions which are offered by the respondents in order to overcome the actual social, political and economic crisis. The authors use the quantitative and qualitative researches' results to explain the actual sociopolitical situation, which implies unemployment, bad living standards and life quality, ineffective activity of the state institutions etc.

Key-words: *social-political situation, level of life, social group, protests, personality types.*

La etapa actuală, în societatea moldovenească se desfășoară procese politice de amploare. Asociația Sociologilor și Demografilor din Republica Moldova a fost mereu ancorată în cercetarea proceselor socioeconomice și politice din țară. Cercetătorii au fost prezenți la protestele care au avut loc la 6 și 13 septembrie, unde au fost investigați 213 respondenți din rândul protestatarilor. De asemenea, la protestul de amploare din 27 septembrie au fost chestionați alți 160 de protestatari. Ulterior, am decis să vedem ce consideră experții: oameni care sunt competenți, politologi, istorici, sociologi, economiști, funcționari din autoritățile publice locale. Apoi, am efectuat cercetarea pe un eșantion reprezentativ la nivel național de 1193 de persoane. Cercetarea este una complexă și este bazată pe trei eșantioane.

În cadrul studiului au fost desfășurate:

1. Ancheta sociologică în bază de chestionar. Metodă cantitativă, care include sondajul sociologic: „Situația sociopolitică din Republica Moldova în viziunea protestatarilor, experților și a populației”, pe un eșantion național de 1193 respondenți din 79 localități, reprezentativ pentru populația adultă a Republicii Moldova, exclusiv regiunea transnistreană, cu o eroare maximală de $\pm 3,0\%$;

2. Interviu experților. Au fost investigați 52 de experți în domeniu;

3. Interviu protestatarilor. Au fost investigați 213 cetățeni, care au protestat în Piața Marii Adunări Naționale în data de 13 septembrie 2015 și 160 de cetățeni care au protestat în fața edificiului Parlamentului Republicii Moldova în data de 27 septembrie 2015;

4. Focus-grupuri. Metodă calitativă, care a cuprins 9 focus-grupuri în 3 zone geografice ale țării cu diverse categorii de populație.

Uneori suntem criticați, pe bună dreptate, de politologi, de analiști politici și de mass-media, că noi aducem doar niște date empirice, fără interpretare. Dacă, de exemplu, 80% din populația Republicii Moldova consideră că direcția de dezvoltare este incorectă (vezi Fig.1), aceasta nu ne vorbește despre nimic. Noi trebuie să explicăm, de ce în situația social-politică sunt anumite tendințe, de ce populația consideră că direcția este greșită. Cercetarea noastră vine să dea răspuns la aceste întrebări. Inițial, am cercetat literatura de specialitate, cu scopul de a stabili care este motivația protestatarilor de a se revolta, de a-și manifesta dezacordul față de evenimentele care au loc în viața politică din țară. Gradul de participare al cetățenilor depinde de mai mulți factori sociali, atât obiectivi (starea sistemului social, nivelul de dezvoltare al acestuia), cât și subiectivi (starea sănătății, satisfacția de calitatea vieții ș.a.). În sociologia politică occidentală, gradul de participare al cetățenilor este determinat de diverse criterii (de exemplu, senzația de amenințare a propriului statut social (H.Lasswell) [1]; conștientizarea rațională a propriilor interese și a necesității obținerii unui statut nou (R. Lane) [2]; dorința succesului și a recunoștinței publice (A. Downs) [3]; conștientizarea datoriei sociale și realizarea propriilor drepturi, frica pentru autoconservarea în cadrul sistemului social, atingerea unui nivel cultural, educațional anumit, accesul la informație ș.a. În calitate de cauză specială este privită capacitatea statului (structurilor politice și instituțiilor sociale) de a implica cu forța cetățenii în mediul politic [4, p. 388]. O oarecare incertitudine în comportamentul politic al cetățenilor este determinată, pe de o parte, de multitudinea căilor de realizare a necesităților sociopolitice ale oamenilor și, pe de altă parte, de posibilitățile pe care le oferă statul cetățenilor pentru consolidarea sau schimbarea situației actuale în țară.



Fig. 1. Aprecierea direcției în care se dezvoltă țara

Sursa: Sondajul „Situația sociopolitică din Republica Moldova în viziunea protestatarilor, experților și a populației”, n=1193.

În timp ce 89,5% consideră că direcția de dezvoltare a țării este greșită, doar 12% consideră că direcția este bună. Este interesant de a vedea care sunt persoanele care consideră că direcția este bună. Aceștia sunt simpatizanții partidelor din coaliția pro-eu-

ropeană. Observăm cum apreciază celelalte grupuri direcția de dezvoltare a țării: dacă 80% din respondenți spun că direcția este greșită, același lucru îl consideră 89% dintre protestatari și 72% dintre experți.

Această atitudine negativă se formează în rândul tuturor respondenților din cauza calității vieții, fiind condiționată de nivelul economic al propriei familii, de starea social-economică în care se găsește localitatea lor. Bineînțeles, cei a căror situație materială este mai bună, sunt mai des de acord cu direcția în care se dezvoltă țara: respectiv, 32% dintre persoanele cu situație materială bună, 25% - cu situație materială medie și 10% - cu situație materială dificilă. În cadrul cercetării calitative respondenții au menționat că principala lor dezamăgire în dezvoltarea țării constă în faptul că ”la începutul perioadei de tranziție liderii statului le-au promis edificarea unui stat social, ca după 20 de ani să constatăm că în Republica Moldova s-a constituit un stat neofeudal cu elemente de capitalism oligarhic. Într-o societate bazată pe elemente feudale corupția se simte ca la ea acasă. Politicienii au acaparat instituțiile statului și le folosesc doar în interes personal. În rezultat, cei bogați au devenit mai bogați, iar cei săraci - mai săraci”.

Predispozițiile protestatare nu se exprimă în tentativa de a-și spune cuvântul, de a pleda pentru propriile interese, de a cere soluționarea problemelor proprii. De cele mai multe ori ele se manifestă sub forme pasive – prin refuzul de a participa la vot. Neîncrederea populației față de instituțiile puterii a condiționat pasivitatea politică și, într-o anumită măsură, pasivitatea electorală. Pasivitatea locuitorilor țării, refuzul de a-și folosi drepturile democratice pot fi explicate prin sărăcia cumplită, prin situația tensionată pe piața locurilor de muncă. Cercetarea noastră a demonstrat că sărăcia populației afectează toate laturile vieții sociale. În condițiile sărăciei mari a majorității, multe dintre procesele sociale nu decurg în felul în care, potrivit opiniei organizațiilor sociale de prestigiu, ar trebui să decurgă. Situația materială a respondenților determină, în cea mai mare măsură, modul lor de viață. În țările democratice dezvoltate, situația patrimonială determină doar consumul persoanei, accesul la obiectele de lux, dar nu exercită o influență decisivă asupra tuturor laturilor vieții, după cum se întâmplă astăzi în Republica Moldova.

O problemă majoră o constituie faptul că Republica Moldova încă nu a atins nivelul de dezvoltare economică din 1990, care se exprimă prin mărimea produsul intern brut (vezi *Tabelul 1*).

Actualitatea datelor prezentate în *Tabelul 1* se exprimă prin faptul că oamenii analizează situația lor în comparație cu un reper, cel din anul 1991. Respectiv, 75% din populația Republicii Moldova consideră că are un nivel de trai mult mai scăzut în comparație cu anul 1991. Trăiesc mai bine, în comparație cu anul 1991, persoanele care au profitat de procesele de democratizare din stat, de procesele de privatizare, cei care au putut să privatizeze ceva, sau au reușit, datorită calităților lor personale, profesionale, de a pune pe cale o afacere, acei care au o calificare înaltă și s-au angajat în organizațiile internaționale care activează în Republica Moldova, fermierii, care au putut să-și aplice cunoștințele lor și să prelucreze pământul, să poată ieși pe piață cu o marfă competitivă.

Tabelul 1. Mărimea PIB a statelor postsovietice comparativ cu anul 1990

Țara	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	Perioada de restabilire a nivelului real al PIB-ului din 1990
Azerbaidjan	-0,7%	-22,6%	-23,1%	19,7%	-11,8%	1,3%	5,8%	2005
Bielorusia	-1,2%	-9,6%	-7,6%	-11,7%	-10,4%	2,8%	11,4%	2003
Estonia	8,9%	-21,6%	-5,0%	1,8%	4,3%	5,9%	11,7%	2001
Turkmenistan	-4,6%	-15,0%	1,5%	-17,3%	-7,2%	6,7%	-11,4%	2005
Letonia	-12,6%	-32,1%	-5,0%	2,2%	-0,9%	3,8%	8,3%	2004
Lituania	-5,7%	-21,3%	-16,2%	-9,8%	3,3%	5,2%	7,5%	2005
Moldova	-16,0%	-29,1%	-1,2%	-30,9%	-1,4%	-5,2%	1,6%	---
Rusia	-5,0%	-14,5%	-8,7%	-12,6%	-4,1%	-3,6%	1,4%	2007
Georgia	-21,1%	-44,9%	-29,3%	-10,4%	2,6%	11,2%	10,5%	---
Armenia	-11,7%	-41,8%	-8,8%	5,4%	6,9%	5,9%	3,3%	2004
Tadjikistan	-7,1%	-29,0%	-16,4%	-21,3%	-12,4%	-16,7%	1,7%	2013
Uzbekistan	-0,5%	-11,2%	-2,3%	-5,2%	-0,9%	1,7%	5,2%	2004
Ucraina	-8,4%	-9,7%	-14,2%	-22,9%	-12,2%	-10,0%	-3,0%	---
Kazahstan	-11,0%	-5,3%	-9,2%	-12,6%	-8,2%	0,5%	1,7%	2004
Kîrghîzstan	-7,9%	-13,9%	-15,5%	-20,1%	-5,4%	7,1%	9,9%	2009

Sursa: Tabel realizat de autori.

Analizând acest tabel, observăm că doar trei țări din spațiul postsovietic (Georgia, Moldova și Ucraina) încă nu au atins nivelul economic de dezvoltare pe care îl aveau în 1991. Ar mai fi o explicație, din ce cauză populația consideră că direcția de dezvoltare este greșită. În timp ce țara noastră a pornit pe calea integrării europene, circa 30% din populația țării este ferm convinsă că Moldova ar trebui să aibă alt vector geopolitic de dezvoltare, adică să adere la Uniunea Vamală Rusia-Belarus-Kazahstan. Respectiv, aceste persoane consideră că direcția de dezvoltare a țării este greșită. Un alt factor, pe care îl considerăm cel mai important, este calitatea guvernării. Am avut un grup special organizat, de discuție, cu pedagogii din școală. Ei au menționat că pe parcursul a ultimelor două decenii s-au schimbat 14 miniștri ai învățământului. Despre care reforme putem să vorbim? Fiecare ministru vine cu ideile lui, cu echipa lui. La capitolul reforme, populația sărăcită din sate spune: "Ne-am săturat de atâtea reforme, nu mai vedem începutul și sfârșitul lor. Când aceste reforme se vor încununa cu succes, când noi și familia noastră vom simți rezultatul acestor reforme?" Mai mult decât atât, sunt respondenți foarte nemulțumiți de faptul cum guvernarea noastră a fost tratată de Fondului Monetar Internațional. Ei consideră că abia acum străinii au înțeles de ce calitate sunt guvernării noastre. Deci, nu poate fi vorba despre o guvernare bună, deoarece, la începutul guvernării, au existat promisiuni că Republica Moldova va fi un stat social, cum este scris și în articolele 47, 48, 49, 50 și 126 din Constituție, dar, în ultimă instanță, avem o guvernare discreditată, noțiunea de "stat" fiind călcată în picioare.

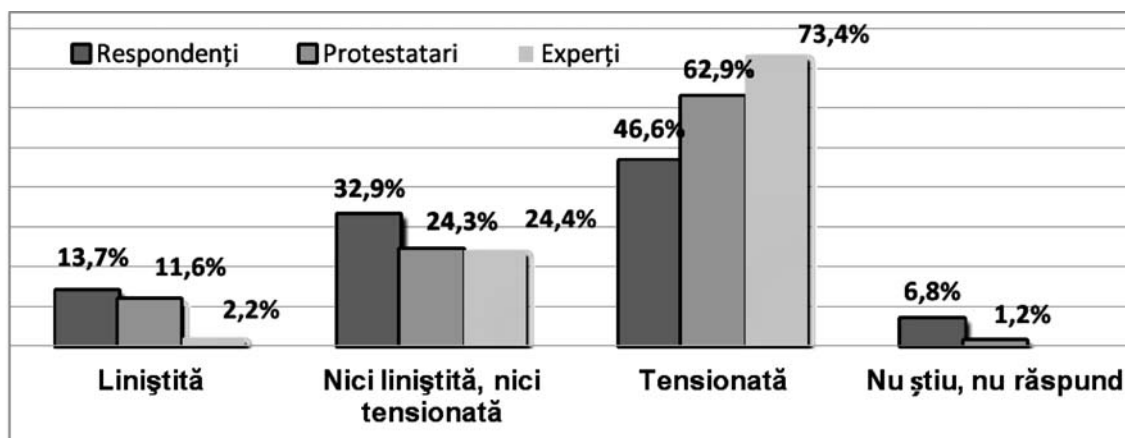


Fig. 2. Aprecierea situației social-politice din țară în contextul protestelor organizate în ultimul timp în Chișinău

Sursa: Sondajul „Situația sociopolitică din Republica Moldova în viziunea protestatarilor, experților și a populației”, n=1193.

Vorbind despre situația politică din țară în contextul protestelor, vom menționa că circa o jumătate dintre cetățeni consideră că situația este tensionată (vezi Fig. 2). O treime consideră că situația este nici liniștită, nici tensionată în localitățile lor. Și doar 14% consideră că ea este liniștită. Circa 7% nu și-au format o opinie în acest sens. Situația este tensionată în viziunea a 47% din respondenți, 63% dintre protestatari și circa 3 pătrimi dintre experți.

Am avut discuții în focus-grupuri, în cadrul cărora oamenii ne spuneau că lucrurile vor fi tensionate și situația se va agrava. În opinia respondenților, sunt inadmisibile acțiunile de genul celei din fața sediului PLDM. Atunci când lucrurile ies de sub control în așa hal, acestea nu mai sunt proteste, ci un atentat la securitatea, dacă vreți, a populației din zonă. De asemenea nu se regăsesc în câmpul legalității blocajele străzilor din oraș. Astfel de acțiuni duc la o mare tensiune. Deci, faptele date nu mai pot fi tolerate, nici din partea populației active, și nici din partea guvernării. Dacă avem guvernare, atunci trebuie să fie luate măsuri până ce protestele nu au degenerat în anarhie.

O altă întrebare adresată respondenților, în mod deschis, a avut scopul de a afla cine se face vinovat de situația negativă din țară. Respondenții l-au plasat pe primul loc pe Vlad Plahotniuc (vezi Tabelul 2). Pe locul doi s-a situat răspunsul ”nu știu”, menționat de 12% din respondenți. Pe locul trei - Coaliția Europeană, actuala conducere, partidele care sunt la putere din coaliție. Pe locul patru - toți sunt vinovați: poporul, societatea, corupția și lăcomia oamenilor, felul în care se muncește în Moldova. Adică, populația conștientizează că ei nu au sancționat guvernarea când s-au furat sume mai mici de bani.

Acum, când suntem într-o stare de criză profundă, am început să protestăm. Este un fapt îmbucurător, respondenții consideră că ei înșiși sunt vinovați de situația creată. Pe locul cinci s-a plasat clasa politică, acest fapt fiind menționat de fiecare al zecelea respondent. Prin ce diferă răspunsurile enunțate de respondenți și de protestatari? Protestatarii mai elocvent au sesizat cine este vinovatul. În focus-grupuri am dorit să aflăm de ce anume consideră că principalul vinovat este Vlad Plahotniuc. S-a menționat că în mass-media

a fost creată imaginea principalului dușman. Datorită acestui fapt ei consideră că, dacă și ceea ce s-a întâmplat în Republica Moldova nu a fost acțiunea lui Vlad Plahotniuc, el totuși putea să prevadă și să stopeze acest “jaf al secolului”. Experții ne-au spus că principalul vinovat de situația social-politică din țară este justiția. Ei nu-l învinuiesc nici pe Plahotniuc, nici pe Filat, ci spun că justiția nu și-a făcut treaba. Și spun că în țara unde justiția nu-și face treaba, este vorba de o cârdășie. Rezultatele studiului **în rândul protestatarilor** au fost următoarele: 15% din respondenți au opinat că de starea critică de lucruri se face vinovat Vladimir Plahotniuc, 13% – partidele de la guvernare PD și PLDM, câte 11% – Vladimir Filat și Guvernul Republicii Moldova, 9% – clasa politică, 7% – parlamentarii, 6% – poporul, societatea, 5% – Președintele Nicolae Timofti, 4% – Mihai Ghimpu, 13% – altcineva. 6% dintre respondenți nu au putut da un răspuns clar la această întrebare.

Deoarece în cadrul manifestărilor de protest s-a vehiculat că alegerile din 30 noiembrie 2014 au fost fraudate, noi am vrut, în cercetarea noastră, să vedem ce crede populația despre aceste lucruri. Circa 24% consideră că alegerile au fost libere și corecte, aproape o doime au o părere opusă. ”Nu știu, nu răspund” - circa o treime din populație. În rândul protestatarilor, fiecare al doilea respondent practic consideră că alegerile nu au fost libere și corecte; 91% dintre protestatari și majoritatea experților(55%) consideră că alegerile din 30 noiembrie 2014 nu au fost libere și corecte. De aici rezultă și părerile pesimiste privind eventualitatea desfășurării unor acte de violență în centrul capitalei.

Tabelul 2. Principalul responsabil pentru situația social-politică din țară în viziunea respondenților

În viziunea Dvs., cine este principalul responsabil pentru situația social-politică actuală din țară?	Respond.	Rangul	Protest.	Rangul
Vladimir Plahotniuc	16,6%	I	14,9%	I
Nu știu	12,2%	II	6,4%	VII-VIII
AIE-2,3; Coaliția Europeană, Actuala conducere, Partidele care sunt la putere, din coaliție, PD + PLDM	11,3%	III	13,0%	II
Toți sunt vinovați, poporul, societatea, corupția și lăcomia oamenilor, felul în care se muncește în Moldova	9,9%	IV	6,4%	VII-VIII
Clasa politică, politicienii, elita politică	9,6%	V	8,5%	V
Guvernul RM, guvernării	9,4%	VI	10,6%	III-IV
Vladimir Filat	7,9%	VII - VIII	10,6%	III-IV
Parlamentul, parlamentarii	7,9%	VII - VIII	7,3%	VI
Președintele RM Nicolae Timofti	7,3%	IX	5,1%	IX
Mihai Ghimpu	1,1%	X	4,3%	X
Altul (banchierii, hoții, Rusia și agenții săi, Putin V., Forțele politice din Est, Partidele de stînga, Voronin V., Greceanii Z., Dodon I., Usatii R., toți oligarhii, forțele politice din Occident, Victor Ponta, Andrian Candu, Valeriu Streleț, ș.a.)	6,9%		12,8%	

Sursa: Sondajul „Situația sociopolitică din Republica Moldova în viziunea protestatarilor, experților și a populației”, n=1193.

4 din 10 respondenți consideră că un eveniment asemănător celui din 7 aprilie poate să se repete și aproximativ un grup de aceeași mărime consideră că ele nu pot să se repete; și circa o pătrime nu știu, nu răspund. Printre protestatari, 37% din respondenți consideră că nu pot să se repete, în timp ce 56% consideră că se pot repeta. 55% din experți s-au dat cu părerea că aceste evenimente nu pot să se repete.

A fost adresată și o întrebare privind încrederea în activitatea Guvernului Streleț, care, în scurt timp, a fost demis. Observăm că, cu certitudine nu au încredere în activitatea Guvernului 30% dintre respondenți, 60% dintre protestatari consideră că Guvernul condus de Valeriu Streleț nu este în stare să schimbe lucrurile spre bine și circa 23% dintre experți. Dacă facem o legătură între această întrebare cu cea privind direcția dezvoltării Republicii Moldova, putem observa că foarte mulți respondenți consideră cursul european legat direct de direcția de dezvoltare. Nu este corect să legăm cursul politic de direcția de dezvoltare. Pentru că este direcția politică, care ține de perspectivă, de strategie, în timp ce dezvoltarea ține de tactica la nivel local. În acest sens, experții menționează că noi ar trebui să legăm această direcție de guvernare. Noi am avut atâtea guvernări încât populația nu mai crede în guvernanți. Ei leagă direcția de dezvoltare anume de cadrele care ajung la guvernare, de personal, de oamenii care întâmplător sunt aduși și puși miniștri.

Privitor la instituțiile sociale în activitatea cărora populația are cea mai mare încredere, în topul încrederii se plasează Biserica(66,4%). Acesta este un lucru, pe de o parte, pozitiv, pe de altă parte, negativ. Pozitiv, pentru că populația încă păstrează anumite valori morale, dar este un lucru negativ deoarece încrederea în această instituție este condiționată de faptul că instituțiile statului nu-și îndeplinesc obligațiunile corespunzător, iar populația nu are de ales decât să-și lege speranțele de forțele divine.

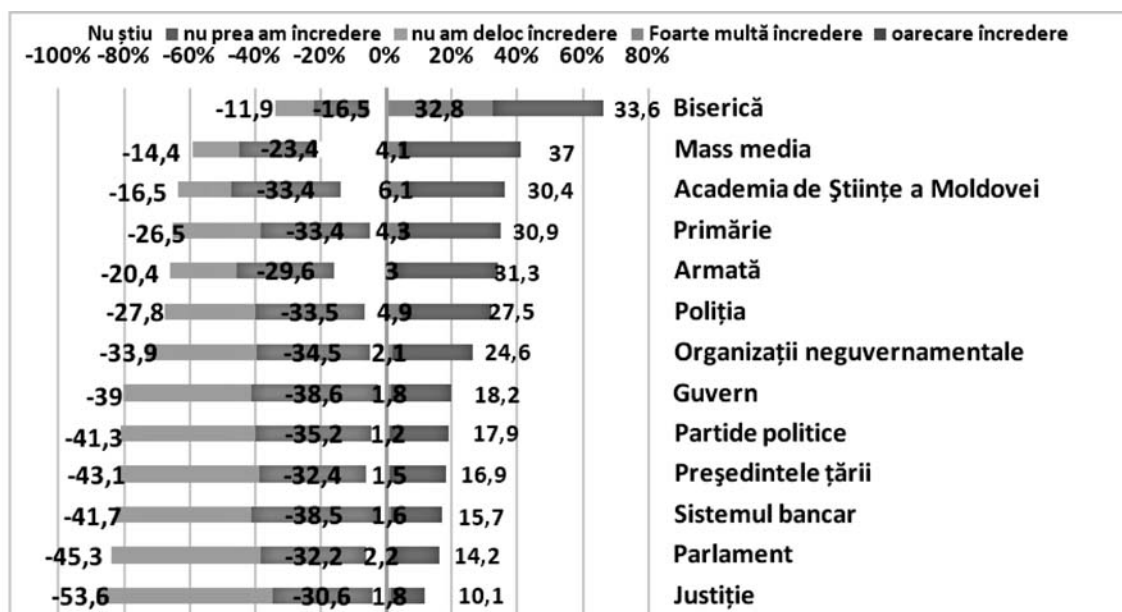


Fig. 3. Gradul de încredere în următoarele instituții sociale

Sursa: Sondajul „Situația sociopolitică din Republica Moldova în viziunea protestatarilor, experților și a populației”, n=1193.

Mass-media se plasează pe locul al doilea (41,1%). Deși foarte mulți protestatari atacă, astăzi, instituțiile mediatiche, precum Compania Publică Teleradio Moldova, poporul mai crede în mass-media. Cât ar fi ea de diferită, populația înțelege că pentru a cunoaște adevărul este necesar să urmărești 5-6 posturi de televiziune, să asculți 4-6 posturi de radio, să citești 3-4 ziare și să utilizezi internetul. Totuși, libertatea de exprimare în Republica Moldova, poate dincolo de redacții, în ansamblu se păstrează.

Pe locul al treilea se plasează Academia de Științe a Moldovei (36,5%). Noi am încercat în mai multe sondaje să vedem ce se întâmplă cu știința. Am făcut cercetări ceva mai înainte, în care s-a dovedit că populația din Republica Moldova percepe știința exact ca și respondenții din România. Pretutindeni în Europa, în țările dezvoltate, lumea crede în știință. Acolo poate să fie pe un loc mai înalt, chiar mai sus de Biserică. Știința se află pe primele locuri în perceperea încrederii populației, deoarece, dacă vrei să trăiești mai bine, trebuie să ai cunoștințe și nu vei greși niciodată. Iar instituțiile în care populația are cea mai puțină încredere sunt: Guvernul(20,0%), partidele politice (19,1%), președintele țării(18,4%), sistemul bancar(17,3%), parlamentul(16,4%), justiția (12,9%). Anume activitatea ineficientă a acestor instituții crează nemulțumiri în masă și alimentează mișcările protestatate din țară.

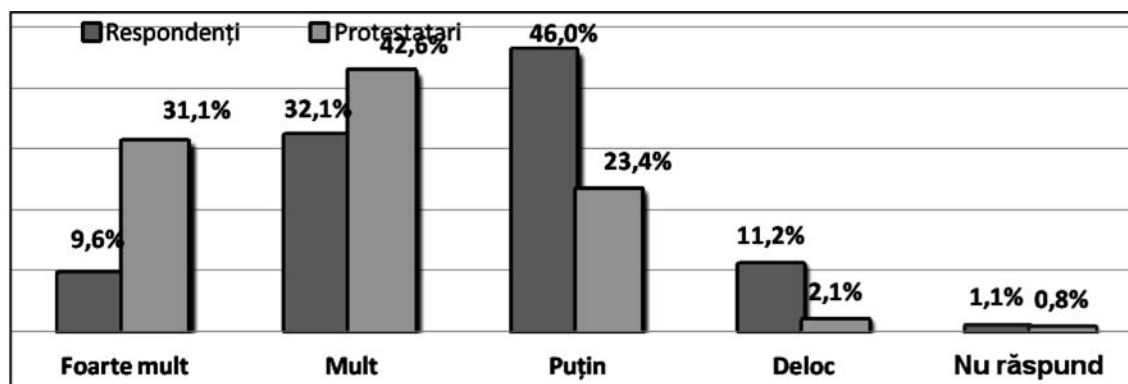


Fig. 4. Gradul de interes față de politică

Sursa: Sondajul „Situația sociopolitică din Republica Moldova în viziunea protestatarilor, experților și a populației”, n=1193.

Cercetarea a demonstrat că în rândul protestatarilor interesul față de politică și față de evenimentele care au loc în țară este cu mult mai mare decât interesul populației în genere. Circa 74% dintre protestatari au menționat că sunt interesați de politică într-o măsură mare sau foarte mare, și doar 43% din eșantionul național au menționat același lucru. În literatura de specialitate interesul față de politică este reflectat pe larg. Sociologul P. Sztompka consideră că cetățenii polonezi nu au încredere și simt o antipatie față de guvernare, dar cer de la stat îngrijire, protecție socială și alte garanții. „Continuând să manifeste neîncrederea față de putere, cetățenii demonstrează o pasivitate politică și o apatie, renunțând să participe la alegeri și la diverse partide și asociații” [5, p.310].

Un alt sociolog polonez, J. Wiatr, în baza unui criteriu complex (informarea politică, interesul față de politică și participarea politică), a stabilit cinci tipuri ale personalității: activiștii – persoane bine informate și cu un interes sporit față de politică, participanți activi; observatorii competenți – persoane cu caracteristici asemănătoare primului grup, dar cu o activitate scăzută; criticii competenți – persoane informate și interesate, dar cu o atitudine negativă față de politică și guvernare; cetățenii pasivi – persoane care percep puterea negativ sau neutru, neinteresate de politică, dar informate; alienații – persoane care nu se interesează și nu cunosc multe despre politică, cu o atitudine negativă față de participarea la viața politică [6, p.260]. Astfel, putem afirma că protestatarii fac parte din primul tip al personalității politice stabilite de către J. Wiatr, și anume, activiștii.

În concluzie vom menționa că în prezent atât guvernarea, cât și societatea civilă, liderii protestatarilor caută soluții pentru situația economică și social-politică dezastruoasă. În cadrul focus-grupurilor, ne-am străduit să aflăm, care sunt părerile respondenților, a populației privind soluționarea acestei situații. Părerile sunt contradictorii. Există o variantă evoluționistă, prin care se propune să lăsăm actuala guvernare să-și ducă mandatul până la capăt, susținătorii acestei păreri considerând că în Moldova s-a furat, se fură și se va fura. Respondenții în cauză consideră că cei de la guvernare tot timpul și-au permis acest lux, să fure permanent, dar câte puțin. În ultimii doi ani s-a furat foarte mult, fapt care a influențat enorm asupra situației economice, s-a devalorizat leul, investițiile au încetat să vină. Astfel, prin varianta evoluționistă se propune ca Platforma DA să-și îndeplinească misiunea ei civică, să facă presiune asupra guvernării.

Dar există și varianta revoluționară, varianta radicală, pe care o propun unii din respondenții investigați. Ei vin cu următoarea propunere: trebuie de convocat Marea Adunare Națională, la care să fie prezenți reprezentanți din toate localitățile țării, acești oameni să aibă împuterniciri, să fie delegați de marea majoritate a populației, iar organizatorii acestei Adunări să propună candidaturi la postul de Președinte al țării, la postul de Președinte al Parlamentului, de Prim-ministru, de miniștri, să vină cu echipa întregă, iar aceste candidaturi să fie votate de Marea Adunare Națională. Ulterior, aceste candidaturi să substituie miniștrii actuali, să fie votați și Procurorul General, Ministrul de Interne, Șeful CNA etc. Persoanele în cauză trebuie să dea jurământul în fața Marii Adunări Naționale, pentru ca, ulterior, să facă regulă în ministere, să identifice cine se fac vinovați de “jaful secolului”.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Lasswell H.D. Harold D. Lasswell on Political Sociology. Chicago. University Of Chicago Press, 1977. 462 p.
2. Lane R.E. Political ideology: why the American common man believes what he does. Free Press, 1967. 509 p.
3. Downs A. Political Theory and Public Choice. Northampton. Edward Elgar Pub.1998. 161 p.
4. Пугачев В.П. Соловьев А.И. Введение в Политологию. Москва: Аспект Пресс, 1997. 443 с.
5. Штомпка П. Социология социальных изменений. Москва : Аспект Пресс, 1996. 416 с.
6. Вятр Е. Социология политических отношений. Москва: Прогресс, 1979. 463 с.

PRIORITĂȚILE DE BAZĂ ALE RAȚIONALIZĂRII VIEȚII SOCIAL-ECONOMICE A ȚĂRII

PRIORITY PRINCIPAL FOR RATIONALIZATION LIFE SOCIAL-ECONOMICS COUNTRY

Andrei TIMUȘ,
membru corespondent al AȘM

Summary

Development basis democracy is human life supposition participation conscious in each of us citizen society management affair society. Because for situation people dependence as each worker execution your duty. Today principal complication connected with absence working please unemployment, growth poverty population. Is important recon learn deficiency in regulation process market attitude .

Key-words: *security, national security, strategy, levels, external factors, domestic factors.*

De dezvoltarea bazelor democratice ale vieții umane presupune participarea conștientă a fiecărui membru al societății în conducerea activă cu treburile obștești. Doar starea poporului depinde de faptul cum fiecare își îndeplinește obligațiunile, mai ales dacă acesta este angajat în sistemul de conducere de orice nivel.

Aceasta poate fi realizată numai prin organizarea democratică a vieții sociale, prin luarea în seamă de către organele de conducere a opiniei publice, înlăturând influența, purtarea modestă a birocratismului, folosind puterea legii după placul său.

În acest aspect, anume defectul antidemocratic al aparatului de stat, care și-a subordonat statul și societatea în interesele sale, dau naștere unor nenorociri vitale ale oamenilor și țării. Anume din aceasta decurge și conducerea greșită, ineficientă a economiei țării, a sferei sociale, orientarea greșită a relațiilor de piață fără rațiune, numai spre maximalizarea profitului, îmbogățirea unora din contul altora și distribuirea inechitabilă a veniturilor. În popor se spune: este măreț numai aceea ce-i trainic, ce prezintă adevărul, cinstea omului.

Astăzi, starea anevoioasă a oamenilor ne-au adus-o relațiile de piață, șomajul, lipsa locurilor de muncă. Însă șomajul este condiționat nu atât de dificultățile obiective în economie, cât de incapacitatea guvernării de a conduce cu economia, începând cu administrarea publică locală de la sate, raioane, orașe și ministerele concrete de resort. La fel și incompetența conducerii la toate nivelele, care nu poartă nici o răspundere.

Cele mai mari prejudicii și pagube le avem din cauza unui astfel de sistem al conducerii care timp de mai mulți ani slujește intereselor celor bogați și birocrați. Acestea sunt rezultatele lamentabile ale încălcărilor grave ale democrației și ignorării drepturilor cetățenilor.

În Moldova, în curs de 25 de ani funcționează peste 20 de partide. Fiecare partid are politologii săi, care împreună cu conducătorii lor încearcă să promoveze prin mass - media programele de activitate, mai ales în perioada campaniilor electorale. În aceste programe se vorbește despre acutizarea șomajului, necesitatea creării locurilor de muncă, reducerea sărăciei, lupta cu corupția. Însă nimic concret, indiferență, vorbe goale, fără măsuri con-

crete ce ar schimba situația dezastruoasă. Pluralismul partidelor nu contribuie la schimbarea situației, nimeni nu este în stare să asigure măsuri eficiente pentru ameliorarea situației după alegeri.

În cercetările sociologice, peste 75% din respondenții chestionați au menționat următoarele: folosirea negospodărească, foarte scăzută a resurselor umane, naturale, materiale, mai ales a pământului, a potențialului uman. Din an în an majoritatea agenților economici termină activitatea prin pierderi, cu indicatori nerentabili, cu nivele scăzute ale veniturilor, care aduc sărăcie și creșterea păturilor nevoiașe [1]. Pe timpuri, Moldova ocupa locuri de frunte în producerea cerealelor, strugurilor, tutunului și cărnii.

În corespundere cu indicele dezvoltării umane elaborat de ONU, sunt determinate principalele trei aspecte ale măsurării raționale a nivelului progresului social privind dezvoltarea umană a țării. Aceste aspecte sunt: nivelul de trai al populației, rezultatele educării, învățământului cetățenilor și starea sănătății. Sunt și alți indicatori, de exemplu, egalitatea în drepturi ale genurilor, nivelul drepturilor patrimoniale etc.

Actualmente, din cauza lipsei locurilor de muncă și remunerării scăzute în muncă, peste 800 mii de lucrători calificați de la sate lucrează în alte țări, inclusiv în Federația Rusă – peste 500 mii de specialiști. Nivelul stratificării sociale a Moldovei constituie 5-6% bogați, înstăriți, aproape 20% - relativ asigurați, actualmente, peste 70% - săraci, dintre care 28-30% se află la limita supraviețuirii [2].

Este necesar ca în toate modelele de organizare a producției agricole care funcționează la sate (arenda cotelor de pământ de către arendatori, societățile cu răspundere limitată, cooperativele agricole de producere, societățile pe acțiuni) să fie asigurată participarea activă a cetățenilor, căci de la nivelul responsabilității, ca coproprietar real al producției, se poate obține rezultate mai bune a creșterii balanței socioeconomice în fiecare gospodărie.

O deosebită atenție trebuie acordată dezvoltării vităritului, care în ultimii 22 de ani a scăzut de trei ori, iar efectivul de animale a scăzut de circa patru ori. În toate ramurile agriculturii este necesar de a crea cercuri privind studierea căilor pentru ridicarea calității muncii și producției. Cu regret, astăzi, majoritatea agenților economici se orientează mai mult la maximizarea profitului și nu a producției calitative, deși peste 52% din gospodării mai mulți ani sunt nerentabile. Conform datelor ultimelor cercetări sociologice, peste 75% de respondenți și 80% de experți consideră că țara este condusă greșit, fiindcă principalelor necesități și priorități sociale ale cetățenilor privind alimentarea, educația, traiul, deservirea medicală și locurile de muncă guvernării, organele de resort nu acordă atenție cuvenită.

75% din respondenții chestionați consideră că Moldova nu este condusă rațional, peste 70% - că statul, guvernul nu acordă măsuri în privința reglării unor procese necesare ale economiei de piață. Aproape 74% de cetățeni în vârstă de 18-49 ani cu studii medii generale și medii speciale sunt îngrijorați de lipsa locurilor de muncă și creșterea permanentă a prețurilor la produse și mărfuri de primă necesitate, a serviciilor sociale și comunale.

Peste 70% de respondenți consideră că alegerile parlamentului sunt incorecte, falsificate. Aproape 80% de respondenți nu sunt satisfăcuți de dezvoltarea economiei, industriei în țară, mai ales a industriei producției alimentare și a celei ușoare.

Băncile comerciale nu sunt orientate spre susținerea integrării producției alimentare cu cele de prelucrare industrială a producției. Anume integrarea acestor două ramuri ale economiei ne-ar acorda mari posibilități la crearea locurilor de muncă, mărirea veniturilor și păstrarea mai multor sate industrial integrate. Este necesar de a întări în localitățile rurale sistemele de asigurare cu apă potabilă și cu gaze. În comparație cu localitățile urbane, la sate situația este destul de dezastruoasă. Societatea trebuie să asigure oportunități economice, sociale, având în vedere că rolul economiei este fundamental. Însă trebuie de făcut diferență între îmbogățire și costul social al acestuia. Cei săraci și cei cu venituri medii cheltuiesc din ceea ce câștigă, cei înstăriți - nu. De aceea este rațional de a introduce impozitarea progresivă, care are un rol stabilizator, sistemul economic trebuie să acorde fiecărui individ atât șansa de a se integra, cât și cea de a se promova, în funcție de posibilitățile personale. Și nu pot înșela eforturile celor care își planifică cu grijă existența, gândindu-se la bătrânețe, la pensie. Creșterea anumitor prețuri este inevitabilă, însă ea trebuie să aibă limite realiste și să fie sub un anumit control. Trebuie să existe de asemenea înțelegere și sprijin eficient pentru nevoile și speranțele celor mai puțin favorizați. Se cere asistență socială pentru cei ce nu pot sau nu reușesc să se descurce, posibilitate de a câștiga în concordanță cu posibilitățile fiecăruia.

În Declarația Drepturilor Omului, aprobată de ONU la 10 decembrie 1948, se menționează că voința poporului trebuie să fie temelia puterii Guvernului [4], iar în art. 75 al Constituției Republicii Moldova se stipulează că cele mai importante probleme ale societății și statului sunt supuse referendumului. Hotărârile adoptate, potrivit rezultatelor referendumului republican, au putere juridică supremă.

Vizavi de alegerile în organele administrative locale, conducerea Moldovei are probleme destul de complicate. Materialele cercetărilor sociologice atestă că peste 70% de respondenți ai eșantionului reprezentativ de 970 alegători au declarat că ei nu conștientizează cui își vor da votul.

De aceea e destul de important ca alegătorii să fie informați din timp ca în organele de conducere locale să fie alese cadre competente, organizatori pricepuți, deoarece anume de la nivelul conducerii administrative locale în mare măsură depinde nivelul dezvoltării economice și sociale a satelor, raioanelor, orașelor, crearea locurilor de muncă, remunerarea muncii, distribuirea veniturilor, lichidarea șomajului.

Există opinia în societate că dacă s-ar realiza în viața noastră de toate zilele acele 10 porunci biblice al creștinătății (să nu ucizi, să nu furi, să lucrezi cinstit, să iubești părinții etc.), starea societății ar fi mai bună, mai puternică, viața ar fi mai fericită. Trebuie să conștientizăm că Moldova are resurse bogate – pământ roditor, oameni trudituri, practică bogată, însă guvernării noastre sunt incompetenți.

În perioada reformelor haotice, Moldova a pierdut orientările mai multor ramuri ale industriei, construcțiilor de mașini etc. În anii independenței, țara a fost transformată într-o "colonie" pentru realizarea mărfurilor importate din alte țări. Studiind starea agravată a învățământului în Moldova, se observă o deosebită particularitate: mai mulți tineri

capătă studii superioare a căror părinți sunt în stare să plătească studiile, în realitate însă peste 75% învață prin contract cu plată. Majoritatea studenților sunt din oraș, cei din sate nu sunt în stare să plătească învățământul înalt profesional. Se știe, dacă vrem să stabilim o ordine echitabilă pentru toți, trebuie să concentrăm eforturile spre învățământ, pentru că anume învățământul este mijlocul și soluția eliminării inechității sociale în viața oamenilor, deoarece o țară dezvoltată este o țară cu populație înalt instruită, cu simțul responsabilității și solidarității între oameni. Trăiește liber numai acela care muncește cinstit și găsește bucurie în realizarea datoriei sale.

Speranțele doctrinei liberalismului sunt tot mai mult nereale, afirmă savantul american D. Bell, din cauza complicității dirijării economiei și programelor sociale. Dar și influența lor asupra dezvoltării societății, precum și din cauza incapacității liberalismului de a ține în frâu ideile pe care liberalismul le-a sancționat [4].

Totuși, afirmă ex-directorul UNESCO al ONU Federico Mayor: acel care nu posedă simțul colectivității, nu se simte partinică a unui tot întreg, nu conștientizează soarta comunității umane, se află în afara acesteia. Anume în coeziune, în condiții de ajutor reciproc urmează să găsim propria libertate [5]. În aceasta și constă existența umană bazată pe solidaritatea socială dintre oameni, state, popoare, și nu dominație prin războaie.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Anuarul Statistic al Republicii Moldova, 2013.
2. Timuș A. Cercetarea sociologică a Secției Sociologie realizată în ianuarie-martie 2014 cu Universitatea Agrară de Stat a Moldovei.
3. Declarația Universală a Drepturilor Omului din 10 decembrie 1948, aprobată și proclamată de Adunarea Generală a ONU.
4. Bell D. Public Interest, 1985, nr. 1, New York.
5. Федерико Майор Сарагоса. Завтра всегда поздно. Москва: Прогресс, 1989 г.

PROBLEME METODOLOGICE ALE STUDIERII SOCIOLOGICE
A ELITELOR SOCIALE

METHODOLOGICAL PROBLEMS OF STUDYING
SOCIAL ELITES

Tatiana SPATARU,
doctor habilitat în sociologie,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

Summary

The article addresses the methodological problems of the sociological study of social elites. The need to identify and clarify the methodological problems of the sociological study of social elites is determined by the persistence of methodological difficulties in delimiting the elite group of the society and the application of sociological tools within empirical research of the elite groups. As a result, this study found that social research faces the problem of finding an optimal methodology that would provide an accurate understanding of the phenomenon of elites (ie what are they, who they are and what role do they have), while ensuring the relevance and accuracy of empirical data.

Key-words: *study, topic, social elites, research, methodological problems, society.*

Actualitatea studierii sociologice a elitelor sociale. Practica studiului sociologic empiric al elitelor sociale demonstrează persistența dificultății metodologice în delimitarea grupului elitar al societății și aplicarea instrumentarului sociologic pentru cercetare.

Necesitatea identificării și clarificării problemelor metodologice ale studierii sociologice a elitelor sociale este determinată de următoarele circumstanțe:

1. Studiul sociologic al dinamicii stratificării sociale, aflat în proces de desfășurare în Republica Moldova, cunoaște o perioadă de acumulare cantitativă și calitativă.

2. Raportarea teoriilor elitelor la realitatea națională și posibilitatea aplicării acestora în explicarea genezei și evoluției grupurilor sociale elitare și a proceselor sociale în Republica Moldova sunt insuficient valorificate.

3. Identificarea caracteristicilor de bază ale elitelor sociale; stabilirea distribuției influenței sociale, economice și politice în grupul elitar al societății; realizarea tipologiei elitelor; descrierea topografiei dinamicii elitelor sociale și urmărirea evoluției mobilității sociale a acestora necesită elaborarea unui algoritm logic al metodologiei de cercetare.

4. Constatarea transformărilor în orientarea valorică a grupurilor elitare, analiza impactului luxului asupra modelării gusturilor și a valorilor, recunoașterea luxului ca valoare socială pentru grupurile elitare.

5. Cunoașterea criteriilor de unificare a standardelor comportamentului public în grupurile elitare. Delimitarea particularităților vieții private a grupurilor elitare: relațiile de familie și de căsătorie, cultura timpului liber, locuința grupurilor elitare, obiecte de lux.

6. Explicarea tendinței de europenizare a grupurilor elitare. Confluente și influențe în mediul elitelor sociale din Republica Moldova.

Scopul cercetării constă în identificarea valorii euristice și a importanței metodologiei sociologice în analiza elitelor sociale.

Valoarea aplicativă a teoriei elitelor sociale constă în faptul că oferă posibilitatea de a analiza procesul real al formării elitei sociale, oferind șanse reale de creare a mecanismelor de monitorizare a mobilității elitelor sociale. Existența acestui control oferă posibilitatea de a preveni degradarea elitei sociale în diferite domenii ale vieții umane și a interveni în procesul de corecție a mediului elitar prin orientarea și menținerea fluxului noilor reprezentanți. Controlul eficient al procesului de formare a elitei politice reprezintă unul din instrumentele care contribuie la prevenirea coliziilor sociale.

Realizarea **cercetării sociologice** privind elitele sociale necesită parcurgerea următoarelor **etape**: delimitarea arealului geografic al cercetării; argumentarea limitelor cronologice ale cercetării; definitivarea aparatului categorial al studiului; studiul teoriilor elitelor sociale, realizarea istoriografiei problemei studiate; elaborarea metodologiei de cercetare interdisciplinară a elitelor sociale; aplicarea studiului de caz în vederea reconstruirii dinamicii elitelor sociale; analiza comparată a studiilor de caz, identificarea asemănărilor și deosebirilor; stabilirea contextului social, politic și economic asupra schimbărilor intervenite în elitele sociale; analiza tendințelor în contextul actualelor conjuncturi, elaborarea previziunilor referitoare la evoluția grupurilor elitare din perspectiva socială, politică, economică, tehnologică etc., formularea concluziilor și elaborarea recomandărilor.

Delimitări noționale. Elitele reprezintă un fenomen multilateral, universal, prezent în toate sferile societății și în toate perioadele istorice. Fiecare epocă istorică oferă caracteristici speciale elitelor. Însă în toate timpurile caracteristica sa principală rămâne a fi superioritatea la nivel fizic, intelectual, profesional, material, financiar etc. Reprezentanții acestui grup social au avut, au și vor avea tendința de a domina peste restul societății.

Termenul „elita” derivă din latină *eligere* sau franceză *élite*, semnificând cel mai bun, selectiv, ales. Începe să fie utilizat din secolul al XVII-lea, în sens de „popor ales”, cu referință la nobilime. În circuitul științific a fost introdus mai târziu, spre sfârșitul secolului al XIX-lea - începutul secolului XX. [1] Inițial, conceptul de «elită», ca echivalent a ceva mai bun, treptat dobândește sensul grupuri de guvernământ al societății.

Dicționarul explicativ al limbii române definește noțiunea ca: „Parte a unei societăți care are o poziție superioară în ansamblul grupului social respectiv; teoria elitelor = teorie adoptată de unele curente sociologice care susține că în orice societate sarcina conducerii vieții sociale îi revine unui grup restrâns de oameni, superior dotați, elitei.”[2]

În interpretarea acestui studiu, din perspectivă sociologică categoria științifică *elită* semnifică o comunitate stabilă de oameni care dețin funcții înalte în guvern și economie, cu interese comune și acces la pârghiile de putere reală. Elita reprezintă grupul social care administrează și reglementează societatea, producând noi modele comportamentale într-o schimbare de paradigmă a vieții sociale, fapt care permite sociumului să se adapteze mai rapid la schimbări.

Tipologia elitelor. De la primele elaborări științifice și până în prezent, interpretările asupra conceptului au evoluat considerabil. Structurile societăților au trecut prin schimbări și coliziuni sociale, care au determinat actualul tablou al stratificării sociale. Interesul pentru studiul elitelor sociale a determinat efortul mai multor cercetători de a realiza

tipologia acestora, începând din perioadele preistorice până la modernitate. Constatăm în literatura de specialitate un spectru divers al tipologiei elitelor. Sinteza acestora ne-a permis de a elabora următorul *Tabel*:

Tabelul 1. Criterii de clasificare a tipologiei elitelor

Criteriul clasificării	Tipologia elitelor
- după calitățile personale	elita charismatică elita oligarhică elita aristocratică elita profesională
- după relația cu puterea	elita dominantă elita potențială elita opozițională/ contra-elită
- după tipul de guvernământ	elita despotică elita totalitară elita liberală elita democratică
- după forma de proprietate	elita agricolă elita industrială elita financiară elita intelectuală
- după tipul de recrutare	elita „de sânge” elita închisă elita deschisă elita instituțională

Sursa: Крайтерман В.С. [4].

Prima încercare de a clasifica elitele este făcută de C. Wright Mills, care distinge elitele în funcție de activitățile politice, economice și militare. În lucrarea sa C. Wright Mills identifică două grupuri ale elitei conducătoare. La primul grup raporta elita politică, cei care sunt aleși de popor și au dreptul legitim de a lua decizii politice. La al doilea grup el raporta elita în politică, acele persoane care nu sunt aleși de popor, dar au o influență semnificativă asupra luării deciziilor politice. Prin lucrarea sa C. Wright Mills susține o nouă perspectivă sociologică asupra sistemelor de putere în Statele Unite. [3]

Una dintre tipologiile citate de mai mulți autori este a analistului indian P. Sharan. Și В.С. Крайтерман face referință la tipologia analistului indian P. Sharan, care a divizat elitele după resursele puterii în tradiționale și contemporane. La elita tradițională el a raportat elita religioasă, aristocrația și conducerea militară a țărilor moderne în curs de

dezvoltare. Elitele contemporane ale țărilor dezvoltate le consideră raționale, deoarece în activitatea lor se bazează pe lege și regulile formale. Elita modernă P. Sharan a tipologizat-o în funcție de poziția ei în ierarhia conducerii, divizând-o în: conducătoare, superioară, medie, marginală și administrativă.

La elita superioară se atribuie conducătorii structurilor de putere. Autorul citat susține că în țările occidentale numărul acestora constituie câte 50 de reprezentanți la fiecare milion de locuitori ai țării (0,005% din populația țării). Însă cele mai importante decizii sunt luate de către un cerc și mai restrâns, din 50 de oameni – elita conducătoare. Aceste decizii sunt puse în aplicare prin instrucțiunile elitei superioare.

Elita medie este constituită din persoane cu un anumit nivel de venit, educație și statut profesional. Anume elita medie, după P. Sharan, determină acceptabilitatea cursului politic pentru societate, elaborat de elita conducătoare și implementat în țară de elita superioară. Elita medie, de obicei, constituie aproximativ 5% din populația adultă a țării.

Elita marginală este compusă din persoane, cărora nu le ajunge una din cele trei caracteristici ale membrului elitei mijlocii: sau statutul profesional, sau nivelul necesar de instruire, sau nivelul corespunzător de venit. Când membrul elitei marginale va dobândi acest indicator, care îi lipsește, el va intra în elita de mijloc.

Elita administrativă este cel mai înalt strat de funcționari publici: conducătorii ministerelor, departamentelor, comitetelor. De regulă, în elita administrativă intră manageri cu experiență. Ei exercită funcțiile executive și nu conducerea strategică a societății, însă au influență importantă asupra puterii și deciziilor adoptate de aceasta. [4]

Din multiplele tipologii ale elitelor elaborate, în literatura de specialitate mult mai minuțios sunt analizate elitele politice, pornind de la faptul că acestea realizează puterea în societate. Autorii John Higley și Gwen Moore [5], având ca punct de plecare paradigma elitistă și relația mult-discuțată între integrarea elitelor și sisteme politice democratice stabile, oferă o tipologie a elitelor naționale fragmentate și integrate consensual. Drept suport pentru ipotezele lansate servesc datele empirice sociometrice ale celor două elite integrate consensual din America și Australia. Michael G. Burton [6] explică ponderea și comportamentul elitelor în cazul protestelor sociale, oferind o nouă conceptualizare a corelației elită-conflict politic. John Higley și Gwen Moore [7] pornesc în analizele sale de la lucrarea lui Robert D. Putnam, profesor la Universitatea Harvard, [8], care în baza a 600 surse bibliografice sintetizate vine cu un șir de concluzii, care au întregit conceptul elitelor politice: inevitabilitatea elitelor în societatea modernă, interacțiunea dintre elite și structurile sociale, procesele de transformare a elitelor sociale. Studiul citat reprezintă o contribuție relevantă la dezvoltarea și percepția metodologiei cercetării elitelor.

Contextul istoric al problemei cercetate. Studiul elitei oricărei societăți presupune abordarea istorică, pentru a înțelege și identifica particularitățile acesteia. Totodată, studiul comparat al elitelor din diferite țări relevă tabloul real al stării și dinamicii acestui segment minoritar al societății, însă cu un impact substanțial asupra cursului și evoluției întregii societăți umane.

Pentru a explica prezentul elitelor sociale este nevoie de a cunoaște trecutul. Republica Moldova, datorită poziției sale geostrategice, în diferite perioade istorice a fost epicentrul unor confruntări diplomatice ale marilor puteri. Fiind situată în regiunea Europei de Sud-Est a fost influențată de cele patru Imperii Rus și Otoman, mai puțin German și Austro-Ungar, conduse de marile dinastii Romanov și Otoman, Hohenzollern și Habsburg, care au avut rădăcini ale puterii încă din timpul cruciadelor. A suportat consecințele celor două războaie mondiale, urmările regimului comunist și recenta perioadă de tranziție. Datorită poziției sale geostrategice pe continentul European, cunoaște evoluții contradictorii. Contextul socioeconomic și politic a determinat schimbări în ierarhia socială din regiunea sud-est europeană. Un element esențial al structurii sociale a societății fiind elita, careia i se atribuie un rol determinant în gestionarea societății. Elitele, de-a lungul istoriei, aflându-se la vârful piramidei societății, s-au divizat în elite politică, economică, militară, științifică, culturală și altele. Astfel, astăzi elitele sunt percepute drept straturi superioare în sistemul ierarhiei sociale, care posedă putere asupra altor grupuri sociale și au influență în societate.

Istoriografia problemei studiate. Geneza ideilor despre rolul conducător al grupurilor elitare, mecanismele de realizare a puterii și formele de guvernământ pot fi găsite în lucrările lui Platon și Aristotel. Ambii acordau atenție problemei creării statului și optimizării conducerii societății, cine poate mai bine conduce și care particularități sociopsihologice umane contribuie la o guvernare mai eficientă. Raționamentele lui Platon despre filosofi ca conducători ideali și ideea ambilor filosofi despre necesitatea guvernării de către cei mai buni și, de asemenea, despre necesitatea educației și instruirii corespunzătoare pot fi considerate începutul ideilor elitiste.

ИВАНЮК Ф. М. menționează că uzarea de către Platon și Aristotel a conceptului de aristocrație poate fi examinată ca predecesor al noțiunii de elită. Însă, în perioada medievală, noțiunea de aristocrație a suportat anumite schimbări și a început să semnifice caracterul de moștenire în transmiterea puterii, statutului, privilegiilor. [9]

O contribuție substanțială în dezvoltarea ideilor elitare a avut-o Nicolo Machiavelli (1469-1527), iar întemeietorii teoriei elitelor sunt numiți machiaveliști. N. Machiavelli a renunțat la încercarea de a idealiza mecanismele politice și a investigat mecanismele de politică reală, aplicând metodele empirice. O trăsătură caracteristică conceptului, care precede apariția unei teorii științifice a elitelor, a fost înțelegerea divizării societății în elită și masă ca atribut al civilizației, fiind relevantă ca poziție valorică. [9]

Important suport teoretic la originea teoriei elitelor a fost apariția și constituirea sociologiei ca domeniu științific în secolul XIX. O influență deosebită au avut-o ideile și lucrările lui Karl Marx și Max Weber asupra fondării și conceptualizării elitelor, întemeietorii clasici considerați G. Mosca (1858-1941), V. Pareto (1848-1923), R. Michels (1876-1936). Anume acești autori la începutul secolului XX dezvoltă teoria elitelor ca concept științific integral, formulând abordările teoretice și metodologice de bază la studiul proceselor sociale din punctul de vedere al teoriei elitelor. G. Mosca introduce în discursul științific termenul «clasa politică» [10], sinonim cu conceptul de bază «eli-

ta», care ulterior este introdus și argumentat științific de compatriotul său V. Pareto. Vilfredo Pareto a fost un pionier al econometriei, dar, postum, faima cea mai mare i-au adus contribuțiile sale în sociologie și științe politice. [11] Robert Michels este considerat un fondator al sociologiei politice, fiind autorul unei varietăți de lucrări științifice, devenind cunoscut datorită cărții sale *Political Parties*, apărută în 1911, care conține o descriere a „legii de fier a oligarhiei”. [12].

În știința occidentală modernă, teoria elitelor este valorificată de către științele filosofice, politice și sociologice. Sunt semnificative numele reprezentanților teoriei clasice a elitelor ca José Ortega y Gasset [13]; Edward Shills [14]; K. Mannheim [15]; Thorstein Veblen [16]; Milovan Djilas [17] și alți autori.

Mai recent abordează tematica respectivă Jean-Pascal Daloz [18]; Daniel Bell [19]; Anthony B. Atkinson [20]; Thomas Piketty [21]; Martin N. Marger [22]; Martin N. Marger, Marvin E. Olsen, Valencia Fonseca [23] și alții.

În SUA și țările din Europa de Vest se publică intens lucrări în domeniul respectiv, iar în universități funcționează laboratoare specializate și se țin cursuri de «Elita politică» și «Sociologia elitelor.»

Power Elite, apărută în 1956, este percepută astăzi drept o lucrare clasică contemporană. C. Wright Mills [3] analizează și critică organizarea puterii în Statele Unite, atrăgând atenția la trei aspecte ale puterii: militar, corporativ și elita politică. Este lucrarea ce a stimulat gândirea asupra tipului de societate și ce fel de societate ne-am putea dori.

În studiul puterii, de obicei, se evidențiază trei metode de bază: pozițională (în calitate de subiect al puterii se examinează persoanele ce ocupă anumite poziții de status în ierarhia socială formală); decizională (subiecții ai puterii politice se consideră cei care au cea mai mare influență asupra procesului luării deciziilor politice) și reputațională (subiecții puterii sunt apreciați în funcție de reputația acumulată, adică în funcție de opinia subiectivă a respondenților cu privire la capacitatea lor de a influența deciziile politice).

Din arealul enorm de divers al aparițiilor editoriale din ultimii ani constatăm aplicarea unei varietăți de metode și de tehnici sociologice exploratorii pentru studiul fenomenului social al elitismului.

Lucrarea lui Jean-Pascal Daloz [18], Senior Research Fellow la Universitatea din Oxford, Marea Britanie, profesor la Universitatea din Oslo, Norvegia, și președintele Comisiei de cercetare privind Sociologia comparativă, Asociația Internațională de Sociologie, se înscrie în contribuția lui majoră în studiul elitelor sociale și politice din diferite părți ale lumii. Lucrarea citată aduce o viziune nouă și o contribuție majoră la studiul asupra consumului, examinând modul în care grupurile dominante își exprimă și își afișează sentimentul de superioritate prin atribute materiale și estetice. Autorul demonstrează aceste diferențe de la o societate la alta și între diferite perioade istorice, astfel contribuind la înțelegerea actuală a distincțiilor elitare. Jean-Pascal Daloz identifică și contestă simplificările și limitările care au marcat eforturile sociologice pentru a investiga afișările simbolice ale claselor și elitelor. Această analiză sociologică comparativă asupra comportamentului social al elitelor contribuie la înțelegerea mecanismului de funcționare al distincțiilor sociale.

O serie de recente apariții editoriale valorifică din plin metodele și tehnicile sociologice. Autoarea Lauren A. Rivera, profesor asociat de management și organizații de la Northwestern University Kellogg School of Management [24], reușește prin aplicarea metodelor sociologice calitative să investigheze fenomenul din spatele ușilor închise ale băncilor, fondurilor de investiții, firme de consultanță și firme de avocatură pentru a dezvălui adevărul despre cei care angajează și cei angajați la locurile de muncă cu cele mai înalte plăți. Din spatele scenei analizează procesele de angajare pentru locuri de muncă de elită. Bazându-se pe zeci de interviuri în profunzime, precum și pe observarea practicilor de angajare la unele dintre firmele cele mai prestigioase din America, Lauren Rivera arată cum, la fiecare pas al procesului de angajare, modurile în care angajatorii definesc și evaluează meritele sunt puternic denaturate, relevându-se favorizarea solicitanților la locuri de muncă înalt plătite provenind din medii privilegiate economic. Autoarea arată că acțiunile factorilor de decizie de la ideea despre atragerea talentului și realitatea angajării solicitantului sunt adânc înrădăcinate în clasa socială. Studiul relevă faptul cum persoanele din medii bogate au ajuns să domine segmentele cele mai de elită ale pieței americane a muncii, demonstrând că statutul social joacă un rol semnificativ în determinarea celor care ajung în partea de sus a ierarhiei economice. Un mecanism relevant al stratificării sociale este învățământul în Statele Unite, unde deosebit de pronunțat se evidențiază interesele de castă. Învățământul este poarta de acces la profesiile de elită, iar mecanismul de recrutare din colegiile de elită de către firmele de elită este deosebit de neclar, încât pare mai degrabă a fi un ceremonial. Studiul sfidează prejudecățile tradiționale despre colegiu ca un mediu concurențial echitabil și un egalizator de șanse pe piața muncii. În ansamblul său, studiul stabilește un nou standard de rigoare pentru cercetarea calitativă în științele socioumanistice.

Tot pe filiera aceeași tematici se menține lucrarea lui Mitchell L. Stevens [25], unde se explică modul în care colegiile și universitățile și-au asumat rolul central în producerea clasei privilegiate a națiunii. Autorul precizează că aceste școli definesc în prezent normele de realizare ale tinerilor în cultura americană.

Daniel Golden [26], având la bază sute de interviuri cu studenți, părinți, administratori de școală, care au riscat să vorbească despre prețul de admitere, expune practicile de admitere care favorizează pe cei bogați. Admiterea la universitățile de elită din America s-a transformat într-un sistem pentru consolidarea averii și privilegiului mai degrabă decât deschiderea de noi oportunități. Autorul constată că inegalitatea socială este în creștere într-un moment în care scările rulante de mobilitate socială sunt încetinite.

Murray Milner, profesor emerit de sociologie și Senior Fellow al Institutului de Studii Avansate în Cultură de la Universitatea din Virginia, vine cu un studiu de o excepțională claritate asupra elitelor sociale. [27] Autorul citat echilibrează simplitatea structurilor conceptuale profunde cu o complexitate empirică, care acoperă trei civilizații brusc contrastante: India antică, Atena clasică și Statele Unite contemporane; identifică sursele și structurile de putere economică, politică și culturală; investighează modelele de cooperare și conflict între și în cadrul grupurilor de elită. Această ediție editorială reprezintă primul

efort sistematic în ultimii ani pentru a dezvolta un model sociologic al elitelor și non-elitelor. În conturarea unei noi tipologii a elitelor economice, politice, culturale, precum și să atragă atenția asupra rolului important al non-elitelor, acest studiu oferă perspective noi asupra structurii societăților istorice și contemporane. În baza abordărilor pur economice și politice, subliniază că statutul de elită poate fi bazat puternic pe competențe culturale distincte, care în societățile contemporane implică vizibilitate în creștere. Această lucrare este apreciată de către specialiști (Jeffrey C. Alexander, Universitatea Yale) drept prima cu adevărat nouă teorie a elitelor în ultimele decenii.

Ideile elitismului în știința rusă pornesc de la tradițiile prerevoluționare ale filosofilor emigranți, precum N. Berdyaev, M. Ya. Ostrogorsky, P. Sorokin. În a doua jumătate a secolului XX se remarcă lucrările autorilor disidenți A. Avtorhanov [28,29] și M. Voslensky [30]. Doar la începutul anilor '90 ai secolului XX teoria elitelor ca subdisciplină a științelor politice occidentale a atras atenția filosofilor ruși, politologi și sociologi, deși încă multe din lucrările acestor teoreticieni erau doar parțial traduse în limba rusă. A. Duca în acest sens susține că „anume din acest moment (anii '90 ai sec.XX) a devenit posibil de a vorbi despre începutul studiului societății (ruse) în ceea ce privește elitism teoretic». După anii 2000 studiile interdisciplinare în acest domeniu se dezvoltă în Rusia într-un ritm rapid. Dacă bibliografia adnotată pe această temă în 2001 acumula o listă de 460 de titluri, iar deja într-un articol în revista „Вопросы философии», semnat de către G. Ashin [31] se susține că în prezent numărul lor „depășește o mie.» Actualmente, elitologii ruși enumără zeci de nume, dintre care cele mai cunoscute sunt: M. Afanasiev, G.K. Ashin, A.V. Duka, O.V. Gaman-Golutvina și alții.

A.V. Duka [32] discută aplicabilitatea abordărilor clasice în studiul elitelor în condiții moderne. De asemenea, se propune cadrul teoretic al studierii grupurilor elitare. Autorul se pronunță pentru studiul și analiza acestora din următoarele trei perspective: ca grupuri funcționale, ca strat social specific, ca instituții. Caracterizându-le pe fiecare în parte, relevă particularitățile și limitele aplicabilității acestora. Restricțiile existente sunt determinate de caracterul metodologic și teoretic. În mare parte acestea sunt legate de reprezentările de bază despre societate, generate de însăși starea societății și viziunile metateoretice ale cercetătorului.

În mediul investigativ al Federației Ruse, arealul preocupărilor privind elitele sociale includ studii istorice retrospective privind Rusia medievală, modernă și contemporană. O atenție deosebită este acordată reprezentanților elitei ruse prerevoluționare, analizelor elitei din perioada sovietică, elita de partid și comsomolistă, elita diasporei ruse. Și analize mai recente, ce țin de elita de partid [33], interacțiunea grupurilor elitare la nivel local, federal și național. Totodată, se constată interesul cercetătorilor ruși pentru diferite grupuri elitare, precum elita militară, din domeniul științei și educației, tehnicii și mai recente - elitele din business și religie. [34]

Paralel cu cercetările asupra grupurilor elitare, în diferite medii științifice se constată preocuparea pentru metodologia aplicată în studiul grupurilor elitare, inclusiv și în tezele de doctorat. [9, 35]

Cuantificarea sociologică a elitelor sociale. Diversitatea cercetărilor, apărute în ultimii ani la nivel internațional, interesul manifestat pentru studiul elitelor sociale, a determinat necesitatea sintetizării experienței mondiale. Evaluarea metodelor aplicate pentru studiul elitelor sociale, aprecierea potențialului lor euristic, avantajelor și dezavantajelor, este condiționată de posibilitatea aplicării acestora în condițiile specifice ale Republicii Moldova.

Sinteza succintă a surselor bibliografice ne determină să concluzionăm că pe parcursul secolului XX a decurs procesul de conceptualizare a elitei ca fenomen social, definitivare categoriile de bază, explicat algoritmul logic și făcute încercări de a contura metodologia cercetării.

Cercetătorul italian V.Pareto susținea că: „Singurul meu obiectiv este de a studia cuniformitatea socială” (legi). [36, p.29.] În carte sunt dezvăluite problemele metodologice ale cogniției sociale și expuse conceptele de bază. Un loc substanțial revine analizei naturii dinamice a stratificării sociale, eterogenitatea socială și circulația între diferite elemente ale societății, elitele și circulația acestora, clasele superioare și inferioare, forma generală a societății, elemente ale societății și categoria lor, starea de echilibru.

Elita, în viziunea lui V. Pareto, este partea aleasă a populației, iar restul doar „se adaptează la stimulii primiți de la ea». La rândul său, elita se împarte în două părți: una participă, direct sau indirect, la conducerea societății („elita conducătoare» sau „clasa de guvernământ»), iar cealaltă nu este implicată în management și ține de domeniile artistice sau științifice („elita neconducătoare»).

Elita și neelita formează, respectiv, straturile superioare și inferioare ale societății. Reprezentanții clasele de jos, cei mai talentați dintre ei, „se ridică în sus», completând rândurile elitei conducătoare, membrii căreia, la rândul său, degradând, „cad în jos», în mase. Aici se relevă o afinitate de idei a conceptului lui V. Pareto cu cele ale lui G. Tarde, G.Le Bon, G.Mosca: divizarea societății în inovatori și imitatori (G.Tarde), în lideri și mulțime G.(Le Bon), în clase dominante și subordonare (G.Mosca). [37]

Astfel, decurge procesul circulației elitelor, reprezentat de V.Pareto sub formă de piramidă, cu elita în vârful acesteia. „Istoria este un cimitir al aristocrației”, iar ascensiunea și coborârea acesteia se explică prin caracterul excluderii reciproce a tipurilor de guvernare, descrise de V.Pareto.

Pornind de la delimitările conceptuale ale lui V. Pareto, profesorul V. I. Burenko în articolul său *Instrumental Measurement of Political Elite* [38] adresează întrebarea cine poate fi raportat la elita socială: „... viața politică arată că poți juca „un rol important în conducerea societății” și a obține rezultate extrem de scăzute, negative, și chiar catastrofale în domeniul guvernării”, drept exemplu servind rolul proeminent al clasei guvernatoare a Rusiei țariste, clasei conducătoare sovietice sau a Germaniei naziste. Toate aceste grupări de guvernământ luau decizii strategice, jucau un rol proeminent în gestionarea societății.

Autorul citat, dezvoltând ideea centrală a teoriei elitelor, consideră că mai întâi trebuie măsurate rezultatele funcționării clasei conducătoare și abia apoi a răspunde la întrebarea cu privire la posibilitatea raportării acestei grupe de guvernământ la elita

politică. Pentru consecutivitate, criteriul elitismului „obținerea celor mai înalte rezultate” în domeniul său de activitate urmează să fie aplicat și față de cei care joacă un rol important în managementul societății. Și dacă vom implementa consecutiv această abordare, susține autorul citat, se va constata că nu toate grupurile care domină iau decizii strategice, și prin aceasta au un rol important în gestionarea societății, se evidențiază prin semne ale elitismului.

În contextul sintezei analitice a abordărilor metodologice privind studiul elitelor sociale pot fi aplicate metodologiile elaborate și valorificate de organizațiile internaționale. Spre exemplu, evaluările Băncii Mondiale a calității guvernării statale se realizează în limitele următorilor parametri: luarea în considerație a opiniei populației și dările de seamă ale organelor de stat; stabilitatea politică și absența violenței; eficacitatea lucrului guvernului; calitatea legislației; statutul de drept; lupta cu corupția. Eficiența guvernării este estimată în funcție de capacitatea acesteia de a îmbunătăți nivelul de trai al oamenilor prin asigurarea accesului la servicii esențiale, precum sănătate, educație, apă și canalizare, energie electrică, transport - și posibilitatea de a trăi și lucra în pace și securitate. Evaluările Băncii Mondiale sunt realizate pe personalul de performanță a țării în managementul economic, politicile structurale, politicile de incluziune socială și de echitate, de gestionare a sectorului public. De asemenea, sunt monitorizați indicatorii privind veniturile și cheltuielile din finanțele publice, comparate politicile fiscale.

Pot fi aduse numeroase argumente în favoarea sau defavoarea diverselor studii privind calitatea guvernării, însă rămâne incontestabil faptul că calitatea statului, executarea de către acesta a funcțiilor sale – toate împreună reflectă calitatea activității elitei politice. Anume calitatea statului este principalul criteriu după care putem aprecia elitismul clasei guvernatoare.

Potrivit estimărilor The World Bank (*Annual Report 2015*), astăzi aproape 1 miliard de oameni continuă să trăiască pe mai puțin de 1, 25 dolari SUA pe zi. Estimările PNUD scot în evidență că Republica Moldova continuă să fie cea mai săracă țară din Europa la o distanță de mai bine de 20 de ani spre o economie de piață. [39] Raportul recent al Freedom House *Nations in tranzit 2015* prezintă Republica Moldova drept o guvernare în tranziție sau un regim hibrid, cu un scor de 4,86 la capitolul democrație, pe o scară de la 1 la 7, și care se află la un pas de a retrograda spre un regim autoritar semiconsolidat, situându-se pe locul 19 din 29 de țări evaluate. [40]

Cifrele statistice elocvent demonstrează că clasele guvernatoare realizează cu totul alte sarcini, execută nu acele funcții care le-ar permite să corespundă criteriului elitismului „rezultate cele mai înalte în sfera activității sale”.

Concluzii. Analiza problemelor metodologice ale studierii sociologice a elitelor sociale determină formularea următoarelor concluzii:

- Elitologia modernă este un domeniu de cunoaștere interdisciplinar, care poate fi abordat din următoarele perspective: sociologic, istoric, socio-psihologic, politologic, etic și socio-filosofic.

- Orice societate are o structură stratificațională: elita – masele. Elita este una dintre cele două părți structurale ale societății, reprezentând minoritatea hotărâtoare.

- Teoria elitelor este mai puțin valorificată în mediul investigativ autohton în comparație cu alte medii științifice.

Aplicarea teoriei elitelor la analiza proceselor sociale în Republica Moldova permite de a evalua transformările democratice, care se derulează la etapa actuală a evoluției societății, **și contribuie la înțelegerea** mai aprofundată a acestora.

În aplicarea metodologiei elitismului la analiza proceselor sociale din Republica Moldova este important de a dezvolta conceptul de „contra-elita”, dezvăluind mecanismele de completare ale acesteia și rezultatele activității sale.

Valoarea empirică a teoriei elitelor rezidă în faptul că ea oferă posibilitatea de a analiza procesul real al formării elitei sociale, ceea ce permite, la rândul său, crearea mecanismelor de control ale generării elitelor sociale.

Statutul de elită se poate schimba pe parcursul vieții, iar indivizii câștigă și pierd statutul lor de elită de-a lungul timpului. Elitele demonstrează capacitatea de a-și proteja viața publică și privată de cifre, investigații și facerea publică a activității sale.

Cercetările sociologice se confruntă cu problema găsirii unei metodologii optime, care ar oferi o înțelegere exactă a fenomenului elitelor (adică ce sunt, cine sunt și ce rol au), totodată asigurând relevanță și acuratețe datelor empirice.

Metodologia aplicată pentru identificarea actorilor relevanți pentru cercetarea elitelor sociale, probarea empirică a influenței pe care elitele o exercită asupra maselor determină necesitatea elaborării indicatorilor-standard.

Metodele utilizate în cercetările empirice pentru studiul elitelor se centrează pe: metoda autoevaluării (elita se identifică în procesul anchetării sociologice a reprezentanților puterii pe calea autoidentificării); content-analiza (componenta elitei se determină, reieșind din nominalizarea numelor politicienilor în presă); metoda analizei reputației (elita este identificată prin intermediul chestionării experților); metoda analizei luării deciziilor (elita se identifică pe calea analizei mecanismelor adoptării deciziilor strategice).

Procesele de globalizare au schimbat completamente funcțiile elitelor locale. Organizațiile internaționale influente, corporațiile transnaționale au capacitatea de a influența deciziile elitelor locale, schimbând evoluția acestora.

Realitatea proliferării guvernării globale determină necesitatea elaborării și aplicării metodologiilor științifice, care ar permite de a măsura puterea de guvernare și a estima rezultatele la nivel internațional prin indicatori măsurabili. Monitorizarea, măsurarea și compararea rezultatelor guvernării în diferite state permite de a identifica grupurile elitare naționale și a monitoriza dinamica acestora.

Studiul experienței investigative asupra elitelor sociale relevă caracterul contradictoriu: pe de o parte, procesele de dezvoltare ale societății sunt gestionate de către grupurile minoritare, care au acces la resursele materiale și intelectuale, pe de altă parte, masele demonstrează pierderea încrederii în structurile puterii de stat. Ratingul instituțiilor statale este în scădere continuă. Masele conștientizează că acțiunile lor protestatate sunt de scur-

tă durată și nu pot influența longitudinal luarea deciziilor. Apatia demonstrată de mase conduce spre degradarea generală a societății. La rândul său, elita conducătoare, având scopul de a se menține în vârful piramidei, este nevoită să depună efortul de a menține societatea la un nivel acceptabil de dezvoltare. Astfel, constatăm că dezvoltarea societății se construiește de către straturile elitare ale societății. Elita devine un model de comportament pentru mase.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Политология. Под ред. Заболотная Г.М., Крицкий А.Я., Раздел V. Социальные субъекты политической власти. Тема 11. Понятие элиты. Теории элит. Тюменский Государственный Университет. Федеральный фонд учебных курсов. <http://www.ido.rudn.ru/ffec/polit/p11.html> (vizitat 5 septembrie 2015).
2. Dicționarul explicativ al limbii române. <http://www.dex.ro/elită> (vizitat 12 septembrie 2015).
3. C. Wright Mills. *The Power Elite*. Series: Galaxy Books. Publisher: Oxford University Press, December 31, 1959. 432 pag.
4. Крайтерман В.С. Политология. Московский Государственный Университет Технологий и Управления. Глава IV. Политические элиты. Москва: МГУТУ, 2007. 194 с.
5. John Higley , Gwen Moore, *Elite Integration in the United States and Australia*. *The American Political Science Review*. Vol. 75, No. 3, September, 1981, p. 581-597.
6. Michael G. Burton, *Elites and Collective Protest*. *The Sociological Quarterly*. Vol. 25, No. 1, Winter, 1984, p. 45-65.
7. John Higley, Gwen Moore. *Political Elite Studies at the Year 2000: Introduction*. *International Review of Sociology: Revue Internationale de Sociologie*, Volume 11, Issue 2, 2001, p. 175-180.
8. Robert D. Putnam, *The Comparative Study of Political Elites*. Series: Contemporary comparative politics series. Publisher: Prentice Hall , June, 1976. 246 p.
9. Иванюк, Федор Михайлович. *Методологические проблемы исследований элит :Социально-философский анализ. Диссертация на соискание кандидата философских наук, Санкт-Петербург, Специальность: 09.00.11 - Социальная философия, 2005. 180 с.*
10. Mosca Gaetano. *The Ruling Class*. Publisher: Ulan Press, September 24, 2012. 572 p.
11. Pareto Vilfredo. *The Rise and Fall of Elites: An Application of Theoretical Sociology*. Series: Application of Theoretical Sociology. Publisher: Transaction Publishers, January 1, 1991. 125 pag.
12. Michels Robert. *Political Parties*. Publisher: Free Press; 2nd Edition, April 1, 1966. 380 p.
13. José Ortega y Gasset. *The Revolt of the Masses*. Editor: Norton, 1957, Nueva York. 190 p.
14. Shills Edward. *Theories of Society: Foundations of Modern Sociological Theory*. New York: Free Press, 2 v. ,1961. 1479 p.; *The Intellectuals and the Power*. Chicago: University of Chicago Press, 1972. 481 p.
15. Mannheim K. *Diagnosis of Our Time: Wartime Essays of a Sociologist*. Series: International Library of Society. Publisher: Routledge & Kegan Paul PLC, December, 1943. 208 p.
16. Veblen Thorstein. *The Theory of the Leisure Class*. Publisher: Create Space Independent Publishing Platform, May 29, 2013. 306 p.
17. Djilas Milovan. *The New Class: An Analysis of the Communist System*. Publisher: Harvest Books, December 19, 1982. 226 p.
18. Daloz Jean-Pascal. *The Sociology of Elite Distinction: From Theoretical to Comparative Perspectives*. Publisher: Palgrave Macmillan, December 15, 2009. 240p.
19. Bell Daniel. *The China Model: Political Meritocracy and the Limits of Democracy*. Publisher: Princeton University Press, June 2, 2015. 336 p.
20. Anthony B. Atkinson. *Inequality: What Can Be Done?* Publisher: Harvard University Press; 1St Edition, May 11, 2015. 400 p.
21. Piketty Thomas. *The Economics of Inequality*. Publisher: Belknap Press, August 3, 2015. 160 p.
22. Marger Martin N. *Elites and Masses: An Introduction to Political Sociology*. Publisher: Wadsworth Pub Co; 2 Sub edition, October, 1986. 344 p.
23. Marger Martin N., Olsen Marvin E., Fonseca Valencia. *Power In Modern Societies*. Publisher: Westview Press. 2nd Edition. January 17, 1993. 328 p.

24. Rivera Lauren A. *Pedigree: How Elite Students Get Elite Jobs*. Publisher: Princeton University Press, May 4, 2015. 392 p.
25. Stevens Mitchell L. *Creating a Class: College Admissions and the Education of Elites*. Publisher: Harvard University Press, September 15, 2009. 320 p.
26. Golden Daniel. *The Price of Admission: How America's Ruling Class Buys Its Way into Elite Colleges--and Who Gets Left Outside the Gates*. Publisher: Broadway Books. September 25, 2007. 352 p.
27. Murray Milner Jr. *Elites: A General Model*. Publisher: Polity, 1st Edition, 2015. 216 p.
28. Avtorhanov A. *Технология власти*. Frankfurt/Main: Possev-Verlag, 1983. 809 с.
29. Avtorhanov A. *От Андропова к Горбачеву : Дела и дни*. Paris : YMCA-Press, 1986. 347 с.
30. Voslensky M. *Номенклатура*. Москва: «Захаров», 2005. 640 с.
31. Ашин Г. К. Философская составляющая элитологии. În: *Вопросы философии*. 2004, № 7, p. 63.
32. Дука А.В. Теоретические проблемы в исследованиях властных элит. În: *Журнал социологии и социальной антропологии*, 2008, Том XI, № 1, p. 50-70.
33. Устинкин С.В. *Властная элита в современном политическом процессе*. Нижний Новгород: НГЛУ им. Н.А. Добролюбова, 2011. 240 с.
34. *Элита России в прошлом и настоящем: социально-психологические и исторические аспекты*. Вып. 2. Сборник научных статей. Социология и общество: глобальные вызовы и региональное развитие. Материалы IV Очередного Всероссийского социологического конгресса. Секция 38. Социология элиты. / РОС, ИС РАН, АН РБ, ИСППИ. Москва: Издательство Национального института бизнеса, 2012. 266 p.
35. Zamfirache Irina-Maria. *Teză de doctorat. Elitele și sistemul social. O analiză comparativă a metodologiilor în sociologia elitelor*. Universitatea din București, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială / Coordonator: Prof. Univ. Dr. Ilie Bădescu, 2012.
36. Парето В. *Компендиум по общей социологии*. Москва: Издательство Высшая Школа Экономики, 2008. 512 p.
37. Осипова Е. В., Глава 9. Социологическая система Вильфредо Парето. p. 234-253. p. 246. În: *История социологии в Западной Европе и США*. Ответственный редактор академик РАН Осипов Г. В. Москва: Издательство НОРМА, 2001. 576p.
38. Буренко В. И. Инструментальное измерение политической элиты. În: *Знание. Понимание. Умение*. 2010, №6.
39. *Despre Moldova*. Provocări. <http://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/countryinfo/> (vizitat 23 mai 2015).
40. *Moldova*. <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2015/moldova> (vizitat 11 noiembrie 2015).

MAX NORDAU: DISPOZIȚII ESTETICE *FIN DE SIÈCLE*

MAX NORDAU: *FIN DE SIÈCLE* AESTHETIC DISPOSITIONS

Lidia TROIANOWSKI, *doctor în filosofie,*
Institutul de Istorie al AȘM

„În toate perioadele [...] există cel puțin un grup de intelectuali sau un număr de conștiințe individuale neli-niștite care văd în societatea contemporană lor semnele de-cadenței și se simt datori să atragă atenția asupra acestora și să le combată cu mai multă sau mai puțină vehemență.

Koenraad W. Swart

Summary

The paper analyzes the idea constellation developed by M. Nordau in the positivist pamphlet *Entartung*, dedicated to the *fin de siècle* aesthetic dispositions. It investigates the characteristics of the psycho-physiological method that Nordau applied to the analysis of the cultural-problematic horizon specific to certain philosophers, artists, schools, currents from the second half of the 19th Century, labeled as decadent.

Key-words: aesthetics, decadence, realism, naturalism, degenerate art.

Luând în calitate de punct de reper noțiunea pedalată pentru identificarea curen-telor non realiste - *decadentismul*, subliniem că, de fapt, această realitate estetică la care replicăm determină o *Weltanschauung* decadentă și, cu siguranță, un stil decadent, de-venind manifestă prin artă, în special literatura de la intersecția dintre ultimele două secole ale Mileniului trecut. În aceeași ordine de idei, consemnăm, acest interspațiu temporal atestă o multitudine de polemici dintre diferite orientări, stiluri, tehnici de re-prezentare a realității, animatorii cărora insistă pe diferite dimensiuni, principii, valori, menite să le consemneze favoarea concepțiilor și idealurilor. În mare, aceste confrun-tări de ordin estetic-artistic, secundate de elementul social-politic, în unele situații poartă un peremptoriu caracter autohton, însă de cele mai multe ori le găsim stimulate, după cum deja a fost menționat, de curențele realiste, proletcultiste, realist-socialiste sau marxiste, pe de o parte, și cele adunate sub egida artei decadente, pe de alta, toate particulare culturii universale *fin de siècle*. Se creează impresia că acest duel conceptual divizează lumea intelectuală și artistică în doua tabere, or pe marginea caracterului valoric, particularităților și principiilor specifice a anumitor metode artistice, a im-pactului acestora asupra spiritualității și potențialului de depășire a crizei culturale și materiale nu ratează să-și expună aserțiunile atât cei mai eminenți exegeți ai culturii universale, cât și tineri publiciști la început de carieră.

Aceste tensiuni ideatice finalizează prin numeroase lucrări fundamentale, studii, manifeste și pur și simplu articole critice în care autorii într-o manieră originală, sau dimpotrivă vitregite de prevalența elementului sorginte, înșiră cu abnegație și abundență argumente în vederea afirmării anumitor metode, principii sau idealuri care pot fi catalogate prin similitudinile deconspirate la una din taberele angajate în confruntarea ideatico-estetică. Astfel, în topul celor mai cunoscute, simultan originale și, nu în ultimul rând, lucrări menite să devoaleze particularitățile, dispozițiile, cromatică ideatico-estetică și ideologică proprie caracterului complex al diversității de orientări, stiluri, curente de la intersecția sec. XIX-XX, se înscrie și lucrarea *Degenerarea*, semnată de filosoful, medicul Max Nordau. Lucrarea evocată este publicată la 1892, opus în care Nordau realizează o analiză complexă de pe poziții pozitivistice a mișcării de idei estetico-artistice particulare perioadei identificate ca *fin de siècle*. Pe acest temei, adjudecându-și o însușire de arbitru, Nordau, într-o manieră ironică, prin apel la categorii ce vizează cu preponderență medicina și nu creația, oferă cu dezinvolt publicului larg acest pamflet, în care, fără rezerve, critică moravurile din societatea degradantă, arta degenerescentă, nici chiar moda nu-i scapă din vizor.

Acceptarea onestă a realității solicită să subliniem din debutul acestui material următoarele: *Degenerarea* este un dintre cele mai controversate lucrări ale sec. al XIX-lea, prezentând o critică acerbă la starea de lucruri în cultura europeană, aceasta până la urmă rămâne și un ghid despre arta decadentă din spațiul temporal amintit. Fără a se solidariza euforic cu agiotajul determinat de curente noi - simbolismul, pesimismul, estetismul, dandismul, parnasianismul etc., autorul își rezumă cercetările nu numai pe marginea fenomenelor manifeste concret domeniului artei, dar și altora: filosofie, morală, jurnalistică, care își găsesc reflectare în moda sau moravurile societății europene din deznodământul sec. XX, simultan în investigațiile sale atestăm mai multe degresiuni menite să desemneze în mod principial cauzele ce au pregătit terenul pentru apariția numeroaselor curente, stiluri, metode. Toate acestea fiind trecute de discipolul și epigonul psihiatrului italian Ch. Lambrozo prin grila sensibilității intelectuale proprii, finalizează prin lucrarea *Degenerarea*, titlu care aparține deja un spor de tensiune, în care Nordau realizează o analiză psihopatologică pe o dimensiune cultural - diacronică a epocii *fin de siècle*.

Împrejurările care i-au favorizat refugiul lui M. Nordau în această zonă ideatică pot fi excerptate fără nici o dificultate, complice ne devine chiar preambulul cărții, din care aflăm că lucrarea este dedicată profesorului Cesare Lambrozo, *eo ipso*, fără operele căruia n-ar fi fost posibilă și această lucrare. Sprijinindu-se pe ideea că prin aportul său autorul lucrării *Geniu și nebunie* a reușit să investigheze așa domenii ca dreptul penal, sociologia, politica, totuși, afirmă Nordau, îi scapă un domeniu la fel de important și vast - literatura și arta, spațiu care la fel solicită o implicare din perspectiva metodei psihopatologice. La acest moment, Nordau își afirmă răspicat convingerea dovedită de capacitatea de a înșira cu abilitate argumentele, că degenerarea ca proces psihopatologic devine proprie nu numai pentru infractori, prostituate, anarhiști sau alienați, dar

și pentru “scriitori și pictori, ultimii reprezintă spiritual și în mare parte fizic, trăsături specifice, particulare membrilor aceleiași familii antropologice, cu toate că își satisfac înclinațiile morbide nu cu cuțitul sau dinamita”[1]. Drapată de stilul critic, lucrarea sa este regizată în așa manieră, încât totul să graviteze în jurul sensurilor degenerării pe care o sesizează în societatea afectată de această maladie. Oportună mențiunea, M. Nordau apelează cu nonșalantă la diagnoza desemnată chiar în titlul lucrării, pentru a o atribui celor mai redevabili artiști și filosofi: H. Ibsen, L. Tolstoi, F. Nietzsche, A. Schopenhauer, Ch. Baudelaire, E. Zola, P. Verlaine, J. Rimbaud, J. K. Huyismans, O. Wilde, J. Ruskin, S. Mallarmé ș.a., astfel autorul nici nu încearcă să-și voaleze aserțiunea că întreaga civilizație *fin de siècle* reprezintă un spital.

Timbrul de alarmă propriu operei lui Nordau este imprimat, constatăm, de circumstanțele, în primul rând, istorice, iar în al doilea rând, de faptul că subiectul degenerării, numai că din aspect psihologic, psihiatric și al medicinei genetice, a constituit ax director în sec. al XIX-lea pentru mai mulți specialiști din domeniu – J.E. Esquirol, L.F. Calmeil, J.J. Moreau de Tours, B. A. Morel, care formulează teorii, tipologii ale degenerărilor, care în consecință capătă o deosebită răspândire în Europa, devenind chiar în vogă, dacă este admis să vorbim despre modă alături de domeniul ce-l vizează. *In summa* nu l-au lăsat indiferent nici pe fondatorul Școlii Italiene Pozitiviste de Criminologie Cesare Lombroso, nici pe discipolul său Nordau. Mai reprezentative în acest sens rămân lucrarea fundamentală a medicului psihiatru L.F. Calmeil, care apare în doua volume la 1845 sub genericul *Despre alienare din punctul de vedere al patologiei, filosofiei, istoriei și dreptului*, la fel și cea a lui A. Morel, *Tratat despre degenerări*, publicat la 1857. Ținem să precizăm că în urma incursiunii în etiologia degenerării prezentată de psihiatru Morel se prefigurează următoarele concluzii despre circumstanțele generatoare ale maladii respective, pe care medicul le depistează nu numai condiționate de factorii genetici, dar și de cei din exterior, cum ar fi: condițiile nocive de viață, sărăcia, mizeria, abuzurile etc. În năzuința descifrării resorturilor afecțiunii mintale anunțate, Morel reușește în aceeași manieră pozitivistă să ne prezinte și o schemă a etiologiei degenerării, din care, mizând pe stilul laconic, deducem că în opinia autorului maladia respectivă poate fi generată de: un set spectaculos de divers de intoxicații (alcool, droguri, intoxicații alimentare, malarie, foame, geochimia solului); mediul social (sărăcia și bolile profesionale); viciile dezvoltării; patologii genitale; emoțiile morale; bolile precedente sau temperamentul patologic[2]. Tratatul este finisat de psihiatru francez printr-un apel energic la conștiința socială, dublat de mai multe recomandări de speță profilactică menite a combate și depăși factorii care afectează sănătatea fizică și spirituală a individului.

Important în aceeași ordine de idei să elucidăm această digresiune vizavi de realizările în domeniul medicinei genetice din sec. al XIX-lea, care nu este accidentală, ci a fost determinată, *prima*, de importanța percepției adecvate a factorilor care au impulsionat și concentrat interesul lui Nordau față de problemele artei și literaturii, domenii pe care le abordează din perspectivă psihopatologică, și, *secunda*, că, spre mare regret, atât Lombroso, cât și discipolul său, care au modificat sensul inițial al ipotezei despre degenerare,

ajung la niște concluzii eronate și cu certitudine unilaterale despre criminalul genetic și arta degenerescentă.

Nu ni se pare discutabil discursul pe care Nordau îl pune la baza acestui studiu pseudoștiințific, este nu numai complex, temeinic elaborat, dar deconspiră că autorul este investit cu potențial intelectual necesar pentru abordări care se derulează atât pe segmentul ce are punct de debut detaliul, singularul care însă nu exclude nici cercetarea generalului și invers, adică tratarea problemei de la general spre particular. Simptomatic faptul, în opera sa coexistă de minune această manieră de investigare și prezentare a vastului material, *verbi causa* pornind de la premisa că arta și literatura au o peremptorie calitate de a influența decisiv masele, care, la rândul lor, își anemiează idealurile estetice și morale din creațiile artistice, astfel, „când cele două domenii sunt nesăbuite și antisociale, ele deplasează și depravează concepțiile unor întregii generații” [3]. Anume în acest sens, subliniază autorul, și apare importanța, stringența a astfel de lucrări ce ar explica, orienta și avertiza tineretul despre adevărata stare de lucruri. Fără a abdica de la tonul moralizator, Nordau ziaristul își afirmă răspicat superioritatea de cercetător, or, conform propriilor afirmații, investigațiile sale reprezintă “rezultatul experienței științifice pure în raport cu elementul psihofiziologic manifest acestor creații” [4], spre deosebire de tradiționalele analize, ulterior, aprecieri ale operelor artistice cantonate în baza impresiilor diverse, accidentale, incomplete sau în dependență de dispoziția și temperamentul cititorului.

Motiv pentru alegerea degenerescentei artei în calitate de subiect de cercetare reprezintă convicțiunea ce l-a copleșit în permanență, că critica în general nu este aptă să-și onoreze obligațiile, deoarece apelând în exclusivitate la o pistă estetic-artistică, fără a avea idee de caracterul patologic al lucrărilor, ea poate aviza numai impresiile subiective, însă nicicând nu va percepe dacă creațiile respective nu sunt rodul unei minți bolnave, sau să constate cu certitudine ce gen de maladie mintală în ele se reflectă. În condițiile inițierii unei piste originale de abordare a culturii *fin de siècle*, sesizăm, Nordau imprimă liniei de forță a discursului său înclinația polemică, mai ales prin speculații de genul: principalele devieri mintale ale artiștilor contemporani sunt egoismul, misticismul și realismul fals; critica subiectivă se contrapune când îi sunt prezentate probe de judecată superficială, incompetentă; că publicul spectator devine iritat când îi explici că aparenții profeți sunt simpli nerozi și șarlatani.

Lesne să ne dăm seama, studiul *Degenerarea* este unul desfășurat pe mai multe dimensiuni, ambiționat să ne prezinte o analiză sorginte, însă din cauză că autorul ajunge să asocieze actul artistic cu patologicul, iar degenerescenta artei o vede determinată de ereditate sau nevroze, lucrarea etalează un caracter eronat și unilateral. Traectoria aproape canonică a investigațiilor, întemeiate pe analogii și sugestii exploatare, mai ales din perspectiva comparatismului, facilitează intenția lui Nordau de a realiza o interpretare sorginte a *declinului Occidentului*. Refuzul obstinat de acceptare la calm al transformărilor manifeste din ultimele decenii ce anticipau sec. XX îl face să alunece pe Nordau către o intoleranță vădită față de arta degenerescentă *fin de siècle*, expresie ce vine să desemneze “caracterul multiplelor fenomene... simultan și dispoziția care

reflectă starea de spirit a lor, tradițional numită *sfârșitul veacului*”[5], deși mai corect ar fi, concretizează el, să vorbim despre *fin de rase*, deoarece trăsătura primordială a lui este sentimentul pieirii, dispariției”[6].

Chiar din primele capitole ale lucrării, sprijinit pe un mănunchi de idei, noțiuni și concepte operaționale, Nordau insistă asupra decadentei ca fenomen de degradare biologică, oferindu-ne și argumente presupus medicale, menite să atace metodele, principiile, valorile artei *fin de siècle*. Glosând asupra facturii climatului cultural și artistic *fin de siècle*, ce înglobează esența pluridimensionalelor manifestări și fenomene unificate sub egida expresiei, care ulterior devine simbol al acelor transformări radicale, Nordau constată că în artiștii, esteticienii timpului aceasta se afirmă prin negarea idealului artistic și incapacitatea de a afecta, produce impresii prin intermediul formelor tradiționale. Pe acest temei, el nu întârzie să ne prezinte o selecție de diverse tipuri psihofiziologice și social-morale umane: egoiști, sceptici, religioși sau desfrânați, reliefând pentru fiecare din ele maniera de a concepe schimbările ce se derulează pe finalul secolului, specimene, pentru care, în egală măsură, semnaleză cu stupoare autorul, este particulară indiferența față de legile ce de-a lungul a mii de ani au satisfăcut necesitățile logicii și au „menținut în frâu tendințele criminale, astfel facilitând apariția de opere magnifice”[7]. Speculează, apelând cu sfidare la o junglă de argumente, clarificări din care ideile cer o selectare riguroasă, că numai minoritatea găsește plăcere refugiului spiritual în noile curente decadente, sesizând în ele salvarea, speranța, viitorul, minoritate care, în aserțiunea lui Nordau, constă din oameni bogăți și influenți sau fanatici. Semnificativ, dacă față de minoritatea purtătoare și animatoare sau cel puțin admiratoare a idealurilor decadente autorul demonstrează rezerve neconspirate, atunci gloata este testată cu o sentențiozitate metalică, imputându-i-se lipsă de inteligență, ipocrizia vădită și lașitatea spirituală de a accepta principii și idealuri străine. Lăsând să se creeze impresia că întreaga umanitate inteligentă își asumă gusturile oamenilor *fin de siècle*, Nordau adoptă un sentiment de dispreț neremediabil față de tot ce tradițional în acest interspațiu era considerat Frumos, Adevărat și Bine.

Precizăm, apariția și evoluarea concepțiilor decadente sunt determinate de mai mulți factori, printre care putem în special menționa criza spirituală, ce apare ca o deziluzie față de idealurile vechi. Sub impactul proceselor social-politice și cultural economice, a progresului în domeniul științei apare necesitatea unor originale convicțiuni despre lume, moment stimulat și de avansarea pe ruinele raționalismului clasic a mai multor școli, orientări sau curente filosofice. Rampă de lansare a unor viziuni originale, contradictorii celor tradiționale, a constituit în special opera a doi dintre cei mai reprezentativi filosofi de la intersecția de secole – F. Nietzsche și A. Schopenhauer, concepțiile cărora cu certitudine au avut un impact decisiv asupra idealurilor, aspirațiilor și dispozițiilor estetice proprii acestui segment temporal. *Verbi causa*, programatic ostil valorilor tradiționale, Nietzsche rimează ideea revizuirii, reevaluării radicale a valorilor, or arta, cultura, societatea în opinia sa sunt afectate de decadentă, iar în încercarea de a nega valențele clasice alunecă până la un nihilism peremptoriu de contracarare a religiei, umanismului, compasiunii și moralei. Trăvialul intelectual manifest față de decadentă, consemnăm, nu

e decât doar expresia unei marote devastatoare, care îi conferă filosofului, despre care C. Dobrogeanu-Gherea scria, că "...oricât de dezechilibrat ar fi, totuși e un scriitor genial"[8], o figură de precursor în poziționarea problemei respective, subiect ce devine și unul major viziunilor ce au animat gândirea, opera „aforistului alienat”[9].

Refuzând deliberat valorile tradiționale, Nietzsche, în consonanță cu teoriile lui M. Nordau, H. Delbruck, B. Croce s.a., se lasă preocupat de particularitățile epocii identificată ca decadentă, iar trăsăturile pe care le atestă autorul rămân cele general acceptate, adică negative – idealuri și gusturi demoralizate. În calitate de argument probatoriu ne pot servi lucrările *Dincolo de bine și rău*, *Cazul lui Wagner*, lucrări în care filosoful, mizând pe un stil tranșant, fără incertitudini, nesiguranțe, diluat de enunțuri categorice, ne conturează decadența pe un fenomen ce poate fi surmontat printr-o voință nouă de afirmare a eului personalității creatoare: "...există sute de locuri care trădează o tainică dorință și voință, o voință descurajată, derutată, nemărturisită, de a predica tocmai întoarcerea înapoi, convertirea, negarea, creștinismul, Evul Mediu, și de a spune discipolilor săi „nu e nimic! căutați mântuirea altundeva!” [10]. Precizăm, multe dintre propriile aserțiuni vizavi de anumite fenomene, personalități odată cu scurgerea timpului sunt revizuite și contestate de Nietzsche, de exemplu, atitudinile atât față de creația lui Wagner, cât și de prestația filosofică a lui A. Schopenhauer, filosoful admirat extrem în tinerețe, despre care însă după 1878 scria sentențios că acesta "...era de o sărăcie, insensibilitate și ne germanism duse până la geniu”, iar deficitul de inteligență pe care l-a manifestat față de Hegel a determinat destrămarea „...legăturile dintre întreaga nouă generație germană și cultura germană...” [11]. Oportună mențiunea, spre deosebire de Nordau, Nietzsche nu pretinde la dreptul de a fundamenta o concepție integrală la fel nicidecum și-a declarat dezideratul de a realiza o explicație complexă a fenomenului decadenței.

Revenind în albia problematicii pamfletului lui Nordau, subliniem că incisivitatea pe care autorul o utilizează în calitate de element principal în decorul discursului consacrat particularităților concepției lui Nietzsche, și nu numai, rămâne una constantă, or reticența ne conspirată față de creația unor personalități marcante ale culturii sec.XIX, cantonate în capitolul *Egoismul* (C. Mendes, J. K. Huyismans, O. Wilde, M. Barres, Ch. Baudelaire, H. Ibsen, printre care și singraful operei *Așa grăit-a Zarathustra*), relevă o dispoziție general intolerantă a acestuia față de decadență și decadentism. Adoptând în calitate de punct de reper o prezentare destul de crepusculară a elementelor constitutive ale psihologiei egoismului, pe care o cimentează prin apel la teoriile mai multor specialiști în domeniu (M. Legrain, J. Esquirol, J. Magnan, J. Falret), Nordau ajunge să concluzioneze că de fapt egoismul nu poate fi calificat o patologie, în realitate acesta poartă consecințele unui tip de educație defectuos, manifest prin sentimentul moral rudimentar. Egoismul, grandomania, lipsa de compasiune, incapacitatea de a se acomoda și colabora cu cei din jur, la fel și indiferența față de societate, dispoziția de a se identifica cu lumea sau impasibilitatea declarată față de oameni și legile morale, toate prin corelație conduc, conform concepției lui Nordau despre particularitățile distinctive ale egoistului,

la manifestări nemediate de exprimare neîntemeiată a protestelor și tendinței de a nimici tot ce poate fi necesar și util. Toate aceste elemente distinctive le identifică în câteva sub-compartimente, în care cercetează inclusiv și creația lui Nietzsche.

Fără urmă de ezitare sau dubii, Nordau își însăilește raționamentele față de temeiul de a-l percepe și cataloga pe Nietzsche ca pe un filosof egoist din moment ce-l putea avea un complice pe vastul câmp de luptă împotriva decadentismului. Iritat de maniera categorică și imperativă nietzscheană, Nordau realizează o răbdătoare incursiune în opera filosofică a celui enunțat, insistând în special asupra sistemului etic dezvoltat în *Genealogia moralei* prin investigarea argumentului istoric, filologic și biologic dezvoltat de filosoful german, simultan criticând acerb concepțiile acestuia despre supraom, libertatea vionței, morala de stăpîn, în care sesizează indiciile aroganței, egocentrismului și grandomaniei. Verdictele lui Nordau emise pe marginea creației “sadicului hedonist”, adică Nietzsche, sunt realizate din perspectiva teoriei sale medico-estetică, una subiectivă, selectivă și unilaterală, deși autorul are pretenția de a ne prezenta un tratat științific, ambiție care eșuează din cauza că autorul în goană după date probatorii despre prevalența egoismului, și nu numai, în caracterul și maniera stilistică nietzscheană cade singur în aceleași capcane – lipsa de coerență stilistică, aroganță, exagerare, evaluări arbitrare. Speculațiile orientate spre dezavuarea teoriei morale și filosofice nietzscheene, pe care le substituie aspirației de pătrundere a operei prin intermediul conceperii facturii spirituale și psihofiziologice a exegetului, evidențiază, trebuie să recunoaștem acest moment, o altă perspectivă de analiză, care în cazul unor ajustări teoretice și metodologice ar avea dreptul la existență.

Chiar cu condiția că, deși Nordau n-a afișat atitudini elogioase față de cel care afirma că într-o lume în care și pentru care a “murit Dumnezeu...” s-a isprăvit cu încrederea în viață, viața însăși a devenit o problemă” [12], compartimentul consacrat frecventării codurilor operei lui abundă în estimări revocabile și este absolvit de un suport metodologic adecvat, totuși anume acesta rămâne unul dintre cele mai reușite, deoarece a avut un impact hotărâtor în făurirea și dirijarea imaginii filosofului atât în opinia publică, cât și în mediul savant, mai ales din Europa de Vest.

Un copios tur de orizont asupra ponderii științifice a lucrării lui Nordau suscită să concretizăm că *Degenerarea*, chiar cu condiția restanțelor elucidate, a avut într-un timp relativ scurt un succes fulminant, cunoscând câteva ediții consecutive în perioada 1892-95, astfel, devenind factor capital în dirijarea opiniei publice despre anumite curente, școli, personalități, cât și în statornicirea tradiției de abordare a operei artistice prin apel direct la personalitatea artistului. Se poate demonstra implicit că predilecții pentru metoda de analiză a operei prin apel la identitatea autorului ei înregistrăm și în spațiul național, de exemplu C. Dobrogeanu-Gherea, R. Ionescu-Rion, G. Ibrăileanu, care fac referințe la lucrarea sau reputația lui Nordau. Testimoniu convingător ne poate servi și această listă de lucrări care, conform afirmațiilor biografului lui G. Ibrăileanu Al. Piru, constituiau cărțile de căpătâi ale excepționalului publicist, critic literar și romancier:” *Genio e follia* (1864) de Cesare Lombroso, *Précis de médecine legale*, de Charles Vibert, *La folie erotique* (1891) de Benjamin Ball, *Entartung*, de Max Nordau, *Esquisse d'une morale sans obligations ni*

sanctions (1885) de Guyau, *Psychopatia sexualis* de R. Von Krafft Ebing s.a”[13]. În scopul unei comprehensiuni adecvate a celor susținute în fundamentalul studiu *Psihologia de clasă*, cât și în alte lucrări nu mai puțin valoroase, mizează pe reliefaarea profilului psihologic al artiștilor și realizează o radiografiere severă a personajelor, ca de exemplu, cadru prioritar de referință ne pot servi romanele *Intim* și *Dan* semnate de T. Demetrescu și Al. Vlahuță. Determinat să exalte problemele structurii psihologice a artistului, Ibrăileanu, constatăm, nu acceptă determinismul biografic, fără a-l repudia însă pe cel social, or este absolut convins că o operă demnă de atenție e și critică socială. Accentuăm, manieră comună de abordare și interpretate a creației artistice prin prisma psihologică a autorului interceptăm în creația celor de la *Contemporanul* și *Evenimentul literar*.

Reluând firul abordării lucrării *Degenerarea*, care la momentul oportun a perturbat viața culturală europeană, subliniem că anume în acest sens, absolut natural, se înscriu în aceeași arie de preocupări și reflecțiile lui Nordau animate de efortul de a sensibiliza opinia publică despre fenomenul sporirii în progresie geometrică a maladiilor mintale. Din întreaga gamă de patologii și afecțiuni autorul selectează cu preponderență isteria și nevrozele astenice, care, în opinia sa, afectează fulminant culturile țărilor fără a face diferență de pătura socială sau censul de avere, fapt care permite să conchidem că umanitatea degenerază, iar arta, literatura, filosofia sunt expresie a procesului degenerescent tradus prin factorul distructiv al isteriei, pesimismului, misticismului.

Concepte conexe descifrate prin metoda de abordare, atitudine și stil înregistrăm și în alte capitole ale lucrării la care replicăm, așa, de exemplu, în cel intitulat cu sugestivul titlu *Realismul*, pe lângă faptul că fixează în aceeași manieră paradigmică proprie punctele nevralgice ale curentului respectiv, ce are în calitate de principiu cardinal tendința de realizare a lumii în conformitate cu particularitățile ei reale, adică obiective, Nordau ne oferă și o efervescentă de judecăți emoționale, de evaluări pripite cu privire la opera, metoda și statutul psihofiziologic al autorului unor lucrări de speță estetică E. Zola, în care este trasat programul naturalismului (*Roman experimental*, *Romancierii naturaliști*, *Naturalismul în teatru*). De netăgăduit, interesul lui Nordau față de acest câmp estetic-ideatic este suscitât de momentul enunțat și prin raport la faptul că printre formele de degradare [misticism, egoism - n.n.] particulare *fin de siècle*, adică epocii în general, și celor ce profesează arta, filosofia în particular, le este propriu și realismul fals, care, opinează el, este facilitat de teorii estetice sumbre, de pesimism manifest și tendințe concertate spre reprezentări triviale cu caracter frivol. Excelând în formularea și exacerbarea acuzațiilor aduse caracterului și metodei creației unei pleiade mai mult decât impresionante de personalități ale culturii universale, pe care le cataloghează sub egida compartimentelor *Egoismul*, *Misticismul*, Nordau chiar din debutul celui de-al treilea capitol – (*Realismul*), își anunță cu dezinvolt lipsă de considerație, specificând că nu-și propune să se concentreze prea mult față de această formă degenerescentă numită și naturalism, fiindcă ea deja a ajuns într-o formă de degradare dezolantă, iar pe acest temei “cu cadavrul nu se luptă, dar este înhumat”[14].

Adoptîndu-și pentru punctul de contemplare a discursului explorativ atât creația lui E. Zola, cât și impactul acesteia asupra culturii, Nordau pas cu pas aduce cititorului probe menite în final să-l convingă că popularitatea romanelor acestuia nici pe departe nu este un criteriu al viabilității și vitalității metodei artistice naturaliste. Prizonier al acestui câmp ideatic, Nordau excelează în formularea și exacerbarea suspiciunilor și acuzațiilor nu strict pe mărghinea metodei artistice practicate de Zola, ci alunecă către a-i imputa elementara sensibilitate a talentului de a intui teme și subiecte ce permanent îi asigură popularitatea, mai ales, conchide el cu satisfacție acidă, că succesul romancierului “este deja asigurat între amatorii de porno și obscen” [15]. Iremediabil ostil, prin enunțuri programatice și pseudoteoretice, Nordau își etalează dezacordul și față de intențiile epigonilor creației Maestrului naturalismului de a-l declara creatorul realismului literar.

Pentru o comprehensiune mai adecvată a situației, subliniem că metoda naturalistă a fost animată și fundamentată de E. Zola, tot el profilându-se în istoria culturii universale ca unul dintre cei mai reductibili exponenți ai naturalismului, manieră estetică, în mare, reprezentând o continuare a celei realiste: „une sorte de réalisme théorisé, extrémisé et maximalisé” [16]. Intenția de a desemna particularitățile esențiale ale naturalismului solicită, mai întâi de toate, să menționăm că prin proclamarea primordialității principiului obiectiv de elucidare a lumii reale se realizează o derapare sensibilă, chiar majoră, de la maniera tradițională realistă de conceptualizare artistică a lumii *în favoarea unei imagini fidele*. Etalând prin statutul estetic consecințele influențelor teoriilor de fiziologie experimentală ale lui C. Bernard și cele evoluționiste ale lui Ch. Darwin, estetica naturalismului evită sagace metoda sintezei artistice, nu ține cont de măsură în procesul de reprezentare a particularităților vieții, iar omul este interpretat în spiritul determinismului, aici înregistram câteva dimensiuni manifeste de realizare, ca: un individ bio-social (E.Zola); personaj, actor al mediului social (Școala rusă M. Arțibașev, A. Kuprin, V. Veresaev, A. Amfiteatrov s.a.); produs al momentului istoric, influenței mediului sau rasei (I. Taine). E. Zola, în calitatea sa de teoretician al naturalismului, ajunge până la absolutizarea funcției cognitive a artei, care în mod exagerat este identificată, de autorul teoriei romanului experimental, cu cercetarea științifică, fapt care în mod inevitabil conduce la estomparea hotarelor dintre artă și știință și marginalizarea specificului artei ca fenomen estetic. Succesor al realismului, naturalismul își înscrie obârșia din „părțile nesănătoase ale operei lui Balzac” [17], exhibând spre deosebire de primul care ”împinge până la limită pasiunea observației exacte, a documentului” [18], interes concentrat față de particularitățile negative ale vieții, prin exagerarea principiilor estetice realiste se ajunge la pedalarea urâtului, morbidului, biologicului, a mizeriilor vieții sociale, or fără excepții acesta „înglobează, sub aspect tematic, conflicte de interese, complicate istorii particulare, lupta dintre generații, viața obișnuită, viața profesională, cărora li se adaugă analiza feminității, a moravurilor privind condiția femeii, infidelitatea conjugală, ipocrizia eticii sexuale oficiale, dramele familiei etc.” [19].

În lucrarea sa Nordau alunecă până la dezmințirea faptului că noțiunea de realism are numitor comun în literatură și artă, or absurditatea ei, susține el, poate fi confirmată

de principiile psihologiei creației. În acest sens, apelează la o triadă de exemple ce vizează procesul creației, argumente cantonate convingător pentru a ne asigura că o operă artistică nu poate fi nici idealistă, nici realistă, deoarece însuși procesul de realizare exclude capacitatea ei de a fi imagine adevărată a lumii reale, de aceea ea rămâne simplă expresie a emoției subiective. Tot în același context adăunează o serie de argumente pe care le prezintă ca rezultate ale analizei diferitor genuri artistice și instrumentarului specific lor de realizare și reprezentare a lumii, orientate spre justificarea aserțiunii, pe care, de altfel, o înregistrăm constantă - în artă nu există realism sau copie obiectivă, ci numai personalitatea artistului. Idei proxime înregistrăm și cu privire la inventarierea metodei experimentale naturaliste, a pretențiilor naturaliștilor, inclusiv ale lui E. Zola, că romanele lor sunt procese verbale ale vieții din care știința poate să-și adune date utile. Sentința lui Nordau pe marginea veleităților zoliste de a substitui modelul artistic cu știință este categorică, deoarece intenția de schimbare a acestora rămâne neîntemeiată științific, or artistul nu posedă arealul de cunoștințe necesare pentru a înțelege adecvat influențele, elementele mediului ce au contribuit asupra formării omului și, de obicei, el le desemnează pe cele care au influențat minimal asupra particularităților individului. Fără a eluda latura emoțională, autorul susține că numărul impresionant de lucrări semnate de sute de psihologi, juriști, filosofi, economiști consacrate problematicii criminalității până la moment n-au fost capabile să răspundă necondiționat ce rol în formarea criminalului joacă ereditatea, condițiile sociale, sau alte particularități biologice, pe când “un beletrist absolut ignorant, cu pretenția unui potențial infailibil în raza creației sale, rezolvă problema care a preocupat generații întregi”[20]. În aceeași manieră ce abundă în estimări irevocabile Nordau invalidează principiul că romanul naturalist poate sluji document din care știința se poate documenta, iar sentința sa este absolut transparentă și adevărată, că “pentru știință ficțiunea este improprie”[21]. Itinerarul critic concentrat spre defăimarea naturalismului, ca o formă manifestă de *realism fals*, este completat și de constatarea, una nu lipsită de teme, că repercusiunile estetice înregistrate ca familiare naturalismului conduc nu numai la prevalența naturii în conținutul operei, dar marginalizează așa elemente constitutive estetice cum ar fi maniera, stilul, gustul și, cu certitudine, măiestria.

Cadru prioritar de referință pentru criticile aflate de Nordau rămâne programul estetic elaborat în *Roman experimental*, pe care îl atestăm, departe de a fi infuz, deoarece metoda pentru care optează Zola este detaliat definită în spiritul determinismului științific, angajată promovării ponderii principiilor demersului științific, *eo ipso* naturalismul este poziționat de reductibilul romancier ca o formă științifică ce poate găsi reflectare în egală măsură în artă sau literatură.

Adoptarea principiilor experimentale naturaliste, pentru subiecte, în care urâtul, mizerabilul, oribilul tradițional prevalează, conduce, subliniem, în mod inevitabil la modificarea criteriului estetic, or interesul pe care îl exteriorizează artistul ține în exclusivitate de domeniul formei, una relativ originală, în goană pentru care este sacrificată calitatea de frumos a operei. În scopul evitării unei poziții similare criticii lui Nordau cu privire la estetica și particularitățile creației zoliste, care parcimonios îl tratează pe animatorul

metodei la care replicăm, ca pe un egocentrist care n-a contribuit prin nimic original deoarece “accentuarea *mediului*, pasiunea către descrieri, impresionismul, *protocoalele vieții umane, tranches de vie*”[22] sunt elaborate de alții, remarcăm că naturalismul a fost ținta atacurilor ideatice atât în timpul vieții lui Zola, cât și după. Deși înregistrăm că de cele mai multe ori naturalismul este testat ca o metodă literar- artistică morbidă, imorală, realizăm însă și eforturile susținute în direcția elucidării cu imparțialitate atât punctele forte, cât și a celor slabe a curentului care „multilateral a distrus fundamentul artistic al grandiosului realism... nu trebuie să uităm că cei mai mari scriitori care au pricinuit cele mai mari pagube – Flaubert, Zola, Maupassant – au aspirat spre idealuri artistice fastuoase, uneori chiar ajungeau la adevărata grandoare”[23].

Decis să prezinte publicului un vast material critic ce avea în calitate de obiect prioritar de surprindere fenomenele, curente, artiștii *fin de siècle*, Nordau stabilește în calitate de criteriu de abordare a problemelor de ordin estetic, artistic și moral nu categoriile tradiționale domeniilor desemnate, ci medicinii, astfel își asigură personal eșecul lucrării *Degenerarea*, concepută ca tratat științific. Cât ar fi de paradoxal, marele merit al pamfletului *Degenerarea* rezidă în caracterul contradictoriu al acesteia, or complexitatea și diversitatea materialului adunat de Nordau în calitate de date probatorii pentru stabilirea diagnozei veacului a avut și efect de promovare a artiștilor și curentelor *fin de siècle*. Precizăm, ne propunem să revenim și la alte compartimente ale operei invocate, de asemeni și a altor lucrări semnate de M. Nordau, care au avut cu certitudine un impact sensibil în special asupra viziunilor mai multor reprezentanți ai culturii naționale de la intersecția sec. XIX-XX.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Нордау М. Вырождение. Современные французы. Москва: Издательство Республика, 1995, p. 21.
2. Каннабих Ю. История психиатрии. Ленинград: Государственное Медицинское Издательство, 1928.
3. Нордау М. Op.cit.
4. Ibidem, p.22.
5. Ibidem, p.23.
6. Ibidem, p.24.
7. Ibidem, p.26.
8. Dobrogeanu-Gherea C. O problemă literară. Opere complete. Vol. VII. București: Editura Politică, 1980, p.166.
9. Maiorescu T. Prelegeri de filosofie. Craiova: Editura Scrisul Românesc, 1980, p.262.
10. Nietzsche F. Despre genealogia moralei. Cluj-Napoca: Editura Echinoc, 1993, p.103.
11. Nietzsche F. Dincolo de bine și de rău. București: Editura Humanitas, 1992.
12. Nietzsche F. Știința voioasă. Genealogia moralei. Amurgul idolilor. București: Humanitas. 1994, p. 14.
13. Piru A. Prefață. În: G. Ibrăileanu. Opere. Vol. I. București: Editura Minerva, 1974, p. 10.
14. Нордау М. Op. cit., p.289.
15. Ibidem, p.291.
16. Couty D. Histoire de la littérature française. Paris: Larousse, 2000, p.575.
17. Faguet. E. Figuri literare. Balzac, Maupassant, Zola. București: Editura Eminescu, p.12.
18. Husar A. Izvoarele artei. București : Editura Meridiane, 1988, p.105.
19. Ibidem, p.117.
20. Нордау М. Op. cit., p.299.
21. Ibidem, p.290.
22. Ibidem, p.301.
23. Лукач Г. Толстой и развитие реализма. //http://feb-web.ru/feb/litnac/texts/1.12.2015.

**DEFINIREA ȘI DESCRIEREA CA PRACTICI DISCURSIVE
ÎN FILOSOFIE**
**DEFINING AND DESCRIBING AS DISCURSIVE PRACTICES
IN PHILOSOPHY**

**Alexandru COSMESCU, doctor în filologie,
Institutul de Istorie al AȘM**

Summary

In the present paper, a first part of a longer study, I examine defining and description as discursive practices in philosophy. In the first section, I argue that the choice of various discursive practices in philosophy by an author is linked with the choice of a method and with the attitude towards a tradition, audience, and subject matter. In the second section, I present a few accounts of defining as compared to describing, as philosophical discursive practices. The third section is dedicated to Mallet's account of describing in the French Encyclopedie, where he considers description as an imperfect form definition. In the fourth section, I present Condillac's account of "analysis", which I read as a descriptive practice. Condillac contests the classic valuation of definitions over descriptions, arguing that all our knowledge is due to a (descriptive) process of analyzing and expressing in language the contents of our sensory experience. I conclude with presenting these two contrasting views as expression of broader philosophical tendencies, whose tension is resolved in phenomenology.

Key-words: *Condillac, Mallet, Encyclopedie, description, describing, definition, defining, discursive practice, philosophy, phenomenology, analysis, knowledge.*

In textul de față, pornesc de la ideea că a face filosofie presupune o serie de practici specifice, în primul rând practici discursive: filosofia se face *vorbind* și *scriind* într-o manieră specială despre lucruri. Lăsând deocamdată la o parte problema dacă *lucrurile* despre care este vorba în discursul filosofic sunt de un tip special, mă voi axa mai mult pe *modul* specific filosofic de a vorbi despre ceva.

I

În literatura de specialitate anglo-saxonă se presupune că practica discursivă specific filosofică ar fi argumentarea. Desigur, stratul argumentativ este prezent în multiple texte filosofice, începând de la Platon, trecând prin Descartes și ajungând la filosofia contemporană. Doar că argumentarea nu este *singura* practică discursivă prezentă în textele filosofice. În plus, prezența argumentelor într-un text nu-i conferă automat caracteristica de „filosofic”: argumentele sunt prezente și în conversațiile cotidiene, și în discursuri non-teoretice precum cel politic sau pledoaria juridică, dar și în textele cercetătorilor din alte domenii decât filosofia.

Desigur, studiul argumentării *specific* filosofice, pe baza unor texte canonice, cu intenția ca rezultatele acestuia să aibă și o valoare normativă, sau cel puțin de exemplu de bună practică, poate fi o întreprindere utilă. Dar la fel de util poate fi și studiul altor practici răspândite în discursul filosofic, precum *definirea* sau *descrierea*, asupra cărora mă voi opri aici.

A face filosofie este o practică asumată de cercetătorul / profesorul în filosofie – asumată inclusiv la nivel corporal, căci scrisul și vorbitul sunt posibile doar pentru ființele întrupate – și presupune raportarea la cel puțin trei aspecte.

1) Elaborând un text filosofic, autorul lui se raportează la o tradiție filosofică anterioară. Tradiția este definită în primul rând de o serie de texte considerate canonice, o serie de teme și ceea ce putem numi *metode*. Or, metoda este indisolubil legată de practicile discursive. Conform unei sugestii a cercetătorului Tom Sparrow, metoda reglementează nu doar „pașii” întreprinși de cel care o pune în practică, ci și tipurile de enunțuri considerate acceptabile pentru el. În acest sens, metoda ar fi „un dispozitiv care îi face capabili pe adepții ei să formuleze enunțuri care nu sunt autorizate pentru cei care nu-i sunt adepți [...]. O metodă deschide un nou domeniu al vorbirii și este anume ceea ce garantează legitimitatea acelei vorbiri” [1, p. 6]. Desigur, raportarea la tradiție poate însemna atât asumarea ei, cât și critica în raport cu ea.

2) Autorul unui text filosofic se raportează, prin însuși actul scrierii și publicării acestuia, la un auditoriu. În general, este vorba de o comunitate de „specialiști” sau cel puțin de persoane interesate de o problemă anume. Respectiv, comunitatea de discurs căreia îi este destinat un text are o serie de așteptări cu privire la temă și la modul de tratare a ei, așteptări care determină și practicile discursive la care recurge autorul. Pentru cei care consideră că ceea ce trebuie să facă un text filosofic este să argumenteze pentru sau contra unei teze, autorul va încerca să argumenteze; pentru cei care consideră că un text filosofic trebuie să ofere o exegeză inedită a altui text, autorul va încerca să elaboreze o exegeză inedită a unui text preexistent. Raportarea la auditoriu este mediată de tradiția împărtășită de autor și de comunitatea căreia i se adresează. Un text care neglijează așteptările destinatarilor săi eșuează în a se face acceptat de către aceștia.

3) Textul filosofic exprimă o raportare a autorului său la „ceea despre ce este vorba”, la o chestiune sau o serie de chestiuni tematizate în text. Autorul de text filosofic se pronunță *cu privire la ceva*, fie că este vorba de un text anterior, un fapt pe care îl prezintă și care apare „în lume” sau un tip de acțiune pe care îl consideră justificat. În măsura în care vorbește despre el „în cunoștință de cauză”, textul presupune accesul anterior al autorului său la lucrul respectiv și un proces de cercetare în cadrul căruia a încercat „să se clarifice cu privire la” ceea ce vorbește. Implicit, prin faptul că textul pe care îl scrie se adresează unui destinatar, autorul consideră chestiunea pe care o abordează drept relevantă pentru destinatarul său – și relevantă pentru el însuși, altfel nu ar fi început s-o cerceteze.

Toate aceste aspecte determină alegerea unei metode și a unei practici discursive considerate de autor adecvate pentru realizarea scopurilor propuse în textul pe care îl elaborează.

II

Două practici discursive răspândite, atunci când ne propunem să vorbim sau să scriem despre ceva, atât în discursul cotidian, cât și în cel teoretic, sunt descrierea și definirea. Între ele există o relație specială, care va fi explorată în cele ce urmează, cu referire la două texte clasice. Descrierea și definirea pot fi privite ca aspecte distincte, dar interdependente și complementare ale producerii de text filosofic, ca practici discursive ce apar în contexte determinate și reflectă concepțiile metodologice ale autorilor lor.

Tipul de definire cu care suntem familiari în mod cotidian (și care poate servi ca punct de pornire pentru a evidenția definiția specific filosofică) este cel lexicografic – definirea

„sensului” unui cuvânt, așa cum o întâlnim în dicționare. Necesitatea conversațională căreia îi răspunde acest tip de definiție este evitarea neînțelegerilor – atât a neînțelegerilor ce apar într-o conversație cotidiană, când unul dintre interlocutori utilizează un cuvânt nefamiliar pentru celălalt, cât și a celor care survin, de exemplu, când întâlnim într-un text un cuvânt utilizat într-un alt mod decât cel cu care ne-am deprins, și consultăm dicționarul pentru a afla dacă nu cumva cuvântul „are” și un „alt sens” decât cel pe care i-l atribuim până acum. Percepția comună prezentă în acest caz este că un cuvânt „are” o multitudine de sensuri, „deja date” și care îi aparțin, iar a înțelege un cuvânt așa cum apare el într-un enunț înseamnă a fi capabil să identifici care dintre aceste sensuri multiple este selectat de locutor în contextul comunicațional dat. Cercetătoarea Angela Bidu-Vrănceanu, pornind de la distincția între „definirea lingvistică” și cea „enciclopedică” – clasificare ce se suprapune parțial peste diferența dintre definiția „substanțială” și cea „relațională” – privește definiția în genere ca „o analiză sau o descriere a sensului unei unități, pe baza căreia se poate identifica referentul și se pot construi mesaje lingvistice corecte” [2]. Observăm că aici un tip special de descriere (și analiză – asupra relației dintre ele voi reveni în secțiunea a patra a studiului de față), cea a „sensului” unei unități lexicale, e prezentată ca fiind *același lucru* cu o definiție! Conform autoarei, definițiile lexicografice se adresează unui „vorbitor obișnuit” al unei limbi, având, în principiu, o funcție explicativă: îi clarifică uzul unui cuvânt cu ajutorul altor cuvinte, deja cunoscute de acesta, inclusiv cu ajutorul sinonimelor și antonimelor lui, riscând astfel circularitatea. În același timp, se remarcă o tensiune între aspectul „lingvistic” și cel „enciclopedic” al definiției lexicografice: unul vizează doar uzul cuvintelor, iar celălalt ține de obiectul despre care este vorba. Nu putem să nu remarcăm confuzia pe care o face autoarea între definițiile enciclopedice și cele ostensive [2]. Definirea lexicografică este, în același timp, conform ei, distinctă de analiza semantică – trecerea în revistă a componentelor de sens (semelor) ce formează, împreună, sensul unui cuvânt [2].

În această grilă, definițiile filosofice par să fie „substanțiale”. Varianta „canonică”, cea care ne poate servi drept punct de pornire, este cea aristotelică – a defini ceva înseamnă a identifica genul proxim și diferența specifică a ceea ce urmează să fie definit. Aici definiția nu e o simplă explicație a sensului pe care îl are un cuvânt, ci se orientează deja spre ceea ce Aristotel consideră a fi *esența* lucrului desemnat de cuvântul în cauză. Atunci când spunem că omul este *zoon logon ehon*, o vietate care are *logos*, nu spunem pur și simplu ce sens are vocabula „om”, ci spunem „ce este” un om: care este genul căruia îi aparține – o ființă vie – și ce are el special în raport cu toate celelalte ființe vii – faptul că are *logos*, faptul că este o ființă vie *dotată cu discurs*, capabilă de discurs. Un asemenea tip de definiție presupune o activitate de „abstractizare” și „generalizare” – evidențierea a ceea ce are un obiect în comun cu altele și interpretarea lui anume în termenii acestui „comun”. Or, acest fapt presupune existența unui sistem clar de genuri și specii cărora le „aparțin” lucrurile particulare pe care le putem întâlni, iar definiția în acești termeni ar însemna integrarea particularului într-un sistem clasificatoriu cu pretenții de universalitate.

Tipul de definiție *per genus et species* a predominat în filosofie până la apariția unei alte variante de definiție, răspândite mai ales în filosofia analitică contemporană și pe care o putem privi ca parte integrantă a unei practici numite „analiză conceptuală” (pentru o

prezentare amplă a practicii analizei conceptuale și o justificare a rolului ei vezi [3]; pentru o serie de articole tipice care ilustrează utilizarea acestei practici la începuturile filosofiei analitice vezi [4]). Acest tip de analiză presupune identificarea trăsăturilor necesare și suficiente de care trebuie să dispună un obiect pentru a putea să-l denumim cu termenul pe care încercăm să-l definim. Urmând această procedură, pentru a ajunge la o definiție a unui obiect, concept sau fenomen, sunt trecute în revistă diferite trăsături ale acestuia, observând dacă ele îi aparțin în mod contingent sau necesar – adică dacă ne putem imagina cazuri în care obiectul poate fi numit pe bună dreptate într-un fel, fără să dispună de o trăsătură sau alta. Voi ilustra această procedură printr-un exemplu extras din banalitatea cotidiană – pentru că aici interesează însăși practica definirii în această manieră, nu neapărat rezultatele la care au ajuns diferiți autori care au utilizat-o. Astfel, un scaun este un obiect de mobilier – dar faptul de a fi obiect de mobilier nu este suficient pentru ca un obiect să poată fi numit scaun, pentru că există și mese sau dulapuri, care sunt și ele obiecte de mobilier; deci, chiar dacă faptul de a fi obiect de mobilier e o trăsătură necesară pentru ca ceva să fie numit scaun, nu este și una suficientă. Faptul de a te putea așeza pe el este tot o trăsătură necesară pentru a denumi ceva „scaun” – dar, iarăși, nu este una suficientă (pentru că te poți așeza și pe un fotoliu sau pe o bancă); faptul de a fi moale este o trăsătură contingentă – pentru că există și scaune tari, deci nici măcar nu merită inclusă în definiție; la fel și prezența brațelor – avem scaune cu și fără brațe. Prezența spetezei pare să fie însă un aspect important – pentru că obiectul de mobilier pe care te poți așeza și care nu are o spetează poate fi numit taburet. Mobilitatea scaunului este cea care îl distinge de alte tipuri de obiecte de mobilier; un scaun poate fi mutat mult mai ușor decât un fotoliu, și nici nu este, de obicei, fixat – decât în sălile de teatru sau de cinema sau în mijloacele de transport (și se poate discuta încă dacă mobila din teatre și cinematografe ar trebui numită „scaun” sau „fotoliu”). Numărul de picioare al unui scaun e și el irelevant – pot exista scaune cu un picior, cu trei picioare, cu patru, cu roți montate, dar nu ne putem imagina un scaun care să nu aibă un suport care să susțină suprafața pe care te poți așeza. În plus, scaunul este conceput pentru a susține *o singură persoană*, chiar dacă pe el se pot așeza și două – fiecare pe o parte a lui, dar relativ incomod. Trecerea în revistă a acestor trăsături ne poate face să formulăm o definiție a scaunului în modul următor: un scaun este un obiect de mobilier, cu o suprafață pe care se poate așeza comod o singură persoană, dotat cu un suport pentru spate și cu cel puțin unul care susține suprafața pe care te poți așeza, și care poate fi mutat relativ ușor dintr-un loc în altul de un adult obișnuit. Fiecare dintre aceste trăsături este necesară pentru a defini ceva drept scaun, dar niciuna, luată în parte, nu este suficientă – doar toate, luate împreună.

Mai ales această ultimă practică a analizei conceptuale care contribuie la formularea unei definiții ne atrage atenția asupra unei distincții dintre *definire* ca proces și *definiție* ca enunț formulat în urma unui proces de definire și care prezintă *ce este* un lucru – *esența* lui sau *trăsăturile necesare și suficiente* pentru a-i atribui un nume. Astfel, urmându-l pe Aristotel [5], putem spune că o definiție este un *logos* – un fenomen discursiv – care prezintă trăsăturile esențiale (sau *esența*) unui lucru, cele care fac ca acel lucru „să fie ceea ce este”, neglijându-le pe cele accidentale sau contingente.

Or, ajungerea – tot prin discurs – la o definiție „adecvată” sau explorarea măsurii în care o definiție formulată de cineva este sau nu așa este baza metodei socratice de filosofare. Insistența lui Socrate asupra acestei practici și contextul în care o utilizează el sugerează că, pentru tradiția pe care a inaugurat-o, o cunoaștere autentică a unui lucru presupune capacitatea de a distinge între caracteristicile lui esențiale și cele accidentale.

Socrate distinge, în jocul discursiv pe care îl propune interlocutorilor lui, câteva „mișcări” pe care încearcă să le prevină: oferirea unui set de exemple în loc de definiții sau caracterizarea unor lucruri particulare în locul „prezentării esenței”. Desigur, exemplele nu sunt cu totul excluse din practica dialogului socratic; doar că funcția lor nu este de parte a unei definiții, ci a procesului de examinare a unei definiții deja oferite. Pare că ceea ce așteaptă Socrate este ca interlocutorii săi să ofere o definiție în urma unei „intuirii directe” a esenței conceptului ce urmează a fi definit, iar explorarea exemplelor să se desfășoare ca mod de a verifica dacă definiția oferită inițial corespunde diferitor cazuri, sau dacă oferă într-adevăr „esența” ori numai o trăsătură contingentă.

Practica *descrierii*, așa cum o cunoaștem atât din conversațiile cotidiene, cât și din texte de diferite genuri, inclusiv filosofice, pare, la prima vedere, să fie la antipodul încercării de a spune concis „ce” este obiectul X. Analiza relațiilor dintre descriere și definire în discursul filosofic, mai ales în cel contemporan, ajungând până la E. Husserl, R.G. Collingwood sau A. de Muralt, este o temă destul de amplă, pe care o voi continua în studii ulterioare, ținând cont de cadrul conceptual stabilit în aceste pagini. În articolul de față, mă voi opri doar asupra felului în care sunt prezentate ele în două texte din Franța sec. XVIII.

III

Articolul despre descriere din Enciclopedia franceză [6] este scris „pe mai multe voci” de autori care vorbesc despre practica descrierii în domenii variate, de la beletristică la istorie naturală. Astfel, în compartimentul despre funcționarea descrierii în „belles-lettres” (un domeniu care acoperă, în principiu, ceea ce am numi astăzi „discipline umanistice” sau „artele limbajului”), secțiunea semnată de Edmé Mallet pornește de la ideea că descrierea ar fi o „definiție imperfectă și nu prea exactă, în care încercăm să facem cunoscut un lucru, prin intermediul câtorva proprietăți și circumstanțe care îi sunt particulare, suficiente pentru a ne da o idee și a-l diferenția de altele, dar care nu-i dezvoltă deloc natura și esența” [6]. Distanța dintre descriere și definiție e stabilită în baza celei dintre contingent / esențial și particular / universal. După Mallet, o descriere are, la prima vedere, „aerul unei definiții”, dar caracterizează lucrul prin „enumerarea atributelor” lui, „majoritatea cărora sunt accidentale” [6]. O descriere rămâne a fi descriere a lucrului despre care este ea chiar dacă îi prezintă doar trăsăturile contingente, dar enumerarea trăsăturilor de acest gen într-o definiție pare ceva absurd [6].

Distanța dintre definiție și descriere poate fi stabilită, conform lui Mallet, și cu ajutorul contextului conversațional în care ele funcționează adecvat: o definiție se prezintă ca răspuns la întrebarea *quid est?*, „ce este” un lucru – o trecere în revistă a trăsăturilor care îl fac să fie anume „un lucru de acest tip”, care sunt comune tuturor entităților care sunt instanțe particulare ale „esenței” respective – în timp ce o descriere, după autorul articolului,

ne-ar oferi un răspuns la întrebarea *quis est?*, „cine este”, „care anume dintre” mai multe obiecte de același tip este cel la care ne referim. În acest sens, enumerarea trăsăturilor contingente ale unui lucru – faptul că este într-un anumit spațiu / timp și are anumite relații contingente cu alte obiecte – ne ajută să-l *diferențiem* de altele de același tip. „O descriere este deci, propriu-zis, reunirea accidentelor prin care un lucru se distinge ușor de altul, de care nu diferă decât puțin sau deloc prin natura sa” și, în plus, mai ales descrierile literare „trebuie să prezinte imagini care să dea obiectele ca și cum acestea ar fi prezente” [6].

Articolul despre descriere în *belles-lettres* are două secțiuni, scrise de autori diferiți; din câte se pare, prezentarea contrastantă a definirii și descrierii în prima secțiune a articolului nu l-a satisfăcut pe unul dintre coordonatorii proiectului, Louis de Jaucourt, care a decis să completeze prezentarea lui Mallet cu o scurtă disertație despre descrierea în literatură. Din primele rânduri, descrierea e concepută drept ceva analog cu pictura: descrierea ar „picta” obiecte, iar descrierile care „pictează bine” obiectele lor – indiferent care sunt acestea – provoacă plăcere. Conform lui Jaucourt, „principiul acestei plăceri pare a fi o acțiune a spiritului care compară ideile cărora le dau naștere cuvintele cu cele care îi vin de la prezența însăși a obiectelor. Iată de ce descrierea unei baligi poate să placă înțelegerii prin exactitudinea și proprietatea cuvintelor care servesc la a o înfățișa. Dar descrierea lucrurilor frumoase place nespus mai mult, fiindcă nu doar comparația portretizării cu originalul e cea care ne seduce, dar suntem încântați și de însuși originalul” [6]. Autorul remarcă bine caracterul stratificat al receptării descrierii: descrierea e *despre* ceva, iar atunci când citim sau ascultăm o descriere, nu percepem doar descrierea însăși, ci suntem trimiși, automat, spre obiectul ei. Atât obiectul descrierii, cât și descrierea însăși, ca descriere, ne pot afecta în diferite moduri, „stârnindu-ne pasiunile”, inclusiv tonalități afective negative precum frica sau oroarea, dar care, atunci când sunt provocate de o descriere literară eficientă, nu sunt privite ca nedorite, ci savurate „cu aceeași curiozitate și aceeași plăcere pe care o găsim contemplând un monstru mort; cu cât mai înfricoșător arată, cu atât mai mult gustăm plăcerea de a nu avea deloc să ne temem de vreun rău pe care ni l-ar putea face” [6]. În plus, sursa descrierilor literare nu e doar ceea ce întâlnim în mod cotidian, ci și imaginația. Trecând în revistă detaliile care ar face ca un peisaj să fie frumos, Jaucourt scrie că ele nu ar trebui reprezentate „în felul în care întâmplarea ni le oferă zilnic, dar așa cum ne imaginăm că ar trebui ele să fie [...] un poet care descrie în baza imaginației lui are întreaga economie a naturii în mâini și îi poate da farmecele care-i plac, cu prevederea că nu o reformează prea tare și că, pentru a vrea să exceleze, nu se aruncă în absurd; dar bunul gust și geniul i-o vor garanta mereu” [6].

IV

Etienne de Condillac, pornind de la o epistemologie senzualistă, răstoarnă, în *Logica* [7] lui, relația ierarhică dintre definire și descriere propusă de Mallet. În loc ca descrierea să fie o „definiție imperfectă”, mai curând, în viziunea lui Condillac, definiția s-ar prezenta ca o descriere trunchiată sau abreviată. Deși Condillac nu menționează explicit descrierea ca instrument metodologic specific filosofic, „analiza” – metoda de bază în filosofie, conform lui, și singura sursă posibilă a cunoștințelor – se prezintă anume ca practică descriptivă.

Există două aspecte care ne conduc spre această apropiere dintre analiză, în varianta ei condillaciană, și descriere.

În capitolul II din prima parte a lucrării sale, Condillac prezintă specificul descrierii pornind de la o analogie vie. Să presupunem, spune el, că am ajunge seara într-un castel și am fi cazați, fără să vedem nimic din peisaj, într-o cameră cu obloanele trase. Dacă dimineața am deschide obloanele și am privi la peisajul care ni se deschide de la fereastră, dar obloanele s-ar închide într-o clipă, nu am putea spune nimic clar despre ceea ce am văzut. Și, respectiv, dacă a cunoaște ceva înseamnă a putea diferenția un obiect de altele, nici nu am putea spune că *știm* ce am văzut. Cu toate acestea, în această primă privire de ansamblu, am avut în câmpul vizual tot ceea ce era de văzut cu privire la peisajul respectiv. Pentru a fi capabili să distingem ce am văzut și să oferim o descriere, e nevoie ca, atunci când ne uităm la un fenomen complex, precum un peisaj, să fim atenți, succesiv, la diferite obiecte care ni se prezintă – întâi la cele care se impun în primul rând atenției noastre, apoi și la cele din jurul lor – stabilind relația dintre acestea. Abia după ce, separându-le, le privim pe rând, le „legăm” din nou împreună. Pentru Condillac, analiza reprezintă o asemenea operațiune mentală duală: în experiența imediată, ne confruntăm cu o multiplicitate de elemente; pentru a putea „înțelege” și „cunoaște” lucrurile cu care avem de a face, le observăm pe rând, „descompunând” o multiplicitate prezentată simțurilor sau „ochilor spiritului”, apoi „recompunem” un „tablou unitar”: „a analiza nu înseamnă deci altceva decât a observa într-o ordine succesivă calitățile unui obiect pentru a le oferi, în spirit, ordinea simultană în care există ele” [7, p. 22]. Descrierea pare să fie, la prima vedere, pur și simplu cea mai firească expresie discursivă a unei asemenea operațiuni mentale, o „a doua mișcare” ce să conștina în punerea în cuvinte a ceea ce a fost intuit nemijlocit.

Însă, pentru Condillac, limbajul nu reprezintă doar un mediu de expresie al operațiunilor mentale, ci și instrumentul cu ajutorul căruia ajungem să diferențiem aspectele obiectului pe care îl analizăm. În desfășurarea analizei, observând diferențele și asemănările dintre obiecte, punem în act diverse procese mentale, precum judecata, compararea, clasificarea, care nu operează decât cu „nume generale” [7, p. 41]. Condillac încearcă să arate, treptat, printr-o succesiune de analize, că „a vorbi, a raționa, a-ți face idei generale sau abstracte sunt deci, în fond, același lucru” [7, p. 134]. Limbajul se prezintă, conform lui, ca „metodă de analiză”: ca instrument cu ajutorul căruia diferențiem diferite aspecte ale „ideilor” noastre, ale proceselor noastre mentale, operând cu nume ale lor, care ne ajută să evidențiem aspectele ce ne interesează dintr-o multiplicitate confuză. Astfel, descrierea nu este doar expresia unei analize, ci și mediul în care se desfășoară aceasta; dacă analiza se realizează cu ajutorul semnelor, ideilor generale și limbajului [7, p. 117, 118, 133-134 *et infra*], însăși desfășurarea ei ia forma unei descrieri în curs de articulare.

În același timp, remarcă Condillac în bună tradiție empiristă, limbajul ne poate conduce în eroare când nu știm ce avem în vedere atunci când folosim o expresie – adică în ce experiențe concrete își are originea ea [7, p. 101 *et infra*], dat fiind că orice „idee” este produsul unei orientări reflexive a privirii asupra senzațiilor, pentru a da seama de ele. Anume în acest context intervine, în textul lui Condillac, tema definirii. Filosoful combate teza conform căreia definițiile stricte ar fi o soluție pentru problemele generate de utilizarea greșită a limbajului. Conform lui, funcția primară a unei definiții este cea de a ne „arăta”

un obiect, iar „necesitatea de a defini nu este decât necesitatea de a vedea lucrurile despre care vrem să raționăm; și, dacă putem să le vedem fără să definim, definițiile devin inutile” [7, p. 142]. În acest sens, definițiile nu sunt autosuficiente și nu generează cunoaștere cu privire la obiectele lor, ci pur și simplu ni le identifică în fața ochilor minții, servind ca dispozitiv de orientare a atenției; obținem cunoștințe doar prin explorarea proprietăților acestora. În același timp, definițiile pot fi și expresia *rezultatului* unei analize, dar și atunci sunt inseparabile de ea. Observăm aici o inversare a valorizării socratice a definiției, preluate și în articolul din *Enciclopedie*: definițiile nu ne învață nimic despre lucruri, ci, în cel mai bun caz, ne atrag atenția asupra lucrului ce urmează a fi *studiat*, adică *analizat*, pentru a-i determina proprietățile. Ceea ce contează e cunoașterea lui pornind de la o experiență nemijlocită a lucrului însuși, o trecere în revistă a *modului în care este el*, mai curând decât a *ce este el*. Formulările care au aerul unei definiții, fie că apar la începutul unei descrieri / analize, pentru a o focusa, fie la sfârșitul ei, pentru a o concluziona, își pierd orice sens dacă nu sunt legate de procesul examinării atente a lucrurilor spre care trimit. În cuvintele lui Condillac, „să nu spunem că trebuie, în cercetările noastre, să avem ca principii definițiile: să spunem mai simplu că trebuie să începem bine, adică să vedem lucrurile așa cum sunt; și să adăugăm că pentru a le vedea așa trebuie să începem întotdeauna prin analize” [7, p. 146]. În acest sens, rămân trei posibilități [7, p. 147-148]:

1) avem de a face cu „idei” absolut simple, care nu pot fi descompuse și cu care suntem deja familiari, și în cazul cărora definițiile eșuează, singurul sens al unui enunț despre ele rămânând cel de a ni le aduce în fața ochilor;

2) avem de a face cu „idei” / fenomene complexe, și atunci aflăm ceea ce avem nevoie să știm despre ele trecându-le în revistă proprietățile;

3) avem de a face cu „idei” nedeterminate, al căror sens variază în funcție de preferințele locutorilor, cum ar fi cea de *spirit* (în filosofia franceză a vremii, termenul pentru ceea ce am numi acum *minte* sau *mental*), și atunci nu ne rămâne decât să clarificăm, în urma unei analize, ce *putem* desemna cu ajutorul unui cuvânt sau altuia.

V

Ceea ce remarcăm punând cap la cap articolul din *Enciclopedie* și *Logica* lui Condillac este tensiunea între două tradiții filosofice. Ar fi mult prea simplu să le atribuim etichete precum *idealism*, *empirism*, *materialism*, *pozitivism* (chiar și dacă ținem cont de faptul că rareori întâlnim cazuri pure, iar două tendințe aparent opuse pot conviețui armonios în opera unui autor concret). Mai curând, putem vorbi despre forme asumate, într-o perioadă istorică determinată, de un impuls filosofic / stil de gândire recognoscibil încă din primele momente ale istoriei filosofiei.

Pentru una, de proveniență socratică, a cunoaște un lucru înseamnă fi capabil să formulezi despre el un enunț care să-i clarifice *esența*. Esența este privită ca *eidos* la care participă lucrul respectiv, ca ceea ce face ca un lucru dat nouă în mod empiric să fie lucru *de anume acest tip*. Un *eidos* este independent de obiectele empiric accesibile, care nu pot fi decât individuale și, respectiv, o descriere, oricât de detaliată și atentă la nuanțe, a „unuia dintre” aceste obiecte nu ne poate oferi niciodată „esența”, care le aparține tuturor în aceeași măsură, chiar dacă diferite proprietăți – contingente – ale lor pot varia. Cunoașterea

„eidetică” este calitativ diferită de cunoașterea cu privire la lucrurile empirice și, respectiv, detașabilă de aceasta. Valabilitatea propozițiilor cu privire la lucruri, propoziții cu privire la fapte contingente, al căror adevăr depinde de felul în care stau lucrurile, se măsoară cu ajutorul afirmațiilor certe cu privire la esențe, al căror adevăr este evident în mod nemijlocit.

Pentru cealaltă, apărută ca reacție la prima, „esența” unui lucru – sau „natura” lui – ne este inaccesibilă. Sursa primară a cunoștințelor noastre cu privire la lucruri este experiența sensibilă; or, în experiență, nu avem acces niciodată la „intimitatea” lucrului, la „ceea ce este el” în sine și pentru sine, independent de noi. În experiență, singura verificabilă, lucrul ne este dat *nouă* ca fiind *într-un anumit mod* pentru noi și *într-o anumită relație* cu alte lucruri. Abstractizarea și generalizarea sunt operații derivate din experiență și din necesitățile și limitările ființei umane. În cadrul acestor operațiuni, cercetătorul selectează o trăsătură a unui lucru și o privește în mod separat, detașând-o de întregul experiențial în care i-a fost dată. Ele au sens doar dacă, cu ajutorul lor, cercetătorul poate *da seama* de felul în care stau lucrurile, doar dacă, ulterior, le leagă cu experiența sensibilă ce le-a făcut posibile, altfel riscăm să nu știm despre ce vorbim.

Din aceste două mari viziuni de ansamblu decurg și *moduri de interogație filosofică* distincte, și *moduri discursive* specifice. Definirea și descrierea pot fi privite, în acest sens, ca practici emblematice. Într-un caz, este vorba despre exprimarea în limbaj a unor trăsături *supraindividuale* – a unor *legități de esență* – cărora obiectele individuale *trebuie* să li se conformeze în mod necesar. În altul, este vorba despre formularea în limbaj a diferitor trăsături ale obiectelor care ne sunt date în experiență, pentru a *da seama* de experiența însăși; experiența funcționează pe post de criteriu cu ajutorul căruia sunt verificate formulările în termeni generali.

În secolul XX, atât fenomenologia, cât și filosofia analitică – cele două tradiții filosofice majore vii și active în ziua de azi – au utilizat în mod creativ tensiunea dintre aceste două tendințe, încercând s-o depășească. În cadrul fiecăreia dintre ele, definirea și descrierea sunt privite ca practici discursive complementare: începe să aibă sens să vorbim despre o *descriere a esențelor* care nu mai e o simplă definiție, și, pe de altă parte, descrierea încetează să fie o simplă înșiruire la întâmplare de trăsături doar dacă *tinde*, asimptotic, *spre definiție*.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Sparrow T. *The End of Phenomenology: Metaphysics and the New Realism*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014.
2. Bidu-Vrânceanu A. *Lexic comun, Lexic specializat*, Universitatea București, 2002, <http://ebooks.unibuc.ro/filologie/vranceanu/part14.htm>
3. Jackson, F. *From Metaphysics to Ethics: A Defence of Conceptual Analysis*. Oxford, Clarendon Press, 1998
4. MacDonald M. (coord.). *Philosophy and Analysis: A selection of articles published in ANALYSIS between 1933-41 and 1947-53*. Oxford: Basil Blackwell, 1954.
5. Aristotle. *Topics*, 101b38. <http://classics.mit.edu/Aristotle/topics.1.i.html>
6. *Description*. https://fr.wikisource.org/wiki/L%E2%80%99Encyclop%C3%A9die/1re_%C3%A9dition/DESCRIPTION
7. Condillac E. *La logique ou les premiers développemens de l'art de penser. Ouvrage élémentaire par Condillac*. Paris, Imprimerie de Charles, 1811, <https://books.google.md/books?id=XOM9AAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=ro#v=onepage&q&f=false>

PUTEREA: ÎNTRE MORAL ȘI JURIDIC POWER: BETWEEN MORAL AND LEGAL

Rodica CIOBANU, *doctor în filosofie,*
Institutul de Istorie al AȘM

Summary

Considering the fact that power is a primary social phenomenon, characterized by force, authority and domination, this article tries to identify a balance between moral and legal area of its social manifestation. The analysis advocates the relation of the power considering the individual and the community, those who hold the power (such as State representatives, public authorities, etc.) and citizens. Thus, in order to understand the power phenomenon, one must start from the analyses of the essence of human nature and the nature of social relations, given that the human beings never act in isolation, and the society represents a dynamic system, within which the important place and role belong to human beings, to the system of values and norms that lead them.

Key-words: *power, authoritarian, responsibility, social order, order, norm. al Republicii Moldova.*

Fenomenul puterii este un fenomen social primar, caracterizat prin forță, autoritate, dominație.[1, p.120-122] Acest caracter este determinat de gradul de generalitate pe care îl posedă, în raport cu celelalte fenomene, dar și de capacitatea acestuia de a da naștere altor fenomene. În același timp, fenomenului puterii îi sunt specifice acțiunile și actele de autoritate realizate de diferite organe ale puterii de stat. Corelativ, am putea utiliza noțiunea de fenomene instituții, care exprimă ansambluri de reguli cu caracter relativ stabil, care reglementează un domeniu al relațiilor sociale, în scopul apărării, conservării și promovării anumitor interese personale sau colective ale indivizilor, grupurilor ori comunității sociale. [2, p. 158]

Incontestabil, atât autoritatea, cât și puterea sunt produsul activității oamenilor în condiții social istorice determinate, sunt reprezentate de ei și este rezultatul voinței lor. Totodată, puterea reprezintă raportul între individ și colectivitate, între cei care o dețin (cum ar fi reprezentanții puterii de stat, autorităților publice etc.) și cetățeni. În acest fragment al realității sociale putem spune că acțiunile individului și relațiile lui generează puterea și chiar societatea, iar relațiile sociale instituționalizate, obiectivate, devin forțe modelatoare ale determinațiilor calitative ale indivizilor: societatea este un sistem dinamic, în interiorul căruia locul și rolul important îi aparține omului, sistemului de valori și normelor de care acesta se conduce.

Astfel, pentru a înțelege fenomenul puterii, trebuie să pornim de la esența firii umane, dar și de la natura relațiilor sociale, dat fiind faptul că omul nu acționează niciodată izolat. [2, p.150] În cadrul sistemului social, factorul uman (individul) a reprezentat dintotdeauna elementul esențial de configurare a mediului în care trăiește. Prin firea sa umană și din momentul în care există omul proiectează atribute asupra a ceea ce îl înconjoară. Raportându-se la sine, omul se valorizează ca ființă morală, valorizarea fiind inerentă ființei umane. Astfel, dilema dacă omul trebuie privit ca fiind la origini o ființă individuală sau

una socială decade. Sfârșitul dezbaterilor asupra acestei dileme este undeva încă la începuturi. Soluția a fost oferită de Aristotel care afirmă în *Politica* că „...omul este de la natură o ființă socială. (...) Totodată este clar de ce omul este o ființă mai socială decât orice albină și orice ființă gregară; căci natura nu creează nimic fără scop. (...) că singur el are simțirea binelui și a răului, a dreptului și a nedreptului și a tuturor celorlalte stări morale. Comunitatea unei ființe cu asemenea însușiri creează familia și statul.” [3, p.37] . Socialul, astfel, este pentru Aristotel, atât de propriu omului încât fără el nu ar mai fi om: „ (...) iar pe de altă parte, dacă nu poate ori nu are trebuință să se întovărășească în societate, din cauza suficienței sale, atunci nu este membru al statului, ci ori fiară ori zeu”. [3, p.39] De aceea, statul în calitate de autoritate, putere care garantează sau încalcă „consecițele valorizărilor” umane determină o reprezentare adecvată asupra semnificațiilor valorii umane. Și dacă ne întrebăm care sunt și ar trebui să fie condițiile unei vieți sociale, atunci inevitabil va fi nevoie de răspunsurile oferite fie de teoriile etice, care optează pentru definirea conceptelor de bine, rău, just, injust și formulează principii universale ale acțiunii umane, fie pe așa-numitele etici aplicate care optează pentru analiza unor situații concrete de viață și valori determinate de tradiții etc. În consecință, dacă pentru unii acțiunea umană e bună numai dacă e guvernată de principii normative care-i asigură necesitatea și universalitatea, pentru că ceea ce e valabil pentru toți e obligatoriu pentru fiecare, atunci alții încearcă să apropie teoriile etice de practica vieții sociale, prin raportare la situații particulare de viață.

Deci, în perimetrul social, conduita umană este supusă permanent unui proces de normare, cu alte cuvinte, ea nu se desfășoară haotic în baza liberului arbitru, ci se derulează în mod organizat, după anumite reguli sociale, în care un loc aparte este și trebuie atribuit normativismului. În acest sens, Pavel Apostol nota: „în ultimă instanță - parcurgând medieri complexe, adeseori foarte delicate, aproape evanescente - caracterul organizat al conviețuirii impune și activități umane cu caracter normat”. [4, p.68] Prin raportarea individului la un anumit context social-statal putem înțelege esența puterii, dar și identifica cauzele care au determinat anumite moduri în care se manifestă, precum și importanța existenței unui minim de *normativism* social. Și aceasta fiindcă dacă „omul se smulge singur din această poziție, indicată lui de ordinea naturală și divină, între animal și Dumnezeu, se transformă într-o ființă cumplită ... Căci, după cum omul în perfecțiunea sa este cea mai nobilă dintre ființe, tot astfel lipsit de lege și de dreptate, este cea mai rea dintre toate” [3, p.42] .

Vedem astfel, că se profilează două dimensiuni sau poate dominante ce se cer a fi raportate fenomenului puterii: una fiind dimensiunea morală, care va pune miza pe contribuția adusă în formarea și educarea individului, alta - dreptul, care va opta pentru responsabilizarea acestuia prin realitatea unei sancțiuni: ambele fiind unite de capacitatea individului de conștientizare a prestației sale sociale, istorice și culturale pe care o are. În acest sens, cu referire la dreptul modern, M. Villey va opina că dreptul și-a pierdut autonomia: pe de o parte, de-a lungul istoriei sale, dreptul a tins să se confunde cu morala, pe de altă parte, el s-a lăsat puțin câte puțin supus politicii. Regresia ar fi o disoluție a specificului dreptului, și aceasta după două coordonate. 1. Anexiunea dreptului la morală e evidențiată, estimea-

ză Villey, la „cea mai mare artă a contemporanilor”, care „confundă dreptul cu morala”, astfel încât discursul juridic e considerat azi drept un ansamblu de reguli prescriptive, imperative, deontice - ca și cum juristul ar avea influența imediată asupra acțiunii indivizilor” și „ar deține rolul unui director al conduitelor justițiabililor”. [5, p.22] Situația dată este apreciată de către M. Villey ca o veritabilă „erezie” în favoarea căreia știința juridică, transformându-se în știință a comportamentelor, ar fi uitat propria sa problemă în profitul acelei morale, a direcționării existențelor individuale. Unul dintre cele mai clare simptome practice ale acestei erezii ar fi, de altfel, furnizată de legislațiile recente privind avortul, unde dreptul nou edictat constă explicit în a rămâne în umbra moralei și a variațiilor sale. Un simptom teoretic este strădania școlii de la Bruxelles, în frunte cu Ch. Perelman, de a arăta că dreptul se subordonează moralei universale, ca și nediferențierea deontică întâlnită în lucrările lui G.von. Wright. 2. Supunerea față de politică ar veni să completeze această pierdere a autonomiei în favoarea triumfului obținut, în materie de teoria dreptului, de pozitivismul juridic. Pozitivismul, retrăgând toată dimensiunea științifică a ideii de justiție, nu mai concepe dreptul ca o activitate având ca scop justul.

Spre deosebire de M. Villey, E. Iu. Soloviov [6, p.67-90], de altfel și V.N. Sirov, M. Djurava, C. Stroe ș.a., fundamentează legătura dintre putere, drept și morală, iar cercetările filosofului german R. Dahrendorf tratează rolul și locul politicului în formarea și constituirea dreptului. Reflectând asupra esenței raportului între tradițional și juridic, Soloviov face trimitere la lucrările lui Kant, astfel reușind fundamentarea și justificarea unei legături indisolubile dintre morală și drept, pornind de la evidența că nu există nici o regulă de drept care impune persoana la anumite acțiuni imorale. El a reușit să demonstreze, în mod concludent, că norma de drept, ca și dreptul în întregime, nu pot fi considerate fie ca o subspecie, sau ca o modificare a normelor morale. Autorul menționat consideră că acesta este un gen de reglementare a comportamentului social, care oferă spațiu pentru decizii și fapte amorale, căci suprimând cele mai periculoase forme de manifestare a răului, dreptul este gardianul „binelui benevol” ales de cetățean. [6, p.68]

R. Dahrendorf optează pentru interdependența dreptului, moralei și politicului, legătură determinată de starea naturală a vieții sociale. La fel ca și Soloviov, fundamentându-și opiniile pe concepția kantiană, subliniază că orice progres social se bazează pe contradicții prezente în societatea umană, pe coliziuni între norme și conflicte între grupuri care trebuie să identifice soluții problemelor cu care se confruntă, dar care sunt acceptabile de întreaga societate. În situații de crize sociale se resimte lipsa unui minim de moralitate în comportamentul uman, minim care ar putea face previzibilă acțiunea umană, dacă ar fi raportată unor reguli de conviețuire general acceptate. Prezența unor „reguli de joc”, ca condiții juridice de asigurare a conviețuirii sociale, este condiție *sine qua non* de descărajare a dezvoltării antagonismelor, conflictelor. Politica, ca expresie și formă de realizare a puterii, crede Dahrendorf, se află pretutindeni, în toate domeniile posibile ale relațiilor umane, și din această cauză nu-și are propria esență [7]. Politica este mediul natural al existenței omului, în care dreptul și morala sunt forme de manifestare a politicului, iar sursa acesteia este natura umană. Astfel, când căutăm explicații ale puterii, sau încercăm

stabilirea existenței sau inexistenței începutului moral al manifestării sociale a acesteia e nevoie să revenim la natura umană. Dahrendorf constată că, omul în calitate sa de ființă socială conștientizează contradicțiile sociale ca consecințe ale activității politice, iar morala - ca formă tradițională de organizare a vieții sociale, care neavând mecanismul, puterea de a se impune și de a asigura armonia socială determină necesitatea existenței unui instrument suplimentar, a dreptului. Iar E. Iu. Soloviov opinează că dreptul, înțeles ca sistem prestabil de sancțiuni, norme general obligatorii ale statului asigură durabilitatea și poate că și permanența unor forme de organizare a puterii pe baza principiilor libertății.[6, p.79]. Astfel, organizare colectivă a cetățenilor sub forma unei puteri politice are ca temei principiul libertății de alegere, care este parte componentă a sistemului de valori a fiecărui individ în parte. În consecință, am putea deduce că sistemul de valori morale, care asigură existența social-politică a individului îl definește pe individ și în calitate de *Homo juridicus*.

În marea majoritate a tratatelor politice din sec. al XVIII-lea, potrivit opiniei lui Soloviov, dreptul este definit ca un set de reguli stabilite sau autorizate de către puterea de stat. Epoca Iluminismului este cea care apropie înțelegerea dreptului de morală. De atunci încoace, morala începe a fi concepută ca o condiție absolut necesară a dreptului, deoarece morala este o condiție de eficientizare a includerii în viața publică a unor imperative sociale, totodată morala trebuie analizată și din perspectiva unei condiții absolut necesare pentru constituirea conștiinței juridice. Acest lucru devine cu atât mai important în cazul în care vorbim despre putere, care la nivelul simțului comun în ultimul timp a început să obțină pe alocuri o conotație negativă, uneori fiind considerat ca domeniu al amoralității.

Raportarea individului la așa categorii morale ca datorie morală, justiție, libertate etc. determină conștientizarea și înțelegerea de sine în termeni de drept – autoritatea legii, răspundere, ordine de drept. Cu alte cuvinte, în afara politicului (ca o condiție a moralei) și a moralității (ca o condiție de devenire a individului ca persoană juridică) este imposibilă apariția dreptului. În alți termeni, aceasta ar însemna că regula de drept nu poate exista în afara imperativului categoric moral, spus în limbaj kantian.

Raportul morală - drept în gândirea juridică împarte părerile, devenind, pe alocuri chiar opuse. Astfel, la un pol am putea plasa opinia lui M. Djuvara, care preciza că „morală are ca obiect reglementarea faptelor interne, intenția noastră; dreptul are ca obiect reglementarea faptelor materiale externe, în lumina intențiilor, ceea ce este cu totul altceva”[8]. Concepția opusă acesteia este cea prezentată de doctrina pozitivistă și cea normativistă, reprezentată în special de Kelsen, Waline etc., după care dreptul este desprins de orice realitate socială, el reprezentând o construcție în sine [9].

În fine, ceea ce Aristotel, apoi Sfântul Toma au perceput e că ideea de drept este cu siguranță „descendență a ideii de justiție morală ca just mediu, dar că ea se detașează în măsura în care morala se preocupă de virtutea individului (căruia îi prescrie reguli de conduită), în timp ce problema dreptului nu este aceea ca individul să fie just: justul trebuie doar să caute ca fiecare să obțină ceea ce îi este cuvenit, deci ca justul să domnească, - ceea ce nu implică deloc ca individul să fie (din punct de vedere moral) just [10, p.208]. Deci, ar trebui considerat că, odată cu Aristotel, clarificându-se raporturile nu doar cu politica, dar și cu

morala, știința dreptului și-a cucerit autonomia.[10, p.20] Dreptul și morala reprezintă două componente importante ale sistemului social, sistem în care un loc aparte este atribuit puterii de stat, mai ales atunci când ne referim la răspunderea acesteia. Ele se află într-o strânsă legătură de interdependență, normele de drept fiind desprinse, în evoluția societății umane, din izvorul normelor morale. Sistemul de drept trebuie înțeles nu numai prin sublinierea dimensiunilor sale pozitive, ci și prin fundamentarea legitimității sale, a statutului său moral.

G. Ripert consideră că atâta timp cât legea este în vigoare nu trebuie să ne întrebăm dacă ea corespunde sau nu unui ideal moral; în momentul în care ea nu mai este conformă cu principiile morale va cădea în desuetudine. Autorul este de părere că, criteriile moralei pătrund în drept într-un mod facil, prin intermediul concepțiilor etice ale legiuitorului sau judecătorului, deoarece între regulile moralei și cele ale dreptului nu există nici o deosebire sub aspectul domeniului de aplicare și a scopului urmărit.[2]

Ca forme prioritare de reglementare normativă, dreptul și morala se influențează reciproc. Formula acestei influențe reciproce poate fi exprimată în felul următor: morala nu trebuie să impună încălcarea legii; dreptul nu trebuie să includă în regulile sale acțiuni imorale. Valoarea morală a dreptului constă în aceea că regulile și instituțiile sale trebuie prin mijloace juridice să garanteze eficiența dreptului și respectarea drepturilor și a libertăților omului, să asigure posibilitatea ca individul să poată să-și exerseze drepturile și libertățile și să se excludă imixtiuni arbitrare în viața cetățeanului. Datoria morală a dreptului este de a aproba și pune în aplicare cerințele principiului echității sociale.

Ca domenii ce reglementează comportamentul individului, dreptul și morala se ciocnesc cu problema libertății voinței individului și a răspunderii acestuia pentru faptele sale. Ambele domenii sunt orientate să acționeze asupra rațiunii și voinței omului, încercând să-l ajute să se adapteze la mediul social permanent în schimbare și la relațiile sociale schimbătoare. Astfel, libertatea și responsabilitatea sunt elemente ale activismului social al omului în calitate de cetățean, mijloc de existență în mediul normativ juridic și moral. Aceste două domenii pot fi considerate unități de măsură a libertății individului, stabilind limitele acesteia. Dreptul și morala în timp au devenit două domenii interdependente, completându-se reciproc în reglementarea relațiilor sociale.

Cercetând problema raportului drept-morală, marea majoritate a autorilor menționează că tot ceea ce este reglementat de drept, într-un anumit mod cade și sub incidența moralei, adică revine aprecierii morale. Hegel în lucrarea *Principiile filosofiei dreptului* tratează problemele dreptului în legătură organică cu morala. Legătura între aceste domenii își găsește expresie și în teoria dreptului, și în interpretarea unei serii de probleme juridice. Morala, după Hegel, solicită ca mai întâi să fie respectat dreptul și doar după aceasta, după ce s-au epuizat posibilitățile acestuia, să acționeze definițiile morale. În acest context, considerăm binevenită revenirea la ideea promovată de Socrate, după care morala este înțelegerea cum trebuie să trăim și de ce.

Dat fiind faptul că în literatură „există mai multe teorii rivale, fiecare expunând o concepție diferită despre ce înseamnă să trăiești moral, și orice definiție ce trece dincolo de formularea simplă a lui Socrate este sortită să sufere una sau alta dintre aceste teorii”

consideră J. Rachels [11, p.7], atunci în dezvoltarea esenței dimensiunii morale a puterii ca punct de plecare putem remarca două idei, pe care le regăsim în lucrarea acestuia: prima, că judecățile morale trebuie să fie susținute de bune temeiuri; a doua, că moralitatea cere considerarea imparțială a intereselor fiecărui individ.

Morala, un sistem istoric de concepții, norme, principii, aprecieri, convingeri, exprimate în faptele și acțiunile umane, ce reglementează relațiile omului față de om, de societate, grup social, stat și susținute de convingerile personale ale individului, tradiții, educație, de opinia socială a întregii comunități/societăți, a unui grup de persoane, sau clasă socială, implicit va juca un rol esențial și în înțelegerea și explicarea esenței răspunderii puterii. Practic, acestea și sunt funcțiile moralei, care o deosebesc de alte domenii normative, și care exprimă esența conștiinței morale. Mai mult decât atât, morala, în general, apare și se dezvoltă datorită necesității societății de a reglementa comportamentul individului în diverse sfere ale vieții sociale, cum ar fi și domeniul puterii și cel al autorităților publice. Fiind considerată cel mai accesibil mijloc de conștientizare a existenței sociale, morala în calitate de nucleu are reglementarea raporturilor bilaterale între interesele individului și cele ale societății, incluzând raporturi morale, conștiința morală, comportament moral. Prin specificul său, dar de rând cu alte norme sociale cu care se află în legături strânse, morala este prezentă în activitatea individului, indiferent de ocupația pe care o are acesta, dar și de domeniul în care activează - atât în sfera profesională, cât și cea personală, în politică și știință etc. Considerăm că fundamentarea funcționării puterii reprezentată de indivizi este determinată de rolul major pe care ar trebui să-l joace morala pentru acțiunea individului și pentru viața societății în întregime.

Un loc aparte în înțelegerea esenței dimensiunii morale a puterii sunt faptele raportate gândirii morale responsabile și ideii de imparțialitate, prezentă în aproape toate teoriile despre moralitate. J. Rachels susține că pentru a defini morala este nevoie de o concepție minimă despre moralitate, care, după cum sugerează și numele ei, reprezintă un nucleu pe care orice teorie morală trebuie să-l accepte, cel puțin ca punct de plecare. Conform acestei concepții, „moralitatea este, cel puțin, efortul de a îndruma comportamentul cuiva cu ajutorul rațiunii – adică de a face acel lucru pentru care există cele mai bune temeiuri-acordând în același timp valoare egală intereselor fiecărui individ ce va fi afectat de acel comportament”[11, p.18]. În consecință, „această concepție ne oferă, printre alte lucruri, și o imagine despre ce înseamnă un agent moral cu conștiință. Agentul moral cu conștiință este cel preocupat imparțial de binele tuturor celor afectați de ce face el, este cel ce gândește faptele și examinează implicațiile lor, este cel ce acceptă principii ale comportamentului numai după conștientizarea acestora, pentru a se asigura că sunt solide, este cel dispus să „asculte de rațiune” chiar atunci când acest lucru înseamnă că trebuie să-și revizuiască anumite convingeri anterioare, și în final, este cel dispus să acționeze conform rezultatelor deliberării sale.”[11].

Și în acest context devine actual acel *trebuie*, dar și acea *datorie* care domină moralitatea kantiană. Im. Kant practic este unicul dintre gânditori care considera că moralitatea este o chestiune ce privește respectarea regulilor absolute - reguli ce nu admit nici o

excepție, ce trebuie respectată orice s-ar întâmpla. În dezvoltarea acestei opinii, Kant s-a bazat doar pe argumente raționale. În opinia lui Kant [12] termenul „trebuie” este cel care poate fi utilizat în înțelegerea comportamentului uman, dar care adesea este folosit în afara moralității. Pentru Kant există numai un tip de norme ce au valoare general-umană, care trebuiesc transformate într-un imperativ de conduită. Astfel, vom întâlni menționate și dezvoltate cele două imperative: **unul ipotetic**, care nu ne solicită să efectuăm în mod obligatoriu o anumită acțiune, ne spun ce să facem, cu condiția ca noi să avem anumite dorințe. Deoarece forța constrângătoare a lui „trebuie” depinde de faptul că noi avem dorințe, ne putem elibera de forța lui pur și simplu renunțând la respectivele dorințe. J. Rachels însă consideră că obligațiile morale nu depind de faptul că avem anumite dorințe particulare. „Cerințele morale sunt, dimpotrivă, categorice. Regula morală nu este, de exemplu, că trebuie să ajuți oamenii dacă îți pasă de ei sau dacă ai un oricare alt scop. Mai degrabă, regula este că trebuie să fii de ajutor oamenilor, indiferent de nevoile și dorințele tale particulare. De aceea, spre deosebire de un „trebuie” ipotetic, cerințele morale nu pot fi evitate spunând doar „dar nu-mi pasă de acest lucru” [11, p.116]. Și **unul categoric**, care ne spune că omul este un scop în sine și nu un mijloc. Aceasta ar trebui să fie, după Kant, legea fundamentală a moralei. Kant menționa „dacă există un principiu practic suveran și, în ce privește voința omenească, dacă există un imperativ categoric, el trebuie să fie un astfel de principiu încât din reprezentarea a ceea ce este în mod necesar scop pentru oricine, fiindcă este scop în sine, să constituie un principiu obiectiv al voinței, prin urmare care poate servi ca lege practică universală. Fundamentul acestui principiu se află în natura rațională a omului, care există ca scop în sine.” [13, p.92] În lucrarea sa *Întemeierea metafizicii moravurilor* el formulează imperativul categoric astfel: *acționează numai potrivit acelei maxime despre care poți, în același timp, dori să devină lege universală.* În aceeași lucrare poate fi găsită încă o formulare a imperativului categoric, care spune: *acționează astfel încât să folosești umanitatea atât în persoana ta, cât și în persoana oricărui altui, totdeauna, în același timp, ca scop, și niciodată doar ca mijloc.* Ceea ce poate fi dedus cu certitudine din opera marelui filosof este că oamenii au o valoare intrinsecă și demnitate, deoarece ei sunt agenți raționali – liberi, capabili de a lua decizii, de a-și stabili propriile scopuri și de a-și îndruma conduita prin rațiune. Astfel, dacă nu ar exista ființe raționale, dimensiunea morală a lumii ar dispărea [14]. Deci, a fi agent moral înseamnă a-ți ghida conduita cu ajutorul „legilor universale”- reguli morale ce sunt valabile, fără excepție, în toate circumstanțele.

În aceeași direcție de gândire este orientată și concepția filosofului britanic P. T. Geach. La fel ca și Kant, Geach în *God and the Soul* (1969) consideră că regulile morale sunt absolute și își argumentează afirmația, dar temeiurile sale pentru această concepție sunt foarte diferite de cele ale lui Kant. Geach susține că regulile morale trebuie înțelese ca porunci divine absolute că Dumnezeu nu va permite posibilitatea de a se ivi situații conflictuale. În replică, J. Rachels analizând esența regulilor absolute, afirmă că „atâta vreme cât există cel puțin două „reguli absolute”, oricare ar fi ele, există posibilitatea ca ele să intre în conflict. Și acest lucru face imposibil de menținut concepția că acestea sunt absolute. [11, p.121].

Cu ușurință deducem că cele mai răspândite concepte explicative ale atitudinilor și situațiilor morale sunt direct proporționale esenței raționale a ființei umane și pot fi generalizate în așa concepte ca voința, datoria și obligația, libertatea și responsabilitatea. Căci morala ni se prezintă sub forma unui discurs normativ și imperativ, care rezultă din opoziția dintre Bine și Rău, concepute fie ca valori absolute sau transcendente, fie ca valori imanente vieții oamenilor. Când Binele și Răul sunt concepute dinamic și conflictual, atunci ele se definesc în mod aleatoriu, ca fluctuații de actualizări și potențializări [15]. Înscrișă acestui din urmă cadru, moralitatea, adică însușirea a ceea ce este moral, presupune dinamism, acțiune umană mai mult sau mai puțin conștientă, liberă și responsabilă totodată [16, p.84].

Cu o abordare interesantă vine Dworkin în lucrarea *Drepturile la modul serios*. Autorul dezvoltă conceptul de moralitate publică în dezbaterăa unor probleme ale societăților contemporane. Analizează acest concept pornind de la afirmațiile Lordului Delvin (Aplicarea moralei), care, atunci când pregătea conferința Macabeană, cita aprobând expresia Comitetului Wolfwnden. În acest domeniu al moralității publice, funcția (legii), așa cum o percepe acesta, este de a proteja ordinea publică și decența, de a proteja cetățenii de ceea ce este dăunător și vătămător și de a asigura suficiente garanții împotriva exploatării și coruperii altora. Aducând argumente în favoarea acestei afirmații, autorul concluzionează: „în viziunea noastră, nu este funcția legii să intervină în viața particulară a cetățenilor, sau de a căuta să impună un anumit model de comportament, mai mult decât este necesar pentru îndeplinirea scopurilor pe care le-am conturat. (...) Trebuie să rămână un tărâm al moralității și imoralității private care, scurt și pe șleau, nu este treaba justiției” [17, p.219]. Prin aceste afirmații se pune o linie de demarcație între morală și drept. Însă ulterior, într-un alt context, acesta expune o poziție diferită, afirmând că societatea are dreptul de a pedepsi comportamentul pe care membrii săi îl dezaprobă, chiar dacă acel comportament nu are efecte ce pot fi socotite vătămătoare pentru ceilalți, pe baza faptului că statul are rolul de tutore moral, iar dreptul este tehnica sa de instruire adecvată. Cu atât mai mult devine problematic comportamentul care are efecte vătămătoare într-o societate și este îndreptățit, dreptul acesteia de a aplica sancțiuni.

În susținerea acestei afirmații au fost invocate cel puțin două argumente plauzibile. Primul este expus în formă structurată în conferința Macadeană. Al doilea, un argument diferit și mult mai important, se dezvoltă în formă nestructurată în diferite eseuri. Argumentarea pornește de la recunoașterea dreptului majorității de a-și urma propriile convingeri morale în apărarea mediului social de schimbarea care i se opune, adică autorul invocă ideea de moralitate publică. Formularea cea mai simplă a primului argument ar fi că societatea are dreptul de a se proteja. Această afirmație poate fi dedusă din faptul că în societățile moderne există o varietate de principii morale pe care unii oameni le adoptă pentru orientarea lor și pe care nu încearcă să le impună altora. Există, de asemenea, standarde morale pe care majoritatea le plasează mai presus de toleranță și pe care le impune celor care nu sunt de acord. O societate nu poate supraviețui fără anumite standar-

de, deoarece o anumită conformare morală este esențială pentru viața ei [17, p.220]. Or, orice societate are dreptul de a-și conserva propria existență și ca atare dreptul de a insista asupra unei anumite conformări.

În consecință, dacă recunoaștem acest drept al societății, înseamnă că ea are dreptul de a folosi instituțiile și sancțiunile dreptului pentru a aplica dreptul. „Societatea poate folosi legea pentru a proteja orice lucru care este esențial pentru existența ei”. Însă dreptul societății de a pedepsi moralitatea prin lege nu ar trebui să fie exercitat în mod necesar împotriva oricărui fel de imoralitate și cu orice ocazie – trebuie să recunoaștem impactul și importanța unor anumite principii limitative. Ele sunt mai multe, dar cel mai important este că trebuie să existe tolerarea libertății individuale maxime care este compatibilă cu integritatea societății. Aceste principii limitative, luate la un loc, ne impun precauție în a trage concluzia că o practică este profund imorală.

Ceea ce Lordul Delvin consideră că este în joc, când este atacată moralitatea noastră publică, este chiar supraviețuirea societății, și el crede că acea societate este îndreptățită să se conserve fără a garanta moralitatea care îi menține coerența [17, p.221]. Opinia respectivă a Lordului Delvin a fost criticată de către H.L.A.Hart, căci, zice acesta, argumentul se bazează pe o concepție confuză despre ceea ce înseamnă societate. Ulterior, Lordul Delvin vine cu o replică la afirmația lui Hart, zicând: „eu nu afirm că orice deviere de la moralitatea acceptată a unei societăți îi amenință existența, ci mai degrabă afirm că orice activitate subversivă îi amenință existența. Eu susțin că ele sunt ambele activități care sunt capabile prin natura lor să amenințe existența societății astfel încât nici una nu poate fi pusă mai presus de lege [17, p. 222]. Această afirmație ne spune că societatea are dreptul să își impună moralitatea publică prin lege - ca fiind limitat la o negare a afirmației că societatea nu are niciodată un asemenea drept. „Devierile de la moralitatea acceptată a societății ...sunt capabile prin natura lor să amenințe existența societății” și astfel „ele nu pot fi mai presus de lege” [17, p.223].

Cel de-al doilea argument se referă la dreptul societății de a urma propriile scopuri. Pașii pe care îi sesizăm în dezvoltarea acestui argument pornesc de la premisa că mediul în care trebuie să trăim noi și copiii noștri este determinat, printre altele, de modele și relații formate în mod individual de către alții decât noi înșine. În acest mediu social, noi, indivizii, nu putem conserva fiecare obicei care ne place băgând în pușcărie pe cei care nu vor să îl păstreze. Dar acel fapt înseamnă că legiuitorii noștri trebuie în mod inevitabil să hotărască în anumite chestiuni morale. Ei trebuie să decidă dacă instituțiile care par amenințate sunt suficient de prețioase pentru a fi protejate cu prețul libertății umane. La fel, ei trebuie să decidă dacă practicile care amenință acea instituție sunt imorale, pentru că dacă ele sunt astfel, atunci libertatea unui individ de a le urma contează mai puțin. Nu avem nevoie de o justificare atât de puternică în termeni de importanță socială a instituțiilor protejate dacă avem credința că nimeni nu are dreptul moral de a face ceea ce noi dorim să interzicem. Această afirmație nu pretinde că imoralitatea este suficientă pentru a da unui comportament caracter de infracțiune; ea argumentează, mai degrabă, că ocazional este necesară.

Și atunci trebuie să ne întrebăm, cum va decide legiuitorul că o anumită faptă este imorală? Un răspuns generalizator, prin esență, ar fi dacă se întâmplă că marea majoritate

a comunității să cadă de acord asupra unui răspuns, chiar dacă o mică minoritate de oameni nu este de acord, legiuitorul are datoria de a acționa pe baza consensului general. El are o asemenea datorie din două motive: 1. decizia pe care o ia trebuie să se bazeze pe o anumită credință morală, și într-o democrație acest fel de problemă, mai presus decât toate celelalte, trebuie soluționată în concordanță cu principiile democratice. 2. comunitatea este cea care acționează când amenințările și sancțiunile dreptului sunt puse în aplicare. Comunitatea trebuie să-și asume responsabilitatea morală și trebuie ca atare să acționeze pe baza propriilor idei - adică, pe baza credinței morale a membrilor săi [17, p.224]. Întotdeauna vor fi poziții care vor contesta teza că moralitatea sau imoralitatea unui act poate conta pentru a atribui acelui act caracterul de infracțiune, iar alții vor argumenta că și într-o democrație legiuitorii au datoria de a decide singuri în probleme de morală, fără a trebui să supună aceste probleme ansamblului comunității.

Indiferent de opinia la care am adera, fără a lua o anumită poziție, vom continua cu presupunerea că societatea are dreptul de a proteja instituțiile sale sociale și valoroase împotriva comportamentului pe care marea majoritate a membrilor săi o dezaprobă pe baza principiilor morale, adică în baza principiilor unei moralități publice. Expresii precum „poziție morală” și „convingere morală” funcționează în moralitatea noastră convențională ca noțiuni de justificare și de critică, ca și de descriere. Este adevărat că uneori vorbim despre „morală” sau „moralitate” sau „credințele morale” sau „convingeri morale” ale unui grup, cu înțelesul de referire la orice atitudine pe care grupul le exprimă în legătură cu corectitudinea comportamentului, a trăsăturilor sau a scopurilor omenești.

În analiza noțiunii „poziție morală”, Dworkin [17, p.226] pornește de la întrebarea: Ce trebuie să facă un individ pentru a-l convinge pe altul că poziția lui este o poziție morală? Pentru aceasta este nevoie ca să fie prezente anumite motive. Prezența motivului nu semnifică că individul trebuie să articuleze un principiu moral pe care îl urmează sau o teorie morală la care subscrie. Motivul fiecăruia dintre indivizi nu are deloc nevoie să fie un principiu sau o teorie. În schimb există cel puțin patru criterii generale importante care indică că nu orice motiv invocat de individ este satisfăcător pentru ca anumite acțiuni ale acestuia să fie apreciate ca fiind morale.

Din analiza conceptului de moralitate publică rezultă că dreptul și morala acționează pe același teren al relațiilor sociale, fapt ce întărește interacțiunea, sau poate chiar unitatea între drept și morală, unitate determinată de aceleași relații sociale, completată și de importanța lor funcțională. Atât dreptul, cât și morala alcătuiesc și creează modele, standarde, implicate în orientările normativ-valorice ale societății. Dreptul absolut în toate formele sale de manifestare, în calitatea de sistem normativ, trebuie să fie marcat de moralitate. Or, societatea nu poate să se dezvolte în afara categoriilor morale fundamentale de umanism, echitate socială, dreptate, bunătate, libertate și responsabilitate. În acest context, conștiința socială, conform opiniei lui S. Rubinșetin, în baza activității practice, elaborează principii generale, manifestându-se ca reglatori a comportamentului uman individualizat, dar și puterea, în calitate de comportament uman generalizat și exercitat în cadrul diverselor forme de organizare socială. Din acest motiv, norma este nu doar expresia unei relații sociale, dar și conștiința acestora. [18]

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Popa N. Teoria generală a dreptului. București: TUB; 1992.
2. Popa V., Drăgan I., Lăpădat L. Psiho-sociologia juridică. București: Lumina Lex. 1999.
3. Aristotel. Politica. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 2001. 524 p.
4. Apostol P. Normă etică și activitatea normată. București: Editura Științifică. 1968.
5. Villey M. Le droit et les droits de l'homme. Paris: Puf. 1983.
6. Соловьев Э.Ю. Личность и право. În: Вопросы философии, 1989. № 8.
7. Dahrendorf R. Reisen nach innen und aussen. Aspekte der Zeit. Stuttgart, 1984, p. 119. Apud. Кривцов А.С. Политика и мораль как основы права (философско-правовой аспект анализа). În: Наука. Религия. Суспільство, 2005, №2, p.177-179.
8. Djuvara M. Teoria generală a dreptului. Vol. II. București, 1930.
9. Kelsen H. Theorie pure du droit. Paris: Dalloz, 1962.
10. Mihai Gh. Prelegeri de filosofia dreptului. Timișoara: Editura Mirton, 2003.
11. Rachels J. Introducere în etică. București: Editura Punct, 2000.
12. Kant I. Metafizica moravurilor. București: Editura Antaios, 1999.
13. Kant I. Religia în limitele rațiunii. București: Editura ALL, 2007.
14. Filosofia practică a lui Kant./ Coordonatori: Mircea Flonta și Hans-Klaus Keul. Iași: Editura Polirom, 2000.
15. Montefiore A. Introducere modernă în filosofia morală. București: Editura Științifică, 1972; Montefiore A., Mureșan V. Filosofia morală britanică. București: Editura Alternative. 1998.
16. Sîrbu T. Etică: valori și virtuți morale. Iași: Editura Societății Academice „Matei Teiu Botez”, 2005,
17. Dworkin R. Drepturile la modul serios. Chisinau: Editura ARC, 1998.
18. Rubiņstein S.L. Existență și conștiință. Despre locul psihicului în conexiunea universală a fenomenelor lumii material. București: Editura Științifică, 1962.

IDENTITATEA JURNALISMULUI SOCIAL DIN PERSPECTIVA PROBLEMATICII ABORDATE

IDENTITY OF THE SOCIAL JOURNALISM IN THE LIGHT OF SUBJECTS COVERED

Victor MORARU, *doctor habilitat în științe politice,*
Institutul de Cercetări juridice și Politice al AȘM,

Georgeta STEPANOV, *doctor în științe politice,*
Universitatea de Stat din Moldova

Summary

The article approaches one of the most actual missions of mass media, that of reflecting and supporting the processes of democratic participation, the mobilization of society for solving the emerging problems. These concerns integrate in the mass media strategy oriented towards the highlighting and stimulating the participative practices. In fact it is a consequent and scrupulous mass media activity of promoting new values. Centred on supporting positive moments in developing social issues, media attention is directed towards the search of new ways of optimizing social interactions, towards the implication of citizens into identifying and solving the problems of the society. The appearance of a specific type of journalism named „social journalism” is justified in this context. The authors are concerned with determining the identity of social journalism, which represents a resource capable of boosting the development of the society. The article explains the specifics of social issues, presents a methodology for reinforcing the social dialogue, based on the principles of tolerance, adequacy and openness.

Key-words: *media, social relations, social journalism, peculiarities of social issues, public interest, the mediatisation of social subjects.*

Reprezentările încetățenite prezintă jurnalismul social drept instrument de abordare a realității din sfera socială, dar și o arenă de dezbateri și analize a fenomenelor și problemelor sociale, unde apar, evoluează și se confruntă multitudinea de opinii, idei, puncte de vedere, poziții, concepții, atitudini. Angajat plenar în viața socială, jurnalismul social, axat pe soluționarea problemelor cotidiene, interacționează cu diverși actori, medii, sisteme etc., iar caracterul și formele lui de colaborare cu aceștia se modifică în funcție de necesitatea includerii lor pe agenda publică și, respectiv, în funcție de necesitatea implicării mass-mediei în aceste procese. Opiniile mai multor teoreticieni și practicieni în domeniu converg în accentuarea faptului că jurnalismul social se deosebește de alte tipuri de jurnalism prin caracterul său pronunțat participativ, orientat nu doar spre reflectarea realității, spre informarea auditoriului despre evenimentele curente, oferind, totodată, oportunități reale ale exercitării unui schimb de păreri privind aspectele vieții sociale, dar și participă *sui generis* în reglementarea raporturilor dintre oameni și dintre grupurile sociale, încer-

când să orienteze în anumite direcții aceste raporturi, precum și să influențeze structurile sociale, responsabile pentru gestionarea diverselor sfere ale vieții publice. Altfel spus, așa-numitul jurnalism social în este propriu, în mod intrinsec, un specific funcțional, deoarece își înaintează drept sarcină nu atât informarea și exprimarea opiniei publice, cât mai ales implicarea nemijlocită în viața reală.

Tocmai în acest caz are loc manifestarea plenară a uneia dintre cele mai importante funcții a jurnalismului – cea de mediere [1, p. 29], mass-media asumându-și chiar rolul de moderator al dezbaterilor publice, determinat de necesitatea stringentă a înțelegerii reciproce și a interacțiunii forțelor sociale la nivelul întregii societăți. Jurnalismul poate și trebuie să creeze mediul necesar pentru dialogarea diverselor grupuri sociale – oricât de diferite ar fi acestea sub aspectul scopurilor și ideilor promovate – pentru găsirea căilor de conciliere a contradicțiilor și conflictelor sociale, pentru a le asigura întâlnirea în spațiul informațional al dialogului social. Actualmente, s-a conturat ferm faptul că în lipsa unui puternic jurnalism social este imposibilă edificarea unui climat propice desfășurării unui dialog social eficient.

Rolul primordial al jurnalismului social constă în contribuția pe care o aduce în soluționarea practică a conflictelor și în rezolvarea diverselor probleme ale realității sociale, în modificarea unor situații concrete. Importanța acestor activități constă nu numai în faptul că ele demonstrează clar populației forța transformatoare a jurnalismului, ci și în profilarea tendinței spre creșterea randamentului practic al acțiunilor, capabile să constituie baza reorganizării întregului sistem social. Deloc întâmplător, astfel, jurnalismul social este tot mai mult asociat cu „jurnalismul pentru schimbare socială” (*Journalism for Social Change*) [2].

Mijloacele de informare în masă conturează tabloul general al vieții sociale, reflectă starea socială a indivizilor și construiesc agenda zilei – activitate prin care atrag atenția publică asupra problemelor stringente și asupra activității diverșilor actori sociali și sensibilizează auditoriul său orientează să se implice în procesele sociale. Jurnalistul întotdeauna mediatizează fie realitatea individului, fie realitatea societății, în genere, din realitate făcând parte și problemele sociale, și coliziunile, și conflictele, de aceea, remarcă expertii, jurnalismul nu poate exista în afara socialului [3].

Rolul jurnalismului social constă în crearea unui diapazon tematic, în care cele mai importante probleme sociale să fie abordate cu regularitate, astfel încât să atragă și să focalizeze atenția consumatorilor de produse mediatice, iar prin aceasta să confere acestor probleme un caracter public și să le transforme în subiecte comune de discuție. Modul frecvent și proeminent de reflectare a problemelor sociale prin intermediul jurnalismului social contribuie la perceperea acestora de către segmentele largi de public ca fiind mai importante decât altele și astfel plasându-le în arealul intereselor publice. „Lista de probleme sociale identificate alcătuiește agenda publică. La constituirea agendei publice contribuie sistemul politic (parlamentul, guvernul, partidele politice), instituțiile publice naționale și locale, cetățenii, organizațiile și asociațiile civice, institutele de cercetare, universitățile și, nu în ultimul rând, mass-media” [4, p. 20]. Marginalizarea problemelor sociale în discursul mass-media poate distorsiona percepțiile auditoriului în raport cu realitatea socială, punând în dificultate acțiunea socială și managementul social. Acest lucru poate avea un impact ne-

gativ grav asupra atitudinii publicului față de aceste probleme, fapt care poate motiva atât, factorii de decizie, cât și indivizii sociali, grupurile sociale și chiar societatea, să adopte în raport cu aceste probleme modele neadecvate de comportament social, subminând, în acest mod, activitatea curentă și funcționalitatea domeniului social. Pe de o parte, abordarea neadecvată a unei probleme sociale acute poate stimula acutizarea și mai mare a acestor problemelor. Pe de altă parte, ignorarea unor chestiuni de o gravitate socială majoră ar putea servi drept premisă pentru o explozie socială. Respectiv, activitatea de mediatizare a problemelor sociale constituie o direcție esențială a jurnalismului social, așa cum „problemele sociale sunt acele situații care tulbură mulți oameni și declanșează interesul acestora, formează opinii și dezvoltă presiunea socială necesară pentru căutarea unei soluții” [5, p. 465].

Problemele sociale pot apărea din cauza comportamentelor anormale și acțiunilor distructive ale unor actori sociali, dar, în anumite cazuri, și ca rezultat al comportamentelor normale și acțiunilor funcționale sau chiar inacțiunilor sociale. Problema poluării mediului este reprezentativă în acest context, or, ea nu este direct cauzată de oameni, ci de inacțiunea acestora. Astfel, comportamentele normale, tradițional acceptate, uneori pot contribui tot atât de mult la apariția problemelor sociale ca și comportamentele anormale, deviante, antisociale.

Cel mai adesea, problemele sociale apar, se extind în dimensiuni, își intensifică acțiunea și își amplifică impactul și efectele în perioadele de schimbări majore, de crize economice, sociale, spiritual-valorice, în perioadele de tranziție de la un sistem la altul. Respectiv, rolul jurnalismului social în asemenea perioade crește și el, datorită potențialului acestuia de a reflecta, explica, dezbate problemele cu care se confruntă grupurile sociale, societatea, în ansamblu, în consecință catalizând procesul de soluționare a lor. Republica Moldova, ca de altfel mai multe societăți care au abandonat totalitarismul, acceptând traseul propice al dezvoltării democratice, trece printr-o criză, adică parcurge o perioadă de timp dificilă de traversat, când se atestă o dezordine clară sau latentă care s-a instaurat în toate sectoarele vitale ale statului moldovenesc, legitimitatea și perspectiva istorică a căruia sunt puse și ele la îndoială. „Schimbările care au generat mutații substanțiale în sectoarele economic, politic, cultural și spiritual au demolat dinamicele și echilibrele existente, ordinea lucrurilor fiind intimidată”, constată specialiștii [6, p. 223]. De adăugat, că schimbările în cauză au afectat profund și domeniul social, iar, ca urmare, alături de problemele sociale existente deja au apărut altele noi, specifice acestei perioade de tranziție, care au putut fi identificate și aduse pe agenda societății, în special, datorită jurnalismului social.

Conceptul de problemă socială se aplică la un număr foarte mare de diferite fenomene, cum ar fi: criminalitatea, sărăcia, rasismul, suprapopularea etc. Cercul problemelor sociale include și formele de asociere ale cetățenilor pentru soluționarea problemelor comunității, fațetele proceselor migraționale, calitatea vieții și condițiile socioeconomice, relațiile interetnice, chestiuni de ordin demografic, educația morală, valorile etice și ale familiei, problemele ocrotirii sănătății și multe altele. Aspectele sociale, astfel, nu se reduc doar la problemele categoriilor vulnerabile ale populației, dar vizează universul uman, în toată multitudinea manifestărilor acestuia. De altfel, pot fi întâlnite opinii conform cărora, prin extindere, de tematica socială ține totul ce nu se referă la politică, război, cultură și artă.

Autorii lucrării *Dezvoltarea socială*. Capacitatea instituțiilor susțin: „O problemă socială reprezintă fie un proces social care afectează advers colectivitatea, fie o oportunitate de dezvoltare care trebuie fructificată. Explozia sărăciei sau apariția traficului de ființe umane sunt procese sociale negative. Restructurarea social-economică și democratizarea sunt oportunități oferite de colapsul sistemului social care trebuie fructificate“ [4, p. 18]. Cercetătorii R. K. Merton și R. A. Nisbet, propunând o definiție proprie a problemei sociale, au menționat că aceasta constituie o situație sau o condiție specială, apreciată de public sau de experți ca fiind neobișnuită sau intolerabilă, deoarece reprezintă o discrepanță sau un decalaj între realitatea prezentă și normele sau valorile sociale [7]. Ele au un caracter indezirabil și dăunător pentru societate, deoarece afectează exigențele ei de ordine, împiedică schimbarea socială și au un impact negativ asupra existenței, securității și bunăstării membrilor societății.

Conceptualizarea noțiunii de problemă socială devine foarte actuală în acest context, pentru că aduce claritate în percepțiile jurnaliștilor, în particular, și a instituțiilor mass-mediei, în general, asupra problemelor sociale ca subiect de reflecție al lor. Acoperirea mediatică a problemelor sociale poate fi eficientă doar în cazul în care jurnaliștii își concep itinerarul profesional și își organizează procesul de creație astfel încât să pătrundă în aspectele existențiale ale problemei mediatizate, iar acest lucru poate fi realizat cu condiția că jurnaliștii dețin cunoștințe fundamentale despre obiectul lor de investigație.

Un rol important în clarificarea naturii problemelor sociale îl au reperele de abordare a acestora în baza unor teorii, între care:

1. *Perspectiva patologiei sociale*. Problemele sociale pot fi de natură obiectivă, atunci când reiese din realitatea socială exterioară, și de natură subiectivă, atunci când reiese din lumea interioară a omului sau comunității. „Oamenii sau situațiile pot „deveni” probleme sociale atunci când se creează obstacole și se blochează activitatea normală a organismului social. Problemele sociale sunt patologii sociale” [8]. Interpretate în lumina postulatei patologiei sociale, abaterile, calificate drept probleme sociale, de la condițiile sociale încetățenite și ordinea socială, reprezintă cazuri de manifestări ale maladiilor sociale, de devieri de la așteptările morale.

2. *Perspectiva dezorganizării sociale*. Organizarea socială presupune, înainte de toate, că ea este un întreg, în care părțile se află într-o relație de dependență oarecum ordonată. Noțiunea centrală a acestei conceptualizări este cea de roluri, rolurile definind nu doar diferitele părți ale societății, ci, de asemenea, și modul în care ele sunt interrelaționate. Dezorganizarea socială este considerată „fața umbrită”, complementară, a organizării sociale, fiind percepută ca un eșec al manifestării rolurilor. Încă Emile Durkheim susținea că „în momentul dezechilibrului social, fie că el apare și se manifestă în timpul unor crize sau, dimpotrivă, în perioadele de schimbare socială favorabile, dar prea bruște – societatea temporar devine incapabilă de a exercita asupra oamenilor efectele cuvenite” [9, p. 294]. Din acest racurs, problemele sociale sunt consecințe ale dezordinii sociale, care generează reducerea forței de influență a regulilor sociale de comportament asupra indivizilor, fapt care a permis lansarea ideii, considerată drept „una dintre cele mai valoroase idei în sociologie” [10, p. 468], că dezordinea socială este un element constitutiv al procesului de transformare socială, fiind o oportunitate pentru procesul de constituire a noilor relații și reguli sociale.

3. *Perspectiva conflictului de valori.* Această abordare are la bază ipoteza că problemele sunt condiții sociale ce uneori pot fi incompatibile cu valorile unor anumite grupuri, membrii cărora reușesc să facă publică o chemare la acțiune. Problemele sociale, din această perspectivă, își au geneza în conflictele de valori și de interese. Și dacă interesele sunt diferite, grupurile se situează pe părți diferite ale baricadei, escaladând situațiile de conflict, care, la rândul lor, generează probleme sociale. Actualmente, în Republica Moldova, sub presiunea diverselor fenomene transformatoare, hotarele valorilor sociale, a normelor de existență, de acțiune de odinioară au dispărut, indivizii sociali, în particular, și grupurile sociale, în general, aflându-se în căutarea unor repere moderne. Atunci când vechile repere sunt distruse, susțin cercetătorii, se diluează și referințele cu care oamenii s-au obișnuit și ei se pomenesc în situația de a adopta noi valori care apar neexperimentate [11, p. 247]. Sistemul de valori al societăților în tranziție este foarte variat și incert, manifestându-se ca un generator puternic de probleme sociale. În fond, problema socială reprezintă un decalaj între normele unei societăți și realitatea socială, politică, culturală și economică din această societate, apariția unei probleme sociale fiind indisolubil legată de manifestarea unei neconcordanțe între ceea ce oamenii ar trebui să fie și ceea ce ei sunt în realitate (mai precis, între situația socială existentă și normele sociale). Este evident că problemele sociale sunt generate de anumite circumstanțe și sunt determinate de context, de valorile și instituțiile societății. Cercetătorii constată: „O problemă socială poate fi, în multe cazuri, consecința neanticipată, nedorită și indirectă a modelelor instituționalizate ale comportamentului social ... diferite structuri sociale au probleme distincte în funcție de caracteristicile, valorile și scopurile/interesele lor distincte, iar soluțiile date acestor probleme sunt diferite și ele (soluțiile având ca scop și rezultat schimbarea socială) în funcție de particularitățile acestor structuri sociale” [12].

4. *Perspectiva comportamentului deviant.* Această abordare pune în valoare ideea că problemele sociale reprezintă violări ale așteptărilor și comportamentelor normative. Comportamentul sau situațiile care nu se încadrează în prevederile normelor de conduită generală, acceptabile într-o societate, sau se depărtează de la normele tradiționale, sunt privite ca fiind deviante. Comportamentele deviante apar ca urmare a socializării inadecvate, care se desfășoară, în primul rând, în cadrul contextual al relațiilor primare de grup. Predispoziția spre comportamente deviante se formează din cauza eșecului socializării primare. Circumstanțele care favorizează apariția și manifestarea unui asemenea comportament au la bază condițiile nefaste în care se produce dezvoltarea persoanei, necesitând o atitudine atentă din partea societății, pentru a activa corecțiile cuvenite.

5. *Perspectiva etichetării sociale.* Conform acesteia, o problemă socială este definită drept social-deviantă în funcție de reacțiile sociale la o pretinsă violare a regulilor sau așteptărilor sociale. Această teorie se concentrează pe condițiile prin care comportamentele sau situațiile sunt definite ca problematice sau deviante. Cauza unei probleme sociale își are originea în atenția pe care i-o acordă mass-media, publicul și/sau factorii care exercită controlul social. Această perspectivă comportă anumite riscuri, întrucât, de mai multe ori, ea se configurează în baza stereotipurilor și a prejudecăților. Stereotipurile, în general, sunt de natură subiectivă și au un caracter părtinitor, fapt care

blochează posibilitatea aprecierii obiective a situațiilor. Prejudecățile, exprimate prin opiniile preconcepute sau convingerile nefondate care proliferază atitudinile excesive, lipsite de raționalitate, pot comporta și ele dificultăți în soluționarea problemelor de ordin social, fiind necesară, de fiecare dată, atenție în definirea unor situații sau persoane și o abordare complexă, dar și tolerantă a acestora.

6. *Perspectiva critică.* Conform acestei abordări, o problemă socială este o situație rezultată din exploatarea celor ce nu dețin puterea de către cei ce dețin puterea. Forma de organizare socială produsă de societatea capitalistă generează apariția celor mai multe probleme sociale, iar dezvoltarea capitalismului aduce cu sine și amplificarea problemelor sociale. Deciziile cu semnificații sociale, în condițiile de incertitudine în raport cu puterea, sunt influențate substanțial, în aceste cazuri, de sistemul de valori și principii pe care-l împărtășește persoana.

7. *Abordarea constructivistă* a problemelor sociale prezintă interes pentru jurnalismul social, deoarece reflectă potențialul individului sau al grupurilor sociale de a evalua realitatea și de a cataloga anumite stări și situații drept nedorite, nocive, periculoase, amenințătoare etc., prin aceasta atrăgând atenția și determinând opinia publică să ia atitudine întru soluționarea acestora. Din perspectiva acestei abordări, retorica acțiunilor respective are un caracter imperativ vădit. Din acest punct de vedere, problemele sociale se prezintă drept construcții, create de indivizi sau grupuri, care atrag atenția publicului asupra unor anumite condiții și se pronunță pentru schimbarea acestora.

Percepția unei probleme sociale poate parcurge, în viziunea sociologilor [13, pp. 14-15], câteva etape: a) conștientizarea publică scoate din anonimat problema și o definește ca fiind socială; b) identificarea și definirea problemei sociale se realizează grație sistemului de valori sociale; c) conștiința publică joacă un rol semnificativ în definirea gradului de gravitate al problemei sociale; d) conștiința publică face distincție între problema socială și problema individuală.

Problemele sociale sunt manifestări ale deteriorării sau chiar ale distrugerii funcționalității relațiilor sociale și normelor sociale existente, ca o consecință a tensionării și amplificării confruntărilor, care modifică valorile umane, normele de comportament și generează reacții sociale deviate. Ele subminează relațiile constructive care se stabilesc la nivel de individ social, grup social sau chiar societate, de aceea necesită o interpretare adecvată. Orice problemă socială, oricât de gravă ar fi, nu poate fi conștientizată și asumată de societate până nu este făcută publică și adusă pe agenda societății. Dacă problemele sociale, din diferite motive, nu sunt recunoscute nici de autorități, nici de organizațiile neguvernamentale, nici de cetățeni, de datoria mass-mediei este să le facă publice și să determine acești actori sociali să-și asume responsabilitatea pentru soluționarea lor. Pentru aceasta, mass-media trebuie să pună în circuit suficientă informație, care ar contura dimensiunile reale ale problemei, adică să inițieze procesul de construcție a problemelor existente. Opiniile precum că problemele sociale se amplifică datorită faptului că mass-media le acordă atenție sporită și că vorbește prea mult despre ele sunt contraproductive, iar acuzațiile care i se aduc presei în această ordine de idei sunt lipsite de temei. Autoritățile, politicienii, dar și anumite persoane publice, uneori, incriminează jurnaliștilor incompetență și

lipsă de patriotism. De notat, însă, că tocmai lipsa informațiilor despre problemele sociale existente și a dezbaterilor acestora în mass-media poate perpetua problema și afecta acțiunea socială în legătură cu ea.

Mediatizarea problemelor sociale impune o abordare valorică și multiaspectuală, care să suscite interesul general, dar și să formeze la diversele categorii de public atitudini constructive în raport cu subiectul de reflecție. Or, valorile și atitudinile indivizilor sociali determină înțelesurile problemelor sociale. Cele mai răspândite atitudini ale oamenilor față de problemele sociale care nu îi afectează direct sunt indiferența, acceptarea pasivă a necazurilor altor oameni, cinismul și pedeapsa divină. Luând în calcul această situație, jurnaliștii trebuie să-și construiască discursul mediatic în așa mod, încât să producă înțelesuri adecvate ale problemelor sociale, să provoace acțiuni concrete și să catalizeze activismul social al cetățenilor. Din aceste considerente, reflectarea mediatică a problemelor sociale trebuie să se axeze pe abordarea sociologică a acestora, astfel urmărind: 1) conștientizarea problemelor prezente cu care se confruntă societatea; 2) dobândirea de cunoștințe factice cât mai riguroase în legătură cu principalele probleme sociale; 3) înțelegerea originilor sociale ale acestora și a modului în care ele pot evolua; 4) considerarea raportului dintre teorie și practică, astfel ca politicile sociale care se aplică să se întemeieze pe experiența verificată; 5) existența unui sens al perspectivei, problema examinată fiind văzută în relația acesteia cu trecutul și prezentul societății, fără distorsiuni și exagerări [14, p. 468].

Vizibilitatea publică a problemelor sociale se datorează configurării mediatice a acestora, care începe cu punerea în circuit a informațiilor primare despre problemele sociale, dar și despre categoriile sociale afectate și cerințele lor de soluționare a situațiilor create. Frecvența și felul în care mass-media mediatizează sfera socială și tratează problemele sociale influențează percepțiile publicului și formează cunoștințele lui în raport cu acestea, iar cunoștințele despre problemele sociale sunt importante pentru materializarea acțiunii sociale.

Jurnaliștii, prin natura profesiei, trebuie să identifice problemele sociale în faza lor incipientă și să mobilizeze societatea pentru a nu admite amplificarea acestora, pentru a stopa evoluția lor sau pentru a propune modul de soluționare. Cunoașterea genezei, cadrului și modului de dezvoltare a problemelor sociale este o condiție obligatorie pentru reflectarea consistentă și multilaterală a acestora. De fapt, o problemă socială devine cunoscută întregii societăți numai datorită activității mass-mediei, care o „descoperă” și o face publică. Astfel, configurarea publică a problemei sociale se realizează prin reprezentări mediatice care pot influența conceptualizarea și asumarea socială a acesteia.

Specificitatea abordării mediatice a problemei sociale presupune contactul direct al jurnalistului cu problema, pătrunderea lui în mediul afectat de problemă și interacțiunea cu subiecții care suportă consecințele acestei probleme, fapt care determină și chiar impune un anumit tip de relații și de comportamente profesionale. Mai mult, fiecare problemă socială solicită și condiționează abordări diferite, determinând practicile de mediatizare. Problemele sociale nu sunt statice, ci dinamice, ele cresc sau se reduc în intensitate, variază în timp și spațiu, reprezintă succesiuni de evenimente, situații, stări fragmentare etc. Datorită acestei

caracteristici, dar și faptului că publicul nu neapărat consumă în mod consecvent produsele mediatică, se atestă dificultăți în configurarea publică a problemelor sociale.

În funcție de modul în care este pusă în aplicare specificitatea funcțională a problemei, se conturează două tipuri de reflectare mediatică: obiectivă și pragmatică [15]. Reflectarea obiectivă presupune acompanierea neutră a problemei prin simpla expunere a ei în presă, care se caracterizează prin producerea mesajelor fragmentare și sporadice. Reflectarea pragmatică se caracterizează prin consecvența și pluridimensionalitatea expunerii mediatică; prin orientarea mesajelor către anumite categorii de public.

În acest scop, este necesară sistematizarea, în funcție de anumite criterii, a activității social-economice, măsurarea variabilelor care caracterizează potențialul sistemului social de gestionare a problemelor sociale. Fundamentarea deciziilor social-economice, informarea publicului, organizațiilor social-politice, precum și a persoanelor fizice despre starea și dezvoltarea societății necesită informații diverse, cum ar fi: dimensiunea și evoluția în timp, proporțiile și corelațiile care se formează între diferite elemente din domeniile social și economic [16, p. 97].

Există mai multe criterii de clasificare a problemelor sociale. Din punctul de vedere al atitudinii colectivității, problemele sociale pot fi: *potențiale* – situații care nu sunt identificate drept probleme și, respectiv, nici asumate de către colectivitate; *asumate* – situații identificate drept probleme și asumate în mod conștient de către colectivitate.

Modul de asumare a problemelor sociale de către colectivitate, la rândul său, poate fi considerat și el criteriu de clasificare, conform căruia pot fi deosebite câteva tipuri de probleme: *latente* – problemele sociale conștientizate și asumate, dar în raport cu care colectivitatea dezvoltă o atitudine pasivă și nu întreprinde nici o activitate socială; *manifeste* – problemele sociale asumate în mod conștient, determinate drept importante și față de care colectivitatea dezvoltă o atitudine activă; *centrale* – problemele sociale calificate drept stringente și prioritare pentru colectivitate, pentru soluționarea cărora sunt concentrate toate eforturile și rezervele acesteia [4, p. 19].

Specificul și geneza problemelor sociale este un alt criteriu, conform căruia problemele sociale pot fi clasificate în: probleme care apar în sistemul de relații, stabilit între individul social și mediul natural (ecologie, resurse naturale); probleme care apar în sistemul de relații stabilit între individul social și societate (servicii educaționale, sănătate, cultură); probleme intersociale (care apar între comunități, grupuri etnice) [17].

Din punctul de vedere al nivelului de organizare a vieții sociale, se conturează următoarele tipuri de probleme: între indivizi sociali (probleme de ordin personal); între grupuri sociale (probleme de grup); între *categorii sociale* (probleme de clasă socială); între sisteme sociale.

Importante, de asemenea, se prezintă și următoarele criterii de tipologizare a problemelor sociale:

– criteriul *cuprinderii/extinderii*, conform căruia deosebim probleme sociale: internaționale, naționale, zonale, locale;

– criteriul *originii* problemelor sociale (domeniile în care acestea apar, se dezvoltă și se manifestă) care ne oferă posibilitatea să le clasificăm în: probleme pe domeniul sănătății, educației, asistenței sociale, religiei, sportului etc.;

– criteriul *naturii fenomenologice* a problemelor sociale care include problemele sociale legate de: migrație, sărăcie, narcomanie, alcoolism, criminalitate, trafic de ființe umane, violență etc.;

– criteriul *temporal de soluționare* a problemelor sociale, în baza căruia putem identifica: probleme pe termen lung, mediu sau scurt, dimensiunile temporale ale problemelor fiind foarte importante, îndeosebi pentru cei care suportă consecințele acestora;

– criteriul *instituțiilor care gestionează* problemele sociale – capacitatea sistemului social de a identifica și de a rezolva problemele sociale prin intermediul instituțiilor sale de profil – în baza căruia deosebim: probleme instituționalizate, legislative, în primul rând, și neinstituționalizate;

– criteriul *metodei de soluționare* a problemelor sociale, conform căruia deosebim probleme care pot fi rezolvate pe căi pașnice și pacifiste și probleme care pot fi rezolvate prin metode violente.

Problematica socială include, astfel, o multitudine de probleme ce țin de drepturile sociale ale omului (dreptul la asigurare socială, la învățătură, la protecția sănătății, la locuință, drepturile copiilor și ale persoanelor cu dizabilități), de riscurile sociale (maladii, inclusiv, maladii profesionale, întreținerea copiilor, invaliditatea, bătrânețea), problemele păturilor vulnerabile ale populației (orfanii, șomerii, migranții, familiile incomplete, copiii și adulții cu posibilități limitate), problemele populației de vârstă a treia, probleme ce țin de tineret (criminalizarea societății, criminalitatea juvenilă, alcoolismul, narcomania, accesibilitatea și calitatea studiilor, activitatea instituțiilor pentru copii), activitatea în domeniul ocrotirii mediului, propaganda modului sănătos de viață, educația morală, acțiunile de caritate, asigurarea socială și totul ce derivă din abordarea acestor și altor aspecte ale vieții cotidiene și perspectivelor de dezvoltare a societății.

Un rol aparte în definirea problemelor sociale îl au factorii care provoacă apariția sau amplificarea acestora, între care: informaționali (deficitul de date factologice, zvonurile, presupunerile, informațiile distorsionate etc.); structurali (incapacitatea structurilor și a instituțiilor sociale de a satisface sau îndeplini necesitățile sociale); valorici (neconcordanța sau diferența între valorile individuale și cele sociale); comportamentali (diferența între comportamentele individuale, de grup și cele sociale); relaționali (ineficiența instituțiilor de relații formale sau informale, fobiile sociale, ura rasială, religioasă etc.); motivaționali (solicitări, așteptări, cerințe neadecvate ale actorilor sociali).

În fond, problemele pot fi: rezolvabile, potențial rezolvabile și irezolvabile. Mediatizarea problemelor sociale din prima și a doua categorie solicită ca jurnalistul să formuleze cât mai explicit esența problemei și să descrie detaliat cadrul de referință al acesteia, să determine factorii care generează contradicțiile interne și externe, să identifice instrumentarul optimal necesar pentru soluționarea acesteia. Procesul de reflectare mediatică a problemelor sociale include activități gen: identificarea cauzelor și a contextului care au stat la baza apariției acestora, a genezei problemelor sociale; apariția și constituirea problemei,

identificarea factorilor care o mențin sau o amplifică; modificările care se produc și metamorfozele care se atestă în procesul de dezvoltare a problemelor sociale; diagnosticarea și abordarea acestora din perspectiva parametrilor temporali, spațiali și consistențiali; manifestarea atitudinii și a reacțiilor indivizilor sociali, în particular, și a societății, în ansamblu, la anumite probleme sociale; identificarea strategiilor și practicilor utilizate de factorii responsabili pentru soluționarea acestora; prognozarea evoluției problemelor și a variantelor posibile de soluționare a acestora.

Pentru mediatizarea echidistantă și calitativă a problemelor sociale sunt importante sursele informaționale pe care le utilizează jurnaliștii în procesul de examinare a problemei în mass-media. Sursele de date necesare reflectării problemelor sociale se regăsesc nu doar în ministerele și instituțiile de profil pe domeniul social, ci în mai multe sfere. Acest lucru demonstrează, o dată în plus, caracterul intersectorial al domeniului social, care, pentru buna lui funcționare, solicită și dezvoltă relații cu alte domenii ale activității. Analiza și mediatizarea problemelor sociale impune utilizarea nu doar a informațiilor oficiale, ci și a celor din surse neoficiale. În acest context, un rol important revine organizațiilor neguvernamentale, care, activând în paralel cu instituțiile statului, monitorizează nu doar evoluția problemelor sociale, ci și activitățile factorilor de decizie. De aceea, datele primare, furnizate de organizațiile neguvernamentale, în foarte multe cazuri sunt mai complexe, aproape de realitate și vizează mai mulți actori implicați în problemă.

De observat, în multe privințe, prin caracteristicile sale, jurnalismul social se apropie mult de așa-numitul *jurnalism comunitar*, centrat pe reflectarea problemelor care îl preocupă pe cetățeanul „mediu”: diapazonul trăsăturilor care marchează un text aparținând jurnalismului comunitar „se axează pe utilizarea unui spectru mai larg de surse, în afară de sursele tradiționale oficiale; examinarea mai amănunțită a proiectelor de politici publice și a urmărilor lor posibile; reflectarea mai frecventă a situației minorităților din comunitate; prezentarea scenelor din viața cotidiană; publicarea relatărilor despre istoria comunității, despre tradițiile, realizările, aspirațiile cetățenilor din comunitate ș. a.” [18, p. 291].

Problemele sociale ca subiecte de reflecție a presei se încadrează în jurnalismul social, care are menirea să le aducă pe agenda societății, să le analizeze și să creeze posibilități de dezbateră a lor, implicând în acest proces întreaga societate – condiție fundamentală pentru cunoașterea, înțelegerea, gestionarea corectă și soluționarea acestora. Dar, deoarece jurnalismul, după M. Coman, se află într-o poziție ambivalentă: pe de o parte, el este solicitat să exercite o acțiune educativă (în sensul formării unor oameni informați, cultivați, conștienți de poziția și răspunderile lor sociale), iar pe de altă parte, el este: „curtat” de grupuri cu interese politice sau economice pentru resursele sale persuasive și pentru puterea lui de a influența comportamentul indivizilor” [19, p. 82], implicațiile generate sunt atât de natură pozitivă, cât și mai puțin pozitivă. Jurnalismul social apropie evenimentele din sfera socială de indivizii sociali; reflectă operativ și detaliat evenimentele; expune faptele în contextul în care s-au produs; reduce distanța dintre diverse grupuri sociale; pătrunde în toate mediile domeniului social, democratizându-le; extinde cunoștințele despre valorile funcționale ale sistemului social; formează conduita umană; promovează noi modele de percepție socială și de comportament social; orientează acțiunea umană;

stimulează activismul civic; stimulează procesele decizionale; sensibilizează publicul etc. Totodată, nu poate fi neglijat faptul că jurnalismul social reflectă în mod episodic și de multe ori superficial și fragmentar realitatea socială; decide pentru individul social ce este sau ce nu este important pentru acesta; diminuează facultatea atitudinii critice; favorizează răspândirea stereotipurilor sau chiar creează stereotipuri; politizează și ideologizează activitățile sociale; creează posibilitatea denaturării valorilor sociale, a proceselor sociale și a deciziilor sociale; favorizează înclinația spre senzaționalism ș. a.

Rolul mass-mediei în reflectarea realității sociale, în formarea atitudinilor și acțiunilor sociale în raport cu problemele majore ale societății nu poate fi subestimat, mai cu seamă, în societățile care se află într-o tranziție de durată. Conștientizarea profesională a beneficiilor pe care le poate avea societatea de pe urma prestanței reale a jurnalismului social este o cerință a timpului care impune mass-mediei noi standarde de activitate și noi norme profesionale menite să faciliteze acest proces.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Moraru, Victor. Mass media vs politica. Chișinău: USM, 2001.
2. Journalism for Social Change [On-line]: <https://www.edx.org/course/journalism-social-change-uc-berkeleyx-j4sc101x-0> (Accesat 10.10.2015).
3. Sussman, Ed. The New Rules of Social Journalism: A Proposal [On-line]: <https://pando.com/.../the-new-rules-of-social-journalism-a-proposal/> (Accesat 10.10.2015).
4. Zamfir, Cătălin, Stoica, Laura, Stănculescu, Manuela Sofia (coord.). Dezvoltarea socială. Capacitatea instituțiilor. Ghid de evaluare. București: Institutul de Cercetare a Calității Vieții, 2007.
5. Agabrian, Mircea. O paradigmă sociologică a problemelor sociale. În: Revista Română de Sociologie, 2001, serie nouă, anul XII, nr. 5-6, pp. 463-473.
6. Guzun, Mihail. Tranziția și criza de valori. Identitatea națională: de la incertitudine la redefinire (cazul Republicii Moldova). În: Victor Moraru (coord.). Societatea și comunicarea în tranziție. Chișinău: ULIM, 2008, pp. 223-236.
7. Merton, Robert K., Nisbet, Robert (Eds.). Contemporary Social Problems. 2nd ed. New York: Harcourt Brace & World, 1966.
8. Ясавеев, Искэндэр. „Социальная проблема” в социологическом лексиконе [On-line]: <http://corp.fom.ru/uploads/socreal/post-146.pdf> (Accesat 7. 12.2014)
9. Дюркгейм, Эмиль. Самоубийство: социологический этюд. Санкт-Петербург: Союз, 1998.
10. Шибутани, Тамотсу. Социальная психология. Москва: Прогресс, 1969.
11. Enachi, Valentina. Spații culturale și imagini feminine: analiză comparată. În: Victor Moraru (coord.). Societatea și comunicarea în tranziție. Chișinău: ULIM, 2008, pp. 244-255.
12. Pascaru, Mihai. Diagnosticarea problemelor sociale [On-line]: http://www.incluziunesociala.ro/uploads/47_49743_suport_curs_Diagnoza_problemelor_sociale.pdf (Accesat 08.12.2014).
13. Dan, Adrian. Diagnoza și soluționarea problemelor sociale [On-line]: <http://ru.scribd.com/doc/218116959/Diagnoza-Si-Solutionarea-Problemelor-Sociale-curs-Adrian-Dan#scribd> (Accesat 04.05.2015).
14. Agabrian, Mircea. Op. cit.
15. Зацепина, Ирина. Понятие социальных проблем и их отражение в масс-медиа [On-line]: http://conference.osu.ru/assets/files/conf_info/conf8/s23.pdf (Accesat 21.01.2015).
16. Stepanov, Georgeta, Pârțachi, Ion, Guzun, Igor. Interpretarea datelor statistice în jurnalism. Chișinău: CEP USM, 2013.
17. Социальные проблемы: сущность, источники и причины возникновения [On-line]: <http://socialpol.ru/otvety-k-gosam-po-socialnoj-rabote-socialnye-problemy-sushhnost-istochniki-i-prichiny.html> (Accesat 6.12.2014).
18. Moraru, Victor, Socolov, Tatiana. Identitatea jurnalismului comunitar. În: Studia Universitatis. Seria Științe sociale, 2007, nr. 3, pp. 288-292.
19. Coman, Mihai. Introducere în sistemul mass-media. Iași: Polirom, 1999.

STRUCTURA PARADIGMATICĂ A EVOLUȚIEI METAFILOSOFIEI


THE PARADIGMATIC STRUCTURE OF METAPHILOSOPHICAL EVOLUTION

Roman IDJILOV, *doctorand,*
Institutul de Istorie al AȘM

Summary

In this article is analyzed the problem of evolution structure of metaphilosophy . In this respect, it has been proposed the description of the principal stages of evolution of metaphilosophical thought: preparadigmatic, paradigmatic, postparadigmatic. The result of this review is the demonstration of the similarities between scientific and metaphilosophical paradigms. Finally, it has been proposed some methodological solutions which would help to establish a new philosophical science – metaphilosophy.

Key-words: *paradigmatic structure, the form of philosophy, metaphilosophy, historic evolution.*

 Analiza evoluției paradigmatică a gândirii metafilosofice poate fi realizată din perspectiva conținutului și din perspectiva formei. Examinarea tranziției de la o paradigmă veche la una nouă se axează predominant asupra conținutului teoretic al concepțiilor metafilosofice cu statut paradigmatic și neparadigmatic. În acest sens, se analizează transformarea ideii de filosofie în formele implicite și explicite, care a dus la modificarea filosofării în general și a metodologiei filosofice în particular. Realizând pe parcursul istoriei diferite programe metafilosofice, filosofia și-a schimbat neîncetat forma și conținutul, apelând la noi metode și formulând noi probleme. Un alt profil al evoluției gândirii metafilosofice se reliefează în cazul în care ne abstractizăm de conținutul concret al paradigmelor metafilosofice, concentrându-se asupra formei pure, adică asupra structurii „transcendentale” a acestei transformări istorice a filosofiei. În acest caz, se reliefează unele structuri și etape repetitiv-ciclice, care sunt comune tuturor paradigmelor metafilosofice analizate sub aspect dinamic. Distingerea acestor structuri și tendințe prezintă într-o altă lumină evoluția gândirii filosofice, demonstrând potențialul cognitiv și euristic înalt al abordării paradigmatică în cercetările istorico-filosofice. Dincolo de aceasta, distingerea etapelor și structurilor „transcendentale” ale evoluției gândirii metafilosofice include în sine și un potențial sibilic nevalorificat. Și aceasta deoarece caracterul tendențios și repetitiv al acestor contururi structurale prezintă un fundament relevant pentru proiectarea viitorului filosofiei cu o probabilitate relativ înaltă. Mai mult decât atât, abordarea paradigmatică oferă un teren hermeneutic favorabil pentru descrierile interpretative relevante ale situației actuale în filosofie, pornind de la paradigma contemporană în gândirea metafilosofică. Această analiză se prezintă actuală în contextul situației de criză în care se află filosofia ca element al culturii contemporane.

Examinarea evoluției conceptual-metodologice a gândirii metafilosofice denotă existența unor etape ciclice în devenirea concepțiilor metafilosofice, care în linii mari se aseamănă cu etapele dezvoltării științelor naturii în cadrul tabloului istoric oferit de Th. Kuhn [1]. În acest sens, putem constata că o concepție metafilosofică într-un context istoricofilosofic relevant poate trece prin următoarele etape: etapa preparadigmatică, etapa paradigmatică, criza paradigmei metafilosofice, pierderea statutului paradigmatic (tranziția de la o paradigmă la alta). Analiza desfășurată a acestor etape, prin abstractizarea relativă de conținutul concret al concepțiilor metafilosofice, asigură abordarea diacronică a filosofiei din punctul de vedere al formei „pure”. Deci, analiza acestor etape presupune distingerea logicii „transcendentale” a evoluției formei „pure” a filosofiei. Abordarea diacronică a evoluției formei filosofiei ca fenomen corelează cu abordarea sincronică. Distingerea unor structuri repetitive ale evoluției filosofiei este un pas înainte în direcția identificării trăsăturilor caracteristice ale formei filosofiei din perspectiva sincronică, care, la rândul său, face posibilă distingerea ideii generale de filosofie.

La diferite etape istorice o concepție metafilosofică poate avea statutul paradigmatic și neparadigmatic. Statutul neparadigmatic presupune două situații diferite: 1) o concepție metafilosofică este neparadigmatică la etapa preparadigmatică; 2) o concepție metafilosofică este neparadigmatică la etapa postparadigmatică. O concepție metafilosofică preparadigmatică poate obține un statut paradigmatic, dar poate să rămână și la etapa neparadigmatică ca atare. Și aceasta deoarece în istoria filosofiei au fost cazuri când o concepție preparadigmatică așa și nu a obținut un statut paradigmatic, deși pe parcursul unei perioade anumite a fost relativ recunoscută, pretinzând la un statut paradigmatic. Deci, o concepție metafilosofică, fiind elaborată ori promovată într-un mod implicit sau explicit, poate să nu obțină un statut paradigmatic, fiind în cele din urmă dată uitării. De asemenea, sunt cazuri când o concepție metafilosofică, într-o formă modernizată, este reactualizată, obținând un statut paradigmatic. Aici, putem menționa concepția hermeneutică asupra filosofiei, care a fost lansată încă în Evul Mediu. Această concepție în mod explicit a fost promovată de filosofia scolastică, care sub controlul bisericii își explica sarcina ca una de interpretare și clarificare a adevărilor perene ale religiei creștine (dogme). Pe parcursul unei perioade de timp această viziune metafilosofică a subminat concepția cognitivă, deși odată cu dezvoltarea filosofiei scolastice rolul cognitiv al rațiunii devenea din ce în ce mai recunoscut. Acest program al interpretării sensurilor, pentru care filosofia scolastică a fost criticată cu vehemență de filosofii moderni, practic a fost reînviat în cadrul celor mai importante proiecte reformiste metafilosofice contemporane în condițiile unui declin al paradigmei cognitive (Schlick, Carnap, Wittgenstein ș. a.) [2, p. 35-37].

Este evident faptul că nu toate concepțiile metafilosofice lansate vor obține în cele din urmă un statut paradigmatic. O parte dintre aceste concepții sunt neparadigmatice apriori, adică în principiu. În istoria filosofiei au fost elaborate mai multe concepții care nu au obținut o susținere generală și cu timpul au fost date uitării. Totodată, faptul că o viziune metafilosofică a fost dată uitării nu poate servi în calitate de criteriu suficient pentru a declara că această concepție nu este preparadigmatică, adică apriori nepara-

digmatică. În acest context, trebuie să remarcăm că constatarea faptului că o viziune metafilosofică este neparadigmatică în principiu depinde de soluționarea problemei criteriilor filosoficității, ceea ce presupune definirea esenței filosofiei ca fenomen spiritual. De aceea, atâta timp cât nu au fost identificate criteriile generale ale filosoficității, toate concepțiile neparadigmatice, ce nu au ajuns la etapa paradigmatică, trebuie să aibă un statut preparadigmatic, deoarece nu este exclusă situația în care una dintre aceste concepții va obține o recunoaștere paradigmatică.

Prima etapă, din punct de vedere diacronic, în „viața” unei concepții metafilosofice, care poate fi, de altfel, și ultima, este etapa preparadigmatică. Această etapă presupune două situații premergătoare: 1) o concepție metafilosofică preparadigmatică nu este precedată de o viziune paradigmatică; 2) o concepție metafilosofică preparadigmatică vine să înlocuiască o viziune paradigmatică. De exemplu, concepțiile metafizică, cognitivă și științifică, devenind concepții paradigmatică, nu au avut „premergători” paradigmatici. Elaborarea acestor paradigme a stat la temelia filosofiei ca atare, adică filosofiei ca fenomen cultural și spiritual separat. Încercarea de a examina rațional și sistematic transcendența, fără o impunere pragmatică, constituie esența fenomenului filosofiei la apariția acesteia, fiind un produs exclusiv al civilizației antice grecești. Ca și știința, filosofia, înainte de a se constitui, a trecut prin așa-numita etapă a „proto-filosofiei”. Spre deosebire de civilizația antică greacă, în celelalte culturi antice și nu numai, în special de origine orientală, etapa proto-filosofică așa și nu a fost depășită. În acest context, în istoria filosofiei se apelează tradițional la sintagma „filosofie orientală”, prin care se recunoaște filosoficitatea acestor reflexii oferite de gânditorii orientali. În pofida similitudinilor evidente, aceste versiuni ale reflexiei constituie, de fapt, niște forme alternative de abordare abstract-speculativă a realității, de aceea concepțiile metafizico-religioase orientale, în termenii culturii europene, trebuie să fie catalogate ca quasi-filosofii. Și aceasta deoarece reflexia „filosofică” a Indiei, de exemplu, care a înregistrat cele mai mari progrese în această direcție, spre deosebire de reflexia speculativă din Grecia Antică, nu s-a desprins de practica religioasă, obținându-și valoarea doar din perspectivele etico-religioasă și praxiologică. De aceea, în reconstrucțiile istorico-filosofice occidentale ale „filosofiei orientale”, de regulă, se pune accent pe aspectul metafizic al reflexiilor gânditorilor orientali, dându-le o explicație filosofică europeană. Aceste investigații istorice prezintă exemple de „occidentalizare” europocentristă a gândirii religioase și etice orientale. Totodată, în pofida utilizării sintagmei „filosofia orientală”, caracterul selectiv al reconstrucțiilor istorico-filosofice occidentale implicit denotă faptul că reflexia tradițional-orientală este mai mult decât o totalitate de concepții filosofice originale elaborate în cadrul civilizațiilor neeuropene, fiind, de fapt, un ansamblu organic de concepții și convingeri metafizice, mistico-religioase și mitologice. Pe lângă formele „neortodoxale” de filosofare caracteristice pentru așa-numita proto-filosofie, în istoria filosofiei occidentale, deja după constituirea fenomenului filosofiei, au avut loc unele „devieri” de la linia generală de filosofare, ceea ce nu a cauzat, totuși, dispariția filosofiei în sensul tradițional occidental al conceptului [3, p. 13-16]. Exemplul cel mai elocvent oferă filosofia medievală, care, în unele perioade, atât explicit cât implicit,

a promovat o formă „deviantă” de filosofare, prin subminarea raționalismului și funcției cognitive a demersului filosofic. Totuși, dezvoltarea scolasticii a marginalizat aceste imbolduri iraționaliste, reafirmând concepțiile metafizică, cognitivă, științifică și nepragmatistă asupra naturii demersului filosofic. Astfel, prima semnificație a noțiunii de concepție metafilosofică preparadigmatică presupune etapa pre- sau protofilosofică, atunci când o concepție metafilosofică preparadigmatică nu este precedată de nici o viziune paradigmatică. Această etapă este marcată de rivalitatea diferitor viziuni metafilosofice, soldându-se cu recunoașterea generală a unor concepții în detrimentul altora. În istoria filosofiei această situație se ilustrează prin câștigarea paradigmei metafizică, cognitive, științifice și nepragmatiste, care, împreună, constituie o unitate organică. Elementul central al acestei revoluții intelectuale, în rezultatul căreia s-a constituit filosofia, rezidă în renunțarea la gnoseologia psihologistă, având ca implicație majoră desprinderea cunoașterii de componentele mistico-religioase, ceea ce nu este caracteristic pentru culturile orientale, în special pentru India, unde această formă religioasă a quasi-filosofiei s-a dezvoltat cel la bine.

A doua formă a concepției preparadigmatice presupune situația în care această concepție este precedată de o viziune paradigmatică și vine în locul ei. Apariția acestei viziuni alternative, la primele etape, obține forma unei critici a concepției paradigmaticice dominante fără o verbalizare univocă a necesității renunțării la această paradigmă. Etapa preparadigmatică a viziunii metafilosofice, care va obține în cele din urmă un statut paradigmatic, presupune câteva momente ce corelează cu evoluția concepției paradigmaticice precedente. Aceste momente includ: 1) apariția viziunii preparadigmatice în forma de critică a concepției paradigmaticice dominante, fără a se contrapune explicit acestei paradigme; 2) criza concepției paradigmaticice, care este marcată, de obicei, prin încercări active și, pe alocuri, disperate de a „salva” paradigma veche, viziunea preparadigmatică fiind dezvoltată accelerat în această perioadă; 3) recunoașterea treptată a relevanței și validității concepției preparadigmatice, prin contrapunerea viziunii paradigmaticice, ceea ce este identic cu obținerea treptată a statutului paradigmatic; acest proces este marcat de apariția unui număr crescând de filosofi proeminenți care formulează în mod explicit conținutul și sarcinile viziunii metafilosofice noi. Așadar, etapele de evoluție a concepției preparadigmatice alternative corelează cu evoluția paradigmei vechi. De aceea, soarta concepției preparadigmatice, în cel de-al doilea sens al conceptului „preparadigmatic”, depinde de logica dezvoltării paradigmei metafilosofice dominante.

Trecerea de etapa preparadigmatică și obținerea statutului paradigmatic implică transformări de ordin conceptual-metodologic și structural ale demersului filosofic. O concepție paradigmatică, explicită sau implicită, înseamnă în prima instanță un program de reformare a filosofiei care trebuie să fie realizat prin aducerea demersului filosofic la forma proiectată în acest program. Instaurarea paradigmei metafilosofice noi impulsionează dezvoltarea filosofiei, determinată de dezvăluirea noilor perspective și posibilități de avansare. Instituirea unei paradigme noi marchează cea mai activă fază în dezvoltarea gândirii metafilosofice. Etapa care se începe odată cu instaurarea unei paradigme metafilosofice se aseamănă, din mai multe puncte de vedere, cu știința normală la Th. Kuhn. În

rezultatul înlocuirii paradigmei metafilosofice se proiectează un alt cadru problematic și metodologic al demersului filosofic. În acest context, sarcina de bază a filosofilor constă în încercarea de a realiza acest program metafilosofic nou. De exemplu, paradigma metafizică, constituind o unitate organică cu paradigmele cognitivă și științifică, prescrie filosofiei elaborarea unor sisteme metafizice care ar oferi soluții pentru un set invariabil de probleme, denumite „probleme perene ale filosofiei”. În cazul dat, filosoful, ca subiect al cercetării metafizice, operează cu un set de probleme relevante în contextul paradigmei metafizice, bazându-se pe o metodologie corespunzătoare. Instaurarea paradigmei antimetafizice, din contra, schimbă radical statutul acestor probleme tradiționale, declarându-le drept pseudoprobleme. Dincolo de aceasta, se schimbă modelul unei „cercetări” filosofice valide, adică cadrul conceptual-metodologic. De aceea, în contextul filosofiei contemporane construcția sistemelor metafizice se declară irelevantă și sortită eșecului, iar problemele „perene” ale filosofiei nu mai sunt actuale. În acest sens, problemele filosofice proiectate de paradigmă au un statut asemănător cu cel al problemelor *puzzles*. Și aceasta deoarece capacitatea teoriei de a soluționa problemele *puzzles* nu se pune la îndoială atâta timp cât teoria paradigmatică nu a intrat în criză adâncă. Încercările de a realiza programul metafilosofic nu se conțin până când paradigma metafilosofică nu intră în criză și nu este înlocuită ireversibil cu o altă viziune dominantă. Așadar, instaurarea unei paradigme metafilosofice noi implică transformarea demersului filosofic din punctul de vedere al conținutului (problematica) și din punctul de vedere al formei de practicare (metodologie).

Ca și în știința normală, care abordează diferite tipuri de probleme teoretice și practice, în filosofie tematica este de natură eterogenă. În acest context, se prezintă relevantă divizarea sarcinilor teoretice ale filosofiei în două categorii de bază: probleme metafilosofice și probleme filosofice ca atare. Imediat după instaurarea unei paradigme noi predomină tematica metafilosofică, deoarece programul de reformare a filosofiei necesită adaptări și precizări conceptual-metodologice. Deci, după ce se schimbă cadrul problematic, ca rezultat al instaurării unei noi paradigme, obiectivul de bază al reflexiei filosofiei devine adaptarea conceptual-metodologică a demersului filosofic la un nou ansamblu problematic, ceea ce implică intensificarea reflexiei metafilosofice și, ca urmare, lansarea diferitor programe de reformare a filosofiei. Al doilea grup de probleme filosofice cuprinde toate celelalte subiecte ale reflexiei filosofice care nu presupun dimensiunea metafilosofică. De exemplu, în contextul dominării paradigmei metafizice acest tip de probleme includea așa-numitele probleme „perene” ale filosofiei (raportul „corp-spirit”, natura sufletului, existența lui Dumnezeu etc.). Așadar, odată cu instaurarea unei paradigme noi crește importanța tematicii metafilosofice, o situație asemănătoare cu cea din știință, deoarece în perioada revoluțiilor științifice tematica logico-metodologică și epistemologică devine extrem de actuală, încadrându-i în aceste discuții chiar și pe savanții nefilosofi (de exemplu, Einstein, Poincaré, Bohr, Heisenberg, Fleck, Weizsäcker etc.)

Etapă de dominare a unei paradigme poate lua sfârșit în rezultatul înlocuirii cu o altă concepție metafilosofică paradigmatică. Declinul paradigmei se începe în perioada crizei

concepției metafilosofice, care presupune conștientizarea faptului că ideea de filosofie promovată prin paradigma respectivă nu este una relevantă. Totodată, pentru renunțarea la o paradigmă trebuie să existe și o concepție alternativă. Atât starea de criză a paradigmei, cât și elaborarea unei concepții metafilosofice alternative nu rezultă numai din suprapunerea unei serii de factori intrafilosofici, fiind influențată și de factorii de ordin extrafilosofic (știință, religie, politică etc.) [4, p. 17]. De exemplu, critica empiristă a filosofiei metafizice a fost determinată de o serie de împrejurări de natură extrafilosofică, printre care cele mai importante sunt următoarele: succesele incontestabile ale științelor naturii, laicizarea culturii, înălțarea protestantismului, dezvoltarea tehnologică a societății ș. a. O trăsătură specifică a paradigmei aflate în criză constă în intensificarea fără precedent a demersurilor apologetice, ceea ce duce la elaborarea diferitor proiecte reformatoare care sunt menite să ofere contraargumente oponentilor concepției metafilosofice respective.

Următoarea etapă structurală importantă a evoluției gândirii metafilosofice rezidă în tranziția de la o paradigmă veche la una nouă. La această etapă, o nouă concepție despre natura filosofiei, fiind mai adaptată la realitățile culturale și intelectuale respective, primește o susținere crescândă din partea comunității filosofice, înaintând, pe această cale, spre un statut paradigmatic. De regulă, o nouă concepție metafilosofică este elaborată și promovată de o nouă generație de filosofi. Elaborarea unei concepții metafilosofice poate avea loc în două forme: implicită și explicită. Forma implicită rezidă în lansarea unui nou gen de filosofare fără a desfășura în măsura convenită reflexia metafilosofică preventivă. Forma explicită se caracterizează prin plasarea accentului pe reflexia metafilosofică prospectivă, noile tipuri ale filosofării fiind prezentate în mare parte în forma de proiect. Aceste două forme de inovație conceptual-filosofică tot timpul coexistă, într-o măsură mai mare sau mai mică, variind doar ponderea acestor tipuri de metafilosofie în cadrul concepției inovatoare. În rezultatul elaborării și verbalizării concepției metafilosofice alternative, diferența dintre cele două viziuni metafilosofice devine din ce în ce mai reliefată, oferind, pe această cale, bazele comprehensive necesare pentru demarcarea și autojustificarea metodologică a concepției metafilosofice noi. Pe lângă aceasta, trebuie să menționăm că odată ce s-a declanșat procesul elaborării concepției metafilosofice alternative, fie într-o formă explicită, fie implicită, ca rezultat al stării de criză, se intensifică discursul metafilosofic retrospectiv. În acest sens, se prezintă relevant exemplul marilor strategii metodologice ale filosofiei contemporane (destrucție, deconstrucție, metodă genealogică etc.), marcate de dominarea discursului retrospectiv în contextul depășirii formei metafizice a reflexiei filosofice.

Elaborarea unei concepții metafilosofice alternative este un proces care se face inevitabil pe baza metodologiei oferite de reflexia filosofică existentă. Constituirea unei concepții metafilosofice noi se produce în sânul celei vechi, bazându-se pe argumentele „deviante” ale criticilor paradigmei. În prima perioadă, o nouă concepție metafilosofică coexistă cu viziunea paradigmatică. Coexistența concepțiilor metafilosofice alternative implică două procese paralele: pe de o parte, scade intensitatea reînnoirii și adaptării concepției vechi, iar pe de altă parte, crește intensitatea tentativelor de dezvoltare a concepției metafilosofice alternative. De aceea, tranziția de la o paradigmă la alta este un proces treptat de schim-

bare a percepției filosofiei de către comunitatea filosofică și intelectuală. Aici nu putem vorbi despre o transformare bruscă a percepției rolului și obiectivelor filosofiei, deoarece procesul renunțării generale la o paradigmă durează un timp relativ îndelungat, ceea ce se explică mai întâi de toate prin faptul că filosofia ca fenomen spiritual este profund ancorată în propria ei istorie, fapt care condiționează un conservatism pronunțat al mentalității filosofice. Dincolo de aceasta, filosofia, nefiind o formă de creație intelectuală empiric verificabilă, se caracterizează prin oferirea importanței deosebite adevărului bazat pe autoritate, în pofida faptului că filosofia este cea mai liberă formă de gândire. Transformările mutaționiste și revelațiile revoluționare se produc doar în conștiința unui număr restrâns de filosofi, autori ai concepției metafilosofice noi. Acești gânditori, fiind educați în tradiția concepției paradigmatică vechi, dar deja în stare de criză, datorită unei legături mai slabe cu concepția dominantă, mai ușor renunță la tradiție și aderă la concepții teoretico-metodologice alternative. Din cauza dominării paradigmei vechi, filosofii revoluționari, de regulă, obțin recunoaștere doar după moarte, mulți dintre aceștia nefiind cunoscuți în cercurile intelectuale largi pe parcursul vieții, deși istoria filosofiei, în cazul în care promovează o paradigmă metafilosofică nouă, poate să le atribuie acestor filosofi, în reconstrucțiile sale narative, un rol de bază în filosofia din perioada respectivă. Din această cauză se creează, de obicei, o impresie falsă că majoritatea covârșitoare dintre acești gânditori-revoluționari erau recunoscuți în timpul vieții. Însă, o autoritate adevărată au avut alți filosofi, despre care istoria „nouă” a filosofiei nu consideră de cuviință să vorbească. Așadar, procesul tranziției de la o paradigmă veche la una nouă presupune o evoluție treptată a viziunilor metafilosofice. În cadrul acestui proces se constată o intensificare a elaborărilor teoretico-metodologice pe direcția noilor programe metafilosofice și o scădere evidentă a intensității inovațiilor pe direcția dezvoltării concepției paradigmatică precedente.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Kuhn Thomas. Structura revoluțiilor științifice. București: Humanitas, 2008. 279 p.
2. Double Richard. Metaphilosophy and free will. New York, Oxford: Oxford University Press, 1996. 176 p.
3. Nakamura Hajime. Orient și Occident: o istorie comparată a ideilor. București: Humanitas, 1997. 547 p.
4. Overgaard Soren, Gilbert Paul, Burwood Steven. An introduction to metaphilosophy. New York: Cambridge University Press, 2013. 240 p.

PREMISE PRIVIND ABORDAREA MIGRAȚIEI CETĂȚENILOR MOLDOVENI DIN ITALIA DIN PERSPECTIVA GENERAȚIILOR SECUNDE

PREMISES FOR TACKLING THE MIGRATION PROBLEM OF MOLDOVANS IN ITALY FROM THE PERSPECTIVE OF SECOND GENERATION

Ecaterina DELEU, *doctorandă,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

Summary

The aim of our research is to analyze the premises for tackling the migration problem of Moldovans in Italy from the perspective of second generation. We will refer to children of Moldovan immigrants who have followed their parents, but also those who was born and raised up in Italy. There are about 20 percent of Moldovan immigrants (in Italy) that makes their number up to 200 thousand of people. In the past five years, the number of Moldovan pupils in Italian schools every year exceeded 20 thousand learners. From 1997 to present, in Italy they were born more than 12 thousand children with at least one parent citizen of Moldova. So we refer to a significant number of Moldovan children present in Italy, who may be included in the category of second generation. As a fact, an extremely small number of Moldovan citizens obtained the citizenship of Italy until now and their children are affected by parents returning in Moldova, where the reintegration brings big problems.

Key-words: *young migrants, second generation, foreign minors, integration policies, circular migration, return migration.*

Migrația este un fenomen global, care implică anual un număr tot mai mare de persoane, inclusiv femei și copii. Pe parcursul anului 2015, țările europene s-au confruntat cu o criză migrațională fără precedent, care a readus pe agenda de lucru chestiuni privind revizuirea politicilor migraționiste.

Începând din 2012-2013, fiecare al zecelea locuitor din țările OCDE și UE este născut în afara granițelor țării de reședință. În țările OCDE, numărul de imigranți era de peste 115 milioane, iar în UE – 52 milioane (33,5 la sută născuți în țările extracomunitare). În plus, 2/3 din ei locuiau în țara gazdă de cel puțin 10 ani. În 2013, unul din 5 tineri de 15-34 ani (35,4 milioane de persoane) era copilul unui imigrant sau imigrase fiind minor [1, pp.3, 231]. Potrivit Institutului Național de Statistică din Italia (ISTAT), în 2050 aproximativ o treime din tinerii de până la 24 ani din peninsula va avea cel puțin un părinte născut peste hotare [2, p.21].

Gradul de reușită a integrării copiilor migranților este un criteriu important de evaluare a politicilor de integrare aplicate în diferite țări. În funcție de rezultat, este calificat drept un semnal de succes sau eșec al integrării. În cazul analizei proceselor migraționale și a impactului lor asupra societății gazdă, tema generațiilor secunde este foarte relevantă, din considerentul integrării *fiilor imigrației* - acestea reprezintă o probă nu doar pentru părinții migranți, dar și pentru capacitatea de ospitalitate a țării gazdă [3, pp.13-15]. Pe de altă parte, este o probă/provocare pentru țara de origine, în relațiile cu Diaspora, dar și în contextul politicilor care vizează migrația de revenire (return migration), de reinsertie socială a migranților și copiilor lor.

Referindu-se la integrarea copiilor imigranților, cercetătorii reiterează noțiunile de *generații-punte*, *generații strategice*, destinate a fi o punte de legătură dintre părinții migranți și societatea țării de reședință [4, p.68]. Fenomenul generațiilor secunde este relevant pentru că marchează trecerea de la migrația temporară la etapa de stabilizare a comunităților de imigranți. Formarea unei noi generații de imigranți nu este doar o etapă importantă a fenomenelor migraționale. În același timp, este o provocare pentru coeziunea socială și un factor de transformare a societății gazdă [5, pp.169-170]. Luând în calcul condițiile și oportunitățile de integrare pe care le oferă țările de destinație a migranților, fenomenul generațiilor secunde este considerat o probă pentru rezultatele incluziunii lor, care încep de la cele mai joase trepte ale stratificării sociale [6, p.2].

Fenomenul generațiilor secunde reprezintă o nouă dimensiune a aspectelor ce țin de migrația cetățenilor moldoveni. Problema poate fi studiată din diferite perspective: politologică, sociologică, demografică, economică, filosofică, psihologică etc. Cercetările privind particularitățile formării generațiilor secunde ale migranților moldoveni din Italia pot reprezenta punctul de plecare pentru studierea acestor categorii de populație în diferite țări cu un număr mare de cetățeni moldoveni: Federația Rusă, Spania, Portugalia, Grecia etc.

Studiul necesită sistematizarea și analiza complexă a abordărilor privind fenomenul generațiilor secunde de migrație, în vederea identificării particularităților, mecanismului și tipologiei sale. În acest scop, este necesară identificarea tendințelor actuale ale migrației cetățenilor Republicii Moldova (migrația circulară, cea de revenire, transferul în alte țări gazdă); determinarea ponderii generațiilor secunde în contextul general al migrației cetățenilor moldoveni; identificarea politicilor aplicate în cazul generațiilor secunde; stabilirea rolului instituțiilor mediatore în procesul adaptării sociale (familia, școala etc.) și a impactului asociaționismului.

Metodologia cercetării implică analiza calitativă (studii aprofundate, critica selectivă și constructivă a literaturii), metoda sistemică, comparativă, istorică, statistică, demografică - care permit sistematizarea abordărilor științifice ale fenomenului generațiilor secunde. Experimentul și observarea sunt alte două metode importante. În cazul cercetării noastre, este necesară includerea unor metode specifice: realizarea anchetei (chestionar), a interviurilor în profunzime etc., cartografierea, elaborarea unei baze de date, a unui Sistem Informatic Geografic (SIG) etc.

Particularitățile formării generațiilor secunde ale migranților moldoveni în Italia: design de cercetare

Fenomenul generațiilor secunde este unul complex, cu aspecte care se referă la diverse categorii de persoane: copii născuți în țara de migrație sau cei transferați în urma migrației părinților lor, prin reunificarea familiei, la diferite etape ale parcursului școlar, minori neînsoțiți (încadrați în proiecte educative), copii refugiați etc. Dintre aceștia, o categorie aparte o constituie migranții involuntari sau fiii migranților care întreprind această călătorie din țara de origine în țara de migrație nu din propria dorință, ci la îndemnul părinților. Ei sunt cei care refuză integrarea subordonată, acceptată de migranții din prima generație,

sunt expuși mai multor situații de risc de discriminare în raport cu părinții lor (uneori invizibili din cauza statutului de migrant ilegal). Elevii străini (cetățeni străini) contactează cu un număr mai mare de instituții, obligați fiind de împrejurări. Ei au crescut și s-au format în societatea italiană, dar sunt considerați cetățeni străini, imigrați, chiar dacă au un parcurs școlar similar elevilor băștinași. Au aceleași aspirații ca și colegii lor, diferite de cele ale părinților. În acest context, există o mare discrepanță între așteptările/perspectivile lor, în condițiile în care țările de reședință nu sunt gata să le asigure egalitate de șanse.

Problema generațiilor secunde ale migranților moldoveni în Italia a fost studiată tan-gențial în Republica Moldova. Una din cauze ar fi complexitatea aspectelor care vizează migrația externă a cetățenilor moldoveni. În plus, Republica Moldova are o istorie recentă de migrație, spre deosebire de alte țări: Australia, SUA, Canada etc. Actualmente, fenomenul generațiilor secunde ale migranților moldoveni scoate în relief un aspect mai puțin explorat, care comportă o mare importanță teoretică și practică.

În literatura științifică a fost acordată o atenție deosebită cercetării proceselor migraționale. Fundamentarea metodologică a acestei probleme științifice o regăsim în lucrările reprezentanților școlii sociologice din Chicago – Robert Park, Ernest Burgess și William Thomasi, ale altor cercetători notorii: Adam Smith, David Riccardo, Thomas Malthus, Ernst Georg Ravenstein etc. Studii importante în domeniu au fost scrise de Oded Stark, Michael Paul Todaro, Barry Chiswick, John R. Harris etc.

În accepția cercetătorilor, migrația are un caracter sistemic și global pentru societatea contemporană, cu implicații politice, sociale, economice [7, p.5-6]. Ținând cont de complexitatea fenomenului, în procesul cercetării științifice este necesară abordarea interdisciplinară. Fenomenul poate fi studiat din perspectiva științelor politice, ca și formă de reglementare a migrației și a cooperării dintre state; din punct de vedere sociologic - raportul între migrație și dezvoltare socială; demografic – impactul migrației asupra indicatorilor demografici; economic – impactul asupra indicatorilor economici; filosofic (din perspectiva filosofiei sociale) etc.

Cercetători din Occident, din România, Ucraina și Federația Rusă au acordat o atenție deosebită problemei migrației. În Republica Moldova, problemele ce țin de migrația forței de muncă au fost dominante în activitatea structurilor de stat [8, p.11]. Studiile teoretice și practice publicate de cercetătorii din Republica Moldova: Victor Moraru, Valeriu Moșneaga, Gheorghe Rusnac, Valentin Țurcan, Valeriu Sainsus, Olga Gagauz, Diana Cheianu, Olga Poalelungi ș.a. constituie o contribuție importantă la analiza proceselor migraționale care vizează cetățenii moldoveni. Subiectele abordate de experții locali se referă la direcțiile și motivațiile fluxurilor migraționale, impactul asupra familiei/societății, migrația forței de muncă și transferul de remitențe, migrația legală și cea ilegală etc. Un subiect aparte l-a constituit migrația înalt calificată din Republica Moldova, inclusiv a oamenilor de știință, care a provocat o reducere cu 83 la sută a potențialului științific al țării [9, p.11].

În Italia, fenomenul generațiilor secunde a fost abordat de Graziella Favaro, Maurizio Ambrosini, Stefano Molina, Federica Lombardo, Giuseppe Mantovani, Fiorella Giacalone, Paola Falteri ș.a. În Franța, politologul și sociologul Catherine Withol de

Wenden, director de cercetare la Centre National de la Recherche Scientifique din Paris, a publicat mai multe lucrări care vizează fiii migranților. Menționând sintagma folosită de Emmanuel Todd – *destin de imigrat* - Catherine Withol de Wenden spune că unii migranți preferă să utilizeze noțiunea *tineri de origine străină*, în orice caz considerându-se *altfel de cetățeni, diferiți* [10, p.2-17].

Suportul informațional al cercetării este constituit, în mare parte, de legislația națională și italiană în domeniul migrației (1991-2015), rapoarte și statistici oficiale din Republica Moldova (Biroul Național de Statistică) și Italia (ISTAT, Ministerul Muncii, Ministerul Învățământului, Ministerul de Interne etc.), acte oficiale și proiecte realizate în Republica Moldova de către OIM, PNUD, Banca Mondială [11, p.9-86].

La elaborarea unei cercetări științifice privind generațiile secunde de migrație este foarte important **designul de cercetare**. În funcție de cât de bine este conceput, ar putea conduce la stabilirea unui plan eficient de realizare a obiectivelor propuse [12, p.161-164]. Împreună cu alte metode, facilitează sistematizarea/ordonarea cunoștințelor la tema propusă, orientate spre căutarea unor răspunsuri la întrebările de cercetare [13, p.53-61]. Designul conține un set de întrebări la care se caută răspuns (ipoteza), stabilește o strategie clară a modului în care va fi realizat studiul de cercetare. Un rol aparte revine raportului dintre migrație, cetățenie, politici de stat, dar și reliefării gradului de stabilitate a migranților moldoveni, prezenței numerice a generațiilor următoare, proceselor de integrare, relațiilor interculturale și interetnice.

Aspectul inițial se referă la problema (obiectul de studiu) care trebuie cercetată și la importanța ei. Fenomenul generațiilor secunde trebuie studiat luând în calcul prezența numerică impunătoare a minorilor moldoveni prezenți în alte țări, faptul că ei reprezintă a doua generație de migrație, care a înregistrat un anumit specific de creștere/adaptare/formare. O întrebare esențială vizează categoriile de persoane incluse în cadrul generațiilor secunde. Stabilirea clară a categoriilor respective este esențială pentru identificarea și rezolvarea problemei științifice.

Poate fi realizat și un alt tip de valorificare a datelor obținute dincolo de elaborarea unei baze de date? După o analiză temeinică a datelor oficiale din țările gazdă ale migranților moldoveni este posibilă realizarea cartografierii (inclusiv pe hărți), adică reprezentarea grafică, pe regiuni, a prezenței migranților moldoveni din a doua generație de migrație. Este posibilă și raportarea la numărul total al migranților moldoveni dintr-o regiune sau alta, dar și reprezentarea altor date culese după alte criterii. Studiul de cartografiere poate fi realizat în baza exemplului Italiei, unde dispunem de mai multe date statistice. Datele oficiale din alte țări cu un număr mare de migranți moldoveni – Federația Rusă, Portugalia, Spania, Grecia – pot fi obținute grație contribuției unor referenți teritoriali. Datele obținute pot fi valorificate prin mai multe metode. Este necesară elaborarea unei baze de date care să fie actualizată periodic, prezentarea grafică (pe hărți geografice, diagrame etc.). Poate fi utilizată cu succes și o altă metodă – elaborarea Sistemului Informatic Geografic (SIG) care prevede colectarea și introducerea datelor, transformarea diferitelor tipuri de informații spațiale, stocarea, organizarea și recuperarea datelor, manipularea și analiza datelor, precum și prezentarea datelor sub formă de tabele, grafice sau hărți.

Potrivit statisticilor oficiale din peninsulă furnizate de Centrul IDOS din Italia [14], la 1 ianuarie 2015 în Italia erau înregistrați 147.388 cetățeni moldoveni cu permise de ședere (inclusiv minorii înscriși în actele părinților/tutorilor) – 98.605 femei (67 la sută) și 48.576 bărbați (33 la sută) - ceea ce constituie 3,7 la sută dintre cetățenii străini din peninsulă (5.014.437). În perioada 2013-2014 a fost înregistrată o variație negativă (1,4).

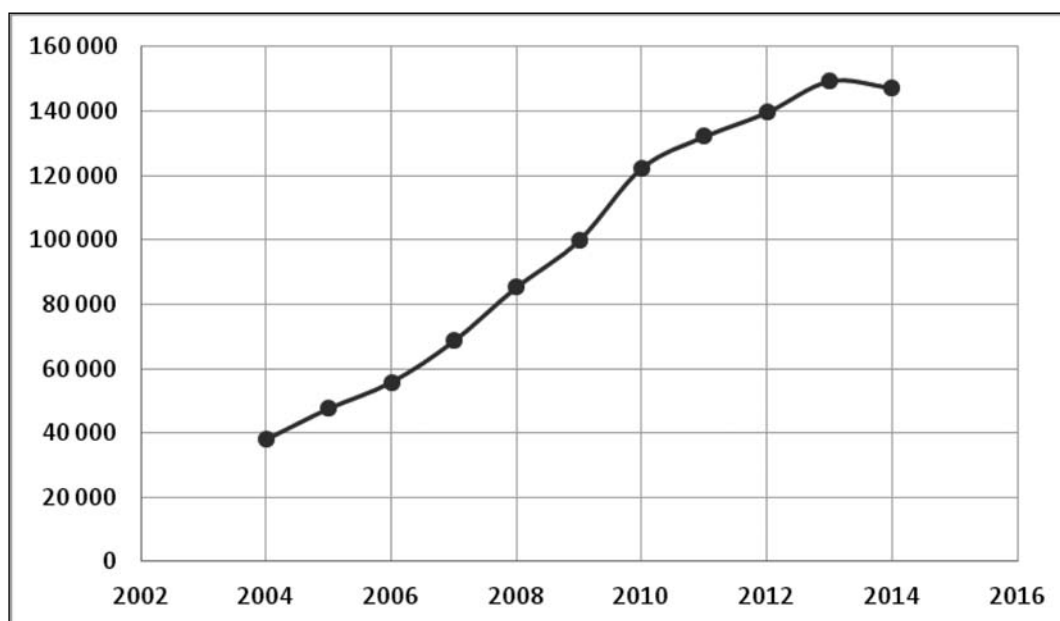


Fig. 1. Cetățeni moldoveni rezidenți în Italia, 2004-2014

Sursa: analiza datelor Eurostat furnizate de Centrul IDOS, Italia.

Conform categoriilor de vârstă, 21.214 au 0-14 ani (14,4 la sută din numărul cetățenilor moldoveni din Italia), 4.987 au 15-17 ani (3,4 la sută), 27.527 au 18-29 ani (18,7 la sută), 48.024 au 30-44 ani (32,6 la sută), 42.936 au 45-64 ani (29,2 la sută), iar 2.493 (sau 2 la sută) depășesc vârsta de 65 ani.

Studierea fenomenului natalității în rândul migranților moldoveni prezintă interes, pentru că facilitează cunoașterea mai multor aspecte ale proceselor migraționale. În perioada 2001-2013, în Italia au fost înregistrați peste 12 mii nou-născuți cu cel puțin un părinte cetățean al Republicii Moldova [15, p.3]. În 2001-2006, numărul lor era de 2 043, astfel încât din 2006 au fost înregistrați cei mai mulți nou-născuți cu părinți originali din Republica Moldova. Trebuie să remarcăm, în 2013, o primă tendință de scădere a numărului nou-născuților moldoveni, cu 106 copii. Acești copii nu primesc la naștere cetățenia Italiei, din considerentul că legislația din peninsulă (Legea nr.91/1992, art.1) nu prevede principiul ius soli, cum e în cazul altor țări, ci principiul ius sanguinis (cel puțin un părinte trebuie să fie cetățean italian) [16, p.13-14].

Total	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
12321	55	69	135	464	603	714	821	1144	1360	1530	1740	1896	1790

Fig. 2. Numărul nou-născuților din Italia cu cel puțin un părinte cetățean al Republicii Moldova

Sursa: analiza datelor MIUR-ISMU, Raport național 2013/2014.

În anul de studii 2014-2015, circa 25 mii de elevi moldoveni erau înscriși la instituțiile de învățământ din Italia (4 la sută din elevii străini). Majoritatea din ei sunt orientați spre învățământul tehnic și cel profesional. La grădinițe erau înregistrați 4.319 copii moldoveni, la școala primară – 7.314, în școala medie – 4.964, iar în clasele superioare – 8.460. Conform repartizării teritoriale, cei mai mulți elevi moldoveni se află în regiunea de Nord Est (13.117 persoane), în special în provinciile Veneto (6.760), Emilia Romagna (5.232), Lombardia (4.015), Piemonte (2.072) și Padova (2.035). În zona de Centru a Italiei sunt înregistrați 4.836 elevi (în provincia Roma – 2.092), în Sudul Italiei – 519, iar pe insule – 75.

Cât privește obținerea cetățeniei Italiei de către migranții moldoveni, numărul lor a variat de la un an la altul. În anul 2012, numărul acestora a crescut până la peste o mie de persoane.

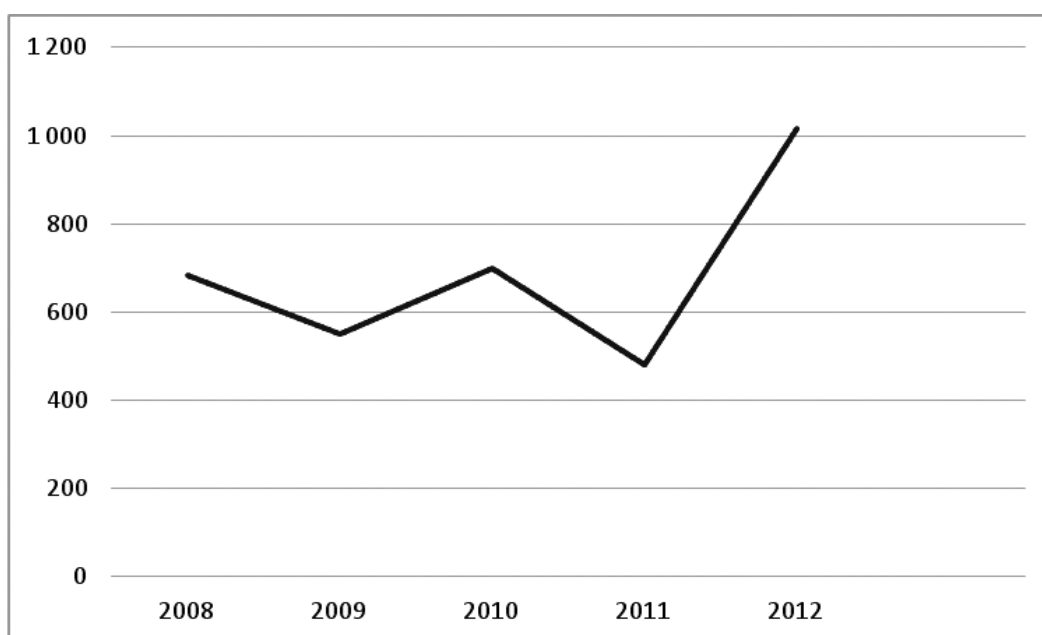


Fig. 3. Migranți moldoveni care au obținut cetățenia Italiei, 2008-2012

Sursa: Ministerul Muncii din Italia. Analiza datelor Ministerului de Interne al Italiei.

În concluzie vom menționa că, în ceea ce privește problema minorilor străini sunt multe aspecte importante care trebuie luate în considerare. În cazul incluziunii/excluziunii sociale, frontiera este foarte labilă [17, p.13]. Dincolo de numeroasele categorii și definiții care vizează minorii străini, în spatele noțiunii *minorii de origine străină* se află istorii complexe. Pentru copiii și adolescenții imigranți a fost evidențiat un risc considerabil de excluziune socială și lipsă de oportunități în raport cu ceilalți semeni ai lor [18, p.5].

Din perspectiva țării de origine (Republica Moldova), este necesară analiza situației privind copiii migranților, pentru că integrarea definitivă a minorilor peste hotare reprezintă pierderi directe ale resurselor umane [19, p.142].

Cercetarea complexă a particularităților formării generațiilor secunde contribuie la identificarea specificului unor categorii distincte de migranți moldoveni, cum ar fi minorii

migranți involuntari și cei neînsoțiți, născuți în Italia sau transferați din țara de origine în peninsula, minorii solicitanți de azil etc. Rezultatele cercetării efectuate pot reprezenta un fundament pentru studierea fenomenului generațiilor secunde ale cetățenilor moldoveni în alte țări gazdă.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Indicators of Immigrant Integration 2015. Paris: OECD Publishing, noiembrie 2015, p.344.
2. Ricucci R. Italiani a metà: Giovani stranieri crescono. Bologna: Editura Il Mulino, 2010, p.228.
3. Besozzi E., Colombo M., Santagati M. Giovani stranieri, nuovi cittadini: Le strategie di una generazione ponte (Fondazione ISMU). Milano: Editura Franco Angeli, 2009, p.249.
4. Falteri P., Giacalone F. Migranti involontari: Giovani stranieri tra percorsi urbani e aule scolastiche. Perugia: Editura Morlacchi, 2011, p. 399.
5. Ambrosini M. Sociologia delle migrazioni (seconda edizione). Bologna: Editura Il Mulino, 2011, p. 335.
6. Ambrosini M., Molina S. Seconde generazioni: un'introduzione dell'immigrazione in Italia. Torino: Editura Fondazione Giovanni Agnelli, 2004, p.184.
7. Brain Drain: cazul Republicii Moldova / Coordonator Moraru V. Chișinău, 2011, p.260.
8. Republica Moldova: Provocările migrației. Coordonator Moraru V. Chișinău: Editura Știința, 2010, p.147.
9. Varzari V., Tejada G., Porcescu S., Bolay J.C. Migrația înalt calificată și inițiativele pentru dezvoltare: cazul Republicii Moldova și al țărilor din Europa de Sud-Est. Chișinău: Impressum, 2014, p.156
10. Withol de Wenden C. Seconde generation – le cas français” (CNRS Editions). Paris, 2005, p. 17.
11. Moșneaga V., Rusnac Gh., Țurcan V. Republica Moldova în contextul migrațiilor: lista bibliografică (1990-2012). Chișinău, 2013, p.215.
12. Dicționar al metodelor de cercetare socială / Coordonator Jupp V. Iași: Polirom, 2010, p. 211.
13. Mihai N. Introducere în filosofia și metodologia științei. Chișinău: Editura ARC, 1996, p. 159.
14. Dossier Statistico Immigrazione 2015. Roma: IDOS, 2015, p. 479.
15. Papavero G. Minori e seconde generazioni. Roma:Fondazione ISMU, 2015. p. 10.
http://www.ismu.org/wp-content/uploads/2015/04/Fact-Sheet-2_Papavero_aprile-2015.pdf (accesat la 25 noiembrie 2015)
16. Moșneaga V., Moraru V., Rusnac Gh., Țurcan V. Fațetele unui proces. Migrația forței de muncă din Republica Moldova în Italia/Seria „Migrația: probleme și oportunități”. Chișinău: Editerra Prim, 2011, p. 263.
17. Petti G. Il male minore: La tutela ei minori stranieri come esclusione. Verona: Editura Ombre Corte, 2004, p.260.
18. Facce d’Italia. Condizione e prospettive dei minorenni di origine straniera. Roma: UNICEF, 2012, p.171.
19. Poalelungi O. Particularități de integrare socială a copiilor imigranților moldoveni în țara gazdă: Cazul Italia. În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice, 2012, nr. 2, pp. 142-153.

SFERA PUBLICĂ ȘI DIMENSIUNEA POLITICĂ A OPINIEI PUBLICE: INDICI CONCEPTUALI

THE PUBLIC SPHERE AND THE POLITICAL DIMENSION OF PUBLIC OPINION: CONCEPTUAL INDICES

Eugenia TOFAN, *doctorandă,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

Summary

This article reflects the conceptual approach of public opinion, especially public opinion in the political system. The author specifies the role and importance of public opinion in an open society, where information must flow freely and form opinion that support or detest certain decisions, behaviors, actions. It also provides arguments that confirm the role of media in shaping public opinion at nationally and internationally level.

Key-words: *public opinion, media, public sphere, influence, Bernays, Habermas, Lipmann, electorate, information.*

Desfășurarea politicii democratice dictează participarea la procesele politice a unui electorat informat. Cunoștințele și informațiile pe baza cărora cetățenii vor lua deciziile politice trebuie să se afle la îndemâna tuturor. Democrația presupune ca o condiție *sine qua non* existența libertății de mișcare a informației. Încercarea de a o opri sau a restrânge ar echivala cu însăși moartea democrației, o transformare a ei în dictatură [1, p.60].

Într-o societate deschisă, opiniile trebuie să circule liber, așa încât opiniile politice să circule liber și să nu fie private să devină opinia publică a poporului luat în ansamblu. În acest sens, opinia publică se transformă în ceea ce sociologul german Jürgen Habermas a numit "sfera publică". Prin *sfera publică* se subînțelege un domeniu al vieții noastre sociale în care se poate forma ceva asemănător opiniei publice. Cetățenii acționează ca organism public atunci când discută neîngrădit, adică în condițiile garantării libertății de asociere, a libertății de exprimare de asociere și a libertății de exprimare publică a opiniilor [2, p.89].

Discuția publică, liberă este considerată de Habermas principala instanță de legitima-re în spațiul public. Habermas plasează dezvoltarea sferei publice în societatea engleză din secolul al XVIII-lea, unde primele ziare începuse deja să-și îndeplinească funcția modernă de a furniza nu numai informații, ci și opinii, comentarii și critici, favorizând dezbateră în sânul claselor emergente ale burgheziei și păturii educate. În cultura de cafea și de salon din Anglia și Franța, dezbateră și critica politică au devenit pentru întâia dată proprietate publică. Documentele consemnează prima întrebuintare a noțiunii *opinie publică* în 1781, cu referire la reflecția critică a unui public (burghez, clasele de jos fiind excluse) capabil să își formeze propriile judecăți [3, p.138].

Pentru Jürgen Habermas, reprezentant al Școlii de orientare interdisciplinară de la Frankfurt (1923), cunoscută și sub numele de „Școala critică”, publicul din sfera public are calitatea de purtător al opiniei publice. În opera sa, gânditorul german reușește să surprindă cu abilitate zona generatoare de tensiune atunci când statul nu-și îndeplinește întocmai rolul de instituție menită a organiza și îmbunătăți viața socială: dintre stat și so-

cietate, dintre dimensiunea publică și cea privată a realității sociale. Studiul acestei zone tampon – sfera publică - însemnând dezbateră, mai mult sau mai puțin încununată de succes, dintre stat și societate care are ca moderator opinia publică. Habermas face un efort comprehensiv, jonglând cu o serie de concepte precum: *stat, societate, public, publicitate, opinie publică, rațiune, educație, proprietate* [4, p.53].

Spațiul public, scrie Habermas, s-a constituit ca loc de mediere între societatea civilă și stat, în care se formează și se exprimă opinia publică. Noțiunea de spațiu public constituie astfel elementul conceptual de bază al analizei relațiilor dintre comunicarea de masă și democrație, spațiul public integrând: opinia publică, mass-media și actorii politici [5, p.95].

În cadrul acestei sfere publice se dezvoltă o conștiință politică, care cere puterii reglementări legale ale funcționării relațiilor economice și sociale prin elaborarea unor legi cu valabilitate generală și care acționează, totodată, ca o *opinie publică*. [6, p.64]

Anticipând studiul asupra conceptualizării opiniei publice, vom face referință și la modalitatea de tratare a sferei publice de către B.McNair. Sfera publică cuprinde, afirmă cercetătorul englez, în esență instituțiile de comunicare ale societății, prin intermediul cărora sunt puse în circulație fapte și opinii și cu ajutorul cărora se acumulează un fond comun de cunoștințe care să servească drept bază pentru acțiunea politică colectivă. Altfel spus, începând cu sec. al XVIII-lea, mass-media s-au transformat în principala sursă și în punctul central al experienței comune a societății.*[7, p.139]

Opinia publică este forța motrice în sfera publică. Opinia publică desemnează „utilizarea” pe care o dă rațiunii sale un public capabil de a emite judecăți, fiind deci o forță critică, dar care se limitează la o elită luminată, singura capabilă să facă o critică rațională a puterii [8, 210].

Jean-Jacques Rousseau a folosit consecvent termenul de «opinie publică» încă din anul 1744. Dacă până atunci acest concept era folosit implicit în scrierile filosofilor și oamenilor politici, Jean-Jacques Rousseau a arătat rolul opiniei publice în cadrul guvernării democratice.[9, p.128].

Niccolo Machiavelli (1469-1527) considera că opinia publică poate juca un rol important în ceea ce privește puterea politică, ea o putea distruge sau o putea susține. De asemenea, Niccolo Machiavelli a fost primul care s-a referit la opinia publică în sensul modern al cuvântului. Niccolo Machiavelli a constatat că opinia publică poate fi manipulată și a avertizat că puterea nu trebuie să ignore forța opiniei publice. Mai cu seamă, este important faptul cum opinia publică percepe imaginea liderului politic. [10, p.24].

Blaise Pascal (1623-1662) elogia opinia publică și o considera „regina lumii”. La această considerație, Voltaire (1694-1778), marele scriitor iluminist francez, a replicat: „Dacă opinia este regina lumii, atunci filosofi conduc regina”.

Etimologia cuvântului „opinie” derivă din latinescul *opinari*, care înseamnă a gândi, a crede, a formula o părere și este expresia unei convingeri subiective într-o anumită problemă, față de o anumită situație. În *Enciclopedia de psihologie*, opinia publică este definită ca „procesul psihosociologic interactiv de agregare a judecăților evaluative, atitudinilor și credințelor referitoare la o problemă socială a unui număr semnificativ de persoane dintr-o comunitate care se exprimă verbal deschis”[11].

B. Hennessy definește opinia publică drept „un complex de preferințe exprimate de un număr semnificativ de persoane cu privire la o problemă de importanță generală”. În unele teorii politice, *opinia publică* este asimilată cu ideologia maselor, în opoziție cu ideologia elitelor, exprimată prin retorica oficială [12].

Primul studiu de amploare dedicat opiniei publice a fost elaborat de Walter Lippman (1889-1974) în lucrarea *Public Opinion*, publicată în 1922. Autorul american este primul care constată că *opinia publică poare fi fabricată*. Lippman este reprezentantul Școlii de la Chicago. Asumează inițiativa de analiză aprofundată a acelor tipare, censoari, care filtrează informațiile înainte de a fi analizate, evaluate și prezidează procesul de modelare a atitudinii noastre – stereotipurile din mintea noastră. Ca să traversezi lumea, trebuie să dispui de hărțile globului; ca să înțelegi mediul în care trăiești, trebuie să porți în minte o hartă a sa. Fiecare om dispune de un atlas mental și acționează în funcție de principalii vectori ai acestei hărți. Astfel, autorul operează o serie de concepte-cheie: imaginile din mintea noastră, *environment* – realitatea propriu-zisă, și *pseudo-environment* – reflectarea acestei realități, stereotipuri. Și tot Lippman scrie: ”Stereotipul este un majordom la un bal mascat, care judecă dacă invitații au venit într-o ținută adecvată [13, p.98].

Un an mai târziu, Edward L. Bernays lansează lucrarea sa fundamentală *Cristalizarea opiniei publice* (1923), în care, abordând domeniul relațiilor publice dintr-o perspectivă aplicată, argumentează importanța opiniei publice pentru relațiile publice. Bernays creează o imagine clară asupra conceptului de opinie publică, descriindu-i scopul și funcțiile. Bernays definește opinia publică astfel: „Opinia publică este noțiunea care definește un grup difuz, nestatornic și schimbător de judecăți individuale. Opinia publică este rezultanta opiniilor individuale - când consensuale, când conflictuale - ale oamenilor care alcătuiesc societatea sau orice grup social.” [14, pp37-39].

Bernays a militat pentru o opinie publică care să crească unitatea națiunii americane, să mențină încrederea în lideri și instituții, să creeze solidaritate socială pe timp de crize și războaie.

Floyd H. Allport (1890-1978), în articolul intitulat *Toward a Science of Public Opinion* și publicat în *Public Opinion Quarterly* (1937), a analizat opinia publică oferind o listă de caracteristici a acesteia. Astfel, opinia publică: implică verbalizare și comunicare între indivizi; se referă la un subiect de larg interes; implică acțiune sau predispoziție spre acțiune a unor indivizi conștienți că și alții reacționează în același mod; este un fenomen tranzitoriu; nu implică în mod necesar o majoritate; trebuie făcută distincția între opinie publică și norme și obiceiuri; eficacitatea schimbării pe care o aduce depinde de contextul social-politic [15, p.7].

Jean Stoetzel (1910-1987) consideră că opinia publică este „formula nuanțată care, asupra unei probleme delimitate, obține adeziunea fără rezerve a unui subiect. Jean Stoetzel consideră că opinia publică reflectă tendința subiectului spre conformism, aceasta fiind condiția generală a opiniei. Curentul de opinie publică se definește ca „atitudinea dominantă printre membrii unui grup determinat asupra unei chestiuni, însoțită de conștiința clară sau difuză că aceeași atitudine le este comună” [16, p.27].

Jean Stoetzel a formulat trei definiții ale opiniei publice. În prima definiție considera că aceasta este „formula nuanțată care, asupra unei probleme delimitate, obține adeziunea fără rezerve a unui subiect”. Cea de-a doua definiție a conceptului de opinie publică este următoarea: „Opinia unui individ este poziția pe o scală obiectivă a propoziției careia îi acordă adeziunea sa totală”. A treia definiție propusă de Stoetzel în urma analizei determinării opiniilor susține că opiniile unui subiect sunt „manifestările, constând în adeziunea la anumite formule, a unei atitudini, care poate fi evaluată pe o scală obiectivă” [17].

Sociologul german Ferdinand Tonnies afirmă că opinia publică ar caracteriza societatea (*Gesellschaft*-ul) prin tendință și formă, opinia publică este o opinie luminată, științifică. Opinia publică este compusă din patru maxime generale, care capătă greutatea unui cod moral, a unui cod de conduită. În zilele noastre – în *Gesellschaft* – judecățile și opiniile sunt împachetate precum produsele de la aprozar și sunt oferite astfel spre consum. Opinia publică este prelucrată și oferită prin ziare, care au capacitatea de a produce, multiplica și distribui cât se poate de rapid faptele și gândurile, la fel cum bucătăria unui hotel are capacitatea de a furniza mâncare și băutură de toate felurile și în toate cantitățile. În felul acesta, presa poate reprezenta instrumentul real al opiniei publice [18].

Referindu-se la rolul opiniei publice în cadrul sistemului politic, sociologul francez Gabriel Tarde oferă următoarea abordare: „*Opinia publică este rezultatul a doi factori principali – presa și conversația. Presa, în primul rând, și conversația, în al doilea rând. Există o legătură strânsă între funcționarea conversației și schimbarea opiniei de care depinde instabilitatea puterii. Acolo unde opinia este slabă, este pentru că se discută fără însuflețire; acolo unde opinia este puternică, este pentru că se discută foarte mult; acolo unde este violență, este pentru că oamenii se entuziasmează discutând; acolo unde este liberă, este pentru că discuțiile sunt variate*” [19].

Există două abordări ale relațiilor dintre opinia publică și politică. În cadrul uneia dintre acestea, în societățile democratice există două modele de relații dintre opinia publică și politică:

- *modelul democratic clasic,*
- *modelul democratic antreprenorial.*

Modelul democratic – clasic – se fundamentează pe ideea, potrivit căreia preferințele publicului ar trebui să controleze politica, iar normele democratice fac posibil acest control. Acest model este asociat cu noțiunea de „democrație reprezentativă”. Pentru că oamenii nu au timp și nici abilități speciale pentru politică, ei aleg, prin acest vot, anumite persoane care îi reprezintă atunci când se iau decizii politice. În cadrul acestui model, opiniei publice îi revine rolul de a comunica liderilor politici preferințele populației [20].

Modelul democratic antreprenorial se fundamentează pe ideile politologului american Joseph Schumpeter, expuse în lucrarea *Capitalism, Socialism and Democracy*. Autorul critică modelul clasic, pentru că în cadrul lui se acordă o prea mare importanță cetățenilor în deciziile politice. „Masa electorală este incapabilă să acționeze altfel decât prin aplicarea ștampilei pe buletinul de vot... Ar trebui să se facă o diviziune a muncii între alegători și aleși. Cetățenii nu ar trebui să încerce să influențeze în deciziile lor politicienii, respectând diviziunea muncii între ei și aceștia” [21].

Conform acestuia, deciziile politice aparțin elitelor, cetățenii nu sunt decât „oameni de paie”, simple marionete. În cazul acestui mode, criticat în mediile științifice, opinia publică nu joacă decât un rol minor, opiniile cetățenilor fiind lipsite de importanță autentică.

Un model de formare a opiniei publice este *modelul pâlniei cauzalității*, propus, în 1960, de către A. Campbell, W.E. Miller și D.E. Stokes. Autorii sugerează că procesul de cristalizare al unei opinii parcurge mai multe etape, în fiecare dintre ele acționând, independent sau în conjuncție, diferiți factori care vor contribui la formarea și însușirea opiniei.

Bernard Hennessy (1965) consideră că opinia publică este „complexul de preferințe exprimate de un număr semnificativ de persoane cu privire la o problemă de importanță generală”. Astfel, putem distinge cinci note definitorii ale opiniei publice: existența unei probleme, natura publicului, exprimarea opiniei, numărul persoanelor implicate, modelul „pâlnia cauzalității”. [22, p.113]

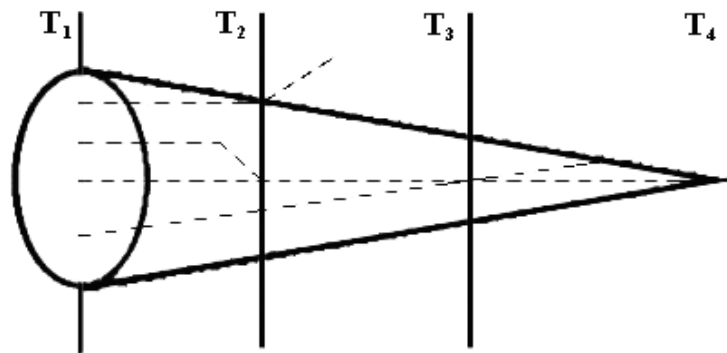


Fig. 2. Modelul pâlniei cauzalității în formarea opiniilor (Hennessy, 1965/1981, p.113)

Giovani Sartori (2005) consideră că opinia publică nu se numește publică doar datorită faptului că este a publicului, ci pentru că se referă la subiecte de natură publică: problemele colective sau interesul general, „opinia publică este ansamblul unor opinii care se află înăuntrul unui public sau înăuntrul mai multora” [23, p.52].

O abordare originală oferă sociologul român Cătălin Zamfir. Pentru ca opinia publică să ia ființă, susține autorul, trebuie să apară o problemă. Această problemă trebuie să fie reprezentată de o disfuncționalitate, însă situația disfuncțională nu este neapărat negativă. Cătălin Zamfir consideră că pentru nașterea opiniei publice este nevoie de o problemă socială. Problema socială este definită de acesta ca fiind „un proces social, o caracteristică, o situație despre care societatea sau un subsistem al ei apreciază că trebuie schimbat” [24, p.47].

Mass-media este un element-cheie în formarea opiniei publice. Presa se face, astfel, responsabilă de un fenomen de atribuire a unor opinii ca fiind susținute de opinia publică, ca și cum aceasta ar putea fi o entitate care se exprimă permanent pe anumite probleme la care are acces. Fără a acuza sau a desconsidera rolul mass-mediei, trebuie de avut în vedere caracterul comercial al știrilor și al „celor mai importante probleme” ale societății la momentul dat. Ne putem da ușor seama că nu acele probleme pe care le descoperă presa sunt

cele mai importante pentru noi. Cercetări desfășurate în Franța, Germania, Elveția au pus în evidența așa-numitul „efect asupra persoanei a treia” („*third-person-effect*”), constând în tendința generală de a aprecia că mass-media are o influență scăzută asupra propriei persoane, dar o influență majoră asupra altor persoane. „Efectul asupra persoanei a treia” poate avea consecințe asupra electorilor: a) considerând că alții sunt manipulați de mass-media prin modul în care prezintă sondajele de opinie sau de pseudo-sondaje, se abțin de a participa la scrutin sau; b) credința că alții sunt manipulați determină o participare masivă la vot, pentru a contrabalansa influența mass-mediei. Mulți cetățeni consideră că sondajele de opinie publică sunt imprecise, pline de erori [25].

Astfel, trebuie să constatăm că mass-media intervin în relația dintre instituțiile puterii, actorii politici și publicul electoral, mass-media fiind un factor de formare a opiniei în dublu sens al cuvântului: ca intermediar și producător de opinie, în același timp. Această dublare de roluri este abordată și de Jonatan Powel în lucrarea sa *Noul Machiavelli*.

Astfel, în lumea politicii moderne, guvernul trebuie să aibă o strategie media proactivă. Trebuie să apară și să explice ce face și de ce. Acest lucru obligă guvernul să gândească în perspectivă, și am înființat o unitate de comunicații strategice pe lângă biroul de presă de la Numărul 10, însărcinată cu gânditul pe termen lung. Cei din această unitate urmau să decidă când și cum urmau a fi făcute anunțurile politice, și puteau ajuta posturile de televiziune să facă pachete cu sens despre reformele întreprinse [26, p.302].

Una din cele mai atractive caracteristici ale presei este frenezia, scrie Powell, care îi cuprinde pe jurnaliști atunci când simt miros de sânge. Dacă politicienii au fost răniți de scandaluri, presa se adună în haită și îi atacă până când se prăbușesc la pământ și îi termină sau respectivul politician reușește să se târască la un loc sigur. Politicienii acuzați trebuie să se apere precum un gladiator roman în circ, iar dacă supaviețuiesc, atunci sunt eliberați [27, p.332].

În *Ancheta sociologica și sondajul de opinie*, Traian Rotariu și Petru Ilut (2001) trasează următoarele caracteristici ale opiniei publice:

- ◆ prezența unei probleme de importanță generală, și aici termenul *problemă* indică faptul că este vorba de o chestiune disputată, controversată, privită din mai multe puncte de vedere;

- ◆ pentru ca ceva să constituie obiectul opiniei publice, trebuie să fie concret, actual și să vizeze interesele unui grup semnificativ de persoane, de aceea opinia publică se manifestă față de programe sociale sau politice, personalități sau partide politice etc.;

- ◆ populația preocupată de o anumită problemă formează publicul;

- ◆ opinia publică este un complex de păreri. Acest lucru arată că, pe de o parte, membrii unui public au opinii de intensitate și direcție diferită, iar pe de altă parte, publicul are cu privire la o problema nu numai răspunsuri, dar și păreri complexe, puncte de vedere ce nu sunt neapărat exclusive.

Noțiunea de *opinie publică* arată că este vorba nu numai de opiniile unui public, ci și că opiniile sunt exprimate public [28, p.137].

Prin urmare, în absența canalelor de comunicare, opinia nu poate deveni publică. Sistemul mass-media asigură circulația informațiilor, opiniilor, interpretărilor și abordărilor care sunt considerate a avea o semnificație socială.

Pentru a eficientiza relațiile dintre opinie și politică, în final, vom reaminti și legile opiniei publice elaborate de Hadley Cantril. Astfel, evidențiem câteva momente pe care trebuie să le cunoască elitele politice:

1. Opinia publică este determinată mai puternic de fapte decât de vorbe.

2. În situații critice, oamenii devin mai atenți la modul de conducere: dacă au încredere în lideri, îi susțin mai mult decât de obicei; dacă nu au încredere, devin mai puțin îngăduitori față de conducere decât de obicei.

3. Oamenii au opinii diferite și sunt capabili să-și formeze mai ușor opinii despre scopuri, decât despre modalitatea de atingere a scopurilor [29, p. 63].

Opinia publică poate fi influențată și de zvonuri. Referindu-se la zvonurile politice, sociologul francez Jean-Noel Kapferer scrie că acestea sunt o armă des utilizată în războiul politic, bucurându-se de numeroase avantaje. Un avantaj este și acela că nu sunt costisitoare. Costurile de lansare pe piață a unor zvonuri sunt nule, comparativ cu sumele alocate publicității politice. Intensitatea zvonului este determinată de interes și deficitul de informație la subiect [30].

De faptul cum este influențată opinia publică depinde și comportamentul cetățenilor în anumite conjuncturi politice. Astfel, faptul că actorii politici nu au știut să lanseze mesaje corecte în spațiul public în contextul referendumului constituțional din 5 septembrie 2010 cu privire la modalitatea de alegere a Președintelui Republicii Moldova, a condus la absentism și nevalidarea rezultatelor referendumului. La urnele de vot s-au prezentat doar 30% din cetățeni [31, p.67].

Opinia publică nu numai că pune accentul pe evenimente, dar le menține intensitatea și longevitatea în memoria colectivă. A avea de partea ta opinia publică, înseamnă a domina emoțiile și credibilitatea celor de a căror susținere depinde propria legitimitate și autoritate.

Politicienii găsesc diferite modalități de a focaliza atenția opiniei publice. Acestea sunt briefing-urile și conferințele de presă. Participarea la diverse evenimente mediatizate, de asemenea, sunt un prilej de a se manifesta public și a manipula presa. Printre cele mai eficiente tehnici de formare a opiniei publice la nivel național și internațional sunt discursurile anuale ale președinților SUA și, mai recent, al Federației Ruse. Astfel, discursurile despre starea națiunii reprezintă cea mai puternică sursă de alimentare a opiniei publice. Cadrul legislativ al Republicii Moldova (Constituția RM, art. 84) prevede dreptul Președintelui Republicii Moldova de a se adresa cu mesaje către popor în anumite cazuri, contexte de criză. Dar aceasta nu a devenit o tradiție pentru șeful statului și pentru cetățenii țării.

În concluzie, opinia publică este o condiție a democrației, dar și o confirmare a ei. Mijloacele de comunicare în masă, monitorizând cu profesionalism problemele politice, pot ajuta elitele să interpreteze părerile diferitelor segmente de populație și să anticipeze reacțiile maselor. Uneori însă puterea și presa controlată de structurile puterii poate manipula opinia publică. Aceasta este o patologie a comunicării politice cu impact ne-

gativ asupra percepției unor realități și asupra comportamentului cetățenilor. Seducerea și manipularea de către mass-media se întâmplă, îndeosebi, în campaniile electorale. Manipularea și dezinformarea opiniei publice sunt instrumentele utilizate și în contextul războiului informațional declanșat de oponenții politici. Acesta fiind, actualmente, un fenomen megaprezent și caracteristic pentru spațiul public autohton.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Volkoff V. Tratat de dezinformare. București: Comunicare.ro, p.6
2. Habermas Jurgen. *Sfera publică și transformarea ei structurală*. București: Comunicare.ro, 2005.
3. McNair B. Introducere în comunicarea politică. Iași: Polirom, 2007.
4. Ibidem.
5. Ibidem.
6. Ibidem.
7. McNair B. Op. cit.
8. Missika J-L., Dominique Wolton D. La Folle du Logis. La television dans les societes democratiques. Paris: Gallimard , 1983.
9. Rousseau Jean-Jacques. Contractul social. București: Antet, 2004
10. Peru-Balan A. Managementul PR-ului politic sau Vânătoarea de voturi electorale. Chișinău: Cartier, 2014.
11. Vezi: Septimiu Chelcea. Opinie publica. Strategii de persuasiune și manipulare. București: Editura Economică, 2006.
12. Apud. Iluș, P. Valori, atitudini și comportamente sociale. Iași: Editura Polirom, 2004.
13. Apud. Septimiu Chelcea. Opinie publica. Strategii de persuasiune și manipulare. București: Editura Economică, 2006. 318p.
14. Bernays Edward. Cristalizarea opiniei publice. București: Comunicare.ro, 2003, <http://www.scribd.com/doc/2590801/BERNAYS-EDWARD-L-Cristalizarea-opinii-publice>
15. Allport Floyd H. (1937) Toward a science of public opinion. Public Opinion Quarterly, 1937.
16. Stoezel Jean, Girard Alain. Les sondages d'opinion publique. Paris: PUF, 1979.
17. Chelcea Septimiu. Op. cit.
18. Tonnies Ferdinand. *Community and Society* (germ. *Gemeinschaft und Gesellschaft*): The Michigan State University Press, 1887/1957.
19. Tarde Gabriel. Opinia și mulțimea. București: Comunicare.ro, 2007.
20. Schumpeter Joseph A. Capitalisme, Socialisme et Democratie. Paris: Payot, 1951.
21. Ibidem.
22. Hennessy Bernard. Public Opinion. Editura Monterey: Brooks/Cole, ediția a V-a, 1965.
23. Sartori Giovanni. Teoria democrației reinterpretată. Iași: Editura Polirom, 1999.
24. Catalin Zamfir. Structura gândirii sociale. București: Editura Politica, 1987, 315p.
25. Vezi: Bârgăoanu Alina. Tirania actualității o introducere în istoria știrilor. București: Editura Tritonic, 2006.
26. Powell J. Noul Machiavelli. Cum se gestionează puterea în lumea modernă. Chișinău: Editura Cartier, 2010.
27. Zemor P. Comunicarea publică. Iași: Institutul European, 2003.
28. Petru Iluș. Psihologie socială și sociopsihologie. Iași: Editura Polirom, 2009.
29. Hadley Cantril. Legile opiniei publice, pe <http://documents.tips/documents/sociologia-opinii-publice-2.html>
30. Kapferer J. Zvonurile. București: Humanitas, 1993.
31. Peru-Balan A. PR-ul politic și comunicarea de criză în Republica Moldova. Chișinău: Editura Imona Grup, 2010.

DISCURSUL POLITIC: ASPECTE ALE INTERRELAȚIONĂRII DINTRE ARGUMENTARE ȘI MODALIZARE

THE POLITICAL SPEECH: HIGHLIGHTS OF INTERRELATION BETWEEN THE RATIONALE AND MODALIZATION

Valentina CIUMACENCO, *doctorandă,*
Universitatea de Stat din Moldova

Summary

Most of the researches on modality has been concerned with what modality does in terms of qualifying the proposition. Over the last decade, other perspectives have become prominent within the field. It is now generally accepted that modality as stancetaking has, in addition to its qualificational function, well recognized interactional, textual and rhetorical functions, such as persuading, manipulating, challenging, confronting, accepting, encouraging the flow of discussion, creating cohesive texts. As Aristotle noted in his Rhetoric, ordinary argumentation deals with "things that could be otherwise". It is obvious therefore that argumentation is seen as deeply intertwined with modality, the semantic category corresponding to the human ability of relating to non actual states of affairs; and that modality has been an important concern of modern argumentation theory. In this article we try to argue that modality plays an essential role to the establishment of argumentative discourse relations between utterances in political discourse.

Key-words: *political discourse, the new rhetorics, process of argumentation, audience of the communication, public speech, means of expression of modality, the coefficient of modalization.*

Teoria argumentării este una din cele mai vechi discipline. Istoria ei, bogată în evenimente și schimbări radicale, a început încă în perioada antică. În tot acest răstimp, argumentarea s-a dezvoltat în cadrul retoricii sau al teoriei artei oratorice. Explorând diverse metode de convingere prin intermediul discursului oratoric, argumentarea a deținut o poziție fermă în domeniul retoricii, ca parte componentă a acesteia, până în secolul al XIX-lea, după care, treptat, teoria argumentării se separă de retorică.

Într-o lume guvernată de imperativul comunicării, cum este lumea actuală, retorica, reabilitată la mijlocul secolului al XX-lea, se impune, mai ales, prin reinterpretarea teoriei aristotelice a argumentării de către Chaïm Perelman și Lucie Olbrechts-Tyteca, centrată pe mecanismele discursului social, în lucrări precum *La nouvelle rhétorique. Traité de l'argumentation* [1] și prin reteoretizarea figurilor de stil de către „Grupul μ ”, focalizată pe cercetarea elocuției, în studii precum *Retorica generală* [2]. Noua retorică încetează să fie doar arta vorbirii elegante, ajungând să se instituie ca o teorie a comunicării persuasive. Odată cu neoretica, are loc discriminarea argumentației în raport cu raționamentul cartezian și cu valoarea evidenței și marcarea dispoziției acționale și a mecanismelor de realizare a adeziunii epistemice.

Chaïm Perelman și Lucie Olbrechts-Tyteca elaborează o teorie a argumentării ghidându-se după trei principii metodologice: a) principiul aposteriorismului, după care dezvoltarea teoriei argumentării se realizează prin observarea și analizarea procedeele aplicate de cei care argumentează în viața politică, juridică sau cotidiană, sau în științele umane; natura însăși a deliberării și a argumentării se opune necesității și evidenței, „căci nu deliberăm acolo unde soluția este necesară și nu argumentăm în contra evidenței”; domeniul

argumentării este cel “al verosimilului, al plauzibilului, al probabilului, în măsura în care acesta din urmă scapă certitudinii calculului” [1, p.1]; b) principul care impune cerința ca oricare formă de argumentare să țină seama de auditoriul pe care îl are în vedere; c) principiul care impune delimitarea câmpului de jurisdicție a raționamentului argumentativ la nivelul științelor umane, în drept, în filosofie, în demersul educativ, în publicitate și în politică.

Noua retorică a lui Chaïm Perelman se preocupă de problemele teoriei acțiunii, ale rațiunii practice, dar și de aspecte ale negocierii distanței între indivizi, ale persuasiunii și ale adeziunii, în timp ce retorica generală a „Grupului μ ” urmărește surpriza, sau ineditul. Conceptul fundamental cu ajutorul căruia se operează este cel de schemă argumentativă pentru cea dintâi, iar pentru cea de-a doua, cel de figură. Ambele discipline, însă, sunt „bazate pe principiul fundamental al cooperării, raționalității și medierii” [3, p. 22].

Neoretorica se definește ca o teorie generală a argumentării sub orice formă, aplicabilă oricărui tip de audiență și care introduce ca element decisiv pentru valoarea argumentării calitatea auditoriului. Schimbându-și auditoriul, argumentarea își schimbă și forma, iar dacă scopul vizat de ea este să acționeze întotdeauna eficient asupra spiritelor, pentru a-i judeca valoarea, „nu se poate să nu se țină seama de calitatea spiritelor pe care ea reușește să le convingă” [1, pp. 9-10]. Când se argumentează, se urmărește influențarea prin intermediul discursului, în sensul creșterii adeziunii unui auditoriu la anumite teze. De aceea, nu mai este posibil să fie ignorate, în totalitate, condițiile psihice și sociale, „căci orice argumentare vizează adeziunea spiritelor și, chiar prin acest fapt, presupune existența unui contact social” [1, p. 18].

Problema esențială, prin urmare, constă în modelarea auditoriului, modelare care se realizează în funcție de originea socială, de centrele de interes, de motivațiile profesionale, de nivelul de cultură, dar și de constrângerile apărute în diverse situații. Chaïm Perelman susține că cea mai mare parte a formelor de publicitate și de propagandă se preocupă, înainte de toate, „să trezească interesul unui public indiferent, condiție necesară pentru începerea oricărei argumentații” [1, p.23].

Nu informația constituie valoarea primordială, ci transmiterea acesteia, adică forța cu care elementele de probă acționează asupra interlocutorului. De aceea, efortul de convingere reprezintă pentru locutor potrivirea cu nivelul de înțelegere al interlocutorului, cu trebuințele, așteptările și idealurile acestuia și cu specificul domeniului abordat [4, p. 137].

Remarcabilă este definiția argumentării propusă de către G. A. Brutyan: „Argumentarea este un mod de raționament în procesul căruia susținătorul invocă anumite idei, de realizarea cărora este interesat și dorește să-și convingă și oponentul, demonstrează sinceritatea acestora, își convinge oponentul de sinceritatea și punerea în aplicare a ideilor respective și caută să se asigure că oponentul său va avea aceleași păreri la capitolul discutat și va deveni partenerul său în procesul de implementare a planului realizat” [5, p. 15]. Astfel, argumentarea întotdeauna este adresată unor ascultători sau cititori. Scopul argumentării este obținerea unui acord sau al unei diversificări a auditoriului. De aceea, în procesul de construire a argumentării sale, oratorul neapărat trebuie să țină cont și să pornească de la ideea: cui îi este adresată argumentarea; felul în care se argumentează depinde de publicul pentru care se argumentează; modalitățile de argumentare variază în funcție de adresat,

iar succesul discursului politic, în mare, depinde de faptul cât de mult s-a ținut cont de specificul auditoriului.

Astfel, argumentatorul și adresatul (emițătorul și receptorul) sunt părți inevitabile ale procesului argumentării: lipsa unuia dintre ei face ca argumentarea să fie imposibilă. Cu toate acestea, argumentatorul poate să-și prezinte argumentarea în formă scrisă, neștiind cine va fi adresatul. Un exemplu tipic pentru astfel de situații este pregătirea și scrierea unui document politic, discursul public sau de inaugurare al unui președinte sau prim-ministru. În toate cazurile, autorul discursului argumentativ, de fiecare dată, se axează pe un public de nivel mediu, iar în timpul prezentării își ajustează discursul în dependență de reacția ascultătorului.

Specificul publicului cărui îi este adresat discursul, caracterul social al acestuia determină o trăsătură importantă cum este valabilitatea și accesibilitatea comunicării. Oratorul este pus în situația să vorbească în fața diferitor tipuri de public, acesta poate fi ascultat de oameni cu diferite interese, cu diferit nivel de dezvoltare și educație. Având un discurs public, oratorul, neapărat va ține cont de conținutul comunicării sale (subiect, temă, întrebări ș.a.), de public, de locul și timpul desfășurării, de sarcinile și scopul său, de epocă și de caracterul național.

Caracteristicile argumentării sunt:

- este exprimată prin limbaj, are forma convingerilor scrise sau rostite; teoria argumentării explorează relația dintre aceste convingeri, nu gândurile, ideile, motivele din spatele acestora;
- reprezintă o activitate cu un anumit scop: aceasta își are sarcina să de a consolida sau diminua anumite convingeri;
- este o activitate socială, întrucât ea are un adresat, presupune un dialog și *feedback* la argumentele prezentate;
- argumentarea se regăsește în diferite domenii ale cunoașterii umane, și este firesc faptul că examinarea din punctul de vedere al unei științe, sau într-o sferă separată a acestei științe dezvăluie proprietăți specifice ale ei. În acest caz, argumentarea prezintă interes în planul aplicării sale și al posibilității influențării coeficientului ce se desprinde din modalizarea discursului oratoric.

După cum a fost menționat mai sus, scopul final al argumentării este să convingă auditoriul de valabilitatea informației transmise, să-l direcționeze spre acceptarea acesteia și, posibil, și spre reacția așteptată. Recurgând la argumentare, obiectul vorbitor/scriptor încearcă să influențeze atitudinea contradictorie inițială a ascultătorului/cititorului față de mesajul transmis în formă scrisă, narat sau discutat, redirecționând-o după traiectoria stabilită din timp. Astfel, *atitudinea* subiectului vorbitor și cea a adresatului față de informația transmisă se echivalează. Cu alte cuvinte, obiectivul argumentării poate fi considerat realizat, rezultând din încălcarea principiului obiectivității, astfel schimbându-se și atitudinea subiectivă inițială a adresatului față de fenomenul descris. Astfel autorul, utilizând un anumit argument bine stabilit, reușește nu doar să releve atitudinea sa subiectiv-modalizatoare față de informația expusă, ci să și influențeze formarea unei atitudini personale subiectiv-modalizatoare a adresatului față de această informație, care pretinde a deveni o realitate obiectivă.

În contextul principiului obiectivității, trebuie înțeleasă cerința unei revizuirii din toate punctele de vedere a fenomenului analizat, luarea în considerare a întregului complex de alternative și ipoteze posibile, evitând astfel limitarea doar la cele dorite sau avantajoase pentru subiectul însuși. Anume argumentarea ca subterfugiu este utilizată de către subiectul politic pentru consolidarea platformei sale politice, argumentarea poziției sale în dezbaterile politice, cu toate acestea, încălcând și modificând unele principii ale realității obiective.

Ar trebui remarcat faptul că, încălcarea acestui principiu, prejudecățile rezultate în urma analizării concluziilor pot provoca reacții neadecvate și consecințe negative de ordin politic, economic și social. Cu atât mai mult, cu cât, în cazul nostru, cel care argumentează este un politician și orice replică a lui este interpretată ca și opinie oficială a unui partid politic, a unui stat, asociație obștească ș.a.

Conform unei astfel de interpretări, Aristotel, spre exemplu, considera că limba, criteriul care-i diferențiază cel mai mult pe oameni, este doar un mijloc de a descrie realitatea, dar nu poate nicidecum să schimbe această realitate [6]. Este absolut necesar ca această opinie să fie revizuită într-o lumină nouă – ca urmare a schimbărilor pe care le-a suportat în cursul dezvoltării istorice.

În discursurile politice legate, spre exemplu, de tema războiului și a păcii, remarca cercetătorul A. Hoetsyan, deseori realitatea dură este prezentată sub un aspect pozitiv și cu scopul de a justifica sau judeca un război. Cu acest scop se apelează la diverse instrumente ale limbii (construcții sintactice, efecte stilistice și retorice, intonație și mijloace fonetice), care servesc la o conturare mai clară a unei viziunii subiective proprii în raport cu subiectul descris [7, p. 16]. De obicei, limbajul politic este acuzat de încercarea de modificare a realității obiective și de prezentarea acesteia într-o altă formă, în dependență de necesitate. Astfel, prin intermediul argumentării, oratorul își exprimă „punctul său de vedere”, criteriu semantic modalizator, care reflectă viziunea autorului asupra realității obiective. În discursul oratoric, modalizarea, cu trăsăturile sale dominante de realitate/irealitate, se caracterizează ca legitate de raportare a situației descrise la „lumea reală” sau la o „lume posibilă”.

În urma celor enunțate mai sus, putem concluziona următoarele: deși limba nu poate schimba realitatea, ea poate crea o lume virtuală, care vrea să prezinte autorul discursului din perspectiva din care acesta dorește să apară în fața publicului său, iar această lume virtuală este interpretată drept realitate obiectivă.

Analiza mijloacelor de exprimare a modalității subiective și obiective în unul dintre discursurile lui Tony Blair [8], dedicat luptei contra terorismului, confirmă ipoteza utilizării modalizatorilor pentru obiectivarea punctului de vedere al vorbitorului. Modalitatea obiectivă este exprimată prin utilizarea verbelor modale *must*, *have to*, *should*, *need to*.

(1) What we are confronting here is an evil ideology. It is not a clash of civilizations – all civilized people, Muslim or other, feel revulsion at it. But it is a global struggle and it is a battle of ideas, hearts and minds, both within Islam and outside it. This is the battle that must be won, a battle not just about the terrorist methods but their views. Not just their barbaric acts, but their barbaric ideas.

După cum menționează oratorul, lupta împotriva terorismului este sarcina întregii societăți: „*all civilized people*”, „*a global struggle*”. Verbul modal *must* alături de infinitivul pasiv indică caracterul obiectiv al necesității de acțiune.

Utilizarea pronumelui personal *we* în mod semnificativ de către orator nu obligă ascultătorii să procedeze într-un anumit fel, ci împărtășește cu ei povara responsabilității. Utilizarea acestuia în calitate de substituent al substantivelor colective sau depersonalizarea agentului acțiunii, de asemenea, este un truc efectiv de influențare a auditoriului: necesitatea de acționare, se sugerează, nu este datorată intereselor unui politician anume, dar este dictată de factori interni, adică de realitatea obiectivă.

În continuare, vorbind despre necesitatea luării unor măsuri dure în țară, Tony Blair utilizează verbul *must* ca modalizator deontic al obligației. În calitate de subiect apare pronumele *we*: acest apel la națiune are caracter de slogan. Pe de o parte, utilizarea verbului modal cu semnificație stimulatorie înlesnește activizarea rolului adresatului, iar pe de alta, se subliniază unitatea intereselor întregii națiuni. Această luptă este indispensabilă în limitele întregii comunități mondiale, dar pentru exprimarea acestei necesități oratorul utilizează verbul modal *should*, adică într-o formă mai atenuată pentru a exprima utilitatea-necesitatea acțiunilor.

(2) *We must pull this up by its roots. Within Britain, we must join up with our Muslims to take on the extremists. Worldwide, we should confront it everywhere it exists.*

Întrebunțând verbul modal *need to* în partea finală a discursului său, prim-ministrul evidențiază că aplicarea măsurilor de combatere a terorismului corespunde intereselor tuturor oamenilor, organizațiilor, țărilor.

(3) *Round the world, there are conferences already being held, numerous interfaith dialogues in place but we need to bring all of these activities together and give them focus.*

Astfel, importanța necesității și obligațiunii în discursul politic depinde nu atât de exprimarea atitudinii proprii a oratorului față de acțiuni, cât de un vorbitor independent, dar care să prezinte subiectul propunerii sale drept sursă a necesităților. Rolul oratorului constă, în mare parte, în prezentarea stării lucrurilor în așa fel, încât să oblige subiectul să acționeze anume așa și nu altfel. Se poate vorbi despre siguranța vorbitorului, de autenticitatea spuselor sale după principiul „obiectivității”, fapt ce, fără îndoială, presupune direcționarea spre realizarea modalității obiective.

Existența lumii reale reprezintă realitatea obiectivă, cu alte cuvinte, lumea reală acționează drept criteriu al adevărului propoziției [9]. Adevărul sau minciuna enunțării indicative se stabilește în funcție de viziunile complexe ale adresatului despre lumea reală și disponibilitatea comunicativă a lui de a fi de acord cu vorbitorul. Prin urmare, dacă destinatarul deține informații opuse celor prezentate de vorbitor, atunci adevărul enunțării poate fi supus îndoielii. Tocmai acest aspect este foarte important pentru discursul politic. Eficacitatea discursului oratoric se va stabili și în dependență de argumentele ce vor fi prezentate de către vorbitor pentru a-și susține punctul de vedere, și de faptul cât adevăr se va conține în informația prezentată.

Interpretarea modalizării și argumentării din punctul de vedere al interferenței lor poate servi la o cercetare mult mai detaliată atât a teoriei argumentării în general, cât și a modalizării în parte. Remarcăm faptul că unul din autori în domeniu, V. B. Rodos, susține că „... pentru analiza unor probleme ale teoriei argumentării, teoriile „modalizării subiective și personale” par a fi de perspectivă și chiar idei și rezultate necesare logicii mo-

dale” [10, p. 304]. Este evident că aici autorul accentuează importanța dezvoltării teoriei argumentării, iar utilizarea rezultatelor logicii modale în cadrul analizei unor probleme ale argumentării vor contribui neapărat și la clarificări în domeniul categoriei modalității.

Procesul argumentării reprezintă interacțiunea între subiecți, unul dintre care (argumentatorul) își prezintă punctul său de vedere, încercând să-și convingă și interlocutorul să accepte această opinie ca parte a convingerilor proprii. Este cunoscut faptul că filosofi antici își construiau argumentele evitând conceptele abstracte. De regulă, argumentarea avea un scop concret. În cele din urmă, în Antichitate, activitățile oratorice erau mai întâi de toate activități politice. Oratorul, filosoful, „argumentatorul” era un politician care avea un obiectiv concret, ce urma să fie realizat prin apel la argumentare. Astfel, argumentarea este un proces cu o direcție bine stabilită, cu un scop exact care neapărat are un obiect: adresatul.

Politicianul argumentator, în procesul discursului său public își exprimă viziunea sa asupra unui anumit fapt al realității obiective. Stilul argumentării politicianilor este influențat de specificul mediului cultural din care acesta vine, de trăsăturile psihologice ale lui și de perioada istorică exactă în care se regăsește argumentarea respectivă. Spre exemplu, argumentarea în mediul medieval nu se putea realiza fără trimiteri detaliate la conceptele autoritare pentru oamenii acelei perioade, cum ar fi religia, tradițiile, simbolurile ș.a. În perioada Renașterii, argumentarea, dimpotrivă, s-a evidențiat prin refuzul autoritarului și tradițiilor, prin evitarea simbolurilor ș.a. Argumentarea modernă este influențată în mod direct de evenimentele tumultuoase ce s-au produs în sfera economică, politică, socială și militară a societății secolului XX: cele două războaie mondiale, crearea armelor nucleare, progresul tehnico-științific, televiziunea ș.a. - toate acestea își au contribuția lor proprie, oferind astfel cele mai multe posibilități de perfecționare a stilului argumentativ și retoric de altădată. Pe lângă toți acești factori obiectivi ce au influențat stilul argumentativ, trebuie evidențiați și factorii subiectivi, precum atitudinea personală a autorului discursului argumentativ, trăirile, emoțiile, dispoziția și starea psihologică a acestuia. Atitudinea personală a autorului discursului argumentativ, ca și cea a oricărui vorbitor, se realizează anume prin intermediul categoriei modalității, cel mai des prin text, și este în mare măsură determinată de starea emoțională și psihologică a autorului în acel moment.

Prin urmare, modalizarea cu un coeficient înalt este caracteristică discursurilor oratorice construite după principiul monologului ce reflectă judecata autorului însuși. Coeficientul modalizării însă poate varia în funcție de un șir întreg de factori: modul individual al politicianului, obiectul descrierii, circumstanțele pragmatice, relația dintre informația factuală și cea conceptuală. Acest coeficient este cu atât mai înalt, cu cât identitatea vorbitorului este mai clar reflectată în discursul acestuia. Pe lângă faptul că argumentarea este un factor inevitabil al oricărui discurs public și nu doar (fără ea este de neconceput și o simplă comunicare uzuală), aceasta poate fi interpretată și ca un mijloc de exprimare a viziunii proprii față de realitatea obiectivă a autorului.

În timpul unui discurs public emoțional întotdeauna va fi evidentă imaginea autorului și atitudinea lui față de realitate, fapt ce poate fi observat datorită caracterului modalizator al textului. Astfel, în textul retoric modalizarea și argumentarea merg mână în mână, asigurând astfel perceperea dacă nu completă, atunci suficientă a informației.

Interacțiunea reciprocă a modalizării și argumentării în discursul oratoric este legată de orientarea ideologică și de propagandă a informațiilor politice, transmiterea reușită a căreia depinde foarte mult de suportul documentar al materialului, de metodele de convingere alese logic și rezonabil și de modalitățile de influențare emoțională a auditoriului. Procesul de transmitere a informației, ce integrează combinația profilată și relațiile de reciprocitate dintre argumentare și modalizare în discursul public, poate fi reprezentat prin următoarea schemă:

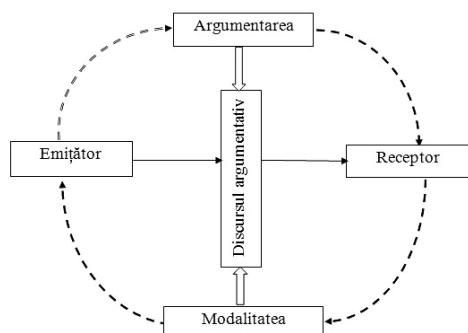


Fig. 1. Procesul de transmitere a informației

Sursa: A. Хоецян [7, p. 8].

La baza schemei respective stă informația, deși nu este prezentată în cadrul ei, întrucât scopul acestei scheme este să indice interacțiunea reciprocă a modalității și argumentării, care se desprinde din discursul argumentativ. Transmiterea informației receptorului de către emițător prin discursul argumentativ este un proces continuu și se realizează sub formă de legătură ciclică. Prezența feedback-ului între autor și adresat în cadrul discursului oratoric este permanentă, întrucât în procesul discursului său oratorul are posibilitatea să recepteze reacția auditoriului și, în caz de necesitate, să-și ajusteze declarațiile. Receptorul sau adresatul discursului condiționează modalizarea și argumentarea autorului și, prin urmare, stabilește o relație reciprocă cu acesta, întrucât autorul își construiește argumentarea în dependență de specificul auditoriului, în funcție de care se stabilește și coeficientul corespunzător al modalizării. În funcție de utilizarea surselor de structurare a informației ce are un caracter comunicativ, direcția vectorului ce vine de la vorbitor și se îndreaptă spre ascultător își poate schimba traiectoria. Cu alte cuvinte, dacă intenția comunicativă a discursului respectiv necesită demonstrarea superiorității poziției vorbitorului și evidențierea insuficienței premiselor și concluziilor pozițiilor alternative, urmată de o explicație – de ce punctele de vedere alternative nu pot soluționa problemele sau de ce soluția propusă de vorbitor este mai bună, - atunci direcția vectorului dinspre emițător spre receptor urmează traiectoria „emițător-argumentare-receptor”. Situația respectivă necesită o justificare logică substanțială a tezei lansate, dar nu solicită prea multă atenție pentru aspectul estimativ al discursului oratorului, limitându-se la argumentele vii, logice și concludente în favoarea tezei. Factorul subiectiv apreciativ nu este foarte bine conturat în acest caz, respectiv și coeficientul modalizator într-un astfel de discurs este scăzut. Dacă intenția comunicativă necesită concentrarea atenției destinatarului, stabilirea unui contact cu acesta și, pur și simplu, exprimarea atitudinii proprii față de subiectul discutat

fără a apela la argumentarea cu scop de convingere a adresatului, atunci orientarea vectorială dinspre emițător spre receptor va urma traiectoria „emițător-modalizare-receptor”. În cazul acestui tip de discurs prevalează evaluarea subiectivă a informației transmise prin evidențierea individualității autorului, iar coeficientul modalizator este mai înalt. Dacă intenția comunicativă presupune clarificarea unei probleme, natura și importanța ei pentru receptor, precum și convingerea acestuia, atunci, în acest caz, emițătorul nu poate să nu recurgă la argumentele cu efect emoțional-psihologic și orientarea vectorială dinspre emițător spre receptor urmează traiectoria „emițător-argumentare-modalizare-receptor”, în rezultatul căreia identificarea poziției autorului și atitudinea subiectiv-evaluativă a acestuia este obligatorie, iar coeficientul modalizator este înalt.

Cu toate acestea, orice discurs public neapărat va îngloba, în toate elementele sale, suficiente elemente emoționale și componente logice, fapt ce asigură o interacțiune reciprocă eficientă dintre argumentare și modalizare în discursul oratoric. Orientarea vectorială dinspre emițător spre receptor va varia pe diferite traiectorii, în dependență de scopul comunicativ al autorului.

O analiză simplă a celor expuse mai sus ne aduce la ideea că discursul argumentativ îndeplinește atât o funcție persuasivă, de obținere a adeziunii auditoriului la viziunea despre lume și la scopurile locutorului, cât și o funcție hermeneutică, de interpretare a retoricii preopinentului și de modelare a situației.

Raționamentul practic trebuie să țină seama de opiniile, de credințele și de nivelul de cultură al auditoriului, iar concluzia probată și obținută prin argumentare are șanse minime să rămână „învingătoare”. Valoarea pe care aceasta o poate dobândi este *verosimilul*, iar nu adevărul obiectiv.

Argumentarea din câmpul politic, deși trebuie să țină seama de anumite norme, are libertatea de a-și asuma toate domeniile socialului, putând fi extrem de variată prin conținuturile sale, prin locutorii care o utilizează, prin ideologiile pe care le promovează sau prin auditoriul căruia i se adresează.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Perelma Chaïm, Olbrechts-Tyteca Lucie. La nouvelle rhétorique. Traité de l'argumentation. Paris: PUF, 1958.
2. Groupe μ - Retorica generală. Introducere de Silviu Iosifescu, traducere și note de Antonia Constantinescu și Ileana Littera. București: Editura Univers, 1974.
3. Roventă-Frumușani Daniela. Argumentarea. Modele și strategii. București: Editura All, 2000.
4. Arsith Mirela. Semiotica discursului politic. Iași: Editura Ștefan Lupașcu, 2005.
5. Брутян Г. А. Очерк теории аргументации. Ереван: Изд-во АН Армении, 1982.
6. Aristotel. Retorica, ediție bilingvă, traducere, studiu introductiv și index de Maria-Cristina Andrieș, note și comentarii de Ștefan-Sebastian Maftei. București: Editura IRI, 2004.
7. Хоецян А. К. Стилеобразующая функция категории модальности в ораторской речи. Автореф. дисс. на соиск. уч. степени канд. филол. наук. Ереван: Изд-во Государственного Университета, 2003.
8. Blair Tony. Blair speech on terror, Labour Party National Conference, July 16, 2005. [On-line]: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/4689363.stm (Accesat 10.10.2015).
9. Зеленщиков А. В. Пропозиция и модальность. Москва: Либроком, 2010.
10. Родос В. Б. О правилах доказательства, аргументации и полемики. Философские проблемы аргументации. Ереван: Изд-во АН Армении, 1986.

REFLECȚII TEORETICE DESPRE JOCUL DIDACTIC CU FUNCȚIE DE STRATEGIE UNIVERSITARĂ

THEORETICAL REFLECTIONS ABOUT DIDACTIC GAME WITH UNIVERSITY STRATEGY FUNCTION

Angela STAVER, *magistru,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM,

Larisa SADOVEI, *doctor în pedagogie,*
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”

Summary

The paper presents a non-traditional university strategy based on the method of didactic game within practical activities in higher education. Theoretically and methodologically argued, the game's formative effect in the university didactic activity is scientifically demonstrated by the Model of formation of competence of use of the game in university teaching activity.

Key-words: *education, game, methods, university, didactics, features, skills, pedagogical, students.*

Recunoașterea unanimă a valențelor formative ale jocului în activitatea de învățare constituie un argument solid pentru a considera mereu *actuală tema dezvoltării personalității prin joc la orice vîrstă*. A. Bacus apreciază jocul ca fiind un nou mod de educație, iar „învățarea prin joc” - „o opțiune ușoară”, întrucît cel care se joacă percepe mai ușor anumite noțiuni [1, p.27]. În acest articol vom susține științific *efectul formativ al jocului în activitatea didactică universitară drept metodă de predare*, în sens de “instrument didactic, cu ajutorul căruia studenții sunt determinați la un demers de asimilare activă a unor cunoștințe și forme comportamentale de stimulare, în același timp, a dezvoltării forțelor lor cognitive, intelectuale”, [3, p.18], dezvoltată la nivelul de **strategie universitară**. Studiile moderne de pedagogie, psihologia dezvoltării și psihosociologia, care abordează problematica jocului din perspective variate și care au adus contribuții valoroase pentru înțelegerea valențelor complexe ale conduitei admit în unanimitate și susțin cu argumente specifice faptul că în copilăria mică și mijlocie jocul constituie tipul fundamental de activitate, adică forma de activitate care susține în cel mai înalt grad dezvoltarea psihică, prin antrenarea psihomotorie, senzorială, intelectuală și afectivă (Claparede E., Piaget J., Vîgotski L.S., Roșca Al., Șchiopu U., ș.a.).

Efectele formative ale jocului sunt recunoscute și la vîrsta adultă, ca metodă de predare în învățămîntul universitar, fiind recunoscute mai puțin la nivel de organizare și conducere a activității de cunoaștere, motiv de îndepărtare sau neaplicare pentru *una din funcțiile jocului* recunoscută drept *recreativă*. S. Cristea afirmă prezența acestei funcții la nivelul altor vîrste psihologice decît copilăria. Preadolescentul, adolescentul și adultul o valorifică în asociere cu funcțiile altor activități, care devin predominante – onvrțarea, munca și creația – și cu anumite domenii artistice, sportive, tehnologice etc. [4].

“Seriozitatea” cu care este abordată treapta onvrțării superior pentru metodele clasice “ex cathedra”, aducînd un avantaj “necesitatea transmiterii unei mari cantități

de informații”, în sensul “furnizării unui cadru conceptual care va servi drept punct de plecare spre o cunoaștere mai cuprinzătoare, spre noi construcții științifice personale” [3, p. 120], reduc simțitor importanța și frecvența utilizării metodelor active de comunicare, numite și participative. În curs de afirmare în învățământul universitar, acestor metode se aduc învinuiri provenite adeseori din explicarea insuficienței cunoștințelor sau oferirea judecăților nu întotdeauna relevante de cei mai îndrăzneți, descalificând ușor contribuția metodelor ca formă socializată a activității de învățare.

Alexandru Iosup, de origine din România, a fost desemnat profesorul anului în Olanda, apreciat pentru metoda inovativă de predare utilizată în timpul cursurilor universitare: *explică studenților săi de la Facultatea de Inginerie, Matematică și Informatică din cadrul Universității Tehnice din Delft noțiuni complexe de inginerie și informatică prin joc* [13]. „Ce diferă însă esențial de forma tradițională de predare, este tehnica numită *gamification*, dezvoltată inițial pentru jocuri online și sociale, prin utilizarea căreia, cu alte cuvinte, *cursul universitar devine un joc*”, menționează tânărul profesor. „În educația de nivel universitar, *gamification* abia a început să fie utilizat, iar preocuparea foarte mare a cadrului didactic este să facă loc pentru fiecare student și în particular de a se ocupa de personalitățile diferite și de aptitudinile diferite ale studenților prin această metodă”, a explicat A. Iosup în interviul acordat. “Prin folosirea acestei metode, profesorul îi stimulează și pe studenții cărora le place să exploreze mai mult, dar și pe cei mai talentați și competitivi. Totodată, cursurile tradiționale sunt rar orientate spre un nivel deasupra celui mediu și limitează sau nu încurajează destul dezvoltarea celor mai talentați și capabili studenți; prin această metodă acești studenți sunt încurajați să evolueze până la cercetare de nivel mondial”, arată profesorul.

Supunem interpretării o problemă de cercetare, justificată de constatarea aplicării la nivel scăzut a *metodei jocului în cadrul activităților universitare*, conștienți de criticile ce ar putea fi exprimate de vocile mediului academic, convinse de misiunea învățământului superior de a asigura formare și cercetare. Ne referim, în special, la studenții-pedagogi, care fiind solicitați modest sau deloc în situații de a simula activități didactice prin joc înțeleg mai puțin funcțiile formative ale jocului și, la rândul lor, riscă de a nu aplica această metodă în activitatea didactică. În acest scop, în comun acord cu obiectivele cercetării se propune *fundamentarea jocului pentru activitatea universitară cu funcție de strategie didactică, abordată din perspectiva interacțiunii optime între strategii de predare și strategii de învățare*.

Actualmente, didactica universitară se aliniază cu schimbarea de paradigmă prin traiectoria ascendentă de la metodele expositive la cele interactive, jocul didactic reprezentând activitatea care creează oportunități noi pentru învățare eficientă. Problema menționată scoate în evidență contradicțiile dintre:

- cunoașterea insuficientă de către cadrele didactice universitare a valorii jocului didactic în procesul de instruire a adulților;
- aplicarea parțială a metodelor de instruire centrate pe student și orientarea instruirii interactive spre valorificarea integrală a competențelor studenților;

- strategiile de utilizare a jocului on activitatea universitară abordate din perspectiva interacțiunii optime între strategii de predare și strategii de învățare.

Formarea competenței de utilizare a jocului în activitatea pedagogică universitară este un proces de aliniere cu *strategia constructivistă a învățării*, căpătând noi nuanțe în *contextul formării profesorului constructivist*, în vederea implementării acestei paradigme la nivelul pregătirii pedagogice a profesorului, care să activeze în “școala de mine”. Activitățile de învățare, derulate după modele constructiviste, implică astfel coordonarea tuturor structurilor personalității (cognitiv, afectiv, motivațional, volitiv, atitudinal, aptitudinal), în vederea depășirii obstacolelor și a dificultăților apărute în rezolvarea sarcinilor (de cercetare, investigare, experimentare, rezolvare de exerciții sau de situații problemă etc.), subliniază R. Mogonea [9, p.25]. Fiind un demers centrat pe elev/student, în activitățile de învățare constructivistă cei implicați pot să întâmpine dificultăți, blocaje cognitive (sau de altă natură, de exemplu, afective, motivaționale), uneori la suprasolicitare sau la evaluări greșite datorate unor interpretări calitative subiective.

Decalajul constatat își poate găsi rezolvarea în formarea în rîndul cadrelor didactice a unei concepții asupra predării, concepție care nu exclude paradigma behavioristă, ci o îmbină progresiv cu cea constructivistă, astfel încît treptat să se treacă de la paradigma predării-transmitere la paradigma predării-construcție, menționează M. Popescu [12, p. 100]. Concluziile menționate de S. Cristea, prin care în pedagogia modernă jocul reprezintă *o activitate psihosocială cu finalitate recreativă* evidentă în toate etapele vieții, își au explicația la nivelul interacțiunii dintre **scopul recreativ al jocului și cel productiv al muncii efectuate de adult**. Așadar, *cadrele didactice universitare* pot asigura prin joc dezvoltarea unui sistem unitar de *trăsături ale personalității studentului - pedagog* precum: atracția pentru munca dificilă cu elevii, calmul, răbdarea, simțul măsurii, fermitatea, spiritul de inventivitate în creativitate și *competențe profesionale* demonstrate în procesul de predare-învățare-evaluare a disciplinei școlare.

Profesia didactică și comportamentul cadrelor didactice este determinat de o serie de elemente teoretice și epistemologice. De-a lungul ultimilor ani, un important corpus științific oferă evidențe cu privire la concepțiile cu privire la funcțiile cadrelor didactice. Aceste „concepții” par să joace un rol important în deciziile cadrelor didactice cu privire la ce fel de cunoștințe sunt relevante pentru o anumită situație sau cum se organizează actul didactic menționează autorii Ghidului „Evoluție și progresie în cariera didactică universitară” [6, p. 6-8]. Putem înțelege așadar că există o relație directă între „convingerile profesorilor” și credințele lor sau concepțiile pe care le au cu privire la predare.

Jocul, prin funcția de metodă didactică universitară, subscie *acțiunii de învățare a studenților prin joc*, aceasta fiind integrată în diverse *situații de simulare a activităților didactice școlare*, acoperind cele patru subcategorii de conceptualizare a predării menționate. Momentul unde jocul se intersectează cu învățarea preia o formulă nouă dezvoltată la nivel de concept pedagogic – *jocul didactic*, termenul „didactic” accentuînd latura instructivă a activității, iar jocul devenind implicit parte integrantă interactivă concretizată de operațiile mintale solicitate. Atunci cînd prin modul de formulare a sarcinii de învățare

studentul este adus în situația de a-și utiliza energiile și potențialul psihofizic pentru a-și optimiza parametrii comportamentali, jocul este considerat metodă didactică. În conceptul pedagogic general, „metoda” este definită de majoritatea autorilor ca un mijloc de organizare a activității comune a învățătorului și elevilor, orientată în scopul asimilării de către elevi a cunoștințelor, formării concepției despre lume și dezvoltării capacităților copiilor [4, p.54]. Jocul organizat din punct de vedere pedagogic în sistemul de instruire și educație poate include și asemenea operații ca: *exersarea, căutarea, competiția, controlul reciproc, stimularea opiniei etc.*

Cercetarea metodei jocului pentru activitatea universitară parcurge un proces de particularizare de la general la particular prin discriminarea conceptului de formare profesională universitară pentru formarea pedagogică școlară, specificată treptei învățământului primar. În acest scop, în comun acord cu rolul școlii, definit prin formarea pentru viață nu poate fi redus la învățarea științei în mod tradițional prin dirijare. Învățarea este un act construit, iar pentru a încuraja acest efort elevii trebuie să fie implicați în actul învățării, să constate, să formuleze, să analizeze, să comunice, să interpreteze, să exemplifice, subliniază M. Popescu. Toate acestea, realizate sub îndrumarea și cu sprijinul profesorului, își găsesc argumentul în fundamentarea jocului cu funcție de strategie didactică, abordată din perspectiva interacțiunii optime între strategii de predare și strategii de învățare.

Strategia abordată ca *mod integrativ și de acțiune*, în opinia profesorului universitar Vl. Guțu, este înțeleasă drept un mod specific de abordare sau de reprezentare a unei situații de instruire. Sub acest aspect, strategia presupune:

- un anumit fel de a ataca rezolvarea unei situații date;
- un anumit mod de a gândi sau de a concepe punerea studenților în contact cu subiectul (tema) de studiu;
- determinarea tipului de experiență de învățare cel mai potrivit în care vor fi angajați studenții (învățare prin receptare, învățare prin descoperire/euristică, învățare prin problematizare, cercetare etc.).

Ca mod de acțiune, strategia presupune asocierea de metode, suporturi didactice, mijloace și forme de organizare. Toate acestea trebuie să acționeze „nu ca entități distincte, ci ca resurse interdependente, ce acționează după principiul complementarității funcțiilor, al compensației și susținerii (întăririi) reciproce” [2]. Mai mult, strategia presupune integrarea metodelor, procedeele în *structuri operaționale superioare*, în cadrul cărora se stabilesc ierarhii funcționale. „Strategiile didactice reprezintă astfel un grup de două sau mai multe metode și procedee integrate într-o structură operațională, angajată la nivelul activității de predare-învățare-evaluare, pentru realizarea obiectivelor curriculare”, subliniază V. Guțu. [7, p. 84].

Ca rezultat al interacțiunii strategiei de predare și strategiei de învățare, strategia didactică se constituie la intersecția strategiilor celor doi parteneri ai procesului de instruire - profesorul și elevii. Pentru profesor, strategia de predare reprezintă „performanțele sale în materie de prezentare, într-un fel sau altul, a unui subiect (conținut) nou”, iar pentru elev strategia de învățare constituie „modul activ de percepere, de organizare, de elaborare și precizare față de respectivul subiect sau conținut nou care i-a fost supus atenției [11, p. 54].

Cadrul didactic acționează complex în timpul lecției, inițiind procesul de formare, el însuși exercitând o puternică influență formativă prin atribuirea rolului de mediator al activității de cunoaștere și formare și mai puțin ca sursă a cunoașterii. Treptat și ireversibil cunoașterea devine autocunoaștere, conducând receptorii actului didactic la descoperirea de sine, formarea devenind autoformare continuă. Incorporat în activitatea didactică universitară, elementul de joc imprimă acesteia un caracter viu, aduce varietate și o stare de bună dispoziție, de bucurie, de destindere, ceea ce previne apariția monotoniei și a plictiselii, a oboselii.

În vederea stabilirii reperelor praxiologice ale jocului cu funcție de strategie didactică universitară, cercetarea a fost orientată spre identificarea traseului de formare a competențelor de utilizare a jocului în activitatea didactică a studenților specialității Pedagogie în învățământul primar. Aplicarea jocului în cadrul cursului universitar „Didactica educației moral-spirituale” a deschis oportunități în vederea elaborării Metodologiei de formare a competenței de utilizare a jocului în activitatea pedagogică universitară. Acțiunile de învățare a studenților au fost realizate preponderent prin *metoda jocului didactic*, integrate în diverse situații de simulare a activităților didactice școlare la disciplina Educație moral-spirituală, creînd condiții de dezvoltare în *planurile informativ, formativ, motivațional, educativ și ludic*.

Acest curs este propus studenților în vederea formării competențelor de proiectare, realizare și evaluare a disciplinei școlare EMS, ce are drept scop pregătirea copilului din clasele 1-4 pentru a aprecia și promova valorile general-umane și naționale. Specificul cursului în programul de studii este asigurat de abordarea preponderentă a dimensiunii atitudinale a educației, sporind la studenți cunoașterea metodologiei de operaționalizare și realizare a obiectivelor afective.

Asistentele periodice la cursurile teoretice și practice au scos în evidență aplicarea jocului didactic cu funcție de strategie pedagogică universitară fără rezerve la fiecare lecție, aspect ce demonstrează insistența profesorului pentru formarea competențelor studenților de utilizare a jocului în activitatea pedagogică. Această abordare netradițională a activității de predare în învățământul superior aplicînd metoda jocului didactic creează premise favorabile studenților în procesul de formare inițială, care să le permită “integrarea socială rapidă, flexibilitatea, inițiativa și rezolvarea de probleme, diminuarea imprevizibilului, a hazardului în alegerile făcute”, subliniază S. Neagu [10, p. 5).

Ca în orice model de dezvoltare a cadrelor didactice, *profilul competențial al cadrelor didactice universitare* este unul dintre aspectele cele mai importante, **Modelul formării competenței de utilizare a jocului în activitatea pedagogică universitară** (vezi Fig.1) dezvoltînd un *profilul competențial al cadrului didactic universitar, utilizator al jocului didactic în procesul de formare a studenților-pedagogi*. În vederea stabilirii reperelor praxiologice ale jocului cu funcție de strategie didactică universitară, cercetarea a fost orientată spre identificarea traseului de formare a competențelor de utilizare a jocului în activitatea didactică a studenților. Ansamblul rolurilor cadrului didactic cuprinzătoare pentru cariera universitară în contextul particular al Ariei Europene a Învățământului

Superior, reflectate de Nicoleta Duță [5, p.52-82], își găsesc oportunitatea în competențele derivate specific strategiei de predare prin intermediul jocului: *organizator al mediului psihologic; facilitator al învățării prin joc; participant la progresul cunoașterii științifice prin joc; promotor al principiilor educației permanente prin joc.*

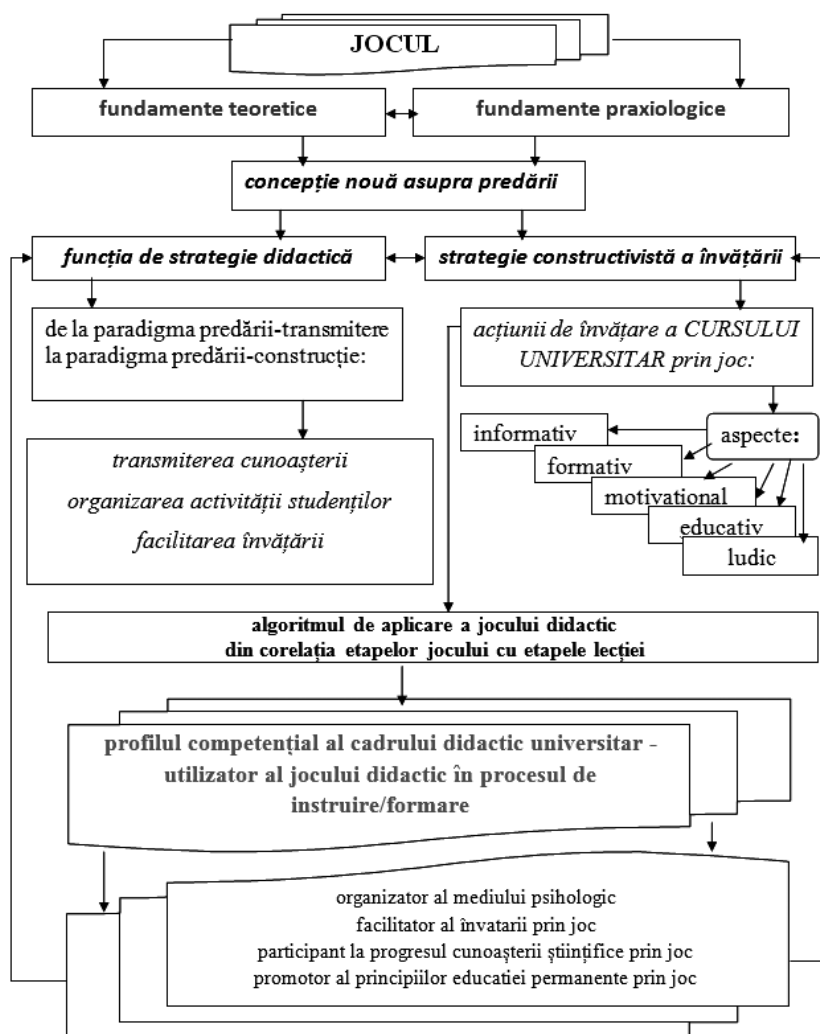


Fig. 1. Modelul pedagogic de formare a competenței de utilizare a jocului în activitatea pedagogică universitară

Sursa: elaborat de autor.

Jocul organizat din punct de vedere pedagogic în sistemul de instruire și educație poate include și asemenea metode ca: exersarea, căutarea, competiția, controlul reciproc, stimularea opiniei publice. Jocul constituie o tehnică atractivă de explorare a realității, de explicare a unor noțiuni și fenomene. Strategia jocului este în esență o strategie euristici. Ea conduce la descoperirea unor noi cunoștințe, a unor relații logice, a unor soluții optime, pe căi deductive, dintr-un sistem de cunoștințe deja existent. Prin joc copilul își satisface o gamă largă de tendințe, de trebuințe, fiind considerați de unii cercetători în

domeniu ca un exercițiu al tendințelor. Aplicarea jocului în cadrul cursurilor la disciplina universitară „*Didactica educației moral-spirituale*” contribuie la formarea competențelor studenților de a aplica această metodă în activitatea didactică, prin aceasta dezvoltând la elevi competențele stabilite de *curriculumul școlar al disciplinei „Educația moral-spirituală” precum: dezvoltarea sociabilității, a spiritului de colectivitate, a relațiilor reciproce între ei, dezvoltarea stăpînirii de sine, autocontrolului, spiritului de independență, disciplinei conștiente, perseverenței, precum și a multor calități de voință și trăsături de caracter.*

Competențele propuse spre realizare în curriculumul EMS sunt interdependente, constituind un proces continuu în vederea achiziționării și integrării valorilor moral-spirituale în procesul de formare a conștiinței moral-spirituale. Cercetarea utilizării jocului didactic în cadrul disciplinei universitare „*Didactica educației moral-spirituale*” a scos în evidență un aspect important ce poate fi aplicat în vederea realizării scopului disciplinei școlare EMS - formarea conștiinței moral - spirituale în anii de școlaritate, prin conștientizarea sensului vieții - autoperfecționarea propriei ființe (*expresia morală*) și formarea unei personalități desăvîrșite (*expresia spirituală*) [*Curriculum, 14*]: **traseul de aplicare a jocului conform algoritmului etapelor lecției .**

În concluzie, rolul instituțiilor superioare de învățămînt definite prin aspectele de formare și cercetare nu poate fi redus la învățarea științei în mod tradițional prin dirijare. Învățarea este un act construit, iar pentru a încuraja acest efort studenții trebuie să fie implicați în actul învățării, să constate, să formuleze, să analizeze, să comunice, să interpreteze, să exemplifice în diverse forme netradiționale, în spiritul dezvoltării simțului de a cunoaște copilul.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Bacus A. Jocuri pentru copiii de la o zi la 6 ani. București: Editura Teora, 1998.
2. Badea E. Caracterizarea dinamică a copilului și adolescentului. București: EDP, 2003.
3. Cerghit I. Metode de învățămînt. Iași: Polirom, 2006, p. 320.
4. Cristea S. Jocul – o perspectivă pedagogică. În: Revista Didactica Pro..., 2010, nr.2(60), p. 53-56.
5. Duță N. Cariera didactică universitară : fundamente și strategii formative. București: Editura Universitară, 2012, p. 220.
6. Evoluție și progresie în cariera didactică universitară. Ghid pentru cadrele didactice universitare realizat în cadrul Programului „Dezvoltarea resurselor umane” <http://iemu.forhe.ro/mu/wp-content/uploads/2015/03/CARIERA-UNIVERSITARA-managementul-resurselor-umane-in-IS.pdf>
7. Guțu V. Proiectarea didactică în învățămîntul superior. Chișinău: Tipografia USM, 2007, p. 250
8. Lozincă I., Marcu V. Psihologia și activitățile motrice. Oradea: Editura Universității din Oradea, 2005.
9. Mogonea R. În: Joița E. A deveni profesor constructivist. București: E.D.P., 2008, p.372.
10. Neagu (Niță) S. Dezvoltarea competențelor de învățare la adulți. Aplicații pentru formarea cadrelor didactice universitare. Rezumatul tezei de doctorat, București, 2011, p. 23.
11. Oprea C.-L. Strategii didactice interactive. București: Editura Didactică și Pedagogică, R.A., 2006.
12. Popescu M. În: Joița E. A deveni profesor constructivist. București: E.D.P., 2008, p. 372.
13. <http://ro.blastingnews.com/europa/2015/02/un-roman-a-fost-desemnat-profesorul-anului-in-olanda-00256205.html>

INCURSIUNI ÎN CONCEPTUALIZAREA COMPETENȚEI DE COMUNICARE ȘTIINȚIFICĂ PUBLICĂ

FORAYS INTO CONCEPTUALIZATION OF THE COMPETENCE OF PUBLIC SCIENTIFIC COMMUNICATION

Olesea BALAȘA, *magistru,*
Institutul de Cercetări Juridice și Științe Politice al AȘM,

Larisa SADOVEI, *doctor în pedagogie,*
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”

Summary

In this article is realized a theoretical and methodological research concerning the formation of public communication competence of students. The methodology is based on results of the determination of proficiency level of public scientific communication of students, applying the pedagogical modeling through specific elements of this scientific research form.

Key-words: *scientific communication, pedagogical modeling, competence of communication, attitude, expressions, speech, written communication, oral communication.*

In contextul dezvoltării economiei bazate pe cunoaștere, una din necesitățile vitale ale oamenilor de știință este de a comunica unul cu celălalt pentru a discuta ideile științifice, pentru a disemina rezultatele cercetărilor, pentru a facilita cât mai mult schimbul de informații prin diverse mijloace de comunicare și a primi o apreciere a rezultatelor activității științifice.

Incontestabil, *competența de comunicare* definește calitatea întreținerii unui dialog cu orice interlocutor, știința fiind conținutul care unește cei doi poli obligatorii în procesul de transmitere a mesajului. Literalmente, comunicarea științifică este explicată ca un proces de comunicare dintre savanți, Josette de la Vega tratând comunicarea științifică doar în sensul strict, „și anume comunicarea între cercetători, ce exclude relațiile dintre aceștia”. În interpretarea comunicării științifice, prin cele două definiții de fond autorul subliniază aspectul extensiv al acestei categorii de comunicare, ce, de asemenea, prevede schimbul de informații atât în cadrul unui laborator (grup de cercetare), cât și în afara lui [11].

În prezent, comunicarea științifică este tot mai mult influențată de emergența tehnologiilor informaționale, iar formele noi, dimensiunile și conținutul comunicării științifice necesită o anumită interpretare și înțelegere de către studenți. Deoarece activitatea profesională se axează prioritar pe capacitatea de a realiza anumite funcții profesionale, criteriul de apreciere a calității muncii sunt competențele. Formarea competenței de comunicare științifică publică a studenților reprezintă o prioritate a studiilor universitare, în ansamblul competențelor caracteristice fiecărui student absolvent al instituției de învățământ superior fiind incluse atât competența de comunicare, cât și competența de cercetare/investigatională cu indicatorii specifici.

Tabelul 1. Particularități ale competențelor de comunicare și investigațională

Competența de comunicare	Competența de cercetare
<ul style="list-style-type: none"> • utilizarea diverselor forme/limbaje de comunicare în organizarea / monitorizarea activității profesionale; • realizarea unor relații interumane bazate pe dialog, atitudini deschise și comportament empatic; • manifestarea toleranței, tactului, a deontologiei profesionale în cadrul comunicării; stabilirea contactului cu diferiți factori implicați în procesul de activitate profesională; • rezolvarea situațiilor de conflict; • adaptarea comportamentului la diversitatea situațiilor de comunicare 	<ul style="list-style-type: none"> • aplicarea metodologiei cercetării științifice în activitatea profesională; • stabilirea priorităților în domeniul de cercetare științifică; • realizarea proiectelor de cercetare științifică; • determinarea gradului de funcționalitate a rezultatelor investigațiilor științifice; • utilizarea în activitatea profesională a rezultatelor investigațiilor științifice din alte domenii

Întrucât comunicarea înseamnă și comunicare publică, există suficiente motive să abordăm anumite aspecte de imergență a comunicării publice în comunicare științifică. În acest sens, înscriem demersul de cercetare a comunicării științifice publice în câmpul epistemic al comunicării publice. Această schemă stă și la baza articulării logice a conceptului tratat, pornind de la comunicare în general spre comunicare științifică, de la comunicare la comunicare publică, integrându-le în conceptul de comunicare științifică publică.

O necesară inserție se va face după prezentarea concepțiilor generale cu privire la comunicare. D. Stoica exprimă un punct de vedere asupra comunicării prin care face să se înțeleagă că prin comunicare trebuie să înțelegem mai mult decât ideea simplă de transmitere; trebuie să înțelegem ideea de gestionare a unor logici contradictorii [10, p. 49]. Într-un univers deschis, unde fiecare are propria legitimitate de a se exprima, comunicarea constă mai puțin în „a face să treacă mesajele” și mai mult în a asigura un minimum de coeziune între viziuni despre lume în mod necesar heterogen. A comunica înseamnă a organiza coabitarea unor logici mai mult sau mai puțin concurente și conflictuale. Altfel spus, o comunicare este punerea în relație a două „locuri” (al emițătorului și al receptorului).

În sprijinul viziunii propuse în cadrul acestui articol, facem referință la o lucrare a unui cadru didactic de la Universitatea de Vest din Timișoara. Ceea ce ni s-a părut important în lucrarea convocată ca argument în susținerea propriei noastre poziții este coerența demersului cercetării și coerența prezentării. În *Comunicare și relații publice*, Adriana Ritt [8] nu se oprește la înțelesul practicienilor când caută să determine ce este activitatea de relații publice. Se face referire la faptul că, în 1976, Rex Harlow a prelucrat 472 de definiții ale relațiilor publice, producând una proprie, accesibilă construcției evolutive a termenului de comunicare publică:

- reprezintă funcția distinctivă a managementului care ajută stabilirea și menținerea unor linii comune de comunicare,
- asigură și dezvoltă relații de acceptare și colaborare între o organizație și publicul său;
- implică managementul problemelor;
- ajută conducerea să fie informată și să răspundă opiniei publice;
- definește și subliniază responsabilitatea managementului de a servi interesul public;

- ajută managementul să utilizeze cu eficiență schimbarea, servind ca un sistem de alarmă care să anticipeze tendințele și folosește ca instrumente principale cercetarea și comunicarea etică și sănătoasă.”

Aproape toate etapele activității de relațiile publice D. Stoica le asociază dintr-o perspectivă sau alta – în ceea ce numim comunicare [10, p. 132]. Nu întotdeauna publicul avut în vedere este același, nu întotdeauna se va folosi același instrument sau canal de comunicare și nu întotdeauna va fi evidențiată aceeași perspectivă de abordare a comunicării.

Acțiunea de transmitere a rezultatelor cunoașterii științifice a generat problema cercetării: *nivelul scăzut al competenței studenților de a comunica rezultatele în fața publicului.*

Prin *cercetarea științifică realizată* în universități, în calitate de instituții de învățământ superior, acestea sunt în mod tradițional *producătoare de cunoștințe științifice*. Ele trebuie însă să devină cât mai competitive cu instituțiile de cercetare și să instituționalizeze cercetarea, în forme noi, în interiorul lor. *Universitatea reprezintă un simbol care motivează colectivitatea la dezvoltarea în sfera cunoașterii. Prestigiul științei și culturii este în mare măsură susținut și combinat cu prestigiul universității.* Rezultatele cercetării universitare, după modul în care sunt transferate către mediul exterior, pot fi grupate în două categorii, și anume: 1. comunicare, educație, formare, instruire; 2. transfer către aplicațiile din economie și din societate [4, p.66].

Cele mai cunoscute căi de transmitere a cunoștințelor științifice prin comunicare și educație sunt: *conferințele; prezentarea publică de postere; participarea la manifestările științifice; publicațiile științifice; producerea și diseminarea de materiale educaționale: cărți, chestionare, truse, software ș.a.m.d.; internship pentru studenți; instruirea studenților, în special, a celor din anii superiori; contracte de cercetare publică sau privată, parteneriatele și cooperări în cercetare; consultanță.*

Universitarii, prin preocupările lor didactice și de cercetare, sunt considerați de marele public ca fiind cei care dețin adevărul privind cunoașterea în domeniul specialității lor, însă valoarea ei este minimă dacă descoperirile și ideile nu sunt cunoscute sau evaluate critic de către comunitatea academică. În această ordine de idei, suntem de acord cu P. Ramsden, care menționează că „în mediul academic cercetarea devine „o lucrare” doar atunci când se materializează într-o lucrare publicată sau într-un echivalent al acesteia, dar cel mai fundamental proces social al științei este comunicarea și schimbul rezultatelor de cercetare”[9].

Misiunile fundamentale asumate de universități înscriu *valorile defnitorii învățământului superior axate pe formare și cercetare*. În acest sens, calitatea educației universitare este demonstrată atât de profesionalismul absolvenților, cât și de recunoașterea pe plan național a performanței cunoașterii științifice a profesorilor, dar și a studenților instituției.

Realizarea scopului cercetării în vederea stabilirii fundamentelor teoretice și praxiologice ale competenței de comunicare științifică publică la studenți a inclus integrarea în cercetare a *metodei experimentului prin Modelizarea pedagogică*.

Experimentul de constatare a fost realizat pe un eșantion de 18 studenți care au participat la conferința științifică a Facultății de Pedagogie. Analizată în complexitate, comu-

nicarea științifică publică este definită de un complex de activități cu două dimensiuni: *comunicare în știință* (documentarea, cercetarea propriu-zisă) și *comunicarea despre știință* (comunicarea rezultatelor), fiind interpretată drept o formă profesională a comunicării umane, caracterizată prin *conținutul obiectiv, științific și tehnologic al mesajelor informaționale vehiculate și publicul specializat, beneficiar al acestor mesaje*. În acest sens, **variabilele** supuse măsurării nivelului competenței de comunicare științifică publică a studenților au vizat două dimensiuni: 1. comunicare scrisă; 2. comunicare orală. Criteriile de evaluare specifice comunicării științifice publice s-au axat pe indicatorii fiecărei dimensiuni, stabiliți în vederea realizării scopului cercetării. Participarea studenților la conferința științifică a studenților cu un articol științific a creat posibilități de evaluare a celor două dimensiuni stabilite: dimensiunea comunicării scrise a fost evaluată având la bază conținutul articolului științific, dimensiunea comunicării orale s-a realizat evaluând calitatea prezentării rezultatelor cercetării în fața publicului în baza particularităților discursului științific.

Metodologia cercetării nivelului de formare a competenței de comunicare științifică publică a studenților a inclus *metoda observației și analiza de conținut*.

Primul instrument utilizat în cercetare a fost evaluarea calității conținutului unui articol științific prezentat în cadrul conferinței științifice a studenților și elaborat în baza metodei de cercetare *evaluare de conținut* (1, p. 44). Materialele au fost puse la dispoziție de secretariatul catedrei Științe ale Educației (Extras din Procesul-verbal nr. 9 din 3 aprilie 2014).

În Regulamentul publicațiilor științifice și științifico-metodice elaborat de comisia CNAA, *articolul științific* este definit drept o lucrare științifică publicată într-o revistă științifică, care prezintă reflecții personale asupra unui subiect, promovând atât idei ale cercetătorilor în domeniu, cât și experiența proprie. Criteriile de evaluare a conținutului au fost stabilite în baza indicatorilor a două componente: scrierea și publicarea științifică [7].

Prezentarea unui articol științific este recomandabilă a fi una coerentă, completă, dar concisă și neredundantă, necontradictorie, clară, scrisă într-un limbaj extrem de atent la fiecare detaliu și interpretare. Fiecare domeniu conține termeni cu accepțiuni precise, care trebuie utilizați corespunzător în lucrare, evitând ambiguitățile de limbaj și jargoanele obositoare, artefactuale.

Un articol științific nu trebuie să detalieze aspecte considerate didactice sau bine cunoscute din alte lucrări. Dacă acestea sunt necesare în dezvoltarea lucrării originale, vor fi prezentate succint și citate lucrările reprezentative în care cititorul poate găsi detalii. Detaliile din articol trebuie să se focalizeze strict pe contribuțiile considerate originale, care trebuie clar evidențiate. Acribia, ermetismul (în sensul unui maximum semantic prin minimum de cuvinte) și eleganța prezentării sunt caracteristici ale unei lucrări științifice autentice, de ținută academică.

În general, este recomandabilă adresarea impersonală prin diateza pasivă (“se demonstrează că”, “s-au obținut următoarele rezultate”), evitându-se folosirea persoanei întâi, cu anumite excepții totuși (spre exemplu în cazul emiterii unor opinii puternic personalizate etc.). Nu se pot da reguli clare în acest sens; în cazul unor nedumeriri este recomandabilă părerea unor cercetători cu experiență. În vederea acesteia, L. Vințan recomandă să se ve-

rifice dacă lucrarea oferă răspunsuri consistente unor probleme și întrebări de genul: Care este scopul lucrării? Care este provocarea științifică tratată? Este aceasta prezentată în mod clar? Lucrarea se încadrează în domeniul științific al publicației? etc. [6, 12]

În acest sens au fost determinați de către autor indicatorii de evaluare a calității articolelor științifice: 1.reflectarea problematicii domeniului prezentat/cercetat și 2.calitatea lucrărilor științifice în vederea publicării. Instrumentul utilizat în cadrul acestei metode a fost *fișa de evaluare*.

Tabelul 2. Rezultatele evaluării calității conținutului articolului științific

Nr.	Itemi	niveluri					
		înalt		mediu		minim	
		da		aproape		nu	
1.	Problema cercetării este una reală, de interes?	7	38,9	2	11,1	9	50
2.	Ideile originale sunt prezentate suficient de limpede?	0	0	5	27,8	13	72,2
3.	S-au extras concluziile corecte din cadrul rezultatelor obținute?	1	5,5	4	22,2	13	72,2
4.	Sunt reflectate implicații, respectiv aplicații, cu rezultatele obținute?	0		3	16,7	15	83,3
5.	Rezumatul descrie corect articolul?	2	11,1	5	27,8	11	61,1
6.	Gramatica și sintaxa articolului sunt corecte?	3	16,7	6	33,3	9	50

Evaluarea lucrărilor studenților participanți la conferința științifică a scos în evidență următoarele rezultate: problema cercetării este una reală, de interes pentru 7 din 18 studenți. În general, această problemă este mai mult abordată de studenții specialității Pedagogie socială, care în cadrul programului de studii audiază cursuri practice precum Asistența minorilor, Copiii instituționalizați etc. Mai puțin bine se descurcă studenții la prezentarea clară a ideilor originale (doar 5 din 18 studenți au reușit la nivel mediu, ceilalți toți plasându-se la nivel scăzut).

Un al doilea criteriu după cum au fost evaluate lucrările științifice s-a avut în vedere calitatea produsului în vederea publicării. În general, lucrările științifice focalizate pe cercetare originală se ierarhizează într-una din următoarele categorii:

1. *Lucrare cu rezultate semnificative*
2. *Lucrare bună, solidă, interesantă, cu o contribuție originală clară:*
3. *Contribuții la cunoașterea științifică minoră, dar pozitivă*
4. *Lucrare elegantă, corectă din punct de vedere științific, dar de utilitate neglijabilă*
5. *Nici elegantă, nici utilă, dar fără mari greșeli*
6. *Lucrare de foarte slabă calitate.*

Dat fiind că din acestea se apreciază cu mențiune doar primele 3 locuri, celelalte fiind menționate cu participare și doar una a fost evaluată cu rezultate semnificative pentru a fi propusă spre publicare.

Metoda observației a fost aplicată pe același eșantion de studenți, participanți la Conferința științifică anuală a studenților și masteranzilor (6,7 martie 2014). *Fișa de observație* ca instrument al metodei a fost elaborată în baza criteriilor discursului științific și

comunicării orale. Aceasta a vizat constatarea nivelului de calitate a prezentării discursului științific. În vederea aprecierii calității comunicării științifice orale au fost stabilite următoarele criterii:

1. Structura și specificul discursului (itemii 1 -4)
2. Provocarea publicului la ascultare activă (itemii 5-8)
3. Expresivitatea și corectitudinea verbală (itemii 9-12)

Stabilirea criteriilor de prezentare publică a discursului științific a permis operaționalizarea acestora în a cîte patru caracteristici pentru fiecare, menționate ca itemi.

Tabelul 3. Rezultatele înregistrate la etapa de constatare a experimentului privind calitatea prezentării publice a discursului științific

Nr.	Itemi	nivel/punctaj				
		minim	sub mediu	mediu	peste mediu	înalt
		1	2	3	4	5
Structura și specificul discursului						
	Discursul a fost structurat conform elementelor componente: introducere, cuprins, încheiere	0	6	9	3	0
	Prezentarea a asigurat un echilibru între fluxul de idei principale, probe și concluzii	5	8	4	1	
	Vocabularul discursului a fost folosit adecvat stilului științific prin noțiuni, termeni, concepte	2	7	5	3	1
	Au fost utilizate neologisme și cuvinte derivate cu prefixe și pseudoprefixe	3	9	5	1	0
Provocarea publicului la ascultare activă și persuasivă						
	În timpul comunicării au fost utilizate suficiente expresii specifice discursului persuasiv (convingere argumentată)	7	8	3	0	0
	Autorul a folosit material ilustrativ pentru facilitarea memorării	12	4	2	0	0
	Discursul a fost completat de scheme, tabele, alte mijloace argumentative	2	7	8	1	0
	Autorul demonstrează cunoaștere și siguranță	7	6	4	1	0
Expresivitatea și corectitudinea verbală						
	Discursul a fost colorat prin expresii atipice, formule stereotipe sau alte formule de captare a atenției	8	8	2	0	0
	S-au observat modificări ale vocii în scopul argumentării tezelor	8	7	3	0	0
	În intensitatea rostirii, cuvintele au fost pronunțate clar, exact, cu precizie	6	6	5	1	0
	Există argumente pentru a fi apreciată individualitatea discursului	8	4	4	2	0

Evaluarea calității prezentării comunicărilor orale în cadrul conferinței științifice a studenților a scos în evidență rezultatele reflectate în Fig.1, în care se observă un număr foarte mic de studenți ce au demonstrat un nivel înalt al calității de prezentare a discursului științific public. Doar un student a fost apreciat cu acest nivel identificînd în vocabularul discursului suficiente noțiuni, termeni, concepte corespunzătoare stilului științific. O imagine puțin mai conturată se constată la această etapă pentru nivelul peste mediu, un

procent de 16,7 din studenți demonstrând o structură clară a elementelor componente: introducere, cuprins, încheiere, la fel inserând stilul științific prin corespondența dintre timpul folosit pentru discurs și numărul de concepte, termeni, noțiuni.

Cei mai mulți din studenți au înregistrat un nivel minim în procesul de utilizare a materialului ilustrativ pentru facilitarea memorării (66,7 %), la fel fiind constatat cei mai mulți care au înregistrat nivelul mediu pentru toți itemii stabiliți (în intervalul 11,1 % - 50%). Tabloul general al prezentării discursului științific public este evidențiat de cele trei criterii stabilite (structura și specificul discursului: itemii 1-4; provocarea publicului la ascultare activă și specificul discursului: itemii 5-8; expresivitatea și corectitudinea verbală - itemii 9-12).

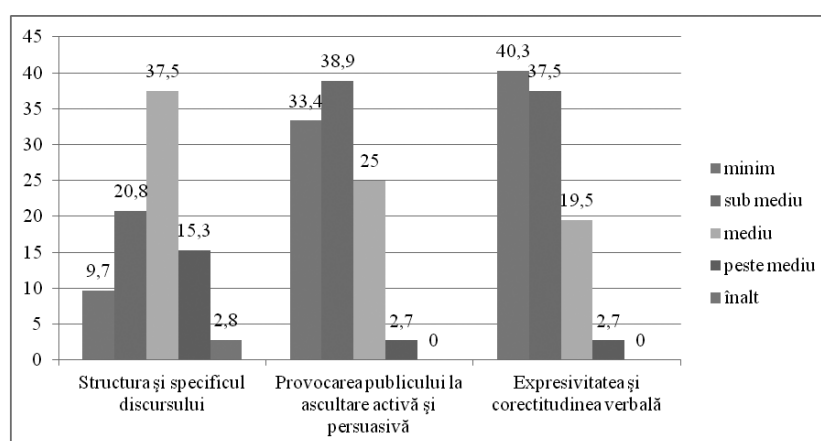


Fig. 1. Nivelurile calității prezentării publice a discursului științific de către studenți

Sursa: elaborat de către autor.

Din Fig. 1 se observă nivelul foarte scăzut pentru criteriul expresivității verbale a studenților. Aceasta presupune că studenții la etapa de constatare a experimentului nu au competența de a colora discursul științific în momentul prezentării publice cu expresii atipice, formule stereotipe sau alte formule de captare a atenției la fel, mai puțin cuvintele au fost pronunțate clar, exact, cu precizie, doar 2,7 % din subiecți înregistrând nivelul peste mediu și 40,3 % un nivel minim.

La nivelul mediu de structurare a discursului s-au plasat 37,5 % din subiecți, acesta fiind de fapt cel mai bun rezultat înregistrat la etapa de constatare a experimentului, și doar 15,3 % din ei asigură un specific științific discursului la nivel peste mediu. 38,9 % din studenți pot provoca publicul la o ascultare activă și dețin capacitatea de a convinge prin comunicarea lor la nivel peste mediu doar 2,7 % din studenți.

În concluzie, constatarea nivelului de prezentare publică a discursului științific în baza observării efectuate la etapa de constatare a experimentului a demonstrat un nivel scăzut al competenței de comunicare științifică publică

Intenția instigațională de soluționare a *problemei comunicării științifice publice* a dat posibilitatea interpretării minuțioase a fiecărui concept separat, cât și în corelare-comparare, în vederea construcției hărții conceptului de bază al cercetării. Dezvoltarea competenței de comunicare științifică a studenților s-a bazat pe cele două variabile ale competenței stabilite la nivel de *comunicare scrisă și orală*.

La etapa de formare a experimentului a fost majorat numărul studenților incluși în programul experimental, aceștia fiind studenții participanți la conferința științifică, 2015 de la toate specialitățile Facultății de Pedagogie, în număr de 56 în total. S-a luat această decizie din două considerente: 1. o parte din studenții participanți la conferința științifică 2014 au putut să nu participe în anul următor, de aceea s-a prevăzut participarea și altor studenți din diverse grupe academice; 2. expunerile în cadrul unor conferințe în cele mai multe cazuri trebuie să fie acceptate spre a fi comunicate în urma validării de o comisie științifică de referenți. Ținând cont de specificul cercetării, unde eșantionul primar nu poate rămâne același din motivele indicate mai sus, articolul se va axa în continuare pe aspectul modelizării teoretice și practice, construind un program de coordonare a formării competenței de comunicare științifică publică a studenților axat pe resursele disponibile ale universității.

Modelul care a asigurat formarea CCȘP este proiectat în vederea susținerii argumentelor teoretice și asigurării aspectelor practice în vederea prezentării condițiilor de formare a competenței de comunicare științifică publică a studenților (CCȘPS). Programul de coordonare a cercetării stabilit la nivelul fundamentelor practice se axează pe cel două etape de formare a CCȘP – *elaborare și prezentare*. Acestea, la rândul lor, caracterizează dimensiunile determinate la nivel teoretic – *comunicarea științifică scrisă* (exprimată de conținutul și criteriile de elaborare/evaluare a articolului științific și a tezei de licență) și *comunicarea științifică orală* (criteriile de elaborare și prezentare a discursului științific în public, criteriile după care se realizează indicatorii sunt trei variabile importante ale discursului - persuasiune, demonstrație și argumentare).

Contextul universitar – element în Modelul pedagogic de formare a competenței de comunicare științifică publică, este inclus pentru a demonstra relația dintre *universitate - cunoaștere - societate*, sugerînd structura triadică a competenței *cunoștințe-capacități și atitudini*. Toate elementele incluse în model conduc la formarea *competenței de comunicare științifică publică a studenților*, dezvoltată pentru a ști, a ști să facă și a ști să fie.

1. Știe: da dovadă că are cultură generală a comunicării publice determinată de cunoașterea științifică, de democratizarea tot mai accentuată a accesului la cele mai recente rezultate ale cercetării științifice realizate cu mijloace moderne de investigare, de comunicare și de transmitere de cunoștințe.

2. Știe să facă: să creeze/elaboreze rațional și eficient, pe baza cunoștințelor acumulate variate produse științifice, dovedind spirit întreprinzător și înclinație de a lucra în echipă pentru soluționarea științifică și practică a problemelor;

3. Știe să fie el însuși / ea însăși: prin afirmarea unei atitudini oneste de autoevaluare, de autocunoaștere și de respect de sine în situații care presupun asumare de răspunderi pentru prezentarea și realizarea de proiecte veridice, respectînd punctul de vedere al istoriei, tradițiilor, culturii și credinței.

Pentru a evita anumite contradicții și invalidări de rezultate, s-a decis ca Programul experimental de formare a CCȘP a studenților să se axeze pe procesul de elaborare a tezei de licență și susținere publică a lucrării, criteriile de calitate fiind raportate la indicațiile și recomandările Ghidului și Regulamentului pentru elaborarea și evaluarea tezei de licență [5].

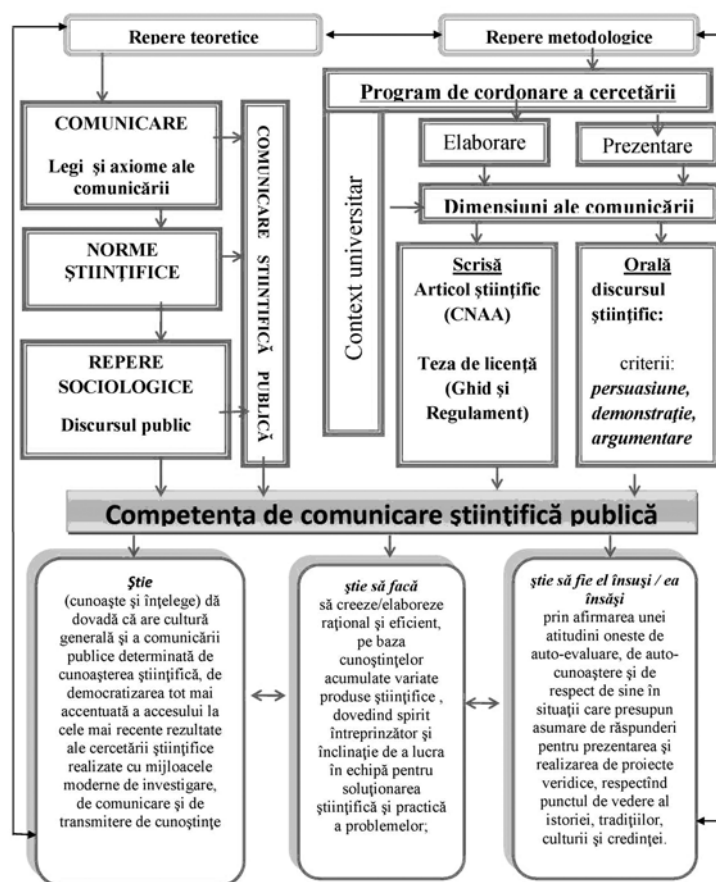


Fig. 2. Modelul pedagogic de formare a competenței de comunicare științifică publică a studenților
Sursa: elaborat de către autor.

Estimarea valorii științifice a lucrării științifice presupune înțelegerea logicii proprii dezvoltării domeniului, logica în care se încadrează sau căreia, dimpotriva, îi dă o nouă dimensiune. În acest sens, *teza de licență înregistrează anumite similitudini cu articolul științific* la nivelul competențelor studenților de a efectua cercetări, de a aplica cunoștințele teoretice în procesul de elaborare a unor soluții practice la problema cercetată.

Valorile care au dezvoltat pe durata anului de studii 2014-2015 competența de comunicare științifică publică prin dimensiunea comunicării scrise au fost: 1. *Elementele de structură și conținut ale tezei de licență* și 2. *Cerințele față de redactarea tezei de licență*, prin care s-a avut în vedere: procesarea lucrării; reguli de citare; publicațiile Web și alte surse electronice; reguli de stilistică, reguli de etică. Drept etape de formare a competenței de scriere a textului științific a servit modelul *Planului calendaristic de realizare a tezei de licență*, propus în Ghidul pentru elaborarea și evaluarea tezei de licență, în care sunt menționate etapele elaborării tezei de licență.

În fiecare etapă studentul s-a concentrat pe elementele specifice necesare a fi realizate, acestea fiind minuțios prelucrate în baza recomandărilor Ghidului. În vederea formării competenței de comunicare științifică la etapa „*studierea surselor bibliografice*”, studenții au fost evaluați după următorii indicatori:

- realizarea de analize critice și argumentative ale diferitor teorii, concept etc.;
- revizuirea unor idei, opinii, abordări existente în literatura de specialitate;
- prezentarea unor interpretări personale și a unor puncte de vedere proprii etc.

Studentii au trebuit să demonstreze că au investigat în profunzime teoriile existente în domeniul studiat, că sunt la curent cu cele mai noi contribuții în domeniu și că acestea reprezintă punctul de reper în organizarea, desfășurarea și semnificarea propriilor contribuții. În această parte a articolului este evaluat *vocabularul de specialitate*, consecvența în aplicarea termenilor, conceptelor și semnificația acestora. La fel au fost analizate cerințele față de redactarea tezei de licență, acordând atenție regulilor de citare și de stilistică. În procesul de evaluare a calității conținutului scris s-a pus la dispoziție un șir de aspecte importante, elaborate pe baza greșelilor din articolele propuse pentru publicare în Culegerile de materiale ale studenților și masteranzilor:

Dimensiunea comunicării orale s-a bazat pe reperele teoretice ale noțiunii de *discurs*, ce servesc drept argument pentru abordarea prin care *locutorul intenționează influențarea auditorului/destinatarului* [3, p.34]. În această parte a programului s-a atras atenția asupra procesului de formare a competenței de comunicare orală, fiind formate capacități și atitudini pe baza cunoașterii discursului științific. Drept instrument a fost utilizată fișa de evaluare a tezei de master de către membrul comisiei pentru susținere, cu indicatorii stabiliți pentru evaluarea calității prezentării publice: corectitudinea exprimării științifice; calitatea exprimării orale; coerența în succesiunea ideilor; calitatea prezentării (lizibilitate, grafică, elocvență etc.); utilizarea mijloacelor informaționale și de comunicare; prezentarea/prezentarea în Power Point; calitatea slid-urilor; ținuta; alte criterii stabilite de catedre de specialitate etc.

Fără a atinge anumite pretenții științifice privind apartenența conceptuală, este recunoscută latura constructivă a discursului subliniată de C. Vlad, prezentată ca *un ansamblu de strategii corelate cu o anumită situație de comunicare* [13, p.63]. Definiția propusă în Dicționarul limbii române interpretează discursul drept o „cuvîntare” sau, mai precis, o „specie a genului oratoric, constînd într-o expunere făcută în fața unui auditoriu pe o temă politică, morală etc.” În accepțiunea lingvistică restrînsă, discursul este considerat „o suită de fraze formînd un mesaj, avînd un început și un sfîrsit”. E. Bogatu face referință la Habermas, care a construit teoria comunicării ca teorie a înțelegerii prin intermediul unor acte de vorbire ce ridică mereu pretenții de validitate [2, p.16]. În conținutul discursului științific se impune, în primul rînd, pretenția cognitivă și lingvistică, iar celelalte se referă la *autoprezentarea vorbitorului și la norma interacțiunii sale cu ascultătorul*.

Acestui concept îi poate fi conferită o gamă largă de semnificații, devenind apropiat comunicării științifice:

- o alocuțiune, conferință de sfășurare oratorică destinată unei adunări;
- o înștiințare, schimb, relație, împărtășire, aducere la cunoștință, prezentare, transmitere, participare,
- o expunere, tratat;
- o raționament, serie de judecăți prezentate într-o ordine metodică;
- o influență, control, ocazie care favorizează schimbul de idei.

Pe acest făgaş teoretic, comunicarea ştiinţifică publică implică discursul ca o totalitate a interacţiunilor semiotice ale mediului ştiinţific şi actele de limbaj de conotaţie ştiinţifică ale membrilor utilizatori ai stilului ştiinţific.

Cunoaşterea ştiinţifică îmbracă forma discursului ştiinţific, care descrie ce se crede la un moment dat despre natura şi cum se poate verifica ceea ce se crede. Pentru a ajunge discurs, un rezultat trebuie scris şi publicat sub forma unei comunicări ştiinţifice, cum ar fi un articol, problema reducându-se la evaluarea comunicărilor ştiinţifice. Reuşita comunicării unui mesaj public nu poate fi luată ca ceva de la sine, înţeles, expeditorul mesajului trebuie să depună eforturi pentru a o obţine.

În concluzie, definiţia comunicării ştiinţifice publice şi-a găsit expresia definitorie de la comunicarea publică: un mesaj transmis în faţa unui număr mare de persoane la *comunicarea ştiinţifică publică (CŞP): un mesaj ştiinţific transmis direct în faţa unui număr mare de persoane sau prin intermediul publicaţiilor, mijloacelor, filierelor, activităţilor instituţionale.*

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Antonesei L. (coord.) Ghid pentru cercetarea educaţiei. Iaşi: Polirom, 2009. 189 p.
2. Bogatu E. Ipostaze ale comunicării eficiente la nivelul discursului filosofic. Teză de doctor În filosofie, Chişinău 2005.
3. Chiriac C. Înainte de discurs, Susţinerea discursului, Discursul public: http://www.markmedia.ro/article_show.php?g_id=267
4. Duţă N. Cariera didactică universitară : fundamente şi strategii formative. Bucureşti : Editura Universitară, 2012. 220 p.
5. Ghidul şi Regulamentul pentru elaborarea şi evaluarea tezei de licenţă. Aprobate la Şedinţa Senatului din 17 aprilie 2014, proces-verbal nr. 8. UPS "Ion Creangă".
6. Radu C. Discursuri direcţionate şi tehnici de prezentare. Suport de curs pentru anul I. Cluj-Napoca, 2013. 64 p. <http://fspac.ubbcluj.ro/comunicare/wp-content/uploads/2013/02/Discursuri-directionate-si-tehnici-de-prezentare.pdf>.
7. Regulamentul publicaţiilor ştiinţifice şi ştiinţifico-metodice elaborat de Comisia CNAA.
8. Ritt A. Comunicare şi relaţii publice. Timişoara: Universitatea de Vest din Timişoara, 1999.
9. Ramsden P. Learning to Teach in Higher Education, Routledge, London, 1992. http://www.dppd.utcluj.ro/tutorial/expl/expl_sub3.html
10. Stoica D. Comunicare publică. Relaţii publice. Iaşi, 2004. 220 p.
11. Vega (de la) J. Communication scientifique et nouvelles technologies: la maîtrise de l'espace et du temps en physique théorique. In: Rencontres de BIBLIO-FR à Caen du 3 au 6 avril 1998 sur le thème des journaux électroniques [online] 1998 [citată 23.03.2011]. Disponibil: <http://biblio-fr.info.unicaen.fr/rencontres98/minutes/journauxel/delavega.html>.
12. Vinţan A. Axiologia cercetării ştiinţifice prin abordări scientometrice - <http://webspac.ulbsibiu.ro/lucian.vintan/html/Acad.pdf>
13. Vlad C. Textul aisberg. Cluj: Casa Cărţii de Ştiinţă, ediţia a II-a, 2003. 262 p. http://www.markmedia.ro/article_show.php?g_id=267

STRATEGIA ÎNVĂȚĂRII PE BAZĂ DE PROIECT - CONDIȚIA EFICIENȚEI ÎNVĂȚĂMÎNTULUI SIMULTAN

PROJECT BASED LEARNING STRATEGY - THE CONDITION FOR THE EFFECTIVENESS OF SIMULTANEOUSLY EDUCATION SYSTEM

Aliona BRÎȚCHI, *doctorandă,*
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”

Summary

In the present article is researched in terms of theoretical and practical challenge of organizing effective learning of students in classes with a simultaneous method project.

Key-words: *education simultaneously, project method, thematic project, educational technology, learning strategy, learning technique, temporal component, self.*

Țiind dată cu modernizarea sistemului educațional cresc și aspirațiile pentru educarea unei personalități creatoare, capabile de a se adapta condițiilor societății în continuă schimbare. O importanță deosebită pentru dezvoltarea personalității elevului în sistemul de învățămînt sunt tehnologiile educaționale moderne. După cum susține I. Cerghit, „din multiplele tehnologii educaționale abordate în contextul învățării centrate pe cel ce învață învățarea prin cooperare, *metoda proiectului*, învățarea *pe niveluri*, „*portofoliul elevului*” și-au dovedit eficacitatea pe parcursul a mai mulți ani în diferite țări ale lumii” [1, p.253].

În conținutul ce urmează ne vom referi la strategia învățării pe bază de proiect, inspirată din principiul învățării prin acțiunea practică, cu finalitate reală (*learning by doing*), eficientă în activitatea independentă a elevilor în condițiile învățămîntului simultan. Cercetătorii susținători ai strategiei de organizare a claselor cu regim simultan subliniază importanța studiului individual al elevului drept element hotărîtor în obținerea performanțelor la astfel de clase. Atractivitatea conținutului sarcinilor de activitate independentă, în stare să capteze atenția, să stimuleze creativitatea elevilor pentru a-i determina să rezolve sarcinile fără a se abate de la alte activități din clasă, constituie secretul succesului activității la clasele cu predare simultană.

Specificul acestei strategii are la bază *metoda proiectelor*, care se concentrează pe efortul de cercetare al copiilor, pe identificarea detaliilor și înțelegerea subiectului în întreaga sa amploare, ceea ce constituie garanția calității activității de învățare, deoarece permite folosirea unei multitudini de tehnici de structurare a predării și poate fi folosită la toate nivelurile de școlarizare. În acest sens, menționăm diversitatea abordărilor în studierea subiectivă a poziției elevului în procesul de predare simultană. S. A. Nelyubov definește poziția interioară a copilului ca un sistem de *factori interni*, „care provoacă o anumită structură în relația sa cu realitatea, cu mediul înconjurător și cu sine însuși” [6, p.72-73].

Practica ne demonstrează că un copil din mediul învățămîntului simultan, care nu are deprinderi de a stăpîni *tehnici de activitate intelectuală independentă* încă din clasele primare, în clasele mai mari se plasează în rîndul celor cu însușire insuficientă. În paradigma educațională modernă, elevul din cadrul învățămîntului simultan devine subiectul activității cognitive, și nu obiectul influenței pedagogice, care reflectă cele mai importante obiective ale *Strategiei de modernizare a educației*:

- dezvoltarea încrederii în sine și capacitatea de autoorganizare a elevilor;
- dezvoltarea capacității de a activa constructiv prin cooperare;
- de a educa toleranța, respectul pentru opiniile altora;
- formarea capacității de a susține un dialog, de a căuta și găsi compromisuri semnificative [5, p.3].

Având ca reperi obiectivele sistemului educațional, în învățămîntul simultan profesorul are ca scop primordial *adaptarea tehnologiilor didactice moderne la schimbările continue ale mediului educațional*, concretizate în:

- a ajuta elevii să asimileze tehnici de lucru care vor extinde cunoștințele dobândite în mod independent, și anume: să caute informația operativ, să o structureze, să identifice algoritmul optim de procesare cu informația;
- a promova dezvoltarea potențialului creativ al elevilor;
- a crea condiții elevilor pentru autodezvoltare și autoevaluare;
- a contribui la formarea competențelor comunicative prin dezvoltarea capacității de a lucra în echipă.

Obiectivele enumerate mai sus sunt puse în aplicare de către profesor în cadrul programelor educaționale constructiviste, care definesc scopul, obiectivele, suportul metodologic, principiile de utilizare a programului și criteriile de evaluare a eficienței acestora. *Metoda proiectelor* asigură o învățare diferențiată, bazată pe experiență, individualizată, în cadrul căreia copilul experimentează lucruri noi, apoi își însușește algoritmul învățării. Copiii sunt permanent influențați de suportul informațional mass-media, profesorilor revenindu-le sarcina de a sintetiza, aranja și corecta aceste informații în cadrul activităților formale. Se împletește astfel învățarea spontană cu cea dirijată. Această metodă oferă posibilitatea de a respecta ritmul individual de dezvoltare a fiecărui elev, cadrul didactic stabilind obiectivele de învățare, dar și tehnicile specifice prin care va urmări realizarea acestora.

Implementarea strategiei învățării pe bază de proiecte în clasele cu regim simultan asigură formarea la elevi a competențelor de bază în vederea asimilării eficiente a cunoștințelor:

- *competențe informaționale* – capacitatea de a realiza activități în baza unei informații;
- *competențe comunicative* – capacitatea de a dialoga cu scopul de a fi înțelese;
- *competențe de ordin social* – capacitatea de a acționa în societate, ținând cont de pozițiile altor persoane;
- *competențe pe domenii* – capacitatea de a aplica cunoștințele în practică.

Având în vedere că profesorul cooperează cu elevi de diferite vârste, trebuie să ținem cont de următoarele:

- activitatea elevilor în proiect nu poate trece „hotarul” cunoștințelor deja asimilate, iar dacă nu le au, atunci, pînă a începe acțiunea, trebuie să le primească; aplicînd metoda proiectelor, sunt activate capacitățile cognitive, posibilitățile creative, fiind luate în considerare interesele elevilor;
- nu trebuie să depășim numărul de ore dedicate proiectului, pentru a ține cont numai de interesele elevilor, deoarece privează sistemul procesului educațional și reduce nivelul de învățare [4, p.60].

Din cele menționate se desprinde o altă componentă importantă în organizarea strategiei – *timpul*, de altfel considerat unul dintre cei mai mari „dușmani” ai activității simultane. Învățătorul trebuie să fie foarte vigilent în utilizarea timpului cu maximă eficiență. I. Cerghit susține că învățarea bazată pe proiecte este întotdeauna orientată spre activitatea independentă a elevilor, fie activitate individuală, în grup sau în perechi, efectuată într-o anumită perioadă de timp [1, p.255].

Componenta temporală definește organizarea sistemică a activităților - *calendarul activităților*, fiind importantă prin faptul că va asigura repartizarea orelor de studiu individual și de cercetare-evaluare pe zile, săptămîni sau chiar semestre prin stabilirea termenelor și duratei de învățare. Activitatea diferențiată și individualizată urmărește tocmai valorificarea la maxim a timpului elevilor, dar și eliminarea deficiențelor, a decalajului de cunoștințe dintre elevi, în scopul apropierii nivelului de cunoștințe, a prevenirii și eliminării eșecului școlar.

Remarcăm, „a potrivi” strategia învățării pe bază de proiecte în sistemul de lecție este o sarcină dificilă pentru profesor, însă un mod eficient de ajustare ține de promovarea compleментарității lecției - ca formă de organizare principală a activității didactice - cu strategia procesului de predare-învățare-evaluare axată pe principiul centrării pe elev *prin metoda proiectului*. De exemplu, realizarea lecției de consolidare și verificare a cunoștințelor în condițiile învățămîntului simultan în formă de proiect, preconizate pentru extinderea activităților de autoeducație prin activitate independentă acasă sau la școală, înscrie o serie de avantaje (Fig. 1). Această formă de lucru permite a duce evidența particularităților individuale ale elevilor, oferă posibilități elevilor din clasele simultane de a organiza activități cognitive în grupuri cu posibilități și interese comune.

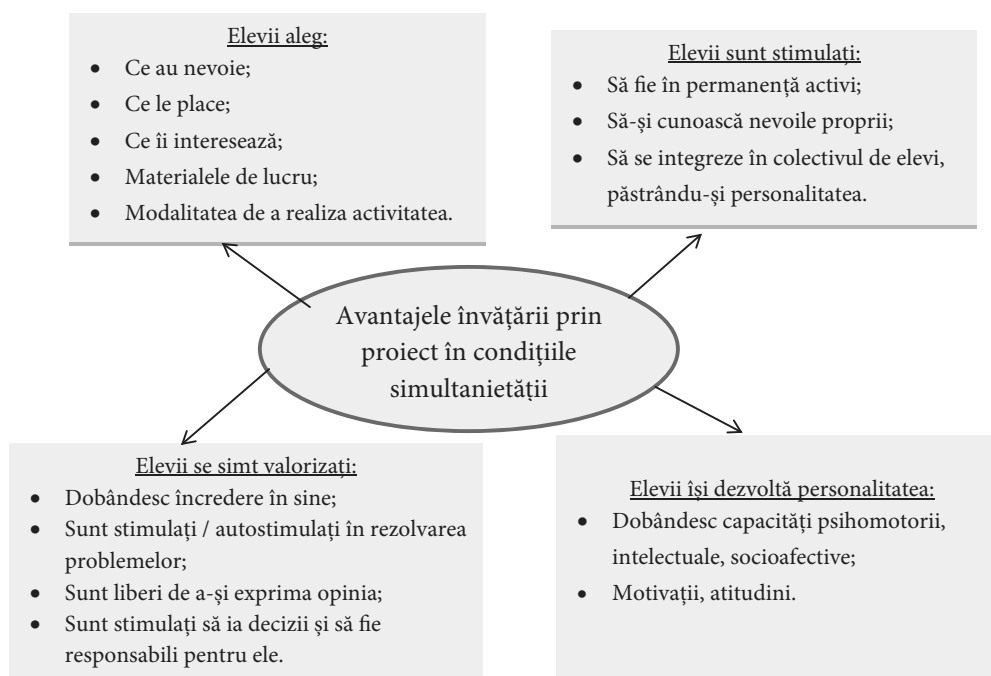


Fig. 1. Avantajele învățării prin proiect în condițiile simultanității

Activitatea realizată prin metoda proiectelor în clasa cu regim de învățământ simultan trezește curiozitatea elevilor de acumulare a cunoștințelor noi care, la rândul lor, își vor găsi utilitatea în viața cotidiană. Pentru implementarea acestui principiu este necesar să fie puse în discuție probleme reale, situații cunoscute și importante pentru elevi, rezolvarea cărora impune aplicarea atât a cunoștințelor dobândite anterior, cât și a cunoștințelor noi căpătate în timpul realizării proiectului. În acest caz învățătorul poate sugera elevilor noi surse de informare sau, pur și simplu, direcționează gândirea lor pentru cercetarea independentă.

În acest context, putem menționa că *scopul metodei proiectelor în învățământul simultan este de a stimula interesele elevilor în soluționarea unei sau o serie de probleme prin aplicarea cunoștințelor dobândite în practica de zi cu zi.*

Concomitent cu aceasta, am identificat *obiectivele metodei proiectelor* implementate în clasa simultană, absolut identice cu clasa de elevi organizată în regim normal de studii:

- dezvoltarea abilităților cognitive ale elevilor;
- dezvoltarea gândirii critice și a capacităților de a structura propriile cunoștințe;
- formarea competenței de a se orienta în spațiul informațional etc.

Realizarea *metodei proiectelor* ca tehnică de cercetare în practică conduce la schimbarea rolului și funcției profesorului. Proiectele sunt bazate pe relații subiect-subiect între toți participanții din procesul educativ. Deci, putem spune că *profesorul are rolul de consultant, partener, nu-l conduce pe elev către învățare, dar numai îl însoțește.* Din reprezentant de cunoștințe învățătorul se transformă într-un *organizator de activități cognitive* pentru elevi. Se schimbă și climatul psihopedagogic în sala de clasă, deoarece profesorul trebuie să-și reorienteze activitatea sa educativă și activitatea elevilor din cele două, trei sau patru clase simultane în diferite tipuri de activități independente ale elevilor, prioritate avînd activitățile de cercetare, de descoperire cu caracter creativ [3].

Experiența cadrelor didactice care acivează în clase simultane demonstrează că pentru implementarea metodei proiectelor trebuie de ținut cont de următoarele cerințe de bază:

1. Prezența semnificației din punctul de vedere al creativității sarcinii propuse, ce necesită cunoștințe integrale în domeniul cercetării pentru soluționarea problemei.

2. Semnificație practică și cognitivă a rezultatelor așteptate.

3. Activitatea independentă a elevilor.

4. Conținut structurat al proiectului.

5. Implementarea metodelor de cercetare, care prevăd următoarele acțiuni:

- Determinarea problemei și identificarea scopului cercetării;
- Selectarea, organizarea și analiza datelor;
- Totalizarea, evaluarea prezentărilor;
- Concluzii, propuneri de noi tematici pentru cercetare.

Pentru organizarea activității la proiect, elevii sunt puși în situații de confruntare cu diverse dificultăți din viața cotidiană, pe care le depășesc atât intuitiv, cât și prin aplicarea cunoștințelor dobândite independent pentru atingerea scopului înaintat. Din aceste considerente, activitatea elevilor în proiect este clasificată conform următoarelor criterii:

I. După activitatea dominantă a elevilor.

II. După unități de conținut.

III. După durată.

Tablelul 1. Clasificarea tipurilor de proiecte în învățământul simultan

Variante de proiecte	Particularități	Modalități de prezentare
<i>I. După activitatea dominantă a elevilor.</i>		
1. Proiecte practic-orientative	Vizează interesele sociale ale participanților la proiect.	Scopul proiectului este determinat în prealabil, iar însuși proiectul poate fi utilizat în activitatea de zi cu zi a clasei de elevi, a școlii.
2. Proiecte de cercetare	După structură sunt asemănătoare cu cercetarea științifică.	Include justificarea actualității temei alese, desemnarea sarcinilor de cercetare, înaintarea ipotezei și verificarea ulterioară a acesteia, dezbateră rezultătelor obținute.
3. Proiecte de informare	Orientate spre colectarea informațiilor despre obiectul, fenomenul cercetat cu scopul de a generaliza și prezenta publicului.	Rezultătele acestor proiecte pot fi publicate în mass-media, pe Internet, pe medii informaționale de socializare create de clasă și școală.
4. Proiecte creatoare	Presupun atitudine cât mai liberă și netraditională în prezentarea rezultătelor.	Se realizează sub formă de almanahuri, teatralizări, jocuri sportive, lucrări artistico-plastice, filme video etc.
<i>II. După unități de conținut</i>		
1. Monoproiecte	Se realizează în cadrul unei discipline sau a unei arii curriculare, însă se poate utiliza informația și activitățile din alte domenii de cunoaștere.	Astfel de proiecte pot fi literar-artistice, științifico-naturale, ecologice, lingvistice, sportive, realizate în cadrul activității de clasă.
2. Proiecte inter-disciplinare	Se petrec în cadrul activităților extracurriculare.	
<i>III. După durată</i>		
1. Mini proiecte	Se încadrează într-o oră academică sau mai puțin.	Cele mai productive sunt la orele de limbi străine.
2. Proiecte de scurtă durată	Se solicită 4-6 lecții	Lecțiile sunt folosite pentru a coordona activitatea participanților din echipă, în timp ce activitatea principală de selectare a informației, confecționarea produsului și pregătirea prezentării se realizează în cadrul activităților extracurriculare și la domiciliu.
3. Proiecte săptămânale	Se realizează în grupuri mai mari timp de o săptămână.	Realizarea acestui proiect necesită 20-25 ore cu implicarea și participarea profesorului. Este posibilă îmbinarea lecției cu activitatea extrașcolară.
4. Proiecte anuale	Se realizează atât în grup, cât și individual.	Asociația științifică a elevilor. Proiectul anual totalmente se desfășoară în afara orelor de clasă.

Activitatea de proiect în clasa simultană cere profesorilor să creeze condiții pentru extinderea intereselor cognitive ale elevilor, posibilități de autoeducație în procesul de aplicare a cunoștințelor în practică, (profesorul) devenind inițiatorul întreprinderilor interesante, stimulează activitatea independentă a elevilor, ingeniozitatea și inventivitatea lor.

Gradul de independență a elevilor depinde de mai mulți factori: particularitățile de vîrstă și individuale ale elevilor, experiența lor anterioară în activitatea de proiect, complexitatea temei proiectului, relațiile interpersonale și de grup.

În realizarea activității de proiect, la elevi se dezvoltă competențe generale, și anume:

1. *competențe reflexive*: a înțelege problema, pentru soluționarea căreia nu sunt cunoștințe suficiente;

2. *competențe de cercetare*: de a găsi independent informațiile ce lipsesc; de a găsi câteva soluții la problema înaintată; de a înainta ipoteza; de a stabili relații de cauză-efect;

3. *competențe evaluative*;

4. *competențe și abilități de activitate în colaborare*: planificare colectivă, cooperare cu partenerii, ajutor reciproc în grup pentru soluționarea problemei, comunicare cu „partenerii de afaceri”;

5. *competențe și abilități manageriale*: a proiecta procesul (produsul), a lua decizii și a prognoza consecințele, a analiza activitatea individuală (progresul și rezultatele intermediare);

6. *competențe comunicative*: a susține un dialog, a adresa întrebări etc., a susține un discurs, să-și apere punctul de vedere, a organiza un interviu, să efectueze un sondaj oral;

7. *competențe și abilități de prezentare*: competențe de a susține un discurs monologat, aptitudini artistice, de a utiliza diferite mijloace concrete pentru prezentare în discurs, capacitatea de a răspunde la întrebări neplanificate.

Profesorul, indiferent cu care cuplu de clasă organizează învățarea prin proiect, trebuie să fie productiv cu idei, competent în a completa datele proiectului prin cunoștințe noi, învățăminte practice și utile pentru viață. O condiție de recunoaștere a calității specificului procesului de instruire în învățămîntul simultan reprezintă *utilizarea obligatorie prin alternare a activității comune cu cea diferențiată și individuală*. Propunem pentru învățătorii claselor primare simultane drept sursă de inspirație proiectul „**Facem cunoștință!**” elaborat pentru o săptămîină, prin aceasta oferind copiilor posibilitatea de a fi incluși în mod real în procesul propriei învățări de tip transdisciplinar prin metoda proiectului. Premise de organizare a învățării au servit disciplinele de studiu organizate în orarul claselor I-a și a III-a, axate pe conținuturile recomandate de *Curriculumul școlar clasele I-IV* la început de an școlar [2].

Disciplinele incluse în orar pentru zilele de luni și vineri sunt prezentate în *Tabelul 2*, respectînd principiile de elaborare pentru clasele cu regim simultan:

Tabelul 2. Orar pentru activitatea în proiect cu clasele I și a III-a

Luni			Vineri		
1	Dirigenția	Dirigenția	1	Matematica	-
2	Limba română	Limba română	2	Limba română	Opțional
3	Educația plastică	Educația plastică	3	EMS	EMS
4	Opțional	Limba română	4	Ed.tehlogică	Ed. tehnologică Matematica
5	-	Matematica	5	-	Limba română
6	-	-	6	-	

Scopul proiectului:

- stimularea dezvoltării personalității elevilor prin metode de cercetare;
- cunoașterea fiecărui elev în parte și caracteristicile grupurilor de clasă;
- corelarea programului educativ cu particularitățile individuale și de clasă ale elevilor.

Obiectivele proiectului:

- dezvoltarea abilităților de comunicare ale elevilor;
- stabilirea relațiilor de colaborare în echipă a elevilor din clasa superioară cu elevii din clasa mai mică;
- constituirea relațiilor de prietenie dintre elevii clasei simultane;
- stabilirea domeniilor de interes ale elevilor în vederea precizării temelor de cercetare / comunicare.

Perioada de desfășurare: prima săptămîină din luna septembrie.

Disciplinele de studiu: Dirigenția; Limba și literatura română; Educația moral-spiritu-
ală; Educația plastică; Educația tehnologică.

Activități de predare-învățare-evaluare / Tehnologii didactice			
Activitate comună			
<ul style="list-style-type: none"> • Se anunță scopul activităților ce vor urma. • Activitate de cunoaștere interpersonală prin joc. • Se descoperă tema proiectului. • Se propune realizarea excursiei prin școală (elevii din cl.a III-a conduc elevii clasei I și demonstrează). • Comentarea faptelor observate în timpul excursiei: <ul style="list-style-type: none"> - Aspectul clădirii; - Încăperile vizate: cabinetul directorului, holul școlii, sala de festivități, sala de sport, cantina, biblioteca. • Improvizarea unui dialog la subiectul „Cartea pe care doresc s-o citesc”. • Stabilirea regulilor de comportare în clasă și în școală. • Se face cunoștință cu părțile componente ale cărții. • Se propune de a amenaja în sala de clasă o expoziție de cărți preferate. • Donație de carte unui coleg care nu are bibliotecă personală. 		<ul style="list-style-type: none"> • Obiectivele proiectului • Joc de rol: „Vreau să-ți spun despre mine ...” • Mesajul zilei / învățare prin descoperire • Excursie/Demonstrație • Dialogul (Tehnica: Intrebă și-ți voi răspunde) • Joc de rol „La bibliotecă” • Reguli pentru bunele maniere la școală • Demonstrație • Expoziție de suflet • Donează o carte! 	
Sarcini pentru elevii clasei I		Sarcini pentru elevii clasei a III-a	
Activitate diferențiată			
- Examinați <i>Abecedarul</i> . Identificați părțile componente ale acestuia. - Alcătuiți cîmpul lexical al cuvîntului „carte” (titlu, autor, text, cuvinte, litere, școală, elev, învățător...). - Desenați o carte / un semn pentru carte (lucru în perechi – desenează cîte un element al cărții). - Alcătuiți un text cu începutul <i>Cartea pentru mine este cea mai ...</i> - Completați cuvintele cu vocalele potrivite pentru a afla cine muncește la o carte. Care este rolul acestor persoane în crearea unei cărți? - Bifați afirmația care vi se pare corectă și argumentează. a) cartea își caută cititorul b) cititorul își caută cartea - Realizați un colaj cu pozele bibliotecilor personale.	Tehnica <i>Eu cercetez</i> Desen colectiv Asaltul de idei Jocul „Inteligența vocalelor” Argumentare Aprecieri	- Realizați drumul cărții printr-o schemă folosind cuvintele: <i>foaie, carte, scriitor, fabrică, librărie, tipografie, bibliotecă, copac</i> . - Scrieți în spațiile rezervate părțile componente ale cărții și ce conțin fiecare din ele. - Elaborați un mini-eseu începînd cu afirmația <i>Viața cărții începe de la un copac ...</i> - Desenați sala bibliotecii (lucru în perechi) – desenează rafturi cu cărți sau reflecțiile excursiei la bibliotecă. - Bifați tipurile de cărți pe care le aveți în biblioteca personală. Subliniați tipul de cărți pe care îl preferați. (manuale, enciclopedii, dicționare, literatură artistică, cărți ilustrate, culegeri de poezii, culegeri de exerciții, cărți cu povești, cărți de colorat, cărți de jocuri) - Prezentați cartea după algoritmul propus.	Asaltul de idei Desen colectiv Biblioteca personală Prezentare de carte

Activitate individuală	
Cercetare-acțiune <i>Să ne cunoaștem! O carte pentru colegi-cine sînt?</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • Realizați un interviu cu părinții sau bunicii despre primul lor <i>Abecedar</i>: cum era la exterior, ce desene avea, ce fel de texte conținea, ce țin minte din <i>Abecedarul</i> lor; • Confectionați o cărțuție cu titlul <i>Abecedarul clasei</i>: - fiecare elev își elaborează fișa numelui – inițialul sau litere ce conține numele (desen, pictură, colaj, poezii, texte). 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Cea mai veche carte în familia mea.</i> - Să găsească acasă sau la bunei cea mai veche carte. - Să cerceteze conținutul acestei cărți. - Să elaboreze o povestire/ poveste <i>Cartea familiei mele.</i> • Confectionați o cărțuție cu titlul <i>ABC-ul valorilor sau Valori pentru fiecare.</i> - Fiecare elev își elaborează fișa cu valori – fie cite o valoare cu fiecare literă din numele personal, fie cu valorile ce-l caracterizează – desene, texte, poezii despre valorile selectate.

Așa cum s-a mai precizat, Ioan Cerghit accentuează că *adevăratul proiect pune subiectul într-o situație autentică de cercetare și de acțiune*, în care acesta se vede confruntat cu o problemă reală, cu rezolvarea unei sarcini concrete care are o finalitate reală. Pentru elevii din clasa cu regim simultan, orice subiect/temă devine un proiect de cercetare din considerentul dominantei activității individuale. Ancorarea disciplinelor în orarul unei zile cu subiect tematic creează oportunități de motivare pentru elaborare de proiecte interdisciplinare, constituie o provocare, un îndemn la căutare, reflecție, în raport cu posibilitățile elevilor.

Circumstanțele actuale din societate și educație fac ca profesorii din cadrul învățământului simultan să caute noi strategii pentru activitatea educativă. În activitatea de învățare e necesar să ținem cont de particularitățile de vîrstă și individuale ale elevilor. Obiectivul prioritar al școlii simultane este formarea la elevi și părinții acestora competențe de autodezvoltare necesare pentru adaptarea la realitățile mediului ambiant. Prin toate acestea, *metoda proiectelor* se constituie drept cel mai prețios instrument de autoeducație.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Cerghit I. Metode de învățămînt. Iași: Polirom, 2006. 315 p.
2. Curriculum școlar clasele I – IV. Chișinău, 2010. Aprobata prin ordinul Ministerului Educației nr. 331 din 12.05.2010.
3. Joița E. Formarea pedagogică a profesorului. Instrumente de învățare cognitiv-constructivistă. București: E D P, 2007. 400 p.
4. Molan V. Suport de curs în cadrul proiectului Organizarea interdisciplinară a ofertelor de învățare pentru formarea competențelor-cheie la școlarii mici, 2013. <http://portal.edu.ro/index.php/articles/pressrel/12139>.
5. Strategia de dezvoltare a educației pentru anii 2014-2020. „Educația-2020”. Aprobata prin Hotărîrea . Guvernului. nr.944 din 14.11.2014. <http://edu.gov.md/ro/strategia-educa-ie-2020/>
6. Нелюбов С. А. Организационно-педагогические условия формирования субъектной позиции школьников в учебной деятельности. Новосибирск: НИПК и ПРО, 2003, p. 72-73.

FEDERALISM: OPORTUNITATEA INTERPRETĂRII POLITOLOGICE

FEDERALISM: OPPORTUNITY OF THE APPROACH IN TERMS OF POLITICAL SCIENCES

Rafik SULAIMAN, *doctorand,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

Summary

The following article pursues the topic of federalism as a principle of governing and its issues concerning the establishment of a singular national policy. The author highlights the interest of political scientists for the practical application of federalist principles in countries such as USA, Germany, Canada and others. Furthermore, there are presented some interesting phenomena in a federalist environment like the strong support for pluralism and basic democratic values.

Key-words: *federalism, democracy, political process, politological approach, functionality of the federalism.*

Federalismul reprezintă unul din principiile aplicate în practica relațiilor dintre puterea centrală și puterea exercitată în teritoriile statului respectiv. Este nu doar o formă de organizare statală, un principiu de desfășurare a relațiilor dintre centru și regiunile sale, dar și un concept cuprinzător, o viziune particulară, la baza căreia se află capacitatea de a descoperi potențialul de dezvoltare a unui stat în diversitatea lui și în acordarea autonomiei regiunilor componente. Viziunea federalistă se manifestă în căutarea posibilităților dialogului, a soluțiilor reciproc acceptabile, în împărtășirea responsabilității. Tocmai de aceea federalismul în lumea contemporană constituie (sau ar putea genera, în anumite circumstanțe) o premisă pentru stabilitatea social-politică și poate să reprezinte un instrument pentru eficientizarea economiei. În comunitatea academică este destul de des vehiculată ideea cu privire la federalism drept „bază a sporirii participării politice și a stabilității democratice” [1, p. 2], potențialul acestuia în asigurarea unui „echilibru” social-politic [2, p. 20].

Experiența federalismului în lume oferă un material bogat pentru reflecție, în vederea evidențierii celor mai reușite practici și extragerea elementelor pozitive în eventualitatea implementării lor în practica politică, în special, cea marcată de deficiențe [3].

Realitățile politice din ultimul timp dezvăluie în mod manifest avansarea problemei federalismului în prim-planul practicii politice internaționale și, totodată, al dezbaterilor științifice actuale. Elucidarea particularităților aplicării acestui principiu în practica politică a actorilor internaționali reprezintă un punct de atracție pentru politologi. Cu toată atenția acordată chestiunii federalismului, rămâne o serie întregă de aspecte neelucidate. În această ordine de idei, abordarea problemei funcționalității și non-funcționalității federalismului ar putea dezvălui un șir de trăsături relevante ale fenomenului, generând anumite soluții viabile, pentru depășirea crizelor existente.

Materialul empiric, care necesită o sistematizare și o reevaluare, este destul de bogat și oferă posibilitatea unor aprofundări. Astfel, subiectul propus presupune examinarea stării de lucruri actuale în domeniul federalismului, pornind de la examinarea practicii

federaliste a mai multor state (SUA, Germania, Canada, dar și țările Asiei – Emiratele Arabe, Irak ș.a.), cu o cercetare a aspectelor politice care influențează deciziile respective. Un loc aparte ar reveni și studierii problemei federalismului în Uniunea Europeană, dar și în cadrul dezbaterilor privind realitățile politice ale Republicii Moldova.

Firește, fiecare caz concret solicită o examinare aprofundată, pentru a avea posibilitate de a pătrunde avantajele și dezavantajele care însoțesc, de obicei, procesele de federalizare demarate. Astfel, specialiștii arată, printre beneficiile pe care le poate aduce adoptarea opțiunii federaliste, faptul că elementele structurii federative se pot constitui drept laboratoare veritabile ale democrației, adevărate platforme pentru verificarea unor certe experimente sociale și politice. În practică s-a demonstrat, de altfel, că federalismul protejează și susține efectiv pluralismul, contribuind la multiplicarea reală a nivelurilor de guvernare și oferind populației un acces sporit și implicare în actul decizional. Un alt avantaj menționat al federalismului constă în asigurarea separării puterilor și în operarea unor bariere în fața posibilului abuz declanșat de acestea. Se consideră că guvernările locale, în raport cu puterea centrală, dețin antidotul contra tiraniei: această fragmentare, de fapt, este o oportunitate pentru a menține sus steagul libertății. Prin eliminarea guvernului național din implicarea în unele probleme controversate și asumarea responsabilității de administrația locală, federalismul creează oportunități reale pentru administrația centrală de a-și fortifica stabilitatea politică.

Dezavantajele observate în funcționarea guvernării de tip federativ țin, ca regulă, de două tipuri de inconveniențe: lipsa posibilităților de a impune o politică națională unică, ceea ce ar putea comporta anumite confuzii; dificultățile în luarea deciziilor responsabile: suprapunerea limitelor de competență între guvernul național și cele ale entităților componente ale federației face dificilă atribuirea vinei pentru politicile eșuate. Nu poate fi trecut cu vedere nici faptul că federalismul nu reprezintă nicidecum o alternativă viabilă pentru secesionism, și, în anumite circumstanțe, poate constitui chiar un factor favorizant pentru impulsuri de natură separatistă.

Desigur, de la enunțarea postulatelor teoretice până la aplicarea lor în practica politică există o distanță foarte mare. „Dezastrele”, asociate cu eventuala implementare a principiilor federaliste în realitatea politică, pot genera atitudini reticente. Astfel, dezbaterile problemei federalismului în paginile mass-mediei din Republica Moldova, după anul 2003, activate cu o periodicitate repetată, evidențiază faptul că „populația și suprafața Republicii Moldova nu sunt de natură să reclame o necesitate imperioasă a unui sistem de guvernare federal. Federalizarea este forțată pentru împăcarea unor diferențe culturale și identitare. În acest caz special, lipsește tocmai ceea ce unește restul federațiilor din întreaga lume: scopul comun. De la bun început separatismul a fost generat de diferența de identitate culturală, existând și părerea că minoritatea imperială s-a temut de „decăderea” la statutul de cetățeni normali, cu drepturi și obligații - nu doar drepturi” [4].

În orice caz, opiniile cercetătorilor din diverse țări converg în atestarea faptului că unele dintre mecanismele de gestionare a relației dintre federalism și aspirații democratice ilustrează cum diferite modele federale afectează preferințele, strategiile și de-

ciziile actorilor implicați în procesul politic - afirmația este valabilă, în special, pentru societățile în care atât federalismul, cât și democrația reprezintă obiect al schimbării instituționale [5, p. 762].

În discuțiile despre problema federalismului sunt antrenate actualmente toate segmentele eșichierului politic în diferite țări: dreapta liberală, dar și centrul și stânga politică; economiștii, constituționaliștii, politologii, sociologii, specialiștii în relații internaționale, „liderii de opinie”, generând un spectru întreg de interpretări – de la prezentarea principiilor federalismului drept panaceu împotriva tuturor relelor ale societății moderne până la „exaltarea formelor localistice de egoism colectiv” [6].

De observat că „polifonismul” [7, p. 2] federalismului determină posibilitatea examinării fenomenului din diferite perspective. În primul rând, este evidentă oportunitatea examinării fenomenului dat, foarte pronunțat în societatea contemporană, din punctul de vedere al legăturii intrinsece, existente în cadrul raportului dintre desfășurarea proceselor democratice și manifestările federalismului. Unii cercetători remarcă faptul că federalismul și elementul democratic sunt de neconceput unul în afara altuia. Din aceste considerente, este simptomatic că în majoritatea statelor federative contemporane funcționează regimurile democratice, chiar dacă în practica reală se întâlnește și federalismul autoritar (exemplul Braziliei). În opinia altor cercetători federalismul ca formă instituțională poate să devină obiect al manipulării din partea elitelor politice și de aceea este capabil atât să fortifice, cât și să diminueze potențialul democrației – în dependență de circumstanțele în care are loc aplicarea principiilor respective.

Doctrina federalismului este cea care sprijină și favorizează procesul de integrare a statelor diferite, numite uneori subiecți ai federației sau, în anumite situații, teritorii, autonomii, provincii, regiuni, *länder*, *commonwealth* etc. Respectiv, abordarea politologică presupune examinarea celor mai diverse aspecte ale fenomenului, cum ar fi valorile principiilor federaliste și valoarea federalismului, migrația și federalismul, modelele contemporane ale federalismului, naționalism *vs* federalism, problemele etnice, determinate de federalism, factorul confesional, dilemele politice ale federalismului, rolul partidelor politice în formații statale federative, motivațiile istorico-politice ale opțiunii federaliste, federalismul și sistemul electoral, contradicțiile și lacunele sistemului politic federal, designul instituțional al statelor în perioade de tranziție, distribuirea puterii într-un stat federal, principiul autonomiei în federații, regionalism *vs* federalism, problemele economice și fiscale ale federalismului, subsidiaritatea și federalismul, verticala puterii statale, problema articulării puterii, federalismul și problema decentralizării puterii, relațiile dintre Centru și periferii, impactul federalismului asupra construcției statelor, mecanismele participării politice în condiții federative, mișcările populare de matrice federalistă, particularitățile federalismului în diferite țări și multe altele.

Obiectul interpretării politologice a federalismului îl constituie și relațiile federative, relațiile de reprezentare a intereselor subiectului federației în camera superioară a

parlamentului federal, participarea organismului reprezentativ al subiectului federației în procesul legislativ la nivel federal etc.

Cu alte cuvinte, nu este deloc întâmplător faptul că politologii contemporani, în debaterile lor asupra condițiilor federalismului, aplicabilității concrete a principiilor federalismului, structurării statelor, funcționalității și non-funcționalității federalismului contemporan recurg adeseori la formula „puzzle-ul” [8, p. 42; 9, p. 21] federalismului.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Inman Robert P. Federalism's Values and the Value of Federalism. NBER Working Paper No. 13735. Cambridge: National Bureau of Economic Research, 2008. 48 p.
2. Myerson, Roger. Federalism and Incentives for Success of Democracy. În: Quarterly Journal of Political Science (USA), 2006, Vol. 1, N 1, pp. 3-23.
3. Griffiths Ann, Nerenberg Carl (Eds.). Montreal and Kingston: McGill-Queen's Press, 2005. 462 p.
4. Damian George. Federalism și federalism. În: Timpul, 2 august 2012.
5. Beramendi Pablo. Federalism. În: Carles Boix, Susan C. Stokes, (eds.) The Oxford Handbook of Comparative Politics. New York: Oxford University Press, 2007, pp. 752-781.
6. Murolo Giuseppe. I disastri del federalismo. [On-line]: <http://www.murolo.it/index.php?page=diario&id=4&nome=l-disastri-del-federalismo> (Accesat 2.12.2015).
7. Shapiro Robert A. Poliphonic Federalism: Toward the Protection of Fundamental Rights. Chicago: The Chicago University Press, 2009, 237 p.
8. Davis Eric. The Puzzle of Federalism in Iraq. În: Middle East Report, 2008, Vol. 38, N 247, pp. 42-47.
9. Ziblatt Daniel. Structuring the State: The Formation of Italy and Germany and the Puzzle of Federalism. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2006. 237 p.

ЭТАПЫ ФОРМИРОВАНИЯ ОТ СБСЕ К ОБСЕ THE PHASES OF FORMING FROM CSCE TO OSCE

Марина ГОРБАТЮК, докторантка,
Институт Юридических и Политических Исследований АНМ

Summary

This article gives information about all phases of forming the OSCE. This Organization traces its origins to the détente phase of the early 1970s, when the Conference on Security and Co-operation in Europe (CSCE) was created to serve as a multilateral forum for dialogue and negotiation between East and West.

The OSCE develops from its beginnings in 1975 as a Conference that helped to bring together the Cold War rivals, into the world's largest regional security organization, whose activities promote peace and stability from Vancouver to Vladivostock.

Key-words: *The OSCE, phase of forming, multilateral forum, stability, security.*

В начале нового тысячелетия, с учетом новых вызовов и угроз нашего времени стоит задача исключительной значимости – создание эффективной архитектуры европейской безопасности. И хотя опасность широкомасштабного вооруженного конфликта, как и холодная война, считаются достоянием прошлого, различия интересов и противоречия между отдельными (прежде всего вновь образовавшимися) странами не могут быть полностью преодолены. Это и представляет собой потенциальный источник возникновения конфликтов, в первую очередь национально – этнических. [1]

История же Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ) уходит своими корнями в период разрядки международной напряженности начала 1970-х годов, когда было учреждено Совещание по безопасности и сотрудничеству в Европе (СБСЕ), призванное служить многосторонним форумом для диалога и переговоров между Востоком и Западом. Итогом двух лет встреч в Хельсинки и Женеве стало соглашение, подписанное 1 августа 1975 г. и получившее название Хельсинкского заключительного акта. [2]

Идея созыва общеевропейского совещания по безопасности была выдвинута Советским Союзом ещё в 50-е годы прошлого столетия. Первое конкретное предложение на этот счет относится к 1954 году, когда СССР предложил разработать договор сроком на 50 лет, который был бы подписан всеми европейскими государствами и опирался бы на постоянно действующую организационную структуру.

Кабдулов Т.Т. в своей статье отмечает, что целью «Общеевропейского договора о коллективной безопасности» является обеспечение мирного сосуществования европейских государств путем создания объединяющей их всех системы коллективной безопасности. [3] Участниками «... могут быть все европейские государства, независимо от их общественного строя, признающие цели и принимающие на себя обязательства, предусмотренные Договором». [4]

Таким образом, мы поддерживаем идею о том, что участником договора может быть всякое государство, которое: является европейским; признает цели договора; принимает на себя предусмотренные им обязательства.

Поскольку это предложение предполагало признание Германской Демократической Республики, закрывало Федеративной Республике Германии путь в Организацию Североатлантического договора (НАТО) и подразумевало отрыв безопасности Европы от безопасности Америки, западные державы сочли его неприемлемым. Однако при улучшении политического климата в конце 60-х государства НАТО приступили к рассмотрению вопроса о расширении процесса разрядки международной напряженности в Европе.

Предложение о созыве совещания было изложено в «Декларации об укреплении мира и безопасности в Европе», принятой в 1966 в Бухаресте Политическим консультативным комитетом Варшавского договора. Это предложение в последующем получило развитие в ряде совместных документов стран – участниц Варшавского договора, стало одной из центральных задач их внешней политики, важным фактором в политической жизни Европы. [5]

В этой Декларации, как отмечает Кабдулов Т.Т., социалистические страны выступили с развернутой долгосрочной программой создания системы европейской безопасности государств, независимо от их социального строя. «Совместными усилиями европейских государств, всех общественных сил, выступающих за мир, - независимо от их идеологических воззрений, религиозных и иных убеждений, - проблема европейской безопасности может быть решена», - подчеркивалось в Декларации. [6]

Необходимость созыва Общеευропейского совещания диктовалась целым рядом объективных факторов. При этом задача обеспечения прочного и длительного мира на континенте выступала на первый план. Войны в Европе, как известно, превратились во всенародное бедствие. Только за последние три столетия оружие пускалось здесь в ход более 170 раз. [7]

Мы отмечаем, что таким образом настал тот самый поворотный момент, когда человечеству необходимо было принять ответственное решение, которое способствовало бы ослаблению напряженной обстановки в Европе.

Хотя большинство нейтральных и неприсоединившихся европейских стран приветствовали эту идею, НАТО отнеслась к ней настороженно. В 1969 году альянс выразил готовность принять участие в таком совещании на определенных условиях: полноправное участие Соединенных Штатов и Канады, подтверждение правового статуса Берлина, обсуждение проблем неядерного разоружения в Европе и включение в повестку дня совещания вопросов прав человека. В начале 1970 годов имевшиеся препятствия были преодолены: Советский Союз согласился на участие в совещании США и Канады, было подписано четырехстороннее соглашение, закрепляющее статус Берлина, Западная Германия заключила договоры с Советским Союзом, Польшей и ГДР, была достигнута договоренность относительно начала переговоров о взаимном и сбалансированном сокращении вооруженных сил; созданию благоприятной обстановки способствовали также «восточная политика» Вилли Брандта, и встреча на высшем уровне между Никсоном и Брежневым в мае 1972 года. Момент для созыва Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе (СБСЕ) настал. Финляндия изъявила готовность провести у себя неофициальные подготовительные переговоры.

И только в конце 1970 года можно констатировать тот факт, что контакты между европейскими странами выявили достаточно широкую почву для взаимопонимания по основным вопросам для подготовки Совещания. У руководителей многих европейских государств сложилось мнение: в интересах дальнейшего продвижения дела Совещания и окончательного согласования всех вопросов пора перейти к новому этапу – к коллективным, многосторонним консультациям. [8]

Эти переговоры начались 22 ноября 1972 года в пригороде Хельсинки, где и продолжались до 8 июня 1973 года (название предместья - Диполи, где проходили заседания, неофициально закрепилось и за самими переговорами). Они завершились принятием Заключительных рекомендаций Консультаций в Хельсинки (известных также как «Голубая книга»), в которых были детально определены практические аспекты проводимого в три этапа Совещания: его повестка дня, состав участников, сроки и место проведения, правила процедуры и порядок финансирования. А также обсуждение вопросов, относящихся к: 1) безопасности в Европе, 2) сотрудничеству в области экономики, науки и техники и окружающей среды, 3) сотрудничеству в гуманитарных и др. областях, 4) дальнейшим шагам после совещания.

Мы также не можем не согласиться с Воронковым Л. С., который в своём труде предполагает, что Хельсинский Заключительный Акт, подписанный 1 августа 1975 года СССР, США, Канадой и 33 европейскими государствами состоит из трех корзин.

Первая «корзина» касалась общих вопросов, связанных с проблемами европейской безопасности. Вторая «корзина» посвящалась вопросам экономического, научно-технического сотрудничества и кооперации в области экологии и сохранения окружающей среды. Третья включала гуманитарные вопросы и проблему защиты прав человека (VII, VIII и XI принципы). Она вызывала наибольшее сопротивление со стороны СССР, так как такая постановка проблемы переводила идеологический конфликт между двумя блоками в совершенно иную плоскость. Вопрос защиты политических прав и свобод граждан являлся «слабым звеном» советской системы, и подписание Хельсинского Акта стало международным признанием, хотя так и не реализованным на практике, права на существование диссидентского движения и политической оппозиции в СССР. Позже это было не раз использовано американским руководством для оказания дипломатического давления на СССР. [9]

По мнению многих аналитиков, принятие Заключительного Акта не только символизировало эпоху «разрядки», но также привело к «реидеологизации» противостояния между Востоком и Западом, переведя его в плоскость соблюдения прав человека. Тем не менее, сам факт созыва Совещания способствовал преодолению напряженности в Старом Свете и установления режима относительно свободного обмена идеями, информацией, а также свободного перемещения людей. Хельсинский акт также стал основой для принятия всех последующих базовых документов этой организации.

Мы разделяем точку зрения Колосова Ю.М. и Кривчикова Э. С., а именно, Совещание по безопасности и сотрудничеству будет проходить в три этапа: первый этап проводится на уровне министров иностранных дел; второй этап будет включать работу специальных комиссий и подкомиссий. Государства – участники будут представлены в этих органах делегатами и экспертами; третий этап – на нем будут

утверждены заключительные документы Совещания. Уровень представительства на третьем этапе будет определен государствами-участниками в ходе работ Совещания до завершения второго этапа. [10]

Итак, ОБСЕ за период своего существования прошла три этапа развития, каждый из которых оказал определенное влияние на формирование современного международно-правового статуса Организации.

Первый этап совещания был проведен на уровне министров иностранных дел с 3 по 7 июля 1973 в Хельсинки. Участвовали представители 33 европейских государств (Албания отказалась принять участие в совещании), а также США и Канада, где утвердили «Голубую книгу» и изложили позиции своих правительств по вопросам безопасности и сотрудничества в Европе и относительно дальнейшей работы Совещания. Так было положено начало «Хельсинкскому процессу». Период деятельности Хельсинкского процесса проходил в условиях нестабильного политического климата - эпохи биполярного мира холодной войны. И на протяжении большей части рассматриваемого периода работа в рамках ОБСЕ шла в целом невысокими темпами, причиной этому служили многочисленные противоречия между СССР и его западными партнерами, связанные, прежде всего, с различным пониманием роли и задач Совещания в деле поддержания международной безопасности.

Второй этап проходил в Женеве с 18 сентября 1973 года по 21 июля 1975 года и был посвящен работе над существом рассматриваемых вопросов. Эксперты из 35 государств-участников впервые в истории вступили в многосторонние переговоры «Восток-Запад». На этом этапе вырабатывались и согласовывались договоренности по всем пунктам повестки дня совещания на основе предложений, внесенных как социалистическими странами, так и западными государствами, участвовавшими в совещании.

И наконец, третий этап совещания проходил в Хельсинки 30 июля - 1 августа 1975 на уровне высших политических и государственных руководителей стран - участниц совещания, возглавлявших национальные делегации. Советскую делегацию возглавлял Генеральный Секретарь ЦК КПСС Л. И. Брежнев. Главы делегаций выступили с речами, в которых дали оценку итогам совещания, изложили взгляды на развитие обстановки в Европе в свете итогов совещания подписали Заключительный акт совещания, который состоялся в Хельсинки 30 июля- 1 августа 1975 года. Заключительный акт включает согласованные договоренности по всем пунктам повестки дня. Он представляет собой единое целое, является тщательно взвешенным балансом интересов всех государств-участников, и все зафиксированные в нём договоренности должны выполняться в полном объёме. В Заключительном акте государства-участники зафиксировали свое согласие продолжать начатый Совещанием многосторонний процесс путем периодического проведения углубленного обмена мнениями о выполнении положений Заключительного акта и задач, определенных Совещанием, а также о развитии их взаимоотношений, упрочении безопасности и расширении сотрудничества. С этой целью был организован ряд «встреч в рамках дальнейших шагов», которые состоялись в Белграде (4 октября 1977 - 8 марта 1978 года), Мадриде (11 ноября 1980 - 9 сентября 1983 года) и Вене

(4ноября 1986 - 19 января 1989 года). В периоды между ними проводились также промежуточные встречи, призванные поддержать набранный тем Заключительный акт начинается обязательством государств-участников придать полную действенность результатам совещания и обеспечить использование плодов, вытекающих из этих результатов, между государствами-участниками и во всей Европе, и тем самым расширять, углублять и сделать поступательным и прочным процесс разрядки. В разделе Заключительного акта, относящемся к вопросам безопасности, сформулированы десять принципов, которыми государства – участники должны руководствоваться в своих двусторонних и многосторонних отношениях (так называемый “декалог”), и меры укрепления доверия в военной области: суверенное равенство, уважение прав, присущих суверенитету; неприменение силы или угрозы силой; нерушимость границ; территориальная целостность государств; мирное урегулирование споров; невмешательство во внутренние дела; уважение прав человека и основных свобод, включая свободу мысли, совести, религии и убеждений; равноправие и право народов распоряжаться своей судьбой; сотрудничество между государствами; добросовестное выполнение обязательств. Эти принципы не только названы, но каждый из них содержит определение того, как должны поступать государства в своих взаимоотношениях и что недопустимо в их действиях. Согласованные участниками принципы отношений между государствами призваны создать надёжную основу для исключения из европейских международных отношений агрессии и любых видов насилия по международному праву. Эти принципы не только названы, но каждый из них содержит определение того, как должны поступать государства в своих взаимоотношениях и что недопустимо в их действиях. Согласованные участниками принципы отношений между государствами призваны создать надёжную основу для исключения из европейских международных отношений агрессии и любых видов насилия. Что касается аспектов безопасности и разоружения, предусматривают устранение причин напряжённости в отношениях между государствами. Важным для дела мира является выраженная государствами-участниками заинтересованность в усилиях, направленных на уменьшение военного противостояния и на содействие разоружению, и их убеждение в необходимости принятия в этих областях эффективных мер. Эти меры призваны дополнить политическую разрядку в Европе и укрепить безопасность государств; они являются шагами к достижению в конечном итоге всеобщего и полного разоружения под строгим и эффективным международным контролем.

В документе изложены многообразные договорённости, касающиеся сотрудничества в экономических областях, науки, техники и окружающей среды. Определены главные направления и формы развития такого сотрудничества.

Заключительный акт содержит также положения о сотрудничестве в гуманитарных и других областях. Эта формулировка охватывала вопросы прав человека в рамках таких подразделов как: культура, образование, информация, контакты между людьми и др. Договорённость по вопросу о дальнейших шагах после совещания предусматривает продолжение многостороннего процесса, начатого общеевропейским совещанием. Совещание положило начало новому этапу разрядки на-

пряжённости, подтвердило нерушимость сложившихся в Европе границ, создало благоприятные условия для сохранения и упрочения мира на всём континенте, стало важным шагом на пути утверждения на международной арене мирного сосуществования и налаживания отношений равноправного сотрудничества между государствами с различным общественным строем. Оно явилось крупным успехом всех его участников. После завершения совещания на первый план выдвинулась задача претворения в жизнь всех достигнутых договорённостей. 25-й съезд КПСС определил позицию Советского Союза в этом вопросе: «Активно вести линию на полное претворение в жизнь Заключительного акта общеевропейского совещания, развитие мирного сотрудничества в Европе» (Материалы XXV съезда КПСС, 1976, с. 26).

Уникальность и новаторский характер СБСЕ проявлялись в нескольких отношениях. Во-первых, в эпоху, характеризовавшуюся межблоковым противостоянием, СБСЕ имело широкий состав, причем все входившие в него государства участвовали в Совещании как «суверенные и независимые государства и в условиях полного равенства». Во-вторых, в то время, когда для большинства переговоров и организаций по вопросам безопасности был характерен фрагментарно-выборочный подход к ее обеспечению, подход СБСЕ был всеобъемлющим. Как стало ясно впоследствии, взаимоувязка различных элементов безопасности является одним из величайших достижений СБСЕ. В-третьих, решения на Совещании принимались консенсусом, в силу чего сам процесс их принятия зачастую приобретал не менее важное значение, чем решения как таковые. В-четвертых, решения СБСЕ были политически, а не юридически обязательными, что наделяло Совещание значительной гибкостью. Наконец, у СБСЕ не было постоянных организационно-административных структур, из-за чего усилия по приданию этому процессу импульсов, необходимых для его продолжения, приобретали самостоятельную ценность. [11]

В свою очередь, мы не можем не согласиться с мнением Игнатенко Г. В., Тиунов О.И., которые дали свою оценку СБСЕ, как международной конференции, которая проводилась в соответствии с традиционно сложившимися в практике подобных встреч правилами, а также собственными правилами процедуры. Авторы выделяют важные элементы этой процедуры, которыми стали следующие положения: Совещание проводится «вне военных союзов»; государства участвуют в Совещании «в условиях полного равенства»; решения Совещания принимаются на основе консенсуса, который определяется «как отсутствие какого бы то ни было возражения, высказанного каким-либо представителем и выдвигаемого им как представляющее препятствие для принятия решения по рассматриваемому вопросу». [12]

Мы полагаем, что благодаря Хельсинкскому процессу у государств-участников появился постоянный канал для взаимного общения, кодекс норм поведения (в межгосударственных и внутригосударственных отношениях), а также долгосрочная программа сотрудничества. Тем самым он способствовал как укреплению стабильности, так и мирным переменам в Европе. В результате в годы холодной войны, когда в международном общении периоды обострения чаще всего чередовались с периодами неуверенной «разрядки напряженности», СБСЕ позволило добиться реальных качественных изменений в отношениях между Востоком и За-

падом. Оно внесло элементы многосторонности в биполярную ситуацию, или, точнее говоря, «европеизировало» ее, подключив нейтральные и неприсоединившиеся страны к системе европейской безопасности наравне с членами военных союзов. Оно расширило сферу межгосударственных отношений, включив в нее новые области сотрудничества, самыми важными из которых были права человека и охрана окружающей среды.

Учитывая, что права человека, долгое время бывшие запретной темой в отношениях между Востоком и Западом, превратились с принятием Заключительного акта в законный предмет диалога. Исходя из того, что в международных отношениях должно присутствовать «человеческое измерение», приносящее непосредственное благо людям, обязательства в этой области были признаны представляющими законный интерес для всех государств-участников, а не относящимися исключительно к внутренним делам того или иного государства.

Благодаря СБСЕ удалось добиться положительного решения множества гуманитарных вопросов, касавшихся контактов между родственниками, воссоединения семей, браков с иностранцами и т.п. Тем самым Хельсинкский процесс оказал прямое влияние на жизнь народов Европы. Сотни граждан СССР и восточноевропейских стран объединились в группы по наблюдению за выполнением положений Заключительного акта и начали спрашивать со своих лидеров за отступление от принятых обязательств. Таким образом СБСЕ помогало держать права человека в центре всеобщего внимания.

Однако к числу наиболее важных относится безопасность в военной области. СБСЕ можно поставить в заслугу снижение военной напряженности за счет мер укрепления доверия, повысивших транспарентность в этой сфере и позволивших проводить в Европе инспекции вооружений и военной деятельности в период, когда именно недоверие было во многих случаях источником угрозы безопасности.

До 1990 года СБСЕ функционировало, главным образом, в виде серий встреч и конференций, где развивались и расширялись обязательства государств-участников, а также периодически рассматривалось их выполнение. Однако с прекращением холодной войны в ходе Парижской встречи на высшем уровне в ноябре 1990 года СБСЕ был задан новый курс. В Парижской Хартии для новой Европы перед СБСЕ была поставлена задача – внести свой вклад в управление процессом исторических перемен в Европе и дать ответ на новые вызовы, возникшие по окончании холодной войны, путем создания постоянных институтов и оперативного потенциала.

Мы предполагаем, что подписание 21 ноября 1990 года в Париже Хартии для новой Европы поставило точку в холодной войне и положило начало превращению СБСЕ из форума для переговоров и диалога в активно функционирующую структуру. В документе были обозначены три цели на достижение которых должно работать СБСЕ:

- твердая приверженность демократии, основанной на правах человека и основных свободах;
- процветание через экономическую свободу и социальную справедливость;
- равная безопасность для всех стран на пространстве Организации.

В Парижской Хартии особо подчеркивалось, что «эра конфронтации и раскола Европы закончилась», поэтому отношения между государствами «будут основываться на взаимном уважении и сотрудничестве».

Государства-члены Совещания по Безопасности и Сотрудничеству в Европе (СБСЕ) будут развивать свое сотрудничество друг с другом, как и со всеми государствами, во всех областях в соответствии с целями и принципами Устава ООН. Развивая свое сотрудничество, государства-члены будут придавать особое значение областям, как они определены в рамках Совещания по Безопасности и Сотрудничеству в Европе, причем каждый из них будет вносить свой вклад в условиях полного равенства.

Они будут стремиться, развивая свое сотрудничество как равные, содействовать взаимопониманию и доверию, дружественным и добрососедским отношениям между собой, международному миру, безопасности и справедливости. Они будут, равным образом, стремиться, развивая свое сотрудничество, повышать благосостояние народов и способствовать претворению в жизнь их чаяний, используя, в частности, выгоды, вытекающие из расширяющегося взаимного ознакомления и их прогресса и достижений в экономической, научной, технической, социальной, культурной и гуманитарной областях. Они будут предпринимать шаги по содействию условиям, благоприятствующим тому, чтобы делать эти выгоды доступными для всех; они будут учитывать интересы всех в сокращении различий в уровнях экономического развития и, в частности, интересы развивающихся стран во всем мире. [13]

Мы подтверждаем, что правительства, учреждения, организации и люди могут играть соответствующую и положительную роль в содействии достижению этих целей их сотрудничества.

В свою очередь, Гарипов Р.Ш. в диссертационной работе отмечает, что несмотря на возникновение проблем и трудностей в процессе своего становления, СБСЕ стала важным элементом системы европейской безопасности и закрепила за собой право играть ключевую роль в поддержании мира и стабильности в зоне своей ответственности. [14]

Мы считаем, что СБСЕ определило катализирующую роль в укреплении безопасности и сотрудничества в Европе и преодолении идеологического раскола. Совещание обобщило предшествующий политический опыт, сделало из него необходимые выводы и наметило направление развития на будущее. Как отмечается в источниках тех лет, совокупность встреч рождает некое организационное единство, говорилось о возможном учреждении постоянного консультативного органа и др. звеньев международного европейского механизма. Таким образом, уже тогда можно было усмотреть первые тенденции к превращению Совещания в Организацию.

Крах коммунизма, символом которого стало падение Берлинской стены, привел к радикальным изменениям в ситуации в сфере безопасности в Европе, а вместе с ней и в СБСЕ. Вступив в новую эру - эру демократии, мира и единства в Европе, государства-участники СБСЕ могли теперь рассчитывать на лучшее будущее, но им еще оставалось преодолеть наследие прошлого. В этот переходный период перед СБСЕ встали новые задачи и вызовы: он стал временем институционализации, усиления

оперативного потенциала, развития деятельности на местах и дальнейшей разработки обязательств и принципов (особенно, касающихся человеческого измерения).

О первых шагах в этом направлении возвестила Парижская Хартия для новой Европы, подписанная 21 ноября 1990 года при завершении трехдневной встречи глав государств и правительств государств-участников в Париже. Ставшая важной вехой в Хельсинкском процессе, Парижская Хартия была первым многосторонним документом, где подводились итоги холодной войны и провозглашалось начало новой эры. Исходя из того, что «Европа, единая и свободная, стремится к обновлению», авторы Хартии сочли необходимым создания механизма для политических консультаций и ряда постоянно действующих институтов.

Кабдулов Т.Т. отмечает, именно в это время начал набирать силу процесс институционализации СБСЕ, трансформации её из регулярно заседающего нормативного собрания в организацию, претендующую на ряд оперативных функций (вплоть до проведения миротворческих операций). Тогда же на волне общего энтузиазма возникает и становится популярной идея о превращении СБСЕ в своего рода «европейскую ООН», о формировании действенной системы неконфронтационной безопасности для Европы без разделительных линий.

В разделе Парижской Хартии под названием «Новые структуры и институты процесса СБСЕ» государства-участники заявили, что «совместные усилия по обеспечению уважения прав человека, демократии, укреплению мира и содействию единству в Европе требуют нового качества политического диалога и сотрудничества и, таким образом, развития структур СБСЕ». [15]

Было решено, что политические консультации на уровне глав государств и правительств будут проводиться каждые два года, что не реже одного раза в год министры иностранных дел будут собираться на официальные встречи Совета и что время от времени будут проводиться встречи высокопоставленных чиновников внешнеполитических ведомств в рамках Комитета старших должностных лиц. Для обеспечения работы этих органов была учреждена постоянная административная инфраструктура. В нее входили Секретариат (возглавляемый Директором), Центр по предотвращению конфликтов и Бюро по свободным выборам. Чтобы не создавать громоздкого централизованного бюрократического аппарата, эти органы были укомплектованы малочисленным штатом (в каждом имелся лишь костяк из трех-четырёх сотрудников, прикомандированных правительствами стран) и географически рассредоточены (они располагались, соответственно, в Праге, Вене и Варшаве). К тому же, их функции были определены как в основном административные. В апреле 1991 года парламентскими лидерами государств-участников Совещания была учреждена Парламентская ассамблея СБСЕ.

А.В. Торкунов утверждает, что именно Парижская Хартия положила начало преобразованию в ОБСЕ. В целом к рубежу 80-90-х годов СБСЕ внесло исключительно важный вклад в дело стабилизации обстановки в Европейском регионе и развития общеевропейского сотрудничества. Окончание холодной войны в Европе в значительной мере явилось результатом деятельности именно СБСЕ и объектив-

но ставило эту структуру в центр постконфронтационной фазы международно-политического развития на континенте. [16]

Итак, мы еще раз подчеркиваем ту огромную роль, которую сыграла ОБСЕ во времена холодной войны и продолжают играть и по сей день. Необходимо особо выделить ее важный вклад в формирование современного международного права. Можно уверенно утверждать, что Хельсинский Заключительный акт явился достойным продолжением Устава Организации Объединённых Наций и является беспрецедентным документом в истории человечества. Во многом благодаря ему мировому обществу удалось избежать третьей мировой войны. Сегодня ОБСЕ – это полноценная международная организация, она продолжает внутренне эволюционировать, стремясь подстраиваться под современные вызовы и угрозы безопасности. Мы не можем не отметить, что все 57 государств- участниц имеют равный статус, в связи с чем решения носят политически обязательный характер.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гарипов Р. Ш. Правовые основы деятельности ОБСЕ по обеспечению европейской безопасности в рамках военно-политического измерения. Автореф. дис. на соискание уч. степени. Казань, 2004. 24 с.
2. Краткая история ОБСЕ. <http://www.oscepa.org/about-osce-pa/history-rus> (Дата посещения 17.08. 2015).
3. Кабдулов Т. Т. История создания и международно-правовой статус ОБСЕ. В: Вестник КАСУ, 2010, №4.
4. Уранов Г.В., Рахманинов Ю.Н. Европа: безопасность и сотрудничество. Москва, 1974. 274 с.
5. Пономарев Г.Л. Общеевропейское совещание исторический рубеж.. Москва, 1975. 133 с.
6. Кабдулов Т.Т. Указ. соч.
7. Ropers N., Schlotter P. Regimeanalyse und KSZEProcess// Regime in den internationalen Beziehungen / Ed.by KohlerKoch V. BadenBaden, 1989. 323р.
8. Заключительные рекомендации консультаций в Хельсинки В: От Хельсинки до Будапешта: История СБСЕ/ОБСЕ в документах 1973- 1994. Том I. Москва, 1996.
9. Воронков Л. С. Хельсинский процесс и европейская безопасность. Что дальше? Москва: МГИМО – Университет , 2012. 320с.
10. Колосов Ю.М., Кривчикова Э.С. Международное право. Москва: МГИМО, 2001. 613 с.
11. Справочник ОБСЕ. Rytirska 31 CZ-11000 Prague 1, Czech Republic.235с.
12. Игнатенко Г.В., Тиунов О.И. Международное право. Москва, 2005. 624 с.
13. Рахманинов Ю. Н. Европа на пути к обеспечению прочного мира. Москва: "Знание", 1976. 324с.
14. Гарипов Р.Ш. Правовые основы деятельности ОБСЕ по обеспечению европейской безопасности в рамках военно-политического измерения. Диссертация. Казань, 2004.188с.
15. Кабдулов Т.Т. Указ. соч.
16. Торкунов А.В. Современные международные отношения. Москва: Российская политическая энциклопедия, 1999. 584 с.


FORMATION OF SOURCES OF LAW GOVERNING CIVIL MORAL RELATIONSM

Olga KRYVOVIAZ, *postgraduate student,*
Kharkiv National University of Internal Affairs, Ukraine

Abstract

În articol sunt investigate și analizate elaborarea actelor normative fondate pe drepturile morale ale persoanelor, în termenii evoluției fundamentelor legislației, începînd cu monumelele juridice din Roma Antică și finalizînd cu actele legislative-normative ale Ucrainei contemporane. Dezvoltarea drepturilor morale ale persoanelor fizice în Ucraina se află în plin proces de aprofundare și extindere, implementarea devenînd suport pentru noi elaborări în conformitate cu standardele internaționale general-acceptate prin plasarea pe prim-plan a factorului uman. Respectînd acest obiectiv, se va extinde gama de protecție, conservare și restaurare a drepturilor morale ale persoanelor fizice prin crearea unui sistem de surse de drept civil, care ar putea reglementa în mod adecvat și pe deplin acest tip de relații.

Cuvinte-cheie: *drepturi morale, beneficii morale, sursele legii civile, legislație, acte normative.*

 complete and comprehensive study of any legal phenomenon is impossible without recourse to philosophy. So accurate is the statement that philosophy is the “soul” of the methodology and its kernel, as acts not only as a method of knowledge of nature, society and thinking, but as a general theoretical foundation of any study [1, p.72]. Philosophy brings to the jurisprudence combined methodological knowledge of many sciences, thus improves cognitive properties [2]. Subjects of the study of philosophy often go beyond the philosophy and apply to the object of legal science, including civil law. Such subject of research is the concept of “man”, “person” and “personality.” From the etymological point of view under the concept of “person” falls within the concept of “human” [3, p.258]. However, referring to a more modern interpretation of the concept it combines the notion of the individual as human being, and the notion of human as individuality, personality, the concept of “person” is given a deeper inner meaning. “Personality” is inherent in the individual features that reflect its social nature, reflect the social and cultural life as a subject as disclosed in the context of social relationships, communication and purposeful activity [4]. Both concepts are linked and subject to the general concept for them- “human.”

In Ukraine, the highest social values, according to Art. 3 of the Constitution of Ukraine recognized as the man, his(her) life and health, honor and dignity, integrity and security. Do not underestimate this position, and you should agree with the statement of R.O. Stefanchuk: “Any provision of law should be permeated by the spirit of “Human-centrism”, comprehensive protection of rights and legal interests of a person” [5, p.56]. An important step for Ukraine in this direction was the adoption of the new Civil Code of Ukraine, which was legitimized moral rights of individuals, specifically in second Book, which widely regulates the moral sphere.

The problem of moral rights has always been on the lips of domestic and foreign scientists of civil law. Big contribution to solving theoretical and practical problems of the sphere of moral relations was made by such scientists as N.G. Alexandrov, S.M. Bratus', A.V. Venediktov, A.S. Ioffe, O.V. Kochanowski, L.A. Krasavchykova, M.N. Maleyina, A.A. Posykalyuk, Z.V. Romovska, R.O. Stefanchuk, K.A. Fleyshyts, J.M. Shevchenko and others. However, one should note the lack of a comprehensive study of Soviet literature sources, regulating and protecting human moral sphere.

The purpose of this research is the evolution and formation of the sources of civil law regulating moral relations of individuals. It is important and will have considerable theoretical and practical importance for science of civil law, as it will follow the development and consolidation of the moral rights of individuals in historical perspective and create a platform for further development of sectoral legislation towards the protection of the moral rights of individuals.

Moral rights of individuals are not a new type of rights, because appreciation of the high level of human honor and dignity was traced during the formation of each society. Certainly, in ancient times, regulation has been largely aimed at the settlement of property relations, but there has been a settlement of non-property relations. Law of ancient Rome laid the foundations of legal regulation and protection of personal relations, the basic principles of which until now are successfully hosted in modern civil law, including legislation of Ukraine [6, p.35].

Influence on the moral relations in Roman law was held in two categories - regulation and protection. According to R.O. Stefanchuk an important role had not only regulation, but also the moral benefits made a huge influence on the legal status of a person with a special importance of honour among them [6, p.35]. Laws of XII tables was the first document that on the legislative level determined limitations of legal capacity in cases of humiliation.

However, the regulation of moral relations by Roman law can not be called complete, because more attention is paid to the security aspect. Protective function consisted of applying a sentence as Taleon or monetary penalty to the perpetrator after committing the tort, there were also cases with a possibility to choose a punishment if the victim managed to agree. However, at first any attack on the person was considered as a tort, later, with the development of Roman law, there was a distinction between attacks on wealth and encroachment on personal and intangible assets, and which was considered as tort, which is damaging personal values of Roman citizens [7, p.279]. Over the time 'injuria' delinquencies were more specified, actions of perpetrators were qualified differently (from mild to serious misconduct), and accordingly, punishment was assigned individually.

Roman law laid the first foundation of legal regulation and protection of moral relationships, it recognized the moral rights and some personal benefits as a ground for restricting the legal capacity of a person who encroached on them.

These are the foundations of regulation and legal protection of moral individuals which were accepted by many countries, including Ukraine.

Protection of moral rights in its evolutionary aspect is also well known for the history of our country and the CIS as a whole, since such normative legal monuments like contracts between Kievan Rus and Byzantium and *Russkaya Pravda* (Russian Justice) [8].

Since the time of *Russkaya Pravda* (Short version) [9], which was the result of uniting in one document first (Yaroslav the Wise) (1016-1054 years) and second (Izyaslav, Svyatoslav and Vsevolod - brothers Yaroslavovychi) (1068) as one- the oldest monument of the legal culture of Ukraine [10], the punishment for harming the honor was known. Of course, the responsibility for the offense was of a criminal nature more than civil. This was reasoned by the fact that in the days of princely period honor was equal, and sometimes even treated above such benefits as life and health. The most typical items are those that

assume responsibility for damage of honor, eg, Art. 3: "If someone strikes with a whip or pole or hand, or cup, or around the corner, or behind, gets 12 grivna (unit of currency in medieval Russia) fine"; Art. 4 "If a man smites with the sword, not removing it, or with a handle, then gets a fine of 12 grivna for the insult," etc. [11, p.350].

Those days the social significance of honor was often much higher than life or other personal benefits that differs from the modern attitude to this concept. Disregard perceived much more sharply than the receipt of certain injuries or damage. This trend, agreeably was traced in sizes of punishments, for example punishments for dishonor and shame were significantly higher (in monetary amount) than penalties for injury or similar actions.

With the adoption of the Covenant of the Holy Knyazh Vladimir, some rules of which were subsequently taken over by the Covenant of Knyazh Vsevolod the Great, and the Conenant of Yaroslav, legal form of human moral rights has developed. According to these documents proceedings in church courts were subject to acts related to the harlot behavior, witchcraft, heresy, verbal insult of women, slander and verbal quarrel, that at the same time characterized the broad jurisdiction of the ancient Russian church.

Expanding the concept of insult can be seen in Art. 25 of the Short version of the Covenant of Yaroslav where world insult of an unknown woman was seen as something that dishonors dignity. Introducing the new sexual morality, the church itself provided a word that means a behavior with disgraceful content, while in the era of paganism such behavior could not be viewed as shameful [12, p.135].

More attention to protection of honor and dignity was paid by such ancient monument of law as Metropolitan Justice. Responsibility according to this document, varied depending on the ministerial hierarchy of a person. Although the distinction of torts depending on the official rank was traced almost in all regulatory and legal sights of those times. In addition, it also established judicial inquiry for insult.

Another monument of law that established liability for infringement of moral rights is Law Code of 1497. The Law Code was the first official document that established a list of actions that were considered as "dishonor" and also the conciliation procedure, i.e. a peaceful solution of the conflict even after the start of a trial.

The Law Code of 1550, which replaced the previous one, also differentiated responsibility, depending on the social status of a person. In addition, there was a separate set of marital penalties, dishonor of a women caused a penalty twice higher than a penalty for dishonor of a man. Assault could pull the consequences in the form of a damage and liability was provided for it, albeit in the most general form [13, p.138].

An important role in the historical formation of the legal protection of moral rights played a Lithuanian Statute (1529, 1566 and 1588) [14]. Innovations of this act were the introduction of such method of civil protection as a refutation of false information by the person who disseminated such information, respect inviolability of the home by issuing the search criteria and the protection of freedom of movement of the ascendant layer of the population [15, p.86].

The Council Code of 1649 played an important role in the historical development of law enforcement for moral relationships. The legislator envisages in this act discriminating crimes against priests. There was also clearly differentiated a property status of a per-

son, not only by the rank and class, but also by family of which the person came. However, the main difference between this document and the past ones was that there was firstly introduced differentiation, where depending on the class of the offended person, a civil or criminal prosecution was applied. In addition, for the first time in Art. 280 Ch. 10 of the Code was said that when the information is not just expressed in "obscene words" but also is not truthful, the person who disseminated such false information corresponds to twice higher punishment compared to a person who would be disseminating truthful information. That was actually the establishment of responsibility not only for the form but also depending on whether the statements were truthful or not [11, p.353].

In the Constitution of Pylyp Orlyk of 1710 an important place was given for the protection of the moral relationships. Constitution introduced a civilized judicial procedure and prohibited every kind of lynch.

Another document that made its contribution in the development of legislation of moral relations was The Military Article. This document contained rules that were aimed at struggling against insult of spiritual principles, also in fear of forfeiture of all property, established the duty of extradition of a person who committed such torts [16, p.366].

We should not underestimate the stage development of the legislation of moral rights of individuals which was in the 18th century. Duties of police were aimed at exposure of authors of anonymous curses, written works which humiliated honor (libels) and people who disseminated it [6, p.45]. Letter of Grant for rights and benefits of cities of 21 April 1787, issued by Catherine II, was intended to eradicate abusive and vulgar words in the society and raise the moral of society.

For the first time in legislation the crime of passion has been recognized as a circumstance mitigating punishment. It was provided in the Code of criminal and curative punishments, which inherited many earlier ideas of legal protection of moral rights.

Regulations of compensation of damage of honor, dignity and reputation were included in pre-revolutionary monument of the legislation of moral rights- the Code of Civil Laws. However, this act can not be called progressive in terms of legal regulation of moral relations, as the focus, like in most legislative acts of that period was devoted to property damage.

In addition, in pre-revolutionary legislation special rules were already known (Art. Art. 667-670 Code), which determined liability for humiliation. These articles determined fee for guilty "dishonor" to the person by awarding in favor of the victim a sum charged in relation to the limits that were fixed by law, subject to certain conditions, such as: class of injurer and the victim, fault and more. In addition, victims could choose at the discretion between the prosecution of a person, who dishonored them or money satisfaction for the dishonor done to them [6, p.47]. It is important to note that the amount of damages, in existing limits in each case was determined by the court basing on the condition of the victim and his attitude to the person who dishonored him.

These rules were not immediately accepted by pre-revolutionary scientists. As always happens, the legal consolidation of the rules of moral rights received both positive and negative assessment reviews.

G.F. Shershenevich considered introduction of compensation for property “disgrace” as inappropriate because it can not be provided with a property assessment because only moral damage inflicted, which has nothing to do with proprietary damage [17, p.57]. In addition, inappropriate, in his opinion, was generally counting honor as an object of legal regulation.

The opposite position in their work kept Y.O. Pokrovsky and D.I. Meyer. I.O. Pokrovsky, insisting on the importance of civil protection of the moral rights of individuals focused on opportunities of refutation of information that defames the honor and recognition such information as lying, while compensation for moral damage was left unattended. [18] According to D.I. Meier civil penalties should be established for violations of human rights of honor and respect by citizens, as a personal insult that violated such kind of a right [19].

The Code of Civil Laws also regulated legal civil protection of the right to health and strengthened rules of moral rights, most of which were family law, including the prohibition for determined acts aimed at unauthorized divorce [20, p.130].

There were also mentions of the name as a means of individualization and lawlessness of its assignment, however, agreeing with the opinion of Y.A. Kantorovich [21 p.271], it was not recognized as a special civil right.

Civil Code, which was adopted after the October Revolution in Ukraine in 1922 unfortunately did not contain any provisions regarding consolidation of official and civil protection of the moral rights of individuals. This lull lasted until 1961 when a question of legal consolidation of moral rights appeared during the discussion of the Framework of 1961. This act was the first document in Soviet period, that fixed procedures to protect the dignity of individuals, which included the possibility of the victim to demand refutation of information discrediting his honor in court, by a person, who distributed it, if the offender doesn't prove that such data is true. The imperfection of such a rule was proved on practice, but it was taken over by the Civil Code of USSR 1964. Therefore, during the adoption of the ruling of the Plenum of the Supreme Court on December 17, 1971 №11 «On judicial practice in application of Art. 7 of Principles of Civil Law of the USSR and Union Republics on protection of honor and dignity of citizens and organizations “ has produced some novels. They consisted in including the author and the editor, who spread the information as defendants in a case and the possibility to choose between civil liability and criminal prosecution for slander [11, p.359].

With the change of political system in the country, and there was soul-searching that led moral rights to another level. So in 1990 the Law of the USSR “On the printing and other media” was adopted, which recognized the concept of non-pecuniary damage and the possibility of its compensation in court, and in 1992 and 1993 Law “On Print Media (Press) in Ukraine” [22] and the Law “On Television and Radio” [23] were adopted, which greatly expanded the way of protection of moral rights, including the opportunity to refute false information and the right of reply as a way to protect the honor and dignity.

The legislator could not give a proper respect to this type of rights without mentioning them in the Constitution of Ukraine, which recognizes the life and health, honor and dignity, integrity and security as the highest social values, and formalize the moral rights in a number of articles.

The list of acts that in any way affect the regulation of moral relations can be completed with words of R.O. Stefanchuk, who said that “... the Civil Code of Ukraine, as one

of the last Eastern European codifications of civil law, organically absorbing the major European and international developments and current trends in the field of civil-legal regulation of personal relations, and based on the best national traditions of lawmaking, created, in our opinion, the most complete and logical system of moral rights of an individual that has found its consolidation in the already cited above, the Second Book of the Civil Code of Ukraine “[6, p.52].

However, it must be said that the development of regulatory consolidation of moral rights of individuals in Ukraine did not stop and its achievements have become the basis for further development. Consideration of fixing this type of relationship in a historical context makes it possible to follow their development and formation and thereby form a foundation for further research in this direction. By placing human being and his(her) moral goods on the top of social values of the country, we have to obey this rule and expand the range of protection, conservation and restoration of the moral rights of individuals by creating a system of sources of civil law that could adequately and fully regulate this type of relationships.

BIBLIOGRAPHY

1. Alekseev P.V. The subject, structure and functions of dialectical essentialism.- M.: MGU, 1983.- 343p.
2. Ref. D.A. Kerimov Methodology of Law (object, function, problems of philosophy of law) .- M.: Avanta +, 2001.- 560p.
3. V. Dahl Explanatory dictionary of the Great Russian language: 4v.: Volume 2 “I-O” .- M.: Russian language, 1999.- 784p.
4. V.L. Abushenko Personality // Innovative philosophical dictionary / Comp. by A.A. Hytsanov.- Mn.: Type. V.M. Skakun, 1998.- 896p.
5. Stefanchuk R.O. The concept of the legal nature of moral rights and their place in civil law // Khmelnytsky Institute of Management and Law Bulletin.- 2002.- №1.- p.56-61.
6. Stefanchuk R.O. General theoretical problems of concept and system of moral rights of individuals in civil law of Ukraine.- Khmelnytsky: Publisher: Khmelnytsky University of Management and Law, 2006.- 170p.
7. Puhan I., Polenak-Akymovska M. Roman Law. Basic Textbook / Ed. V.A. Tomsynov.- M.: Zertsalo, 1999.- 448 p.
8. Ref. Belyaev I.D. History of Russian legislature .: SPb.- Lan’, 1999.- 639p.
9. Chrestomathy of the history of state and law of Ukraine: Textbook in 2 vols. / Compilers V.D. Goncharenko A.I. Rogozhin, O.D. Svyatotsky / Ed. V.D. Honcharenko.- K.: InYure, 1997.- Vol.1.: From ancient times to the early twentieth century. – 463p.
10. Muzichenko P.P. History of State and Law of Ukraine: Textbook.- K.: Znannia, 1999.- 661p.
11. Stefanchuk R.O. Philosophical and legal principles of the genesis of the legislation on moral rights of individuals in the lands of Ukraine // University science reports.- 2007.- №3 (23) .- p. 349-361.
12. Nazarenkov I.V. Protection of honor and dignity of personality in native criminal legislation and appearance of abuse as an independent crime // Orenburg state-owned University Herald.- 2012.- №3 (139) .- p. 134-138.
13. Chistyakov I.O. Legislation of the Russia in X-XX centuries in 9vol. - M.: Legal literature, 1985.- Vol.2 .- 520p.
14. Statute of the Grand Duchy of Lithuania of 1529 / Ed. Y.I. Yablonskis.- Mn.: Publishing House of the Academy of Sciences of the Byelorussian SSR - 1960.- 253p.
15. Native Legislation in XI-XX centuries: Workshop textbook. Part 1 (from XI to XX century) / H.A. Kutyna, T.E. Novytskaya, I.O. Chistyakov and others. / Ed. Y.O. Chystryakova.- N.: Yurist, 1999.- 462 p.
16. Chistyakov I.O. Legislation of Russia in X-XX centuries in 9 vol. - M.: Legal literature, 1986.- Vol.4 .- 512p.
17. G.F. Shereshnevych Textbook of Russian civil law (in edition of 1907) .- 1995.- M.- 556p.
18. Ref. Pokrovsky I.A. Right to honor // Civil Law Herald.- book 4.- Pg., 1916.- p.23-35.
19. Ref. D.I. Meyer Russian civil law. In 2 pars.- Part 1 (edition of 1902) .- M.: Statute, 1997.- p.220-221.
20. Civil Laws with advisements of the governing Senate and comments of Russian lawyers. Comp. by I.M. Tyutyumov.- M.: Statute, 2004.- Book 1.
21. Y.A. Kantorovich Basic ideas of civil law.- Kh.: Legal Publishing House of the USSR NKYU, 1928.- 502p.
22. Ref. On the printed media (the press) in Ukraine: Law of Ukraine on November 16, 1992 // Supreme Council of Ukraine Bulletin.- 1993.- №1.
23. Ref. On Television and Radio: Law of Ukraine on December 21, 1993 // Supreme Council Ukraine Bulletin.- 1994.- №10.

CONCEPȚIA LUI EUGENIU SPERANȚIA DESPRE ROLUL IDEOLOGILOR ÎN LEGIFERAREA ȘI REALIZAREA DREPTĂȚII

THE OUTLOOK OF EUGENIU SPERANȚIA ON THE ROLE OF IDEOLOGIES IN LAWMAKING AND ACHIEVING JUSTICE

Marțian IOVAN, *doctor, profesor,*
Centrul de Studii Sociale al Universității de Vest "Vasile Goldiș", Arad, România

Summary

This article analyzes the scientific input of Eugeniu Speranția in enriching knowledge in the area of the philosophy of law, legal sociology and history of ideas, by presenting connections between ideologies, lawmaking, governance and the achievement of justice – as a directional value for both political and legal elites, and the citizens of any state, in his outlook. The ideas of E. Speranția are still up-to-date due to the convincingly argued way in which he rejected totalitarian doctrines, the mystics of the National Socialist and Soviet state, the distortion of social realities to ensnare and delude the mindset of crowds but, especially, due to how he promoted the rationalistic and humanistic position in justifying lawmaking, the functioning of the state and justice.

Key-words: *ideology, legitimacy, lawmaking, Eugeniu Speranția, philosophy of law, justice.*

Eugeniu Speranția (1888-1972), profesor de filosofie și sociologie a dreptului în perioada interbelică la Universitatea din Cluj, a abordat problematica teoretică a naturii și dinamicii dreptății, a doctrinelor juridice din perspectiva istoriei universale a filosofiei juridice. El considera că „filosofia este cea mai înaltă preocupare intelectuală, este nu numai eflorescența nobilă a culturii, ci și suprema dăătoare de perspective în Drept ca și-n formarea caracterelor” [1, p. 260], încât doar gândirea filosofică poate aduce coerență și consecvență logică în legiferare. Viziunea filosofică este indispensabilă înțelegerii esenței dreptății – ca valoare, a dreptului, ordinii de drept, locului și rolului dreptului în ansamblul vieții noastre, creării și justificării legilor și obligativității normelor juridice.

Viața socială, ordinea de drept, pacea socială și cooperarea armonioasă dintre oameni sunt posibile doar prin respectarea de către toți membrii unei comunități a unor norme, obiceiuri, moravuri. Toate acestea au la bază un imperativ ordonator, o lege a legilor. Acest imperativ nu se subordonează nici unei condiții; este un scop în sine. Din el decurg toate reglementările juridice, toate justificările aduse normelor legale. Întregul edificiu de norme prescriptive, începând cu Constituția și legile organice, cu normele juridice cardinale și adventive și continuând cu reglementările de detaliu adoptate de diferite instituții, trebuie să fie în concordanță cu imperativul ordonator, fără contradicții interne. Nevoia oamenilor ca viața lor să fie normată, reglementată juridic, constituie, în consecință, un imperativ categoric. Prin urmare, Justiția, dreptatea în viața socială nu

ar putea fi concepute altfel. Legiuitorul, judecătorii, toate categoriile de juriști, instituțiile de stat, birocrăția au ca țintă finală realizarea justiției (a dreptății) în viața socială. Aceasta presupune ca viețuirea oamenilor în diverse grupuri, comunități și organizații să fie cât mai deplin normată.

Viața socială a unei comunități umane, statul și dreptul acelei societăți posedă o anumită organizare, o coerență minimală astfel încât să poată evolua și să-și îndeplinească misiunea; au un format organic, sistemic, aflându-se în conexiuni vitale cu celelalte componente ale vieții sociale, cu suportul demo-geografic, cu subsistemele economic, cultural, educațional, politic, spiritual etc. În acest context, E. Speranția își pune diferite întrebări ce vizează posibilitățile de a găsi căile spre perfecționarea ordinii sociale, economice și juridice, spre edificarea unei societăți cât se poate de dreaptă, perfecționarea legiferării și a funcționării administrației, consolidarea păcii sociale etc. Astfel de întrebări, cărora el le-a formulat răspunsuri explicite sau implicite, sunt: În ce constă conținutul dreptății ca valoare? Cum se explică existența a numeroase abordări teoretice, unele contradictorii între ele, în privința ideii de dreptate și a rolului acesteia? În ce constau relațiile dreptății cu nivelul de cultură și civilizație, cu evoluția științelor dreptului și cu dinamica puterii? Dar cu credințele, ideologiile predominante în societate? Ce fel de conexiuni există între evoluția ideilor, implicit a concepțiilor religioase, și evoluția statului și dreptului, a legiferării și ordinii sociale? Ce ar trebui să facă elitele politice, guvernării pentru a realiza practic principiile universale ale dreptății? Este posibilă o societate dreaptă? Ce rol au ideologiile în dinamica dreptului și a statului?

La aceste întrebări, Speranția a formulat răspunsuri valorificându-și ampla cultură filosofică, istorică, sociologică, juridică, din domeniul istoriei ideilor, calitățile sale de savant creativ, de cercetător al realităților sociale din vremea sa. El a fost influențat de cei mai importanți gânditori clasici și moderni din domeniu dar și de cei contemporani lui. A folosit termenul de „dreptate” în câteva sensuri, începând cu cel tradițional, conform adagiului latin *suum quique tribuere* (să-i dai fiecăruia ceea ce i se cuvine). În acest sens, a fi drept înseamnă a aplica un tratament egal pentru egali, a promova principiul egalității pentru acele grupuri sociale care anterior au fost dezavantajate. Speranția a analizat și comparat diferitele sensuri conceptuale ale dreptății, diferitele concepții din secolele al XIX-lea și al XX-lea, ajungând la o teorie originală despre relațiile dintre valori, normele juridice și morale, legiferare și guvernare.

Ideea de dreptate

În general, oamenii apreciază a fi drept sau just, ceea ce este conform cu anumite norme admise de societate, cu un model, cu un principiu adoptat sau o credință comună. Aprecierile pe care le emit oamenii cu privire la gradul de dreptate existent în societatea lor sunt de altă proveniență decât textele de legi; acestea exprimă convingerile lor aflate mai presus de legi, putând proveni din trei surse: (a) teorii sau ideologii; (b) din obiceiuri, tradiții istorice consacrate, care pot domina mentalul colectiv într-o etapă istorică și (c) cele care decurg din însăși natura minții noastre și se impun în chip categoric. Pe acestea din urmă le putem numi norme apriorice [1, p.290].

Principiile apriorice constituie fundamentele universale ale justiției (dreptății), sunt prezente în toate spiritele omenești și au valabilitate precum axiomele geometriei. Astfel de principii sunt asemănătoare celor enunțate de mari gânditori ai umanității, precum Aristotel, Toma, Grotius, Locke, Kant etc., cum ar fi principiul respectului reciproc, imperativul respectării angajamentelor, principiul creștinesc care cere “să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși”, omul trebuie să fie întotdeauna scop, fiindă supremă pentru om și nu mijloc etc. Încălcarea principiilor justiției înseamnă nedreptate. Imuabilitatea și universalitatea valabilității principiilor Dreptății se aseamănă cu universalitatea și imuabilitatea principiilor Moralei, Logicii sau Frumosului. De aceea, tot ce este drept/just este, în același timp, și logic, moral sau frumos.

Conceptia lui Speranția despre conexiunile dintre valori, legiferare, guvernare, dinamica statului și dreptului și ordinea socială a fost expusă în lucrările sale de filosofie a dreptului de sociologie și istoria doctrinelor juridice. În acest context, Speranția explică rolul ideologiilor, credințelor, mentalului colectiv, obiceiurilor și tradițiilor, al culturii, educației politice-juridice în schimbările sistemului de legi, în orientarea legiferării și în aplicarea normelor juridice. Noțiunea de ideologie/doctrină, ca sursă a dreptului pozitiv, “este foarte largă; aici se cuprind toate studiile cu caracter general, sintezele și explicațiile filosofice, liniile de exegeză și de critică” [1, p.404]; doctrinele au un caracter de liberă opinie – continuă autorul, și mare parte a ideilor sunt adevăruri ipotetice. Adesea, ideologia îmbracă forma unor vederi de ansamblu asupra societății sau a unui domeniu al acesteia.

Astfel definită, noțiunea de ideologie își păstrează sensul și semnificațiile până în zilele noastre, fapt ce rezultă din consultarea unor importante dicționare publicate în ultimele decenii. De exemplu, un sens larg utilizat al conceptului de ideologie constă în “ansamblul ideilor, concepțiilor și teoriilor care reflectă, într-o formă generalizată, interesele și aspirațiile unei clase sau categorii sociale, determinate de condițiile istorice obiective ale existenței acesteia” [2, p. 482]. Conform unei definiții, ideologia se referă la “orice sistem de idei și norme care orientează acțiunea politică și socială” [3, p.175]. Într-o enciclopedie britanică [4, p. 241], termenul este definit ca doctrină comprehensivă și sistematică despre natura umană și societate; ca știință despre idei, despre originea, evoluția și rolul ideilor, ca sistem încheșat de concepții, principii și teze fundamentale prin care se exprimă o anumită orientare în domeniul filosofic, religios, politic, artistic etc. Se face specificarea că ideologiile pot avea conotații peiorative, în sensul că sunt teoretizări abstracte, speculative, îmbibate de iluzii și speranțe; sunt viziuni lipsite de realism, cultivând o falsă cunoaștere și conștiință de sine. În privința viitorului societății, ele conțin elemente de înfrumusețare, de romantism, care, deși s-au dovedit a fi utopice, exercită o vrajă asupra mulțimilor de oameni precum o fac și religiile [5, p. 622].

Într-o colectivitate umană sau într-un sistem de raporturi interindividuale, considera Speranția, va exista justiție atunci când acestea vor funcționa în perfectă concordanță cu normele admise, cu dreptul pozitiv. Dacă unele norme din sfera dreptului pozitiv sunt depășite de viața socială sau vin în contradicție cu alte norme juridice general

acceptate, atunci vor decurge nedreptăți din aplicarea legilor respective, fiind necesară corectarea, adaptarea lor la noile realități survenite în dezvoltarea socială de către legiuitor. Dar dreptatea este întotdeauna relativă, nu este aceeași peste tot, deoarece convingerile colective, ideologiile și teoriile variază după timp, loc și grup social [1, p. 292]. Dreptatea perfectă, absolută există doar în plan teoretic, există atunci când raportăm ceea ce trebuie să fie la principiile universale, apriorice ale dreptului – fapt ce se produce doar în mintea omenească.

Prin urmare, dreptatea este o valoare de ordin logic, un simplu model ideal care călăuzește oamenii, fără ca aceștia să-l traducă în fapte pe deplin. Existența pur ideală a justiției este însă creatoare de realități sociale; grație ei, colectivitățile umane, grupurile sociale diferite evoluează spre o socialitate a înfrățirii progresive, diminuându-se ponderea volumului de acte injuste, nocive pentru viața oamenilor. Ordinea socială va fi mai coerentă, mai armonioasă, cu mai puține deviațiuni, inconsecvențe, dezmințiri și echivocuri, adică se va apropia tot mai mult de modelul dreptății absolute.

Principiile dreptății orientează, în primul rând, nu viața oamenilor în colectivitate, ci crearea intenționată de noi norme juridice (legiferarea), aplicarea dreptului pozitiv, inițierea de schimbări ale legilor învechite. Dar nevoia oamenilor de justiție este influențată, în toate timpurile, de normele cutumiare – mai adânc implantate în conștiința colectivă, de credințele și mentalitățile grupului social și de ideologia adoptată, inclusiv doctrina religioasă. Toate acestea dau o coloratură specială dreptului pozitiv, rezultat din imperativul universal al dreptății. Orice schimbare a normelor juridice, reformarea sau revoluționarea sistemelor de drept pornesc de la o nemulțumire generală față de dreptul existent în societate și asocierea la aceasta a unei valori superioare a dreptății. “Activitatea legiuitoare, scria Speranția, fiind o activitate îndreptată asupra unei ordini sociale, presupune o nemulțumire cu această situație dată și urmărirea unei ordini sociale noi, de superioară valoare. Se înțelege că modul de apreciere, scara de valori proprie legiuitorului și posibilitățile sale de a concepe schimbarea, mijloacele de care se servește și gradul de succes sunt foarte variabile și depind de un număr mare de factori” [1, p. 312].

Ideile oamenilor, începând cu marii legiuitori și până la straturile de jos ale populației, au fost influențate de credințele lor religioase, de crezul democratic și de raționalismul juridic (dependent de nivelul de dezvoltare a științelor dreptului și de gradul de instruire a maselor) – ultimul neavând o veritabilă răspândire în convingerile maselor pentru că are un caracter prea abstract. Speranția constata că, din păcate, în secolul al XX-lea au influență încă credințe și mentalități colective cu caracter mistic, cum sunt naționalismul, rasismul și mistica statului total, doctrina conform căreia dreptul și justiția sunt consecința forței/creației celor tari, concepția hedonică și utilitaristă, credința că dreptatea se corelează cu promovarea interesului general al societății, chiar pozitivismul juridic. Așadar, crearea de noi norme juridice, aplicarea și revizuirea dreptului, reformarea și revoluționarea acestuia nu se desfășoară integral și cu fidelitate prin respectarea comandamentelor universale și apriorice ale dreptății, prin aplicarea științelor juridice, ci având loc anumite deformări, incoerențe, inconsecvențe generate de influențele ideologiilor politice, sociale

și religioase, de mentalități colective care pun stăpânire pe mințile și atitudinile maselor, pe felul în care acestea se raportează la adevăratele valori. Datorită acestor influențe, în ordinea juridică pot fi atrase fie privilegiile, fie năpăstuirile. În aceste condiții, apropierea grupului social de modelul ideal al dreptății poate fi alterată, frânată și întunecată de marginalizarea imperativului categoric al dreptății. Totodată, vor fi distorsionate și aprecierile/justificările gradului de dreptate existentă în cadrul colectivității sociale. Ideologiile sunt cele care întrețin entuziasmul colectiv grație componentelor lor utopice, promisiunilor mărețe dar nerealizabile, mirajului proiectelor ce urmează a fi înlăptuite și înfrumusețării societății viitoare de către cei aflați la putere. Voința acestora va modela dreptul existent și va impune conceptul de dreptate corespunzător. Ideea de dreptate și dreptul pozitiv întemeiat pe aceasta sunt perisabile; ele se vor schimba odată cu mentalitățile colective, cu credințele și valorile maselor.

În sinteză, dreptatea, justiția socială sunt caracteristici ale acelor structuri sociale care exprimă armonie în relațiile dinăuntru lor și în cele dinafară, care generează relații reciproc avantajoase și mențin pacea socială. Ele sunt posibile datorită „normațiunii juridice”, existenței ordinii de drept. Statul, cu puterile lui intrinseci, este cel care, subordonat fiind legii, trebuie să garanteze Justiția. Funcționarea statului implică organizare politică, ce necesită un ansamblu sistematic de acțiuni sociale subordonate unui scop sau proiect coerent și clar, desfășurându-se în concordanță cu normele juridice. Aceasta este calea spre mai multă dreptate, credea E. Speranția.

Rolul ideologiilor în justificarea dreptății și a legiferării

În mod firesc, normele juridice, sistemul dreptului construit logic, după criteriile raționale, ar trebui să se impună minții omenești prin autoritatea inerentă, o autoritate care nu vine dinafară și care nu are nevoie să fie proclamată de legiuitor. În realitate însă, în toate timpurile au fost adoptate și norme juridice „arbitrare” de către legiuitori, dependenți fiind de condiționări aflate în afara misiunii lor. În astfel de cazuri, un sistem de norme va fi evaluat ca injust, contestabil, ar urma să fie impus prin forță, constituind, în fond, un sistem de constrângere. Pe cât de legitim, de îndreptățit este legiuitorul în opera de a emite legi, tot atât de justificate și obligatorii par a fi și legile sale, susținea Speranția. Fundamentarea legiferării, justificarea dreptului și dinamica normelor juridice depind de diferiți factori, printre care: credința majorității cetățenilor, ideologiile dominante, ordinea valorică existentă în comunitatea umană, interesele din cadrul grupului social etc.

Misiunea de a legifera poate fi presupusă sau legitimată de ideologii [1, p. 404]. Au fost perioade în istorie când normele cardinale ale dreptului au fost alterate în ceea ce privește sensul și aplicarea lor. Ideologiile, aspirațiile, mentalitățile colective generează schimbări în tabela fundamentală a valorilor juridice, iar prefacerile ce apar, cu timpul, în ordinea valorilor vor produce modificări în ordinea juridică, în special în sfera normelor adventive. Cel mai mare efect al ideologiilor și aspirațiilor care au viață într-o colectivitate omenească se manifestă în perioadele de schimbări socioeconomice radicale, în timpul revoluțiilor. În aceste epoci, prin propagarea ideologiilor – fie

religioase, fie politice sau sociale, apar pretenții de convertire a unui popor întreg la o nouă ideologie, o nouă tablă axiologică. Corespunzător noii ideologii, legiuitorul va fi silit să emită norme noi, interpretări noi ale legilor mai vechi, concepte noi, să altereze, într-o oarecare măsură, în mod absurd chiar, interpretarea unor norme universale, cardinale, să întunece anumite principii ordonate de gândirea logică. În astfel de situații istorice, în ordinea juridică sunt atrase privilegiile pentru o parte a comunității și năpăstuirii pentru o altă parte. E. Speranția scria “marile mișcări de înnoire, reformiste și revoluționare, sunt întotdeauna orientate de afirmarea pur ideologică și pur conjecturală, a unor drepturi încă neconsacrate, a aspirației către recunoașterea și consacrarea socială a unor norme. Multă vreme unele ideologii sunt lipsite de puterea realizatoare, fie că nu sunt împărțășite de marea masă socială, fie că acceptate fiind de cele mai multe spirite, nu au totuși prin structura lor, calitățile necesare spre a se realiza în ordinea juridică pozitivă. Circulând, ca o simplă accepție obișnuită, sau ca un loc comun „verbal”, o asemenea ideologie se poate prelinge peste decenii și veacuri în viața unui popor, sau a mai multora, care o visează fără s-o trăiască și o afirmă fără s-o aplice, până când se găsește cineva care să dea viață teoreticului, creându-i și aducându-i în ajutor un entuziasm colectiv atât de intens încât să înfrângă inerția rutinei și barierele pe care le opun beneficiarii vechiului regim. Stările acestea sunt, de fapt, faze embrionare prin care trec aproape toate ideologiile” [1, p. 329].

Curentele ideologice, programele politice emanate din acestea, utopiile au avut, fiecare, o evoluție proprie: unele au rămas latente, altele au biruit în public având o relativă stabilitate, altele au produs un entuziasm colectiv după care au căzut brusc. Au existat ideologii care au alimentat entuziasmul colectiv, menținându-se datorită viziunii utopice, propagandistice, difuzate în mase și datorită camuflării slăbiciunilor, lipsurilor și mediocrității unui regim cenușiu. În tot cazul, credea Speranția, dreptul pozitiv este nu numai rezultatul unei anumite lupte între oameni, ci și al „unei selecțiuni între ideologii. Selecțiunea aceasta implică o îndelungată discuție, propagandă, luptă. Ideologiile trăiesc și ele, luptă pentru dominație și mor” [1, p. 330]. Toate aceste caracteristici sunt întrunite de marile ideologii, precum au fost cea a Revoluției Franceze, socialismul marxist, concepția socială a Creștinismului, doctrina fascistă, ideologia rasistă etc.; fiecare a emanat din interese distincte, a venit cu criterii, valori și ierarhii axiologice proprii, intrând în contradicție cu valorile dominante ale altora. Toate acestea s-au răsfrânt asupra ordinii juridice, asupra misiunii legiuitorului. Prin urmare, cele mai certe și eficiente norme aparțin dreptului pozitiv, dar „validitatea acestora nu durează decât atâta cât în consacrarea colectivă persistă vederile care le mențin în vigoare. Iar dacă există vederi imuabile, ele nu pot fi găsite decât între principiile apriorice de la care nici un sistem de Drept nu se poate abate” [1, p. 331].

În toate societățile dreptul a avut și va avea nevoie de justificări, de o legitimare a valabilității normelor și a misiunii legiuitorului. Speranția a considerat că cele mai importante justificări, concurente între ele, sunt cea religioasă și cea democratică.

Justificarea religioasă este cea mai veche. Exemple de legiferări cu legitimitate divină au fost prezente la popoarele vechi: egipteni, evrei, chinezi, indieni, greci, romani etc. Acestea au fost utilizate și dezvoltate pe larg în Evul Mediu. Conform doctrinelor religioase, legile sunt considerate ca derivând direct, prin revelație, sau indirect – din voința divină. Credincioșii se supun legilor pentru că astfel intră în grația divinității. A încălca legea reprezintă nu numai o abatere de la normă, o transgresare a conformității, ci și un păcat în fața Atotputernicului. Speranția constata că dintre toate modalitățile de legitimare a legilor, legiferării și guvernării, cea practică de religii, din convingere adevărată, a oferit cea mai solidă bază pentru respectarea imperativelor legale. În timpurile noi, ar putea fi reluată această justificare a sistemelor de Drept și a legiuirilor prin dezvoltarea de convingeri la nivelul mulțimilor privind identitatea dintre poruncile divine (Codul divin, Decalogul etc.) și principiile fundamentale ale dreptului în vigoare (normele cardinale).

Justificarea democratică a misiunii legiuitorului și a dreptului a fost dezvoltată teoretic – ideologic începând cu Marsilio de Padova, T. Hobbes, J. Locke, Montesquieu, J. J. Rousseau, J. St. Mill, Walter Lippmann etc. și susține că legea este produsul voinței tuturor cetățenilor dintr-un stat, de unde rezultă că legea care îl guvernează pe individ este expresia propriei lui voințe. În cazul în care un cetățean încalcă legea, atunci se va contrazice pe sine însuși, va intra în contradicție cu propria sa voință. Doctrina democratică s-a răspândit după Revoluția Franceză, corespunzând ideilor și convingerilor maselor, judecății populare, ceea ce înseamnă că în lumea modernă tot mai multe sisteme de drept se legitimează corespunzător valorilor promovate de crezul, de doctrina democratică.

În istoria statului, dreptului și culturii juridice au ființat și s-au succedat diferite ideologii justificative și legitimizează guvernării, legiferării și dreptului [7], însă E. Speranția le analizează pe cele mai importante din perioada interbelică: mistica națională și socială și mistica statului - ambele de proveniență cărturărească, dar fără fundamentarea științifică necesară.

Prima provine din concepția filosofică despre stat a lui Savigny, din teoria „liberului drept” a lui Carl Schmitt și din vederile antropologiei sociale moderne. Conform acestei doctrine, dreptul și guvernarea își au sursele în natura, felul de a fi al unei rase sau al unei națiuni omogene. Când națiunea devine liberă, are puritate de sânge și este guvernată de reprezentanți autentici, inspirați din spiritul național, din voința de comuniune, atunci va rezulta un stat și o ordine juridică crescute organic odată cu rasa. Detașându-se clar de această doctrină, invocând argumente preluate din științele sociale, istorie, biologie, teoria evoluției lumii vii, Speranția considera că o astfel de viziune ideologică s-a dezvoltat în lumea germană după Primul Război Mondial, ca o compensație psihologică pentru situația creată de pierderile suferite în 1918. Cealaltă - „mistica statului”, este ilustrată de politica fascistă, național-socialistă dintre cele două războaie mondiale, dar și de concepția sovietică, ambele având ca trăsătură comună identificarea statului cu „spiritul colectiv” al poporului, cu voința unică a națiunii sau cu voința „proletariatului” – clasa cea mai avansată care promovează legea cea mai bună, potrivită și unică pentru toți. Dictatorul este organul

reprezentativ al statului, care exprimă voința întregii colectivități și a fiecărui cetățean în parte. Prin urmare, cetățeanul nu poate să voiască altceva decât ceea ce voiește statul monolitic, care îl reprezintă cu fidelitate. Fiind parte a voinței colective, în mod firesc voința individului nu trebuie să intre în contradicție cu voința întregului, pentru că ar apărea o contradicție logică. La fel, libertatea sa, drepturile sale fundamentale trebuie să se subordoneze voinței sistemului din care face parte.

Cu părere de rău, Speranția a constatat că „fiecare ideologie politică din cele cultivate azi și-a găsit autori care s-o justifice filosoficește și să-i furnizeze formulele fundamentale ale Dreptului care ar favoriza-o. Nici doctrina marxistă și nici cea național – socialistă nu fac excepție în privința aceasta. Concepția oficială a celui de-al treilea Reich este chiar, prin specifica sa orientare mistică, cu totul susceptibilă de a fi tradusă într-un nou Drept natural” [1, p. 208].

Dar pentru a rămâne strict obiectivi în judecarea acestor ideologii, considera Speranția, suntem obligați să așteptăm liniștirea șuvoaielor de pasiuni doctrinare și propagandistice. Să nu uităm că metodologia utilizată de Speranția valorifică amplu procedeele și tehnicile specifice istoricului, sociologului și psihologului comunitar [7].

Există și alte moduri de a justifica dreptul și legiferarea decât cele ce recurg la subordonarea activității legiuitorului unui principiu superior și peremptoriu. Speranția se oprește asupra doctrinelor care găsesc justificări suficiente înăuntrul sistemului juridic – statal, cum sunt: dreptul pozitiv se justifică în exclusivitate prin voința legiuitorului (dreptul este rezultatul forței, este o creație a „celui mai tare”); dreptul este un rezultat al urmării plăcerii și evitării durerii (doctrina hedonistă); dreptul rezultă din urmărirea utilului, astfel încât este drept tot ce este util (doctrina utilitaristă); pozitivismul juridic, care susține că nu există nici un altfel de drept decât cel cuprins în legi [9]. În toate aceste variante doctrinare, legiuitorul (fie individ, fie colegiu sau parlament) este liber, autonom, în raport cu orice fel de constrângeri străine de ordin social, economic sau doctrinar, astfel încât normele juridice vor rezulta exclusiv din judecata sa, din voința sa liberă.

În loc de concluzii

Toate aceste analize realizate de Speranția sunt mai mult decât verosimile; au un grad ridicat de obiectivitate în evidențierea punctelor bune și a celor slabe, păstrându-și importanța teoretică, științifică și practică până astăzi; au indici ridicați de actualitate și de utilitate în timpurile noastre, inclusiv prin raportare la întrebări de genul: Pe ce treaptă de progres s-ar fi aflat România de astăzi dacă după al Doilea Război Mondial și până astăzi ar fi fost pusă în aplicare știința sociologiei și doctrina raționalistă a dreptului pentru care a militat Eugeniu Speranția? Ce pierderi catastrofale au generat sistemele judiciare din România – justificate de doctrina marxist – leninistă, iar după 1989 de doctrina statului asistențial corespunzător mentalului colectiv moștenit din epoca anterioară, comparativ cu varianta respectării viziunii, aspirațiilor și datelor științifice din opera lui Speranția? Cum ar fi arătat astăzi dreptatea și ordinea de drept din țară, dacă legiferarea, guvernarea și normativitatea juridică s-ar fi realizat în mod natural, cores-

punzător principiilor și direcțiilor rezultate din gândirea filosofică-juridică raționalistă și umanistă a lui Speranția?

Trebuie subliniat că, mai presus de toate, formele de legitimare, de justificare a guvernării, legiferării și administrării publice, Speranția situează accepția raționalistă, cea a filosofiei dreptului natural [6]. Aceasta, în plan istoric, nu a avut o răspândire suficientă în convingerile maselor, deoarece este prea abstractă și teoretică. Dar viitorul va rezerva șanse sporite de afirmare acestei filosofii, pe măsură ce poporul se va cultiva ca urmare a generalizării instrucțiunii publice, a educației civice și politice la un nivel ridicat. Eficacitatea raționalismului juridic ar putea crește în viitor, credea Speranția, dacă acestuia i s-ar adăuga o anumită educație și interpretare religioasă adecvată nivelului de cultură a maselor. Pe această cale, în mod treptat, vor scădea influențele negative, uneori toxice, ale ideologiilor asupra legiuitorilor, guvernelor și se vor întări acele convingeri normative care ni se impun din interiorul conștiinței, fiind de natură logică, rațională și spirituală.

NOTE ȘI REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Speranția Eugeniu. Introducere în filosofia dreptului. Sibiu, 1944, p. 260.
2. Marcu Florin. Noul dicționar de neologisme. București: Editura Academiei Române, 1997, p.482.
3. Flew Antony. Dicționar de filosofie și logică. București: Humanitas, 1996, p. 175.
4. The New Encyclopaedia Britannica. Volume 6, 15th Edition. By Encyclopaedia Britannica, Inc., 1994, p.241.
5. The Oxford English Dictionary. Second Edition, Volume VII. Oxford: Clarendon Press, f.a., p. 622.
6. Iovan Marțian. Istorie și actualitate în filosofia dreptului. Cluj-Napoc: Editura Dacia, 2003.
7. Eugeniu Speranția a analizat cele mai importante școli de gândire juridică, doctrine despre stat și drept, începând cu cele presocratice, apoi cu Platon, Sf. Augustin, Toma d'Aquino, Machiavelli, Luther, J. Bodinus, Monarhomahii și Monarhofilii și continuând cu marile școli de filosofie ale dreptului aparținătoare modernității: doctrina dreptului natural, doctrina liberală modernă, doctrina raționalistă a dreptului, viziunea romantică asupra dreptului și legiferării, școala istorică privind statul și dreptul, teoriile utilitariste, pozitivismul juridic, justificarea etno-politică a dreptului, fenomenologia juridică etc.
8. Un studiu interesant privind contribuția lui E. Speranția parte din volumul intitulat „Istoria sociologiei românești” / Coordonator Ștefan Costea (București: Editura Fundației „România de mâine”, 1998), 282-289. Analizând validitatea „cunoștințelor relatate”, Speranția a făcut o distincție clară între verosimilitatea sursei, autoritatea sursei (dependentă de construcția logică), exactitatea dovezilor și implicarea unor stări afective, circumstanțe extralogice, cum sunt sugestia, prestigiul, fascinația care pot avea o eficacitate covârșitoare. Aici intră fenomene precum opinia publică, credințele unui grup social, tradițiile consacrate - toate fundamentate în planul afectiv al personalității individului. Aceste adevăruri care țin nu atât de logică, cât mai ales de sociologie și psihologia socială, au fost valorificate de Speranția în analiza și evaluarea rolului ideologiilor în legiferare, în aplicarea și susținerea dreptului, în dinamica sistemelor de drept.
9. Giorgio del Vecchio. Lecții de Filozofie Juridică. București: Editura Europa Nova, 1994. 352 p.

VICTOR JUC. SECURITATEA NAȚIONALĂ ȘI POLITICA EXTERNĂ
ALE REPUBLICII MOLDOVA ÎN CONTEXTUL TRANSFORMĂRILOR STRUCTURALE
DE SISTEM POSTRĂZBOI RECE. Chișinău: F.E.-P „Tipografia Centrală”, 2015. 200 p.

Luînd ca bază ideea privind alternarea perioadelor de tensiune și detensiune ale relațiilor internaționale, în monografie este avansată ipoteza ca prima perioadă a relațiilor internaționale postrăzboi rece s-a finalizat cu evenimentele din Ucraina din 2014, ale căror consecințe au fost impunerea sancțiunilor și interdicțiilor, manevrele militare și retorica de intimidare între actorii majori. Ideea magistrală este că în 2014 practic s-a încheiat perioada de cooperare între actorii majori, în cadrul căreia geoeconomia a deținut primordialitate în raport cu geopolitica, fiind edificat un model policentrist al ordinii mondiale și un tip cu trei centre mondiale de structură a sistemului internațional. Însă aplicînd aparatul categorial-ideatic al geopoliticii, este determinat că pînă la evenimentele din 11 septembrie 2001 a fost creat un sistem uni-multipolar, iar în perioada ce a urmat s-a definitivat o structură multipolară.

Al doilea bloc de probleme supuse cercetării vizează securitatea națională și politica externă ale Republicii Moldova abordate în interconexiune, ca o totalitate integră, menite să contribuie la afirmarea și consolidarea internațională a noului stat independent. Securitatea națională și politica externă sunt reliefate pe două coordonate în plan bilateral și sub aspect multilateral. Relațiile bilaterale și-au găsit expresie prin elucidarea raporturilor cu statele vecine, iar cooperarea și parteneriatul pe dimensiunea multilaterală este reflectată prin intermediul principalelor organizații internaționale guvernamentale. Considerăm că ipoteza avansată a fost validată, demonstrîndu-se interconexiunea și interdependența dintre cele două tipuri de activități, politica externă fiind un instrument de consolidare a securității naționale, iar aceasta din urmă, la rîndul ei, are impact asupra caracterului politicii externe.

Monografia debutează cu un capitol consacrat istoriografiei problemelor abordate și reperelor teoretico-metodologice de cercetarea lor. Studiul istoriografic se dovedește a fi de consistență deosebită, fiind analizate cele mai diverse elaborări științifice, prezentate dinamic, în polemică, fapt care a permis de a cunoaște și înțelege dificultățile enorme de factură conceptual – teoretică în elucidarea proceselor de edificare a modelului de ordine mondială după sfîrșitul conflagrației globale bipolare.

O relevanță științifică deosebită prezintă metodologia de investigație a relațiilor internaționale fondată pe binomul „agent-structură”, fiind elaborat un suport de cercetare pentru analiza proceselor care se produc pe arena mondială. Metodologia elaborată este de caracter fundamental și vine să suplinească necesitățile cercetării, cunoașterii, explicării și înțelegerii relațiilor internaționale din perioada postrăzboi rece, dar poate fi aplicată și în procesele de investigație ale altor etape, în special care survin în urma transformărilor structurale de sistem.

Considerăm că monografia reprezintă un studiu fundamental, de o semnificație teoretico-metodologică deosebită, iar valențele aplicative, în special cu referință la Republica Moldova, n-au întîrziat să se exprime. Această lucrare demonstrează că cercetătorii științifici din Republica Moldova sunt în măsură să abordeze competent probleme de factură internațională, elucidînd procesele structural-sistemice la nivel global și regional. Totodată, prin reliefa subiectelor ce vizează securitatea națională și politica externă ale Republicii Moldova au fost explicate mai multe aspecte, contribuindu-se la mai buna lor cunoaștere și înțelegere.

Victor SACA,
doctor habilitat în științe politice,
Universitatea de Stat din Moldova



GEORGETA STEPANOV. JURNALISMUL SOCIAL: ASPECTE DEFINITORII.

Chișinău: CEP USM, 2015. 264 p..

Lucrarea „Jurnalismul social: aspecte definitorii” reprezintă o cercetare complexă din punct de vedere științific, amplă din perspectivă teoretică și valoroasă la nivel practic și aplicativ. Autoarea, Georgeta Stepanov, abordează o temă actuală și importantă, atât la nivel internațional, cât și național. Aceasta vizează fenomenul jurnalismului social în general și cuprinde, în particular, variate dimensiuni axate pe procesul de creație și fluxul informațional, comportamentul profesional al jurnaliștilor, procedeele de mediatizare a realității sociale, formele de expresie ale produselor jurnalistice pe domeniul social și standardele deontologice.

Fuzionarea multiplelor domenii (mediatic, sociologic, politic, cultural și psihologic) oferă acestui studiu un caracter multidisciplinar, parametri în care au fost lansate variate ipoteze și prezentate numeroase argumente cu privire la complexitatea fenomenului studiat. În acest sens, cercetătoarea a demonstrat cunoștințe relevante în direcțiile selectate pentru o investigație de ansamblu, dar și detaliată, raportând logic aspectele pur teoretice (apelând la metoda documentării științifice, metoda istorică, principiul obiectivității, cognoscibilității și determinismului) la realitate și actualitate (prin intermediul inducției, deducției și metodei sistemice), în procesul de monitorizare a materialelor cu caracter social, difuzate de către mijloacele de informare în masă din Republica Moldova.

Jurnalismul social face parte dintr-un sistem al cărui mecanism de funcționare se bazează pe stabilirea legăturilor cu alte domenii și care condiționează relaționarea indivizilor sociali, grupurilor, categoriilor sociale, experților și factorilor de decizie, ce fac parte din același habitat. Omniprezența mass-mediei, în parametrii jurnalismului social, contribuie la crearea percepțiilor simultane ale consumatorilor la nivel cognitiv, afectiv și comportamental, astfel efectul prezenței directe la evenimentele ce se desfășoară formează opinii și creează atitudini vizavi de problemele sociale existente și reflectate sistematic de către mediile de informare.

Conform modelului circular al jurnalismului social, propus de către cercetătoarea Georgeta Stepanov, sistemul mediatic reprezintă canalele prin intermediul cărora se activează diverse mecanisme în procesul de comunicare socială, condiționează crearea relațiilor între diverse sisteme, subsisteme, grupuri sociale și indivizi. Astfel, mass-media demonstrează o forță mai mare și un rol determinant în reflectarea, construirea și reconstruirea realității sociale.

Principalele argumente ce confirmă actualitatea temei investigate, dar și necesitatea unui astfel de studiu în spațiul mediatic autohton, sunt determinate de capacitatea mijloacelor de informare în masă într-o eră informațională, bazată pe cunoaștere, în îndeplinirea a mai multor funcții în același timp și diagnosticarea constatativă a acțiunilor, problemelor și evenimentelor sociale existente. Determinată de o importanță evidentă, autoarea prezintă fenomenul jurnalismului social în raport cu ritmul schimbărilor ce au avut loc într-o țară aflată în tranziție, marcată de transformări semnificative care și-au lăsat amprenta în toate domeniile, astfel modificând relațiile sociale, formele de gestionare a resurselor și influențând modul de a gândi a cetățenilor în materie de valori și nonvalori.

Caracterul inovator al lucrării este reprezentat de investigarea proceselor specifice în diverse circumstanțe și elucidarea unor aspecte concrete ale fenomenului de jurnalism social care determină rolul mass-mediei, prin intermediul funcțiilor pe care le îndeplinește. Cadrul jurnalismului



social autohton, la nivel teoretic, este reprezentat de acțiuni mediatice axate pe variate subiecte de reflecție, la nivel practico-aplicativ, acesta cuprinde practici operaționale utilizate sistematic de către presa scrisă, radio, televiziune și mai nou - new media.

Primul compartiment al monografiei, *Conceptualizarea fenomenului de jurnalism social*, este consacrat prezentării cercetărilor directe, dar și indirecte cu privire la jurnalismul social, ce reprezintă pluriform ascensiunea interacțiunii în domeniul social, prin amplexarea construcției teoretice a sistemului de acțiuni desfășurate la niveluri diferite. Analiza subiectelor de reflecție ale jurnalismului social presupune o interpretare detaliată a problemelor și evenimentelor sociale ce apar zi de zi și care necesită o reflecție corectă din punct de vedere deontologic.

Cadrul teoretic este completat de o serie de aserțiuni, prezentate în cel de-al doilea compartiment al lucrării, cu privire la *Jurnalismul social ca proces mediativ în Republica Moldova*. Incursiunea în istoria recentă a jurnalismului autohton prezintă variați factori care au contribuit la dezvoltarea dimensiunii sociale a jurnalismului. Trecerea de la un sistem politic la altul a fost marcată de schimbări radicale, astfel pe piața mass-media apare fenomenul concurenței și numeroase provocări legate de ritmul circuitului informațional. Dispariția monopolului absolut, modificarea funcțiilor și principiilor de activitate ale mass-mediei transformă sistemul unidirecțional de altădată în unul multidirecțional.

Compartimentul trei, *Cadrul relațional și acțional în jurnalismul social*, sintetizează și prezintă modalitățile în parametrii cărora jurnalismul social poate redimensiona relația omului cu lumea înconjurătoare. În acest sens, mijloacele de informare în masă au capacitatea de a impune moduri de gândire comune, trăiri, emoții similare, care pot conduce la manifestări de comportamente așteptate sau neașteptate. Profesionalismul jurnaliștilor din domeniul social este demonstrat de capacitățile acestora de a relaționa și de a filtra aceste tipuri de relații în raport cu fiecare etapă de colectare a informațiilor, precum: documentarea, observația directă și interviuarea. Aspectele sociale variate în care se implică media lansează fără dubii un raport complex între realitatea mediatizată și public, astfel creând nelimitate direcții de dezbateri publice. Dezbateri ce pun în discuție procedeele de mediatizare a realității sociale în jurnalismul autohton și modalitățile de recepționare a anumitor informații cu caracter social, în același timp ținând cont de gradul de responsabilitate socială a jurnaliștilor, ce reprezintă în mare parte și modul în care instituțiile mass-media își pun de acord valorile, misiunea și comportamentul cu așteptările și necesitățile consumatorilor de informații. Echilibrarea intereselor între cele două părți ține de abilitatea de a răspunde tuturor așteptărilor și de a propune posibile soluții la problemele sociale identificate.

Ultimul compartiment al lucrării, *Produse ale jurnalismului social*, prezintă rezultatele monitorizării activității mass-mediei din Republica Moldova. Activitate care evidențiază atât aspecte pozitive, cât și negative în direcția reflectării problemelor și evenimentelor sociale. Formele de expresie ale produselor jurnalistice pe domeniul social determină caracterul evenimentului, astfel încât putem amplifica sau diminua importanța acestuia. Operativitatea în difuzarea informației este impusă și de genurile abordate. Interdependența dintre acțiunile jurnalistului și produsul cu caracter informativ sau analitic depinde de tipul de eveniment reflectat, forma de expresie selectată și standardele deontologice ale jurnalistului, care implică latura profesională, aspectul civic și latura umană. Raportul dintre sistemul mediativ, public și social are la bază multiple direcții de relaționare, care permite mediei să joace un rol dublu, astfel, din anumite perspective, conferind vizibilitate și transparență, din alte perspective, depistând căi de cooperare.

Consistența teoretică și valoarea aplicativă a acestei cercetări oferă în mod cert, pe de o parte, un suport informațional prețios mediului academic specializat în comunicarea de masă și nu numai (facultăților de Jurnalism și Științe ale Comunicării, Sociologie și Relații cu publicul), iar

pe de altă parte, identifică probleme, evenimente și realități pentru jurnaliștii din mediul practic (presa scrisă și presa electronică).

Expunerea ierarhizată a studiilor teoretice directe, dar și tangențiale, precum cele sociologice, psihologice și filosofice legate de subiectul cercetat evidențiază clar viziunea sistemică a autoarei în abordarea unui fenomen complex, precum jurnalismul social, care din punct de vedere practic își adjudecă un rol și un loc central pe agenda mass-mediei, ținând cont de numărul mare de materiale cu caracter social, care au apărut în perioada monitorizată.

Lucrarea de față poate constitui un model pentru instituțiile specializate în monitorizarea activității mass-mediei, precum: Centrul pentru Jurnalism Independent, Asociația Presei Electronice, Asociația Presei Independente din Republica Moldova, din perspectiva spectrului larg de metode de cercetare aplicate și formelor de identificare a problemelor sociale mai puțin mediatizate sau reflectate în exces, precum și a grupurilor de indivizi și categoriilor sociale.

Dimensiunea societală a jurnalismului se impune ca o subdiviziune independentă, caracterizată de forme multiple de abordare a problemelor sociale cu care se confruntă membrii unei societăți. Viața cotidiană și dinamica dezvoltării acesteia este constituită din reguli instituționale – colective și reguli personale – individuale. Ținta jurnalismului social o reprezintă toate procesele în care se angajează indivizii și grupurile sociale, pluriformitatea interacțiunilor ce au loc între aceștia se bazează pe colaborare, negociere, concurență constructivă, dar și distructivă. Cele mai frecvente deziderate în acest context, din punct de vedere etic, se rezumă la o evoluție vizibilă a comportamentului profesional al jurnaliștilor și la creșterea calității produsului informațional, determinat de procedeele de mediatizare a realității sociale, care în cele din urmă reprezintă fluxul informațional în domeniul jurnalismului social.

**Mariana TACU, doctor în științe politice,
Universitatea de Stat din Moldova**

INFORMAREA vs. MANIPULAREA ELECTORATULUI
Coordonator: Andrei Dumbrăveanu. Chișinău: CEP USM., 2015. 216 p.

Recent, sub redacția și coordonarea conf. univ. Dr. Andrei Dumbrăveanu, la Chișinău a văzut lumina tiparului, cu titlul de mai sus, o lucrare realizată în viziune interdisciplinară, editată de Universitatea de Stat din Moldova, în colaborare cu Institutul de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei, precum și cu Asociația Sociologilor și Demografilor din Moldova.

Lucrarea vine să acopere un gol publicistic demult resimțit în literatura sociologică și tocmai de aceea considerăm că se cuvin elogiile noastre colegiale, atât coordonatorilor, cât și autorilor studiilor și articolelor componente.

Lucrarea se cuvine apreciată nu numai pentru problematica de mare rezonanță, semnificație științifică, ci și pentru faptul că ea reflectă colaborarea multivalentă dintre universitarii, cercetătorii din Republica Moldova și România, respectiv din Chișinău și Iași.

Ea merge pe linia unei bune tradiții de colaborare interdisciplinară româno-române, care s-a promovat cu consecvență, dar și cu eficiență, în ultimele două decenii, mai ales între Universitatea de Stat din Moldova și Universitatea „Apollonia” din Iași.

Lucrarea este structurată logic și metodologic în trei capitole mari, pe care coordonatorul le numește Părți, iar acestea, la rândul lor, se subdivid, cuprind studii și articole cu același profil sau apropiat, fiecare fiind însoțit de o amplă bibliografie.

Componența autorilor, a Colegiului de redacție și a recenzenților ne oferă certitudinea unei lucrări elaborată cu scrupulozitate în spiritul exigențelor științifice și publicistice actuale naționale și europene.

După cunoașterea noastră, lucrarea de față cuprinde aproape exclusiv studiile și comunicările prezentate de autori de prestigiu în cadrul unui Simpozion pe o temă sinonimă cu cea a lucrării pe care o analizăm, și anume: *Informarea vs. Manipularea electoratului*.

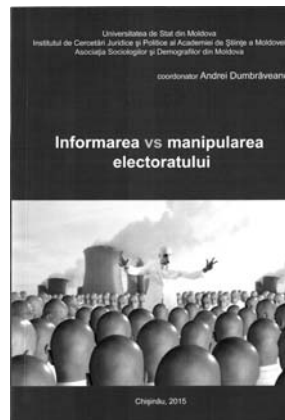
Este meritul conducerii Facultății de Științele Comunicării și Jurnalism din Centrul universitar Chișinău că a reușit să editeze în timp util o asemenea lucrare necesară atât studenților și doctoranzilor, cât și cadrelor didactice de profil, ținând seama de precaritatea, limitele resurselor bibliografice.

În Partea I, intitulată *Sondajele sociologice, surse de documentare jurnalistică*, ne rețin atenția în mod prevalent comunicările: Sondajele electorale în mass-media: viziune de ansamblu; Cultura sociologică a jurnalistului: aspecte formative; Sondajele sociologice – instrumente de marketing în televiziune; Utilizarea rezultatelor studiilor sociologice de către mass-media în campaniile electorale; Sondajul de opinie – mijloc de manipulare a opiniei publice în campania electorală.

În Partea a doua a lucrării, intitulată *În arena electorală. Jurnalistul actor sau arbitru*, se impune atenției cititorului, generează un interes științific informativ major, studiile: Perceperea jurnalistică a spațiului public în campaniile electorale; Marketingul politic și rolul comunicării de masă în campaniile electorale; Opiniile din timpul campaniei electorale și rezultatele obținute; Utilizarea rezultatelor sociologice în emisiunile radiofonice.

În partea a III-a, având titlul *Procesele electorale în contextul globalizării*, semnalăm studiile: Metode cantitative și calitative de monitorizare a alegerilor; Caracterul evolutiv al drepturilor omului.

Se impune relevantă concepția a coordonatorului de a prezenta problematica, aspectele pozitive și negative ale campaniilor electorale atât din Republica Moldova, cât și din România, precum și *Informarea vs. Manipularea electoratului* din ambele state românești. Sugerăm ca la reeditare, coordonatorul să adauge un Rezumat și Sumarul într-o limbă de circulație universală.



Constantin Gheorghe Marinescu,
doctor habilitat în științe politice,
membru de onoare al AȘM, Iași, România

PROFESORUL TUDOR VÎRȚANU - FILOSOF ȘI POET



Doctorul habilitat, profesorul universitar Tudor Vîrțanu este cunoscut mai degrabă ca fiind cercetător științific de marcă în filosofie, numele bun a fost câștigat datorită lucrărilor științifice și cursurile pe care le-a ținut la diferite instituții de învățămînt superior. Interesele sale științifice țin de istoria filosofiei, inclusiv a celei românești și de filosofia științei, inclusiv filosofia tehnicii, acestea găsindu-și materializare în studiile monografice și articolele publicate în revistele de specialitate și în culegerile de materiale. Voi remarca, în special, cartea „Concepțiile filosofice ale lui Vasile Lașcu”, pe care am publicat-o împreună, aceasta a suplinat vidul științific în elucidarea concepțiilor ontologice, gnoseologice, etice și social-politice ale gînditorului Vasile Lașcu, a cărui creație a provocat numeroase dezbateri și luări de poziție, frecvent diametral opuse.

Recent l-am descoperit pe filosoful Tudor Vîrțanu ca fiind poet cu o bogată experiență, care în decurs de peste jumătate de secol scria și stoca poezii, pentru ca la momentul oportun să le publice. Trilogia „De trecut îmi amintesc”, „Trecutul nu se uită” și „Vremurile tinereții mele” îl prezintă pe profesor ca un adevărat filosof al vieții, care se manifestă altfel decît în lucrările științifice, acestea din urmă trebuind să respecte mai multe rigori, inclusiv conceptual-metodologice în perioada sovietică. Prin poeziile sale, profesorul Tudor Vîrțanu își găsea un refugiu pentru a demonstra dragostea de neam, tradiții și baștină, prin creația poetică manifestîndu-și libertatea de a gîndi și de a se exprima. Am constatat că filosoful Tudor Vîrțanu alcătuește poeziile sale într-o formă liberă, dat fiind că mai mult contează conținutul, ideea magistrală exprimată, manieră caracteristică și în cazul cugetătorului Vasile Lașcu, acesta de asemenea nu a scris o singură poezie, găsindu-și un adevărat refugiu intelectual.

Elaborările în domeniul filosofiei și poeziile care se disting prin varietate nu trebuie tratate ca dedublare a unicului, stare de spirit, de altfel firească, dar care nu se dovedește a fi decît un rău inevitabil, ci ca o totalitate de activități care formează tabloul integru numit „filosofia vieții” unui intelectual, unei ființe creatoare aflate în căutarea perpetuă a adevărului, sensul vieții și a revelației sufletești.

**Victor JUC, doctor habilitat în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM**

La Multi Ani!



Bun de tipar 17.12.2015. Formatul 18,5 ×27,0
Hîrtie ofset nr. 1. Coli de tipar 15,0. Coli de autor 23,5
Tirajul 70 ex.

Î. S. Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”,
MD-2068, Chişinău, str. Florilor, 1;
Tel.: 022 49-31-46